א. **הֵא**[1], — מלת קריאה, במשמ׳ רְאֵה, הנה אני מראה לך, הנה אני נֹתֵן לך, ,הנה קח לך, ! sich, da ! voici ! ; behold : ויאמר יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הֵא־לכם זרע וזרעתם את האדמה (בראש׳ מז כג). וגם אני הֵא דרכך בראש נתתי נאם אדני יי׳ (יחזק׳ יו מג). האומר לפועל הא לך איסר זה ולקט לי זרק היום (שבי׳ ח ז). אינו גט עד שיאמר לה (הבעל לאשתו) הא גיטיך (גיט׳ ח ב). האומר לזונה הא ליך טלה זה בשכרך וכו׳ וכן האומר לחברו הא לך טלה זה ותלין שפחתך אצל עבדי (תמור׳ ו ב). וכן אם אמר האומן הא לך דמי צמרך או דמי עצך ולך אין שומעין לו (רמב״ם, שכיר׳ י ז).

ב. ***הֵא**[2], מ״ר הֵאִים, — שֵׁם האות ה : חמורים העריות שהוא פותח בהן ביוד הא והותם ביוד הא (ספרא, אחרי קלז). צריך לכתוב ה״א למטה מארכובתו של למ״ד (ירוש׳ מגי׳ א עא ג). העולם הזה נברא בה״א והעולם הבא נברא ביו״ד וכו׳ מה ה״א פתוח מכל צד רמז לבעלי תשובה שיש להם פתח פתוח (פסיק׳ רבתי כא). — ואמר הפיטן : דלת דמות פניה למה כלפי הֵא מובא, כי כל מצליח בזה ידל לעולם הבא (אהלג, שבת לפני שבוע׳). הֵא הגיונה משנה מכל האותיות, בכלם הרגש שפה ובהֵא אינו מצוי להיות (שם). וְהַהֵא כאשר שמע מריבו, וצר לו וחמתו בערה בו. (ר״ש ברביע הזהב, מליצה). — יומ״ר : שההאין שלהם כתובים במקום אלף (ריב״ג, השרשים, סלא).

***הָא**, — מלת הרמז דומה להֵא, וכמו הִנֵּה, הֲרֵי, וקצת במשמ׳ אם כן, ומצוי בפרט לפני המלה כיצד, הא כיצד : קטן נימול לשמונה לתשעה ולעשרה וכו׳ הא כיצד כדרכו לשמנה נולד לבין השמשות נמול לתשעה וכו׳ (שבת יט ה). אי אפשר לומר אלף אמה שכבר נאמר אלפים אמה וכו׳ הא כיצד אלף אמה מגרש ואלפים אמה תחום שבת (סוט׳ ה ג). אל מול פני המנורה שיהו נרות מקבילים את המנורה ומנזרה את הנרות הא כיצד שלשה כלפי מזרח ושלשה כלפי מערב (ספרי בהעלותך נט). עץ שומע אני כל עץ במשמע אי ארז שומע אני אפילו ענף ת״ל עץ הא כיצד זו בקעת של ארז (שם, חקת קכד). פעמים שהוא אחד ושוחטים אותו עליו ופעמים שהם עשרה ואין שוחטין אותו עליהם הא כיצד אחד ויכול לאוכלו שוחטים וכו׳ (שם, ראה קלב). לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הא כיצד אם היה בעל תשובה אל יאמר לו זכור מעשיך הראשונים (ב״מ נח:). יקריב אותו מלמד שכופין אותו יכול בעל כורחו ת״ל לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני (ב״ב מח.). מה ת״ל יקרב בהוכשר [בשר] ליקרב הכתוב מדבר הא כיצד יש לו מתירין משיקרבו מתירין אין לו מתירין משיקדש בכלי (זבח׳ מה:). הא כיצד נולד לבן אדם בן בכור עד שלא נתגייר פטור משנתגייר חייב (מס׳ גרים א יא). — ולפני מה תלמוד לאמר, במשמע׳ כיון שידענו זאת מכתוב אחר אם כן למה הכתוב הזה : כשהוא אומר יתן ה׳ אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך הרי שבועה אמורה הא מה תלמוד לומר ואמר הכהן לאשה ילמדה כהן סדר שבועה (ספרי נשא יב). הרי יבשים אמורים הא מה ת״ל לחים להביא את הבוסר (שם). פתח אוהל מועד כמשמעו אם אמרת כן הרי זו דרך בזיון הא מה ת״ל וגלח הנזיר פתח אוהל מועד בשלמים הכתוב מדבר (שם לה). לפי שהוא אומר בעת ההיא אמר ה׳ פסל לך לא היו משל צבור הא מה ת״ל קח לך עשה לך משל צבור (שם, בהעלותך עב). ומה אם במקום שריבה בדמים מיעט בחלבים כאן שמיעט בדמים אינו דין שנמעט בחלבים הא מה ת״ל ואת חלבם תקטיר (שם, קרח קיח). — ולפני מה אני מקיים : כשהוא אומר כחום היום הרי שש שעות אמור הא מה אני מקיים והם השמש ונמס בד׳ שעות (ירוש׳ ברכ׳ ד א). כשהוא אומר אם לא ימצא הגנב הרי טוען טענת גנב אמור הא מה אני מקיים אם ימצא הגנב בגנב עצמו הכתוב מדבר (ב״ק סג:). כשהוא אומר אשה כי יזוב זוב דמה הרי אונס אמור הא מה אני מקיים דמה

---

[1]) בערב׳ הַא a).

[2]) כך הקריאה המסורה של כל היהודים, וראיה לקריאה זו מה שהשם הזה כתוב גם הי, יוד בסוף. ולא נתברר הדבר על שם מה קראו לאות זו בשם זה. יש אומרים כי לפנים קראו הא לחלון סרוג, בעין סבכה לאשנב, והצורה הקדומה של אות זו דומה קצת היא לצורת אשנב אבל בשום אחת מהלשונות השמיות לא נשאר השם הֵא במשמעה זו, ולכן קרוב יותר שקראו לאות זו הֵא על שם המלה הקטנה הרגילה הֵא, אך לא נתברר על שום מה קבעו לה צורתה העתיקה.

---

a) ها

דמה מחמת עצמה ולא מחמת ולד (נדה לו:). — וכמו"כ לפני למה זה דומה: ה א למה זה דומה לתרומת תותים וענבים שנטמאו (פסח' לב.). ולא הודיעו הבורא אלא מנהגו של עולם ה א למה זה דומה לאומר העם הזה יהיה בהן צדיקים ורשעים וכו' (רמב"ם תשו' ו ה). — ובמשמ' מכאן אתה רואה: כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו וכו' יכול אפילו תקפה עליו משנתו תלמוד לומר ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך ה א אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו (אבות ג ח). שבתחלת הענין הוא אומר איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני ה' ובסוף הענין הוא אומר ושמרתם את משמרתי וכו' אני ה' אלקיכם ה א המורים העריות שהוא פותח בהן ביוד הא וחותם ביוד הא (ספרא, אחרי קלז). קבלתם עליכם בו (בהר הורב) את התורה מניתי עליכם שבעים זקנים וכו' ה א הנאה גדולה היא לכם ישיבתכם בהר הזה (ספרי דבר' ה). עקיבא דורש מעצמו ומסכים להלכה ה א כל הפורש ממך כפורש מחייו (שם, בהעלותך עה). אדם לוקה על ראשו אינו אומץ אלא עיניו ה א אין לך חביב בכל הגוף כעין ומשל בה את ישראל (שם פד). צו את בנ"י ואמרת להם את קרבני לחמי לאשי ה א אין ציווי בכל מקום אלא הסרון כיס (שם, נשא א). הסך נסך שכר לה' חי אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג. ה א אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון (שם כג). וכן הוא אומר וינזרו מקדשו בני ישראל וכו' וינזרו לבושת וכו' ה א אין נזירה בכל מקום אלא פרישה של יין (שם). אחר שריבה הכתוב ומיעט ה א אין עליך לדון אלא כדין הראשון (שם, תצא רמט). לא תרדה בו בפרך ה א אינו עושה לו אלא דבר קצוב (רמב"ם עבדים א ו). — וכמו"כ במשמע' על כל פנים: אין כותבין שטרי אירוסין ונישואין אלא מדעת שניהם ה א מדעת שניהם כותבין (כתוב' קב:).— ולפני למדת, למדנו, מכאן אתה למד, מכאן אנו לומדים: ת"ל צו וגו' ויעשו כן בנ"י וגו' ה א למדנו שהציווי מיד בשעת מעשה (ספרי נשא א). וכל בגד וכל עור וכל מעשה עזים וכו' וכל כלי פתוח וכו' ה א למדנו לארבעה כלים ולכלי מתכות ולכלי חרס (שם, חקת קכו). הלכה וניסת לאחד מן השוק והיו לו בנים ממנה ניסת לזה לא נמצאו בניו של ראשון ממזרים ה א למדת שאין זה כריתות (שם, תצא רסט). ורחץ במים את בשרו ולבשם ה א למדת שכל המשנה מעבודה לעבודה טעון טבילה (יומ' לב.). ואמר וירא ישראל את בני יוסף יבשר לומר כך שהוא ראה את בני יוסף והלא אחריו נאמר ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות ה א למדת שראייה כזאת הכרת לב היא (פי' י' הדברות לנסי בן נח הקראי). ושבעה ימי נדה ושנים אחר ימי נדה ה א למדת שכל דם שתראה האשה אחר יום מלאת הוא תחלת נדתה (רמב"ם, איסורי ביאה ז יב). היתה אם אמו בת ישראל לכהן תאכל בתרומה בת כהן לישראל לא תאכל ה א למדת שהיא אוכלת בשביל זרעה (הוא, תרומ' ו יג-יד). ובכלים שהוא עושה בהן מלאכתו ביום או לובשן הוא אומר עד בוא השמש תשיבנו לו וכו' ה א למדת שהממשכן את העני דבר שהוא צריך לו ולא החזירו לו בזמנו עובר משום שלשה שמות (הוא, מלוה ולוה ג ה). וגר לא תונה זה הוניית דברים ולא תלחצנו זה הוניית ממון ה א למדת שכל המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין (הוא, מכיר' יד טו). שטר שזמנו כתוב באחד בניסן בשמיטה אעפ"י שבאו עדים ואמרו באחד בניסן עמנו הייתם במקום אחר השטר כשר היישינן שמא כתבו בו זמן מאוחר וכשר ה א למדת שאע"פ שלא היה בעיר ביום הכתוב בשטר שהוא כשר (סמ"ג, מ"ע נ). —ובמשמ מכאן אתה רואה ההפך, אבל: ונעלם מעיני אישה ולא שיהא רואה ומעדים ה א אם ידע בה בעלה אין רשאי להערים ולהשקותה (ספרי נשא ז). מה ת"ל כי אין לו בן שהיו חכמות ודורשות ה א אם היה לו בת ובן לא היינו תובעות (שם, פנחס קלג). על אשר לא קדשתם אותי ה א אם קדשתם עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר (שם קלז). כדברי ר' ישאיה ה א אם שלחה והחזיר בדרך את פניו פטור מלשלח (שם, תצא רכח). אין לי רשות ה א אם יש לי רשות אכניסם (שם, נצבים שה). אימתי אמרו קמה מצלת את העומר בזמן שלא ניטלה מבינתיים ה א ניטלה מבינתיים הרי זו אינה מצלת (תוספתא פאה ג ה). היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראיה ה א אם הביא האב ראיה יש לה כתובה (ירוש' כתוב' ו לא ג). יען לא האמנתם בי ה א האמנתם בי עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם (שבת נה:). ראתה שני בני אדם ורצתה אחריהן משולחת ה א עומדת אינה משולחת (תענ' כב.). הרחיק את העדים שני שיטין פסול ה א שיטה ומחצה כשר (ב"ב קסב:). לא תאבה לו ולא תשמע אליו ה א אבה ושמע הייב (סנה' סא:). ואין מושיע לה ה א יש מושיע לה בכל דבר שיכול

להושיע (שם עג.). כלום יש יבום אלא במקום שאין בן הא יש בן אין יבום (ערכ' כה:). ר"י מתיר בשבורה מפני שאינה יכולה להתרפאות הא יכולה להתרפאות אסר (בכור' ב:). רבא הוציא זוג שעושין בו הסרבל וספר הגדה וכו' הא שאר הזוגות ושאר הספרים אינן בכלל דין זה (רמב"ם, טו"מ ח י). — ובמשמ' הֲלֹא: שלא יהא כתמה חמור מראייתה והא מצינו כתמה המור מראייתה לענין קדשים (ניד' נג:). אי אמרת חוקתו בדוק הא לא בדק אי אמרת חוקתו מתכבם הא מתכבם (שם נו:). וכי מהו מבקש מכם הא אינו מבקש מכם אלא קשת אחת או חץ אחת (אדר"נ ד). — ופשוט במשמ' זה: אמר רבי שמעון בן לקיש כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו וכו' א"ל ר' יוחנן הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו (ברכ' ה.). — ולפני שם עצם פרטי, סימן הקריאה: אמר לו הקב"ה לדוד הא דוד שכן רע אתה וכו' הם הרחיקוני מעליהם ואתה עומד ואומר למה ה' תעמוד מרחוק (פסיק' רבתי לא). אסף אף הוא אומר למה אלהים זנחת וכו' אמר לו הקב"ה לאסף הא אסף האני זנחתים תחילה הם זנחו אותי (שם).

***הָאַבְקוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הֶאֱבִק: מרוצה רכיבה האבקות פוזז כרכור (נופ' צופ', ב יח).

***הַאְדָמָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֶאְדִּים: משום האדמת בשר שכנגדן (רש"י חול' נג:).

***הַאְדָרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֶאְדִּיר: בני עמנו ההולכים בתורתו בדרכיו הישרים המכוונים בהאדרת התורה (מלמד התלמיד, בראש').

***הֵאוֹתוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הֵאוֹת: ואם לא יהיה במזג האותות ולא הכנה ליותר מזה השלמות עמד והיה צומח (אמונה רמה א ו). העין לא תשיג מתיקות הדבש ותשיגנו הלשון ואי אפשר שייוחס אל האותות הכלי ואל לא האותותו (שם). שהטוב אשר ראוי לו אחד מבני אדם מתחלף בהאותות והשעור (נופ' צופ', מיסיר ליאון ג יא). הדבור יחלק אל ד' חלקים אל ההאותות אל הרומז אל הספור אל השחוק ההאותות הוא מאמר עם כבדות מה עם שפלות הקול (שם). וביחוד עושה זה האותות הצעקה מחוזק הקול וכו' ומרכות הקול ההכרחי אל המליץ והוא נקנה מהאותות הצעקה ראוי שיסופר הנה היאך נוכל לשמור הקול שיהיה במדרגה אחת מן הקיום (שם א יב). שאין האבן השואבת מניעה הברזל אלא שהצורה הברזליית הולכת ומניעה הגשם בכללה אל האבן להיותה נאותה לטבעו כהאותות המקום למקומם (אפודי, מו"נ ב, הקד' ט).

***הַאְזָנָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֶאֱזִין: היו השמים אומרים לא שמענו אלא בהאזנה וכו' ליתן האזנה ושמיעה לשמים והאזנה ושמיעה לארץ (ספרי האזינו שו). ונתן שמיעה לשמים והאזנה לארץ (רש"י ישע' א ב). מנהג הקדמונים וכו' שהיה מדרכם שיטו השומעים אל ההאזנה וההשמעות והסברת הפנים למדבר (נופ' צופ', מסיר ליאון א יב). והדברים הכוללים אשר יהיה בהם הכבוד הם המדרגות במושבות והאזנה לדברי האדם (שם ב יח). ואני אתנהלה לאטי לספר קורותי רצית האזנתן על כן אמרתי שמע לי (ר"מ אוליוירו, אגר' איל' אהב' יד:).

הֶאָח, — מלת קריאה לשמחה, ושמחת נקמה: אף יחם ויאמר הֶאָח חמותי ראיתי אור (ישע' מד יו). יען אמרך הֶאָח אל מקדשי כי נחל ואל אדמת ישראל כי נשמה (יחזק' כה ג). יען אשר אמרה צר על ירושלם הֶאָח נשברה דלתות העמים נסבה אלי (שם כו ב). יען אמר האויב עליכם הֶאָח ובמות עולם למורשה היתה לנו (שם לו ב). וירחיבו עלי פיהם אמרו הֶאָח הֶאָח ראתה עיננו (תהל' לה כא). ישמו על עקב בשתם האמרים לי הֶאָח הֶאָח (שם מ יו). — ואמר בן סירא: האח למות כי טוב חקיך לאיש אננים וחסר עצמה (ב"ס גני' מא ב). — ובמליצה לסוס: בדי שפר יאמר (הסוס) הֶאָח (איוב לט כה).

***הַאְמָנָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֶאֱמִין, א) קיום ואשור: האמנת דברים (שבוע' לו.). — ב) כמו אֱמוּנָה: כדי הוא האמנה שהמינו בי ישראל שאקרע להם הים (מד"ר שמות כא). ובזכות האמנה שהאמינו זכו לומר שירה (שם כב). גדולה האמנה לפני מי שאמ' והיה העולם (ילקוט, ישע' רלו). אבל צריך האמנת הנבואה ותורה מן השמים שהשגה זו היא למעלה מהשגת הפועל המהווה לדברים הטבעיים (העקרים א יא). אבל האמנת החדוש יש מאין אעפ"י שהיא אמונה צריך כל בעל תורה להאמינה (שם יג). לפי שבהאמנת האחדות שני דברים (שם יד). כל זה היה מעט האמנה ואעפ"י שהוא אומר בלשון האמנה כי לא ינסה האל (רד"ק ישע' ז יב). שכל זה מחזיק וקובע האמנת הלב כשמוציא הדבר מן הכח אל הפועל (ס' חינוך, יתרו כה).

לא תמצא לעולם שיאמר הכתוב אלהים אחרים רק על האמנת הלב (שם כו). האמנת המופתים (רלב"ג, מלחמ' ה' ה יב).—וכל': כמו מציאות השם שהוא מבואר מענינו שהוא עקר שהאמנתו הכרחית לתורה אלהית (העקרים א ג).

°האמתה, ש"נ, — שם"פ מן האמית: והסוג השני מן הספור הוא אשר יקרה באחד מחמשה פנים אם לכוון בו ההאמתה וכו' שזה הספור הוא בא למען יתאמת להם העונש אם יעמדו במרדם (נופ' צופ', מסיר ליאון א ח). הצעת העצמיות אשר יורו עליהם במלות נפרדות על דרך ההבנה וההאמתה בהשגת העיון (אלגזלי, הקד' כוונ' הפלסופים). וביאור הדומה בין שנים הוא האמתה למציאות הדומה (כאור ס' השירים לאריסט' כא). — וסמי': כי המבוקשים בהאמתת הדבר הם ד' לפי דברי הפלסופים (תגמ' הנפ' ג.). אחר נשוב אל הנפש האנושית בפרט ונשלים האמתתה (אמונה רמה א ו).

°האצלה, ש"נ,—שם"פ מן האציל: האצלות נפשיות[1].

***הארה**, ש"נ, — שם"פ מן האיר, א) והארת נרות (רה"ג, זכיס ג ב). והארת הבית בנר (העקרים ב ג). גם כח פעל ההארה בשמש ובכוכבים הוא לאין תכלית (ר"י אברבנל, מפע' ה' ט ט). גם הנר אין לו הארה כי אם מצד האור האחוז בו (הקדמ' של"ה). כי המזל הזה (מזל דלי) הוא מחובר מכוכבים רבים אשר כולם מאירים כאחד ומנצוצי הארתם יחד מתהוה הצורה הזאת (פרקי שירה, מאמר הפתיחה). — ב) בהשאלה, הארת פנים: אנו אין לנו אלא הארת פניך הושיענו ונושע (מד"ר תהל' פ). —ובפלסופיה של הקבלה, אצילות האור מן האלהות: כי הספירות הם הם הארות מאירות מן הא"ס ב"ה מודיעות מבמה כחותיו של האין סוף ב"ה בפעלו עם נבראיו (פתחי חכמ' לרמח"ל ב כ.). — ואמר הפיט: והאיר אל עבר ספיר גזרתך, תפארת מחברתך, הארות מקבילות, אשה אל אחותה הוברות (כנף רענ', פזמ' ליום א, נפשי).

°הארכה, ש"נ — שם"פ מן האריך: שלא תהיה דעה כי אם בהארכת עיון בספרים והתמדת הלימוד (רשב"ג, תקון מד' הנפ' יא). —ובדקדוק: התו מעמד בהארכה להורות על הנות שיש אחריו (דקדוק ר"י חיוג 15). משפטי תנועות המלות במבטא הנקראות בשלשה פנים היינו בהמשכה או בהארכה או בסבוב משותף היינו משותף להמשכה ולהארכה גם יחד (שלטי הגבור', לבוג' העמים ט.). שאז קוראים התיבה ההיא מראשיתה בהמשכה ובסופה בהארכה (שם).

°האתות, ש"נ, — כמו האותות: הרמיזה היא תקון הקול הפנים והאברים גם ההאתות לענין (נופת צופ', מסיר ליאון א ד).

א. הב, -- שם שתי בנות העלוקה: לעלוקה שתי בנות הב הב (משלי ל יט), ועי' עלוקה.—*וקול הגיהנם: מאי הב הב אמר מר עוקבא שתי בנות שצועקות מגיהנם וכו' קול גיהנם צועקת ואומרת הביאו לי ב' בנות וכו' (ע"ז יז.).

ב. הב,—צווי מן יהב, עי"ש.

***הבאה**, ש"נ, מ"ר הבאות, — שם"פ מן הביא: כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו (פאה א א). עד הבאת קרבן (ספרי נשא לא). שיהא חייב בטיפול הבאתם עד שיביאם אל פתח אהל מועד (שם כט). אף הקטנה שהיא איילונית בסימניה ואינה ראויה להבאת שתי שערות (רמב"ם, עבד' ד א). שאם היה צואר בהמה למעלה מן הסכין שמא תרד הבהמה בכובד גופה ותתחך בלא הולכה והבאה (הוא, שחיט' ב ח), כמו הובאה, עי"ש. שאי אפשר לי שלא אזכור לך ההקדמות שלהם ואפני הבאת ראיותיהם (מו"נ א עא). לא אדע לצאת ולבוא כי היציאה וההבאה למנהיג סבה הזקה להוציאם ולהביאם (מלמד התלמיד, וילא).—ואמר הפיטן: נלאתי נשא עול מדהבה, נואמת מדוד והבא הבאה רבה (סלית' יוס ז, איה כל). —ומ"ר: שתי הבאות (יומ' מז.).

*הבאי, עי' *הבי.

***הבאשה**, ש"נ, — שם"פ מן הבאיש: ואין בני אדם באין לידי הבאשה אלא מתוך דרכיהם (ילקוט דבר', תתקמב). והיה לו (לפרעה) להיות נכנע לפחות בעבור הבאשת ריח שנשאר לו מן הצפרדעים (כלי יקר, וארא).

°הבדל, ש"ז, מ"ר הבדלים, — מה שמבדיל בין שני דברים, Unterschied ; différence: והענין אשר בו יכר ויבדל המין מזולתו ויהיה הענין ההוא מעמיד לו נקרא הבדל (מלות הגיון י). ההבדל לאדם כי הוא יבדיל מין אדם ויכירהו מזולתו (שם).

---

[1]) נשמט מהפתקה המראה מקום.

יחקור מן הדתות בכלל כמה הם וכו' ויתן הבדליהן ויחקור על עקרי כל אחת מהן כדי שיתבארו עקרי הדת האלהית (העקר' א א). וראוי שנדע למה נקראו (ספרי הקדש) בשמות האלה (תנ"ך) ומהו ההבדל העצמי אשר ביניהם (הקד' ר"י אברבנל לנביא' ראש').

***הַבְדָּלָה**, ש"נ, מ"ר הַבְדָּלוֹת, —א) שס"פ מן הִבְדִּיל: אם אין ידיעה הבדלה מנין (ירוש' ברכ' ה ב). כל המעכב בשחיטה מעכב בהבדלה (חול' כ:). הותזו ראשיהן וכו' כהבדלת עולת העוף (שם כא.). וירדהו לשון הבדלת דיבוק של כל דבר הנדבק וכן לענין פת הנדבקת בתנור נקראת הבדלתו רדייה (רש"י שופט' יד ט). זכר גדולת היום (שבת) ומעלתו והבדלתו לשבח משאר הימים (ס' חינוך, יתרו לא). שמצאנו באופן חצי היום ובין שאר אופני הכדור שתי הבדלות אשר ההבדלות ההם בעצמם כבר מצאנו אותם בסמוך בין אופן המפריש ובין שאר אופני הכדור (נתמ' וגע', דוד גנז ב נו). — ודבור רגיל בשמזכיר אדם דבר קדוש ואח"כ דבר טמא, דבר גרוע וכיוצא בו, להבדיל באלף אלפי הבדלות: ממשלים אנו משל בהבדלת אלף אלפים ורבי רבבות לאין חקר ומספר בין קדש לחול וכו' האמן של זכוכית וכו' והאל הגדול וכו' (תכמוני, פי' יציר' ב א). — ב) נוסח ברכה מן הברכות בתפלת שמנה עשרה, שמתחלת המבדיל בין קדש לחול: מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים והבדלה בחונן הדעת (ברכ' ה ב). ב"ש אומרים נר ומזון בשמים והבדלה וב"ה אומרים נר ובשמים מזון והבדלה (שם ח א). כל מקום שיש תקיעה אין הבדלה וכל מקום שיש הבדלה אין תקיעה (חול' א ז). הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואומר הבדלה במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב (תוספתא ברכ' ו ו). אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר (פסח' קג:). המבדיל בין קודש לחול זו היא הבדלתו של רבי יהודה הנשיא (שם). — ומ"ר: הרגיל אומר הבדלות הרבה ושאינו רגיל אומר אחת או שתים (תוספתא ברכ' ו ו). אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות (ברכ' לג.). ילמדנו רבינו סדר הבדלות היאך (פסח' קג.). יום טוב שחל להיות באמצע שבת אומר המבדיל וכו' מ"ט סדר הבדלות הוא מונה (חול' כו:). שיש לו מעט יין ומונע שתייתו בשביל הבדלה וכו' על מה שאנו נוהגין במלכותינו בארץ כנען לומר הבדלות ופיוטים שנתפייטו מאליהו ז"ל במוצאי שבת (אור זרוע, מוצ"ש לב). -- ג) *אופן הדבור של חלק מהעם שמדבר בקצת שנוים ממה שמדבר שאר העם באותה הלשון, Dialekt dialecte: וגם כי הלשון יוני אחד היה מיום הבראו ומספר וצורת האותיות היא אחת כאשר כבר האמנתי בכל ההבדלות עם כל זה אחרי עת הולדו במעט שנים נחלק והיה לחמשה הבדלות מיוחדות וכו' ובאלו כלם נמצאו הבדלות רבות פעם בחלוף האותיות זו תחת זו בתיבות ופעם בשינוי משפטי הדקדוק בפעלים (סלטי הגבור', לשו' העמים ט.). — ד) *נר שמדליקים היהודים במוצאי. שבת בשעת ברכת ההבדלה, נהוג בלשון העם.

***הַבְדָּלוֹת**, ש"נ, — שס"פ מן הֻבְדַּל: דע כי זו ההבדלות שקרהו שום פעם במקרה אין לו בה שום חסרון בעצמו (תגמ' הגפ' יב:). רצה בזה שהשכל הוא דבר נפרד מנפש ומזו ההבדלות נדבר לפנים מה היא (שם יד.). וזו ההבדלות תהיה או מכחות הנפש שהם גופיות או תהיה מן הגוף (שם:).

א. **הָבָה**[1], —מלת זֵרוז לזו"נ, ליחיד ורבים: ויאמרו איש אל רעהו הָבָה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה (בראש' יא ג). ויאמרו הָבָה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים (שם ד). ויאמר יי' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וכו' הָבָה נרדה ונבלה שם שפתם (שם ו-ז). ויאמר (פרעה) אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו הָבָה נתחכמה לו פן ירבה (שמות א ט-י). ויאמר שאול אל יי' אלהי ישראל הָבָה תמים (ש"א יד מא). ויט אליה אל הדרך ויאמר הָבָה נא אבוא אליך (בראש' לח יו).

ב. הָבָה, הָבוּ, הָבִי, עי' יָהַב.

הַבְהָב[2], ש"ז, מ"ר הַבְהָבִים, כנוי הַבְהָבַי, — בשר מהבהב: זבחי הַבְהָבַי[3] יזבחו בשר ויאכלו יי' לא רצם (הוש' ח יג).

---

[1]) לפי דעת חכמי הדקדוק, צווי מן יהב, כמו דַע, ובהוספת ה בסוף, ולכן מלעיל.

[2]) בערב' הבהבי a) צולה ,טָבָח, וכבר העיר על זה ריב"ג. — [3]) רבו הפרושים בפסוק זה, והיותר נכון

---

a) هبي

הַבְהַב[1], ש"ז, — כנוי לגיהנם וגלות: תגאל עמך מַהַבְהַב, כי עליך משליכים יהב, תנחם לעיר הבנויה, תשבי מנחם ונחמיה (סלית' ב עי"ת, אזרחי).

א.* **הִבְהֵב**, פ"י, — הִבְהֵב את הפתילה וכדומה באור, החזיקה על האש כדי שתיבש, שתחרך מעט וישרפו הציצים מסביב, sengen; griller; to singe: פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה (שבת ב ג). קצרוהו (את העומר) ונתנוהו בקופות הביאוהו לעזרה היו מהבהבין אותו באור (מנח' י ד). המהבהב בשדה הרי זה חייב (תוספתא מעש"ר ג א). המהבהב שיבולין באור (ירוש' שם ד נא). אין גודלין אותה (את הפתילה) לכתחלה בי"ט ואין מהבהבין אותה באור (ביצ' לב:). מולגין את הראש ואת הרגלים ומהבהבין אותן באור (שם לד.). פועל מהו שיהבהב (את המלילות) באור ויאכל (ב"מ פט.). אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת (סנה' לז.). הכנים לפניו בשר שהיבהב ראה לנבוכדנצר אוכל ורירו יורד על זקנו (תנחו' ותרא יח). וכן מנהג פשוט שאין מבשלין המוח של ראש ולא קולין אותו עד שמהבהבין אותו באור (רמב"ם, מאכ' אסור' ו ז). הכבד שבשלה ולא הבהבה על האור (שם ח). ולא יהיו בניו או אשתו (של הפועל) מהבהבין לו השבלין באור (הוא, שכיר' יב י). דבין אותם (את החרצנים) במדוכה עד שנעשים לפרורין קטנים ואותן הפרורין מהבהבין אח"כ במחבת על האש (שו"ת חתם סופר, יו"ד קיז).

— פע', *הֻבְהַב, — שהבהבו אותו, מהובהב: טרטימר חצי ליטרא הוא אינו חייב עד שיאכלנו מהובהב (ירוש' סנה' ח כו.). וקלי כיון שמהובהב הוא באש נתקשה ואינו ראוי לאכילה (רגמ"ה מנח' סח.). נהגו אנשים להדליק הפתילה ולכבותה כדי שתהא מהובהבת (תוספ' שבת כט.). והלכה כרבי עקיבא דמדליקין בפתילה שאינה מהובהבת (מרדכי, שבת רפט). בגון שצריך להבהבה (את הפתילה) שלא הובהבה מבעוד יום (שבלי הלקט, יו"ט רמז).

— נתפ', *נִתְהַבְהֵב, — נגעה בו האש: נתהבהב הלשון מביא לשון אחר ומקדש (יומא מח:). והמתחבר לרשעים דומה לאדם קרוב לכבשן האש שאם לא ישרף יתהבהב (ראש' חכמה, השער ד).

ב.* **הִבְהֵב**, פ"ע, — פקפק, סרב קצת, לא עשה בקשתו של פלוני: העובר לפני התיבה וכו' כיצד הוא עושה פעם ראשונה יסרב ב' מהבהב ג' פושט את רגליו ויורד (ברכ' לד.).

הִבְהוּב, ש"ז, — שה"פ מן הִבְהֵב: רבן יוחנן חושש וכו' שלא יהא שהות לקצירתו ויהיבהובו באבוב של קלאין (רש"י ר"ה ל.). אבל הבהוב גמור להדליק ולכבות אין צריך לעשותו בע"ש (מרדכי, שבת רפט). ואותן הפרורין מהבהבין אח"כ במחבת על האש עד שמעלין זיעה ובשעת ההבהוב הזה מריחין מהן רית יין (שו"ת חתם סופר, יו"ד קיז).

הַבְחָנָה, ש"נ, — שה"פ מן הִבְחִין: ולא יתכן לומר כי מהעדר הבחנת חכמה אל האם תתיחס השמחה אל האב (ר"מ אלשיך, משלי י). שהנמלים הם בעלי חיים שאין להם הבחנה שכלית ולא דעת שיעשו בו עניניהם במחשבה מכוונת לתכלית מעשיהם (פי' משלי לזרחיה הלוי ו ח).

***הַבְטָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִבְטִיא, כמו בִּטֵּא: ולא יחל דברו לעשות הבטאה כשבועה (ספרי מטות קנג).

***הַבָּטָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִבִּיט: כאן בהגבהה כאן בהבטה (ב"מ קיח.). אין הבטה אלא מלמעלה (מד"ר ברא' מד). הבטה מקרוב וראייה מרחוק (שם איכ' ה א). וכאלו הלשון הבטה וההבטה חלק מחלקי הצחות (הרקמה, שער לח). הרבות העיון וההבטה (הוא, השרשים, בקר). יבוא השמע על ההבטה והדבור (רסב"ג, תקון מדות הנפש טו). ואם יקח אדם עז אחד מן העדר כל העזים יביטו אליו הבטה סכלה (שער השמים ד א). אבל ימצא לו התחלפות הבטה והיה נראה דרך משל במקום מהירח בהיותו עולה על האופק בזולת המקום אשר יראה בו בעת השקיעה לפי שהתחלפות ההבטה הוא מתחלף באלו המקומות וזה דבר לא יראה כן בזה הצל (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ט). והוא מבואר שהרבה מאלו הספקות חוייבו מזולת הבטה אל התאר אשר זה המציאות בו (ר"י אברבנל, מפע' ה' ד ג). כי הבטת הנשוך בצורת המשיך יעורר כאבו (הוא, מ"כ ח). הבדל והלוף רב יש בין הקו היוצא ממרכז הארץ דרך מרכז הירח ונמשך עד הרקיע שהוא מקומו האמיתי במזלות

הוא מהפעל הבהב, ובפרט שכך גם בערב', וכבר פרשו במשמעה זו המפרשים הקדמונים.

[1]) עי' ערך הַב.

ובין קו ההבטה היוצא מאישון עין הרואה העומד על גב הארץ והולך דרך ממרכז הירח ונמשך משם עד הרקיע אשר הישראלי קרה לזאת ההבטה שנוי מראה הירח (כתמ׳ ונע׳, דוד גנז ח רח). והבטת המזלות הם על ארבעה פנים נוכח והוא שבאלכסונו ושליש והוא אותו שיש ביניהם צלע משולש וכו׳ והבטת הרביע והוא שיש ביניהם צלע המרובע המיתר לששים חלקים (אותות השמים לר״י בר״ש הכהן א).

*הַבְטָיָה, ש״נ, — כמו הַבְטָאָה: יהללויה בְּהַבְטָיָה ובורא ניב שפתים (יוצר הפסק׳ ב, סמך לעד).

*הַבְטָחָה, ש״נ, מ״ר הַבְטָחוֹת, — שם״פ מן הִבְטִיחַ, א) כמו בטחון, ידיעה ודאית: ואם אין שם כהן אלא הוא (הש״צ) לא ישא את כפיו ואם הבטחתו שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו רשאי (ברכ׳ ה 7). רבונו של עולם אברהם בא עמך בהבטחה מפני שאמרת לו ואברכה מברכיך (תנחומא, לך לך ח). — ב) הפעולה להבטיח, ליעד דבר מה להזולת, Versprechen ; promesse ; promise: גדולה הבטחה שהבטיחן הקב״ה לנשים יותר מן האנשים (ברכ׳ יז.). חשבון יפה ופרק טוב יש הבטחה ויש אמתי (דא״ז ב). שהבטיח הקב״ה דבר בשמים ואחר רד״ו שנים באתה ההבטחה שהבטיח הקב״ה את הצדיק (מד״ר שמות לא). כל הבטחות שהבטיח את הגר שהוא נותן לו לחם ושמלה (שם יט). הבטחה בתקיעת כף היה אומר רבינו תם שהיא כבריתות ברית (סמ״ג רמ). ונתקיים קצת הייעוד הטוב וההבטחה שהבטיח השם לכם (ר״י אברבנאל, מ״ב כ ט). ושלח (מלך ישמעאל) וקרא ליהודים ואמר להם דברים טובים והבטחות ושיעמדו בדת שירצו (שבט יהודה ג). ומה הנאה בהבטחת המלך ושופטי ארץ אם רצון העמים איננו עמנו ומבקשים תמיד רעותנו (שם כד). שנכתבו כמה דפין וכמה קונדרסין וכמה ספרים מהבטחות וכמה נחמות בירמיה בנביאים (ר׳ יונה, אג׳ א טו).

*הַבְטָלָה, ש״נ, — כמו בַּטָּלָה: והמפנה לבו להבטלה[1]) הרי זה מתחייב בנפשו (אבות ג 7).

*הַבַּאי[2]), הבאי, — דבר שעבר את הגבול הראוי, גבול האפשרות, Uebertreibung ; exageration: ארבעה נדרים התירו חכמים נדרי זירוזין ונדרי הבאי ונדרי שגגות ונדרי אונסים (נדר׳ ג א). נדרי הבאי אומר קונם קונם אם לא ראיתי בדרך הזה כיוצאי מצרים (שם ב). נדרי הבאי מותרין שבועות הבאי אסורין היכי דמי שבועות הבאי וכו׳ באומר יאסרו פירות העולם עלי בשבועה אם לא ראיתי בדרך הזה כעולי מצרים (גמ׳ שם כד:). אמר ר׳ אמי דברה תורה לשון הבאי[1]) דברו נביאים לשון הבאי דברו חכמים לשון הבאי (תמיד כט.). — ובמשמ׳ "דברים בטלים, שאין בהם ממש: כי דברים אלה (שהנפש נעתקת מגוף לגוף וכו׳) הן הבאי והבל גדול (כ״ת הכפית, מגל׳ המגלה). הנעור בלילה ומחשב בלבו דברי הבאי (רש״י אבות ג ד). מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד אלא הן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן (רמב״ם ת״ת א יג). ולכן לא יתכן להמיר טוב ברע ולדבר נבלה שקר ורכילות והבאי (הוא, מכת׳ לבנו, דרך טובים). וזו שהוצרכנו לכתוב בחבורנו דברים שנראים דברי הבאי וכו׳ (קצור זכר לדיק, סד׳ החכ׳ וקול׳ העת׳ 92). — ואמר הפיט: אריה ביער דמיתי ונמשלתי בחובי, בטוי נואל מלתי לשון הַבַּאי (סליח׳ ב עי״ת, אליס).

הבל, ממנו הֶבֶל, הָבַל, הֶהְבִּיל, הַהְבָלָה.

הֶבֶל, בהפס׳ הָבֶל, סמי׳ הֲבֵל, מ״ר הֲבָלִים, הַבְלֵי, א) נשיבת הרוח, נשימת הפה, Hauch ; soufle ; breath: ואת כלם ישא רוח יקח הָבֶל (ישע׳ נז יג). פעל אצרות בלשון שקר הֶבֶל נדף (משלי כא ו), כמו הבל שינדף. אדם לַהֶבֶל דמה ימיו כצל עובר (תהל׳ קמד ד). והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך כי הילדות והשחרות הָבֶל (קהל׳ יא י). מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם (שבת פח:). אין העולם מתקיים אלא

---

[1]) ונוסחתו (של הרמב״ם) היא להבטלה כן היא במשניות שלנו (רשב״ל דורהן, מג״א ג 7).

[2]) משקל דְּמֵי, פְּנֵי, תְּנֵי. אעפ״י שבכ״מ הכתיב כך מלא א, מ״מ אין ספק בדבר שזהו המשקל הרגיל של נל״י, והאלף אינו אלא במקום פתח. ולא נתברר מקורו, ואולי הוא משרש הבי a) בערב׳ שמשמעתו היא אבק המתרומם באויר. — [1]) ופרשו שם: דברה תורה לשון הבאי דכתיב ערים גדולות ובצורות בשמים, ס״ד אלא גוזמא, דברו חכמים לשון הבאי הא דאמרן תפות והשקו את התמיד בכוס של זהב, דברו נביאים לשון הבאי דכתיב וכל עם הארץ מחללים בחללים וגו׳ ותבקע הארץ בקולם. ע״כ.

a) هي

בשביל הבל תנוקות של בית רבן (שם קיט:). אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא (שם). —והאֵד הנראה העולה ממשקה רותח ומכל גוף חם, Dunst vapour ; vapeur : אבל הם עובדים לבבואה ולא לבבואה בלבד אלא להבל זה שעולה מן הקדירה (ספרי האזינו שכ). שהבל המרחץ רע לשיניים (ירוש׳ ע״ז ג מב ד). איזהו סרים חמה וכו׳ כל שרוחץ בימות הגשמים ואין בשרו מעלה הבל (יבמ׳ פ:). עד שהן עשויין הבל בתוך מעי אמן (מד״ר ויקר׳ כט). — ומ״ר : כאשר האורות נתפשטו מאזן וחוטם עד נגד הפה ששם התחברות כל ההבלים ואז במקום שמתחברים יש לכולם בחינת נפש לפי שאין הבל האזן יכול להתחבר להבל פה אלא בריחוק מקום וכן הבל החוטם (מהרח״ו, ע״ח, אלילות א ג א). —והח׳ם הנאצל מהגוף או במקום סגור : הרודה פת חמה ונתנה על פי חבית של יין וכו׳ שלא תאמר הואיל וההבל כובש יהא מותר (ירוש׳ תרומ׳ י מז). בור שחייבה עליו תורה להבלו ולא לחבטו (ב״ק נ:). לאיזה הבל (נדמה האדם) אם להבל של תנור יש בו ממש אם להבל של בירה יש בו ממש (מד״ר קהל׳ א ב). ולא יכנים שם אספסתא וביוצא בהן מדברים שעולה מהם הבל חם הרבה (רמב״ם שכנ׳ ט יב). — ב) בהשאלה, דבר שאין בו שום ממש, ·ty ; vanité ; Nichtigkeit : כי חקות העמים הֶבֶל הוא (ירמ׳ י ג). הֶבֶל המה מעשי תעתעים (שם יה). לריק יגעתי לתהו וְהֶבֶל כחי כליתי (ישע׳ מט ד). שקר החן וְהֶבֶל היפי (משלי לא ל). ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הֶבֶל ורעות רוח (קהל׳ א יד). תנחומין של הבל ניחמך אביך (כ״ב יו:). — וככנ׳ : את הכל ראיתי בימי הֶבְלִי (קהל׳ ז יה). כל ימי חיי הֶבְלֶךָ (שם ט ט). כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הֶבְלוֹ (שם ו יב). — ומ״ר : הֲבֵל הֲבָלִים אמר קהלת הֲבֵל הֲבָלִים הכל הָבֶל (קהל׳ א ב). כי ברב חלמות וַהֲבָלִים ודברים הרבה (שם ה ו). אמר רב נחמן כל הבלים וכזבים שבני אברהם אבינו עושים בעוה״ז כדאי הוא לכפר בעד כולם (מד״ר ויקר׳ כט). —וסמי׳ וכנ׳ רבים : מדוע הכעסוני בפסליהם בְּהַבְלֵי נכר (ירמ׳ ח יט), כנוי להאלילים. היש בְּהַבְלֵי הגוים מגשמים (שם יד כב). שנאתי השמרים הַבְלֵי שוא ואני אל יי׳ בטחתי (תהל׳ לא ז). הם קנאוני בלא אל כעסוני בְּהַבְלֵיהֶם (דבר׳ לב כא). — וכמו תה״פ : אנכי ארשע למה זה הֶבֶל איגע (איוב ט כט). ואיך תנחמוני הָבֶל (שם כא לד). — *הַבְלֵי עולם הזה : וממשפטיך סרנו, וּבְהַבְלֵי העולם הזה נתבלנו, ואל רהבים ושטי כזב פנינו (סליח׳ ער״ה, שכחנו). — *הבלי הזקנות : גם דברי הנביאים שנכתבו בלא ספק לתועלת גדולה אנו קוראין אותם לעתים רחוקים כדרך ספור הבלי הזקנות (הקד׳ מלמד התלמ׳). ופקחים שבאומות האמינו הבלי זקנות משיחות בשטוות לאור הלבנה ועלילות עריצים יבקשו עילה למלא חסרונם בעמל אחרים (שבט יהודה ז).

הָבַל, פ״ע, עת׳ יֶהְבַּל, תֶּהְבָּלוּ, — דבק בהֶבֶל, עסק בהבל : וילכו אחרי ההבל וַיֶּהְבָּלוּ ולא אמרו איה יי׳ המעלה אתנו מארץ מצרים (ירמ׳ ב ה-ו). ולמה זה הבל תֶּהְבָּלוּ (איוב כז יב). — *ועשה אותו להבל : ועל חטאים נפלאים מנעורי גדלתי, וילדותי ושחרותי אחריהם הָבַלְתִּי (רמב״ע, זמן הבלי, מחז׳ אויניון). —הָבַל בדבר, בטח בדבר הזה לשוא : אל תבטחו בעשק ובגזל אל תֶּהְבָּלוּ (תהל׳ סב יא).

— הפע׳, הֶהְבִּיל, בינ׳ מַהְבִּיל, מַהְבִּילִים, — א) הֶהְבִּיל את פלוני, גרם שפלוני יֶהְבַּל, שיבטח בהבל : אל תשמעו על דברי הנבאים הנבאים לכם מַהְבִּלִים המה אתכם חזון לבם ידברו לא מפי יי׳ (ירמ׳ כג יו). — ובמשמ׳ *החליט שהדבר הוא הֶבֶל : השער השני בשבח המוכיח, המהביל עניני העולם ומפיץ ומדיח (תחכמוני, רא״ש שער ב). והתחיל להביל להם השאלה ואמר אשר בקצה שדהו כלומר איני שואל ממנו השדה אלא המערה שהיא בקצה שדהו (צרור המור, חיי שרה). היו יושבים לפניו גדולי המדינה היא בורגוש והיו מספרים בענין השמות והוא היה מהביל עניניהם והם הביאו ראיות רבות לאמתם (ר״מ נרבוני, מו״נ א סב). שאם ידבקו בשם יתברך שישיגו החיים האמתיים וההתדבקות האמתי הוא להביל עניני העולם הנפסד הזה ולאהבה את השם יתברך בכל לב ובכל נפש (נסר פיסון, ותחנן). יראו ויבושו המהגים והמצפצפים בדברי התורה ומהבילים חכמת הדקדוק באמרם כי הלמוד בה אבוד זמן (הכונה, ריש קדוש׳, מובא בס׳ תעוד׳ בישראל א יד). — ב) *התחיל להוציא הבל בכח פעולת האש : אין נותנין אונין של פשתן לתוך התנור אלא כדי שיהבילו מבעוד יום (שבת א ו).

הַבְלָגָה, ש״נ, — שה״פ מן הִבְלִיג, (ברכת אכרסס

לכבוד דר' ברלינר 291).

°הַבָּלָה, ש"נ, — כמו הֶבֶל: סוף התלמיד אשר ישים כונתו והשתדלותו לחלוק והוא המשיב רעה תחת טובה שלא ישיג לעולם האמתות רק ההטעאות וההבלות שהן הרעה שלא תמוש מביתו (מלמ' התלמיד', כרא"ש).

°הַבְלִי, ת"ז, לנק' הַבְלִית, — של הבל: ומדובר בו נכבדות על אמונה הזכה וההבלית ועל הכרח למוד המלאכות ועבודת האדמה (תעודה בישראל, בהשער).

***הַבְלָעָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִבְלִיעַ, בפרט במשמ' הכנסת דבר בתוך שאר דברים מבלי להזכיר את שמו של הדבר בפרוש, למשל מכר שור וחמור ושה יחד בסכום שיש בו גם כדי שווי של השה אבל הוא אמר שמוכר את השור והחמור בסכום הזה ואת השה הוא נותן במתנה: מעשר בהמה של יתומים מוכרין אותו בהבלעה (בכור' לא:). שנתן דמי מים ומלח בהבלעה (ערוב' כז:). שכר פיסוק בשבת וכו' הבלעה היא (נדר' לז.). הבלעת [1]) תחומין (ערוב' מד:). הבלעה (בתחומים) דבר גדול הוא (רש"י שם מה.). — °הבלעה בדקדוק, הבלעת אות אחת באות הסמוכה לה במלה והשלמתה בדגש: ונון נדר להבלעה בוידר יעקב ונון נפל להבלעה ביפל (ריב"ג, הקד' הרקמה). ואמרו ושדדו את בני קדם והראו והמנהג היא ההבלעה והיה הדין להיות ושודו בואו המשך על דרך סובו ציון (שם כג). אבל הלמד נהגו בה המנהג הזה מן החסרון וההבלעה בשמוש לקח וכו' וההבלעה ביקח וזולתו (שם, שער יד). ויאמר מותפרק או מופרק בהבלעה וכו' מותטמאה או מוטמאה בהבלעה (שם). וזכרון ההבלעה וטעמה ומאיזה ענין התחיבה (שם כג). וכלל אומר כי אפילו לא היה מנהג להבליע מה שהכשרתי להבליעו לא היה הכשרו נמנע אצלי הקשה על הבלעתם נון בן נון כי מן ההבלעה מה שמביאה עליו ההקשה כאשר אתה רואה (שם). אלה כלם (מה נאמר ומה נדבר וכו') קרואים בדגש מפני הבלעת הנחים אשר לפניהם (ההא שבסוף המלה מה) ונעשו שתי המלים במקרא מלה אחת (ר"מ ג'יקטיליה, אותי' הנוח לר"י חיוג).

°הֲבָנָה, ש"נ,—שה"פ מן הֵבִין: לפי שרתיחת הלהות מונעת זכות ההבנה (מלמד התלמיד' שופט'). כי היה הסדור וההגבלה בדברים העיוניים ממה שיעזור אל ההבנה השלמה ויביא אל זכרונה (הקד' ר"י אברבנל, לס' יהוש'). שהבנת ספרי הנבואה לקיום התורה כמשפט לא תהיה כי אם בהבנת חכמת הלשון היטב (הקד' ריב"ג להרקמה). אמתות נסתריה (של הדת) אשר הם נעלמים מהבנת ההמון (מו"נ ב ב). ידיעת העקרים והבנת ההתחלות שעליהם דרכי יסודי הדתות בכלל סובבים וכו' או יציירם הבנה ציורית כדי שיאמין בהם וכו' או יבינם הבנה ציורית הבאה בתחלת הענין (הקד' העקרים). וזה הענין נותן הבנה ציורית וכו' כמו שהגדר או הרושם נותן הבנה ציורית במה שיש לו גדר או רושם (שם ב ו). וכל החכמה שלו תלוי בזכרון ולא בהשגת הבנה והידיעה (פתחי חכמ' לרמח"ל ב יט.).—וכנ': ואם ימלט אחד בדור על דרך זרות לפי טבעו וקלות הבנתו ורב השתדלותו בלמוד היו מתים האחרים ולא בחכמה (מלמ' התלמ', כרא"ש). יען היות סימני ההפסקה בדבורים ובמאמרים דבר הכרחי מאד להבנת תכן הענין (הקד' המגיה לפי' אברבנל לנבי' רא"ש). כי קיום המצות כמשפטם מהבנתם ועשיתם לא יהיה כי אם אחרי העמידה על הדקדוק (הקד' ריב"ג להרקמה). להוסיף ולשנות דברים בספורים שבאו בספרי הנביאים על צד הביאור ולהטיב הבנתם (הקד' ר"י אברבנל לס' יהוש').

°הַבָּעָה, ש"נ,—שה"פ מן הִבִּיעַ: כאשר אמר זפי רשעים יביע רעות וכו' עם ההגיה וההבעה (השרשים לריב"ג, לען).

***הֶבְעֵר**, ש"ז,—שה"פ מן הִבְעִיר אש: ארבעה אבות נזיקין השור והבור והמבעה וההבער (ב"ק א א).—ואמר הפיטן: כי החמור נוער, במקום זמיר יפעם, שור בור ושן הֶבְעֵר, שתו נאות מרעם (כנף רענ', פזמ' ליום ב).

***הַבְעָרָה**, ש"נ, — א) כמו הֶבְעֵר: הבערה בכלל היתה (בתוך כל האסורים של עשיית מלאכה) ולמה יצאת (באסור מיוחד לא תבערו אש) להקיש אליה ולומר לך מה הבערה שהיא אב מלאכה והייבין עליה וכו' (שבת ע.). אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם אני מכניס כל חיות שבעולם יש בהם

---

[1]) בתוך סגנון ארמי: מר סבר הבלעת תחומין מילתא היא.

כדי העלייה אזת אי כל העצים שבעולם יש בהם כדי ה ב ע ר ה אחת (פסיק' רבתי יו).—ב) השמדה וכליון, מן ובערת הרע: נאמר כאן ובערת הרע מקרבך ונאמר להלן ואתה תבער הדם הנקי מקרבך הבערה הבערה עריפה עריפה מה הבערה שנאמר להלן מול העורף אף כאן מול העורף (ירוש' סנה' ז כד:).

*הֶבְקֵר, ש"ז,— בא"י כמו הפקר: בית שמאי אומרים הבקר לעניים הבקר (פאה ו א). ובית הלל אומרים אינו הבקר (לעניים) עד שיובקר אף לעשירים (עדי' ד ג). בשחרית אדם צריך לומר כל מה שילקטו העניים היום מבין העמרים הבקר וכו' אין הבקר אגסים הבקר שאין אנו אחראין לרמאין (ירוש' סוכ' ד נד:).

א·הבר[1]), ממנו הֹבֵר, הֹבֶר.

הֹבֵר[2]), ש"ז, מ"ר הֹבְרִים, סמי' הֹבְרֵי, — מי שמתפאר שיודע להגיד עתידות לפי מעמד הכוכבים, Astrolog: יעמדו נא ויושיעך הֹבְרֵי[3]) שמים החזים בכוכבים מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך (ישע' מז יג). — ומצוי שמוש זה בספרות במשמעה זו: אילו האל היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע או אילו היה שם דבר שמושך את האדם בעיקר תולדתו לדרך מן הדרכים וכו' כמו שבודים מלבם הטפשים הוברי שמים היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך (רמב"ם, תשו' ה ד). וחברו בזה ספרים מעטים חברום יחידים מבני אדם נפתה בהם מי שדעתו קלה כקצת ספרי ההוברים שכותבים בהם מניני עשרות אלפי שנים (כוזרי א כא). הוברי שמים הבורא שנאם כי הם משליטים הכוכבים על הכל ואין שם אדון בלעדיהם (ידע' בדרשי, פרדס ז, אוה"ס ג). יש מי שיכחיש היות הבחירה נמצאת באדם כדעת קצת הוברי שמים ויש גם כן מי שיכחיש התכלית בכל הפעולות כאפיקורוס (העקרים א ט). — ואמר הפיט: בינו זאת וראו במחזה, דעת מי הכל מכונן, שוא שקד הוֹבֵר והוזה, שכל את ידיו מעונן (ס' יוס שירה, קרובץ ארג'יל). — וגם במשמ' ׳חכם בחכמת הכוכבים, תוכן: והנה ההובר הגדול בטלמיסו הורה הטעות שאפשר ליפול במה שישפטהו ההובר עד שיחטיא הכונה כלה (נוה שלום, אבר' שלוס ו א).

*הֹבֶר, ש"ז, מ"ר הֹבְרִים, נכנ' הֹבְרָיו, הוברי, — ידיעת ההובר, Astrologie: היה (בלק) רואה בהובריו שישראל נופלין בידו לפיכך הפקיר את בתו ונפלו בה כ"ד אלף (מד"ר במדב' כ).

ב·*הבר, ממנו *הֲבָרָה.

*הַבְרָאָה, ש"נ,— א) שם"פ מן הִבְרִיא, נעשה בָּרִיא: יום הבראתו כיום הולדו (שבת קלז.), שהבריא הילד מהמילה. כל שחין יקשה הבראתו וסתימתו מפני לחיות יורדות אליו אם רבים ואם חמים מבלי שיגמר רוע מזג האבר אשר בו השחין הנה אנחנו נקראהו קשה ההבראה (פרקי משה כג).—ב) שם"פ מן הברה את האבל: ועוד יש ללמוד מדברי ר' אברהם שעושין הבראה בחוה"מ (מרדכי, מו"ק תתפד). דיני סעודת הבראה לאיש ולאשה (שו"ע יו"ד שעת). צריך להברותו הבראה ראשונה שבימי אבלות (שם, סוף הסימן). — ואמר הפיט: בכל יום ויום תרבה את ההבראות, וכצבי תרוץ לאכול מפרות הבריאות (תוכח' מוסר, עזר' הבבלי י).

*הַבְרָאוֹת, ש"נ,— שם"פ מן הִבְרֵא, נברא: ולזה נראה הבראות השדים קודם האדם (רשב"ל דורן, מג"א ה"י ד).

*הֲבָרָה, ש"נ, מ"ר הֲבָרוֹת, — א) קול שאין לא ברור וצלול, Geräusch; bruit; noise: התוקע לתוך הבור וכו' אם קול שופר שמע יצא ואם קול הברה שמע לא יצא (ר"ה ג ז). לא היו ישנין כל הלילה כדי שישמע כהן גדול קול הברה ולא תהא שינה חוטפתו (יומא יט:). קול הברה שעושין הריחים (רגמ"ה ב"ב יח.). רואה

[1]) קצת החכמים החליטו כי זהו שרש הבר a) בערב' שמשמש בלשון זו במשמ' חתך.

[2]) לא נתברר שרש שם זה. יש אומרים שהוא מן הבר בערב' במשמ' חתך, אך זה רחוק. — [3]) כך הקרי, ובקצת ספרים הקרי והכתיב. אבל ברוב הספרים הכתיב הברו, אך אין לכתיב זה שום מקום לפי משמ' הענין שנדרש דוקא בינוני פועל, והכתוב בעצמו מפרש משמ' מלה זו. ויש סברו כי זו היא בעצמה המלה חבר בחית, בחבריך, שנזכרה שם בפסוק הקודם, וכן הֹבר חבר. זו היתה דעת בן קריש, ואעפ"י שהשיג עליו מנחם בן סרוק, נטה לדעת זו גם ריב"ג. אך קשה לפי דעת זו הסמיכות לשמים, כי מה טעם יש בחֹברי שמים? גם פרושו של מנחם, מן ברור, אינו נכון.

a) هبر

שתשמע בה הברה כשנופחין אותה אם ניכר המקום שממנו תשמע ההברה מושיבין עליו רוק וכו׳ אם נתנדנד בידוע שהיא נקובה (רמב״ם שחיט׳ ז ז). ריאה שנופחין אותה ושומע הברה שלה (והזהיר ויקר׳ מג.). כי כקול הסירים באכול בם לשון אש שישמיעו קול ליבשותם ודקותם ואין קול הברתם רק לרעתם כי אז ישרפו כן הוא שחוק הכסיל כי בעת הברת קול שחוק שמחתם אזי הם כנשרפים ונאבדים (ר״מ אלשיך, משלי י כג). כקול מים רבים המוגרים במורד שיש להם קול הברה גדולה (מעין גניס לאיוב ג). ועל הברקים ועל הרעמים ועל קול הברה שנשמע בארץ ועל רוחות שנשבו בזעף (טוא״ח, ברכ׳ רכז). — ואמר המליץ: אשר יפרוץ ברעיונו הלא הוא כמו אבן בעמקי ים צלולה, וישתבש ולא ידע להשיב לבד קול אך והברה צלולה (ר״מ בן חביב, דרכי נעם). — ובמשמ׳ שמועה וספור דברים אדות ענין בלי יסוד ברור: מעשה בחסיד אחד שהיה חופר בורות שחין ומערות לעוברים ושבים פעם אחת היתה בתו עוברת לינשא ושטפה נהר וכו׳ מיד נפלה הברה בעיר באת בתו של אותו האיש (ירוש׳ דמאי א כב.). פעם אחת נפלה הברה בעיר ובאו סרקיים ונטלום ונתקלקלו הלוים בשיר (שם ר״ה נט:). לא שישמעו קול הברה (שפלונית נתקדשה) אלא כדי שיהו נרות דולקות ומיטות מוצעות ונשים טוות לאור הנר ושמחות לה ואומרות פלונית מתקדשת היום (גיט׳ פט.). מיד נפלה הברה בעיר פלוני בן פלוני נשכו נחש ומת (מד״ר בראש׳ י). — ב) *הוצאת האותיות והתנועות בהשמעת הקול שלהן, Aussprache prononciation: ותכיר הברת יתר המלים הנשרשים והבאים לשרת (מנחם בן סרוק, זרה). בבגדו כתיב ולא בביגדו אין הברת חירק בלא יו״ד ונקודה שתחת הב׳ במקום יוד משתמשת (רש״י קדוש׳ יח:). עשה לו (האלהים להאדם) גרגרת להעלות ולהוריד נשמת רוח חיים מן הלב מתוך הריאה אל הנחירים ואל הפה ולהוציא הברת קול הדיבור היוצא מתוך סימפוני הריאה (סמ״ג, מ״ע ג). שהן (התנועות) פעמים ארוכות ונמשכות בהברתן ונקראו בשם תנועות גדולות ופעמים קצרות ונמהרות בהברתן ונקראו בשם תנועות קטנות (תל״ע ב ז). — ג) *ביחוד בדקדוק, האותיות והתנועות שאפשר להוציא ביחד בפסק אחד של הקול, Silbe; syllabe; -ble: כל תנועה עם האות המתנועע על פיה להיות מרגשת במבטא נקראת הברה ויש מלה בת הברה אחת כמו אָב בֵּן אָח אֵם ויש מלות מרכבות משתים ושלש הברות ויותר עד חמש כי לא נמצא מלה עברית יותר מחמש הברות ומספר ההברות לפי מספר התנועות כי לפעמים שתים ושלש גם ארבע אותיות מרגשות בתנועה אחת ולהברה אחת תחשבנה כמו בֵּין בְּשׁוּב וכו׳ והתנועה אשר אין אחריה שוא נח ולא דגש חזק היא הברה פשוטה וכו׳ ד״מ בָּא הברה אחת ופשוטה, הֵבִיא בת שתים, הֵבִיאוּ בת ג׳ הברות פשוטות וכל תנועה אשר שוא נח או ד״ח אחריה המחברת אליה במבטא היא הברה מרכבת ד״מ קָם בת הברה אחת קִמְתֶּם בת ב׳ הברות מרכבות (תל״ע ט).

הברחה, ש״נ, — שה״פ מן הבריח: ההברחה זכורה בתלמוד וכו׳ והפירות אוכל אותם הנברח כל זמן שההברחה אצלו (שו״ת הרי״ף לו). עד שתכתוב בשטר זה מהיום נתונים (נכסי) לך ולכשארצה יש כאן הברחה מבעלה שאם בא לזכות תאמר איני רוצה (רש״י כתוב׳ עט.). משום דע״י הברחה הוו נכסים שאינם ידועים (תוספ׳ שם). ואין משביעין למקבל מתנה שלא היה הברחה בדבר (ב״י טוחו״מ לט). גם טוענין (האחים) שהכל היה דרך הברחה הן מהוקנה הן מאביהם ומעולם לא פרעו דבר משלהם רק משל אביהם (שו״ת רמ״א קט). אם מכוון שיתקיימו דברי השטר לא נקרא הברחה (תשו׳ חו״י רי). —ומ״ר: שראוי שיבטלו כל שטרי הברחות ותחבולות שיעשו עד היום הזה (טחו״מ, גביית חוב לט).

הברייה, ש״נ, — כמו הבראה: דין הספד וצדוק הדין והבריית אבלים בחנוכה (שבלי הלקט, חנכה קלג).

הברכה, ש״נ,—שה״פ מן הבריך, למשל גפן וכדומה, באדמה: שוב בדקתי בעובדי כרמים ואמרו לי כי רוב כרמים מוברכים וכו׳ על ידי הברכה שקורים פרבימי״ר (סמ״ג, סי׳ קמו, בשם ר״ש).

הברקה, ש״נ, — שה״פ מן הבריק: בעופפי חרבי בעפעפי שחר ואמרנו שמה כי ענין הכל הברקה וליהוט (הפרשים לריב״ג, עוף). והברקת החרב היא משל להזהרת הנביאים (רד״ק יחזק׳ כא יח).

***הגבהה**, ש״נ, —שה״פ מן הגביה, במשמ׳ לקח דבר מונח על הארץ והרים אותו: בהמה גסה נקנית במסירה והדקה בהגבהה (קדוש׳ א ד). לא

תהא חוקה גדולה מהגבהה שהגבהה קונה בכל מקום (כ"כ נג:). — וביחס להקול: ענין הגבהת הקול (רד"ק ירמ' ז טז). — ובמשמ' התרוממות: הלל אומר השפלתי זו הגבהתי והגבהתי היא השפלתי (מד"ר שמות מה). הנה החרון אף יגיד הגבהה ונפילת אפים יגיד ההשפלה (חוה"ח, כרחב' ד ה).

***הַגְבָּלָה,** ש"נ, — בש"פ מן הִגְבִּיל, שם גבול: בארבעה אמר להם מצות הגבלה (שבת פז.). ומה השיב משה לפני הגבורה זו מצות הגבלה (שם). מצות הגבלה נאמר לו בו ביום וכו' ועלה והגיד שקבלו עליהם מצות הגבלה ונאמרה לו מצות פרישה (רש"י שם). — ואמר הפיטן: וסדר ענינם ומצות הַגְבָּלָתָם, ובנה מזבח וכרת בריתם (יולר ב שבוע', בשורי). — ובהשאלה: ככה חלקו אותם הראשונים על אלה החמשה המוצאים מבלי הפרש ולא הגבלה (הרקמה, שער ג). כי היה הסדור והגבלה בדברים העיוניים ממה שיעזור אל ההבנה השלמה ויביא אל זכרונה (הקד' אברבנאל לס' יהוש'). וההגבלה מאלה השאלות אינו מגביל הנה אמנם עזב ההגבלה בזה עד השלישי מספרו וכו' אבל הוא מתחיל בו בכאן לדבר בהם קצת בדרך הגבלה ואומר שראוי שיהיו חלקים מנפש (תגמ' הנפ' טו:). שאם כן תהיה ההגבלה הזאת כהגבלת מגביל לא על צד החיוב אבל בכונת מכוון אשר כיון זה לתכלית קיום המציאות (דרך אמונה, ביכאגו א א). אותם הלשונות שיסבלו פירושים וכוונות בבלתי הגבלה בסבת שתופים נופלים בלשונות ההם (בו"ת תמת ישרים לד). ומן הנמנע הוא שתהיה הגבלה כזאת נופלת בכל אחד מהם במקרה (ספורנו, אור עמים, שמים). וכן אנו אומרים ולתפלתם שעה וכו' שמזה בא הגבלת כח העצמי לעזור ולהושיע לנגד כל מנגד (מאמ' יקרים, גביע הכסף ג).

***הַגְבָּרָה,** ש"נ, — בש"פ מן הִגְבִּיר: מעשה הבורא והוא הגברת אבשלום והשליטו על כל אשר לדוד (האמונ' והדעות ד ה). ויהיה החפץ בזאת התרגזך אלי העתרתך אלי בדברים והגברתך לשונך עלי (הפרשים לריב"ג, רגז). וכוסף אל מדרגה למעלה ממדרגתו והיא המדרגה אלהית והוא עומד ומחשב במה שראוי לו לעשותו בהגברת טבעיו ומדותיו ואיננו נותן לכח הכעס רצונו (כוזרי ה י). — ובפרט בלשון סופרי הקראים, הוכחה והוצאת דבר מדבר על ידי הקש הגיוני, בהגברת הדעת: וכבר בארנו הגברת הוצאת העלה למשפט (ספר סיפר ליפוע הקרחי, העריות 51). וכן האסור היוצא מעקר הששי בכלל שהוא ע"ד ההגברה לפי דעת רבי' ישועה (ספר העריות למסה בשייאלי, הקדס 61). והדרך השביעית מה שהוא אסור בהגברה כמו שסבר רבי ישועה (שם 67).

הגג, ממנו הֵגִיג.

***הַגָּדָה,** ש"נ, מ"ר הַגָּדוֹת, — בש"פ מן הִגִּיד, — א) ספור דברים ממעשים שארעו לפנים וכדומה, Erzählung ; narration: אומר לפניה (הכהן לפני הסוטה) דברים של הגדה ומעשים שאירעו בכתובים הראשונים (סוטה ז:). א"ר יהודה בן פזי מסורת הגדה הוא כי שרה אמנו בשירדה למצרים כדנוה בריחים (פסיק' דר"כ, ויהי בחצי הלילה). שבעה דברים אשר בהם יהיה המדע ובידיעתם יגיעו אל כל החכמות כאשר זכרום הפלסופים והם ההגדה והדמיון וההפך והחבור וההפרש והמופת וההשלמה (הרקמה, שער כח). נבואות או הגדת העתידות (הקד' ר"י אברבנאל לנבי' ראש'). להגיד הנבואות אשר נבא הנביא עליהם שלא יתכן הגדתם כי אם אחרי הצעת הספורים (שם). ההגדה הוא ספור הדברים הנעשים הרחוקים מזמננו (נופ' צופ', מסיר ליאון ח). — והגדת עדים עדותם, Aussagen ; déposition ; attestation; הלכה כר' יהושע בן קרחה בקרקעות ובמטלטלין דאפילו זה אחר זה בין בהגדה[1]) ובין בראיה עדותו כשרה (ר"ת סנה' ל:). — ב) כמו *אַגָּדָה, עי' זה: ובמה היתה הגדת היום אמרו לו בפרשת הקהל (חגי' ג.). עקיבא מה לך אצל הגדה כלך מדברותיך אצל נגעים ואהלות (שם יד.). כל מקום שאתה מוצא דבריו של רבי אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בהגדה עשה אזנך כאפרכסת (חול' פט.). שנים עשר דברים שאלו אנשי אלכסנדריא את ר' יהושע בן חיננא ג' דברי חכמה ג' דברי הגדה ג' דברי בורות ג' דברי דרך ארץ וכו' ג' דברי הגדה כתוב א' אומר כי לא אחפוץ במות המת וכתוב אחד אומר כי חפץ ה' להמיתם כאן בעושין תשובה כאן בשאין עושין תשובה (נדה סט:). וראה ר' יוחנן בן זכאי יושב ומלמד תורה

---

[1]) בארמ' בגמ' שם: באקושי הגדה לראיה קמיפלגי וכו'.

והתלמידים יושבים לפניו בפרק משגמרו הפרק אמר להם הגדה (תנחומא לך לך ו).— ומ"ר: אין למדים מן ההגדות (ירוש' פאה ב יז).— ד) הגדה של פסח, מה שקוראים היהודים בלילה הראשון של פסח בשעת הסדר, עי' זה: ואין עוקרין את השלחן אלא לפני מי שאומר הגדה (פסח' קיה:). סומא פטור מלומר הגדה (שם קטו:). ואין נכון להמתין עד לאחר ההגדה ולעשות (המוציא) עם טיבול המרור (מרדכי פסח', סדר הגדה בקצרה). נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות (רמב"ם, סוף הלכ' פסח). דין מצות ההגדה וקריאתה וכו' והקוראין את ההגדה צריכין שיהו שלשה וכו' לשון ההגדה מסודרת על סדר הפסוקים (שבלי הלקט, פסח ריח). —ה) השתמשו בשם זה הסופרים החדשים במשמ' ספור פחות או יותר בדוי, דמיוני, שאין לו יסוד במציאות. Mythe ; myth.

הַגָּדִי, ת"ז, — מטבע ההגדה: אם היה בספר התורה חלק הגדיי מהדברים אשר עברו וחלק נבואיי מהגדת מה שהיה (ר"י אברבנאל, הקד' פי' נביא' ראש').

הַגְדָּלָה, ש"נ, — שם"פ מן הִגְדִּיל: : וההרכבה (מן כביר ואביר) להגדלה (רד"ק ישע' י יג). תתאר התורה קצתם במלות ההגדלה יותר ממה שתתאר קצתם (אמונה רמה ב ג). ולזה היה ההגדלה לאלה החלקים ראויה ומחויבת (הקד' ר"י אברבנאל נבי' ראש'). ומפני זה גזר יהושע שההגדלה שיעשה היום הזה ושידעון ישראל שהיה האל יתברך עמו באופן שהיה עם משה אינו כי אם בקריעת הירדן (שם, יהוש' ג ז). ואולי בזה אזכה את ארחי לזכות בהגדלת התורה (שם). ותשאל עוד ותאמר מה תכלית ההתנשאות מן הארץ ותענה להגדיל וכו' ותשאל ותאמר ומה תכלית הגדלתו אצל מי שיראהו ותענה כדי שייראו ויפחדו ממנו (מו"נ א סט). הודיענו בכתוב הזה בוונת מתן התורה וצורך הגדלתה ורבוי מצותיה (מלמד התלמיד, בראש').

הַגְדָּרָה, ש"נ, — שם"פ מן הִגְדִּיר, בהשאלה במשמ' הנחת גדר לדבר שע"י יוגדר הדבר ויודע לנו מהותו: והמתואר בו במציאותו אם יותר או פחות ממין אחר. ובזה תשלם הגדרתו (מסה ריאשי, מקד' מעט 7).

הגה, ממנו הֶגֶה, הָגָה, הֲגוּת, הָגִיון, *הֲגִיָּה.

א. **הֶגֶה**, ש"ז, — קול שאון ונהימה, Gemurmel ; bruit ; growling : שמעו שמוע ברגז קלו (של אלהים) והגה מפיו יצא תחת כל השמים ישרהו ואורו על כנפות הארץ אחריו ישאג קול ירעם בקול גאונו (איוב לז ב-ד). — וכמו"כ קול האנחה בשעה של קינה ובכי, Gestöhn ; gémissement ; groans : קינים והגה והי (יחזק' ב י). כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו [1] הֶגֶה (תהל' צ ט), ר"ל באנחות וקינות.

ב. **הֶגֶה**[2], ש"ז, — הקרש שבאחורי האניות שעל ידו מטים את האניה הנה או הנה, Steuer ; gouvernail ; helm : כי הנה כַּהֶגֶה[3] ביד המלח, ברצותו אוחז וברצותו שלח, כן אנחנו בידך אל טוב וסלח (מער' יוה"כ, כי הנה).

א. **הָגָה**, פ"ע, עבר הגיתי, עת' אֶהְגֶּה, יֶהְגֶּה, מק' הָגֹה, — א) הגתה היונה, הוציאה מגרונה קולה הטבעי, העגום והרך, gurren ; roucouler ; to coo : נהמה כדבים כלנו וכיונים הגה נֶהְגֶּה (ישע' נט יא). כסוס עגור כן אצפצף אֶהְגֶּה כיונה (שם לח יד). — וגם האריה וכדומה, כשהוא משמיע קול סתום מתוך הגרון: כאשר יֶהְגֶּה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה (ישע' לא ד). — וכן לכל קול דומה לזה מהגרון: ידיהם (של הפסילים) ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו לא יֶהְגּוּ בגרונם (תהל' קטו ז). ההוגים כיונים והמנמין והמפפין בידיהם והבועטין ברגליהם (דא"ר ג), הרגל גאותנות בימים ההם.—והאדם בשעת צערו, נאנח בקול סתום: לכן ייליל מואב למואב כלה ייליל לאשישי קיר חרשת תֶּהְגּוּ אך נכאים (ישע' טז ז). אל אנשי קיר חרש יֶהְגֶּה[4] (ירמ' מח לא). — ובכלל השמיע קול המיה: למה רגשו גוים ולאמים יֶהְגּוּ ריק (תהל' ב א).—ב) הָגָה בספר וכדומה, עִיֵּן בו וקרא בו

---

[1] צ"ל במו, ב במקום כ.

[2] לא נתברר מקורו, ועי' הערה שלקמן. — [3] ממה שנאמר אחרי כן ביד המלח וברצותו אוחז וברצותו שלח, נראה ברור כי הכונה לדבר שאוחז המלח בידו להוליך בו את האניה. והנה י"א כי כונת הפיטן להמשוט, אך לזה לא היה לו צרך להמציא מלה חדשה, ולכן יותר יש לסבר כי כונתו בשם הגה היתה להקרש שבו מטים את האניה לפי רצון המלח, ואולי באמת בנה הפיטן מלה זו על פי הכתוב הגה ברוחו הקשה ביום קדים.

[4] למדנחאי אֶהְגֶּה קרי.

וסבר בו, lesen, nachdenken ; lire, méditer ; read, meditate : לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה (יהוש' א ח). אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וכו' כי אם בתורת יי' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה (תהל' א א-ב). לעולם ילמוד אדם תורה ואח"כ יהגה (ברכ' סג:). ולא אמר בהוגיה אלא בעושיה באלו שהן עושין את ד"ת (מד"ר דבר' יא). שהרי תורתי יפה אני נתתיה להגותה והוא אינו הוגה עד שמשכחה (כלה רבתי ח). וחכמי התלמוד בדורנו על דרכים רבים יש הוגה בו לדעת האסור וההיתר וכו' ויש הוגה בתלמוד להתפאר וכו' ויש אחרים שהוגים תמיד בתורה ובנביאים ובכתובים (ראב"ע, יסוד מורא א). ההוגה בתורת ה' אם יש לו לב היא תורהו ותשכיל נפשו יותר מאשר למדוהו והשבילוהו מלמדיו (שם ח). — והגה תורה מתוך תורה, הוכיח : הגה נח תורה מתוך תורה אמר כבר נאמר לי בירק עשב נתתי לכם את כל לאיזה דבר ריבה הכתוב בטהורין לקרבנות (ירוש' מגי' א עב:). — וגם בדברים מפשטים, בפעולות ומעשים, במשמ' התבונן אליהם וחשב בהם ודבר בהם : אזכיר מעללי יה כי אזכרה מקדם פלאך והגיתי בכל פעלך ובעלילותיך אשיחה (תהל' עז יב-יג). זכרתי ימים מקדם הגיתי בכל פעלך במעשה ידיך אשוחח (שם קמג ה). אם זכרתיך על יצועי באשמרות אהגה בך כי היית עזרתה לי (שם סג ז-ח). — והלב : לבך יהגה אימה איה ספר איה שקל (ישע' לג יח). לב צדיק יהגה לענות ופי רשעים יביע רעות (משלי יה כח). כי שד יהגה לבם (של הרשעים) ועמל שפתיהם תדברנה (שם כד ב). וינקשו מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הוות ומרמות כל היום יהגו (תהל' לח יג). — ואמר בן סירא : והתבוננת ביראת עליון ובמצותיו הגה תמיד (כ"ס גני' ו לז). דברי תורה כל זמן שאדם הוגה בהן מוצא בהן טעם (ערוב' נד:). כך היה אומר לבי הוגה מרה ולענה (תנחומא לך לך יג). — ואמר המשורר : הגה תמיד לענות תשובות מוכנות (תשוב' תלמ' מנחס על דונש 28). הנפש הבהמית גוברת עליהם בימי ילדותם ובינה ובין הנפש ההוגה מלחמה וכו' אם הגבורה תהיה ביניהם שוה פעמים ההוגה ופעמים הבהמה יהיה חלק הבינוני הנמצא ברוב בני האדם ואם תהיה הנפש ההוגה גוברת באחרונה יהיה החלק הנחמד מכל השלשה ואם תהיה נפשו ההוגה נכנעת וכבושה וטבועה במצולות נפש הבהמית כל ימיה ולא יהיה לה גבורה כלל יהיה החלק הזה הרשע מכלם (הגיון הנפש לבר חייא ב). — והיה עסוק במחשבה : אז שגיתי באהבתך יפה-פיה, לבי הגה בך עיני צופיה (מפו, אה"ל כח). — ומק' הגו : פשע וכחש ביי' ונסוג מאחר אלהינו דבר עשק וסרה הרו והגו [1]) מלב דברי שקר (ישע' נט יג). — ובחכמה : אשרי אנוש בחכמה יהגה ובתבונה ישעה (כ"ס גני' יד כ). — ואמר המליץ : הגה תמיד בתורת אל ודתו, ואוה וחשוק לישב בביתו (מוסר השכל). — ואמר הפיטן : קול דיצה וישועה מצפינים, באהלי צדיקים צפונים, ההוגים ביקרה מפנינים (יוצר זכור, אלהים). — ג) בהרחבה, נרדף עם דבר, to speak ; parler ; sprechen : שפתותיכם דברו שקר לשונכם עולה תהגה (ישע' נט ג). אם תדברנה שפתי עולה ולשוני אם יהגה רמיה (איוב כז ד). פי צדיק יהגה חכמה ולשונו תדבר משפט (תהל' לז ל). כי אמת יהגה חכי ותועבת שפתי רשע (משלי ח ז). ולשוני תהגה צדקך כל היום תהלתך (תהל' לה כח). גם לשוני כל היום תהגה צדקתך (שם עא כד). לא יהא הוגה מפיו וקורא (ירוש' מגי' ד עד ד). משה שהוא הוגה בתורה בשבעים לשון (מד"ר בראש' מט). ומעמיד משה שהוגה את התורה בשבעים לשון (תנחו' לך לך כג). אלו סופרים ומשנים שהם הוגים ומשנים (מד"ר איכה, פתיח'). ואשר יביאם אל זה הוא חלי שימצאו בנפשם לא יוכלו להגות בו

—[1]) כבר החליטו ריב"ג (הקד' הרקמ') למקור, ואמר כי אמרו ההא חלומה במקום קמוצה כדי לזוגו עם הרו, שהוא, לפי דעת ריב"ג, הפעיל מן ירה, הורה. אך להפעיל זה אין כאן מקום לפי ענין המליצה, ולכן קצת קשה גם עצם דקדוקו של הרו, ומלבד זה, ממשקל הכתוב, שהוא בנוי כלו על שלש שלש מלים, וכמו רוב שאר הפסוקים בפרשה זו, נשמע כי מלה אחת מאלה שתי המלים, הרו והגו, יתרה, ורגלים לדבר כי היתרה היא המלה הרו, שנכפלה אולי מהמלה סרה שלפניה, או מעצם המלה הגו, ועכ"פ אם לא נאמר כי הנקוד של הגו אינו מזמן תחית הלשון באמת אלא נתהוה אחרי כן מפני טעות הנוסחה ונתהותה המלה הרו, וחשבוה באמת להפעיל מן ירה, — קשה להבין נקוד הגו מפני טעמו של ריב"ג. וקצת החדשים ראו במלה זו מקור מן בנין פועל, אך כבר דחה ברט (NB § 15 a) דעה זו, ואולם גם דעתו שזה פעול מן קל אינו מחור, כי אין מקום כאן לפעול, ועאכו"כ שאין דעת הקדמונ' נכונה שזה הפעל. ואולי באמת נכונה דעת בטכר (Bö. Lehrb. § 498 c) כי אמרו לפעמים אות חלומה במקום פתוחה לתת להמלה יותר עז וכח. ועי' בהמבוא בחלק הדקדוק.

(מו"ג ג לא). — ואמר המשורר: במומי מעשי תבל פלאים וקצרו לַהֲגוֹת בהם לשונות (ר"י חריזי, תחכ׳ ג). —ואמר הפיטן: הוֹגֵי הדורים מפארים בשורו בסיני, ורצים ושבים מתיחדים בהטותו לסיני (שבת לפני שבוע׳, אורחות). — ד) *הוציא מלה או אות מהפה על ידי כלי הדבור: ההוגה את השם באותיותיו (סנה׳ י א). דע כי אותיות בגד כפת יהגו בהן בלשון עברית על שני דרכים (ר"מ ג׳יקטיליא, אותיות הנוח לר"י חיוג).—וּפָעוּל יְהֻגּוּי: הַהֲגוּי באהיה אשר אהיה, וכל מאמינים שהוא היה והוה ויהיה (מוסף א ר"ה). לך יאתה כבוד ועוז הֲגוּיִם, חלד וכל שוכניה וכל האיים (קרוב׳ ב ר"ה, שמו מפארים). אמת גמרת ששה פעמים אלהים חיים, מבראשית עד לעשות חתומים תווים, וכלם סופי תיבות המה הֲגוּיִם (סלית׳ ער"ה, אמת).

— נפע׳, *נֶהֱגָה, — שהוגים אותו, שאפשר להגותו, להוציאו מהפה בכלי הדבור: הכותב שתי אותיות וכו׳ והן נהגין זה עם זה (שבת יב ד). לא נוכל לקראו בשם ההויה ואינו נהגה כפי אותיותיו לדעת שאין הויתו הוית צורה (ר"י ג׳יקטליה, גנת אגוז א, הסויס). שם בן ארבע אותיות הגדול והנורא הבלתי נהגה (רמ"ע מפאנו, אמר׳ טהור׳, חקור דין א יא). הסכימו שתהיה התנועה נחלקת בשפתים שהם בומ"פ נהגות בצורת הבית ובצורת הואו ובצורת המם ובצורת הפא (של"ה, בית נאמן יג.).

— הפע׳, הֲהְגָּה, בינ׳ מַהֲגֶּה, מַהְגִּים, — כמו קל, השמיע קול המיה לא ברור: וכי יאמרו אליכם דרשו אל האבות ואל הידענים המצפצפים וְהַמַּהְגִּים (ישע׳ ח יט). צופין (הקוסמים) ואינם יודעין מה צופין מהגין ואינן יודעין מה מהגין (סוט׳ יב:). — *והיונים: שהם מצפצפים כעגורים ומהגים כיונים (רש"י שם).

ב׳ הָגָה[1], פ"י, מק׳ הָגוֹ, — הגה סיגים מכסף וכדומה, הבדיל, הוציא והסיר את הסיגים מתוך הכסף או הזהב, : ausscheiden ; éliminer ; eliminate

הָגוֹ סִיגים מכסף ויצא לצרף כלי (משלי כה ד). — ובכלל הגהו לפני פלוני או מלפני פלוני, הסירו, הרחיקו: הָגוֹ רשע לפני מלך ויכון בצדק כסאו (שם ה).

— פֻּעַ׳ קל, הֹגָה מן, — הוסר, הורחק: ועמשא (שהרגו יואב) מתגלל בדם בתוך המסלה וירא האיש כי עמד כל העם ויסב את עמשא מן המסלה השדה וכו׳ כאשר הֹגָה[2]) מן המסלה עבר כל איש אחרי יואב (ש"ב כ יב-יג).

ג׳ הָגָה[1]), פ"י,—הָגָה הרוח הקדים את הקמה שעל פני השדה, להט ושרף אותה: בסאסאה בשלחה תריבנה הָגָה[2]) ברוחו הקשה ביום קדים (ישע׳ כז ח).

ד׳ *הָגָה, פ"י, — הגה את המכה, עשה אותה כאבת מאד: הביא עליהם איש צר ואויב זה המן והגה את מכתן (מד"ר איכה, כי לא יזנח). בתולותיה נוגות שהיה זה בא ובועל והיה זה בא ובועל עד שהגו את מכתה והיא מר לה לערותה (שם, דרכי ציון). העמיד עליהם אדם קשה ביותר לנסותן זה נבוכדנצר ועמד והגה את מכתם (שם שה"ש, זאת קומתך).

*הֶגֶה, ש"ז, — כמו *אָגֶה, מין קוץ, עי׳ *אָגֶה.

*הַגָּהָה, ש"נ, מ"ר הַגָּהוֹת, — שה"פ מן הִגִּיהַּ, עי׳ נָגַהּ, א) עיון בדבר כתוב או נדפס לראות אם לא נפל שם טעות, ועצם תקון הטעות, das Korrigieren ; correction : הגהת ספרים מסברא עברה היא וראוי לנדות עליה (רמב"ן, תיד׳ פרק יש נוחלין). ויש לי לספר כמה וכמה שמחקו ועקרו מן הספרים העיקר מדוקדק ומפולפל יותר מן הגהתם שהוא שבוש ומשגה (הרא"ד, פרק יש מדיר). מי שלא יקרא ההקדמה לא ידע משפט הקונטרים ומעשהו ולא יבין באיזה צד הוסדרה ההגהה ואיך יגיהממנו וכו׳ יען שבהיותי קורא במדרשים זה כמה שנים וראיתי הטעיות והשבושים שבאורך הזמן נפל בהם וכו׳ עשיתי בהם הגהה כפי יכולתי וכו׳ באתי במגילת ספר כתוב כל אותן ההגהות כדי שיוכל כל מי שירצה להגיה ממנו ספרי מדרשיו (הקד׳ אות אמת). ובפרט בהגהה מדויקת אשר השתדלתי בכל מאמצי כחי וכו׳ להסיר כל הטעיות והשגיאות שמצאתי בדפוס הראשון (התי׳ המגיה לפי׳ אברבנאל על נביא׳ ראש׳). ולי זעיר בגוברין נראה בעיניהם להציג על משמרת ההגהה (הקד׳ המגיה לס׳ הלכוש). ובשעה שהייתי כותב דבר זה היתה

---

[1]) רק עברית. בלשונות האחיות אין לו חבר במשמעה זו. — [2]) ר"י חיוג וריב"ג וכן קצת החדשים החליטוהו לְהָפעל מן יגה, וא"כ חסרה וו, ולכן יותר נראה שהוא פֻעל או פֹעל קל, ויש קוראים הוסר או הוסב.

[1]) אולי קצת דומה להפעלים הַג׳ a), אַג׳ b) בערב׳ שמשמשים במשמ׳ הדליק האש, והיתה האש לוהטת מאד, והַגְ׳וַ c) היה היום חם מאד, ועי׳ בהערה לקמן. — [2]) נתלבטו המפרשים בפרוש פסוק זה, והחדשים הגיהו בו הגהות מתחלפות, ורגלים לדבר כי הכתוב קצת משובש, עכ"פ לפי הנוסחה שבידינו הפרוש היותר מתישב לפי הענין הוא הרשום בפנים. ועי׳ ערך סאסא.

a) هَجَّ b) أَجَّ c) هَجْو

שעת חירום מעסק אותו שטן שקם למשחית בק"ק פראג יע"א בעסק הגהת הדפוס מהש"ס והתפלות בהגהות שונות ומשונות (באיל' יעבץ א לג). — ב) הערות והוספות בדברי מחבר וכדומה: הגה"ה ובסיפא דהריני נזיר מאה יום וכו' וצ"ל לרב מתנא וכו' (תוספ' נזיר יז). זאת הגה"ה מורי רבינו יצחק וכו' נראה דלפי הגה"ה זאת ר"ל דלא בנזירות וכו' (שם). פירש רש"י בהגהה וכו' (התרומה, נדה לח). במקומות כאלה (שטעה המחבר במקום המאמר שהביא) עשיתי הגהות קצרות להורות בם הדרך האמתי (הקד' המגיה לפי' ר"י אברבנאל לנביא' ראש'). — ג) במלאכת המליצה, מאמר קטן שבא כמו לפרש ולבאר מה שנאמר קודם: ההגהה היא מאמר כאשר יעזב בו דבר ויקח היותר נאות בענין כאלו הוא מגיה מה שכבר אמר והמשל מפלטי מאויבי אף מן קמי תרוממני כאלו הגיה מה שכבר אמר מפלטי מאויבי אמר שלא ההצלה לבד עשה מן האויבים אבל עשה עמו דבר מעולה יותר שעשה אותו נשא ומרומם יותר משנאיו שהוא גדול יותר מן ההצלה מהם (נופ' צוף, מסיר ליאון ד כג).

***הָגוּי**, ש"ז, מ"ר הֶגוּיִם, — שם"פ מן הגה: פרשה דת הלכות שחיטה אל תתעלם ממנו בהגויים, מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים (אזה' לרסע"ג, קובץ מעש' גאוני').

***הָגוּן**[1], ת"ז, לנק' הֲגוּנָה, מ"ר הֲגוּנִים, הֲגוּנוֹת, — ראוי, נכבד, חשוב, würdig ; digne ; worthy, fit: מלך רשע אתה ואין אתה הגון שיעשה נס על ידך (ספרא אמור קלז). אני אלך שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו (ב"מ נט:). כל השונה לתלמיד שאינו הגון נופל בגיהנם (חול' קלג.). אין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון נאה במעשיו (רמב"ם, ת"ת ד א). כל בית ישראל שהוא הגון שכינה עמהם (הוא, סנה' ג ז). — ולנק' *הֲגוּנָה: שאליעזר עבד אברהם השלוח לקחת אשה הגונה ליצחק אבינו בקש מהשם שיזמין לו אשה ראויה כמוהו (מלמ' התלמיד', חיי שרה). — הגון פלוני לפלוני ועל פלוני: אמר לו הקב"ה למשה משה הגון עליך בצלאל אמר לו רבש"ע אם לפניך הגון לפני לא כל שכן וכו' הלך ואמר להם לישראל הגון עליכם בצלאל אמרו לו אם לפני הקב"ה הוא הגון ולפניך הוא הגון לפנינו לא כל שכן (ברכ' נה.). — והָגוּן לדבר פלוני: עד שאתה משאיל עליו אם הגון הוא למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבא בקהל (יבמ' עו:). ותרא אתו כי טוב הוא וכו' הגון לנביאות (סוט' יב.). למלך שהיה לו בת אחת ובא אחד ותבע בה ולא היה הגון לה וכיון שבא אחר שהיה הגון לה ותבע בה אמר קומי הנהרי (שבא) נהוריך (פסי' דר"כ, קומי אורי). כי אינו הגון מצד שנותיו וכחו לזה עדין (להמית מלך) (ר"י אברבנאל, שופט' ח כא). — ודברים לא בע"ח: מכאן לרואה בחברו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו (ברכ' לא:). אמרה (הלבנה) לפניו רבש"ע הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי (חול' ס:). שהסנדל יש לו שתי תרסיות וכו' וכשנפסקה חיצונה אינו הגון שוב לתקנו (רש"י שבת קיב.). — ואמר הפיטן: אנשי אמונה אבדו ואין הגון להמציא תרופה (סליח' מנח' יוה"כ, אנשי אמונה). — ומ"ר: מעשה באשה אחת שהיצר לה בנה אמרה קונם כל מי ששילח עלאי איני מחזירתו וידעו בה שני בני אדם שאינן הגונין וקפצו עליה (תוספתא ב"ק ח יו). — ואמר הפיטן: ונתערבו דמי אחים ואחיות, ודמי חתנים וכלות, ודמי חכמים וחכמות, ודמי הֲגוּנִים וַהֲגוּנוֹת (סליח' ער"ה, אלה הכט). ודברו אליו דברים הגונים מה הגונים שאם היה הוא ילד והיא זקנה הוא זקן והיא ילדה ועמד ואמר שישאנה לו אומרים לו כלך אצל כמותך (ספרי, תצא רל). — ובלי מתאר לפני פעל כעין תה"פ, במשמ' דבר הגון הוא: כלום הגון להם שתתן להם ותהרגם (ספרי, בהעלותך לה).

***הֲגוּנוּת**, ש"נ, — סגולת מה שהוא הגון: התיקונים והיפויים על צד ההגונות וההשמנ' (נופ' צוף, מסיר ליאון ב י). וסבל ההתעמלות ההגונות היא שררת הנפש ונצחונה בערך אל הדברים בלתי הגונים ובלתי תועלתיים (שם יד). שראוי ליכנס בסכנה בעד האבות וכו' שנאהב אותם לפי המשפט ונרגיל חלקי ההגונות (שם). ומה שקראוהו הגונות ויראת חטא הוא דבר רע נשחת נתעב ונאלח (שם).

הָגוּת, ש"נ, — מה שהלב הֹגֶה: פי ידבר חכמות והגות לבי תבונות (תהל' מט ד). רוצים לגופם על הגות משנה ללמוד בכל עמל ויגיעה (ר"מ דרעי, לקו"ק עד). — ובמשמ' מבטא והוצאת המלים בבלי הדבור: נעדר מפינו הָגוּת קדש מעוזינו ותהי לנו חזות כל משאותיו ונאמי דבר פיהו בדברי הספר החתום (הקד

[1]) עי' הגן.

עברית לס' האגרון, זכר' לראב' ה). הוו אעפ"י שנפלה מן הכתב (במלת ואכל) קיימת בהגות הלשון (ר"מ ג'יקטיליא, אות' הנוח לר"י חיוג).

*הגזמה, ש"נ, — שה"פ מן הגזים: ולעוצם אורך זה הזמן אמר שהוא לאלף דור על דרך ההפלגה והגזמה (רלב"ג, באור על דה"י טז, אולה"ס ג). — ובמשמ' איום: ושלח משם כתבים לראובן שאם ירצה ליפרע מחובו בבגדים לערך כך הנה מה טוב ואם לאו שלא יפרע ועוד הגזמות הרבה (שו"ת מהרשד"ס, יו"ד קכ). האמת שהיה טוען שמעון בהגזמותיו שבדין היה עושה מטעמים ידועים אצלו (שם).

*הגחה, ש"נ, — שה"פ מן הגיח: ונהרותם שהיו סוערים ומתגעשים בדליחת רגליך ובהגחתך (ר"א מבלגגלי, פי' יחזק' לב יד).

הגיג[1]), ש"ז, בכנ' הגיגי, מ"ר הגיגים, — דבור בלחש, בעמק הרגש, באנחה, מפני צער ושברון לב: אמרי האזינה יי' בינה הגיגי[2]) (תהל' ה ב). חם לבי בקרבי בהגיגי תבער אש (שם לט ד). — ואמר הפיטן: ענה קוטרי רקח מרקחת, רחש ניב מלקחת, הגיג בוער כקלחת (סמא"ל, הושע' ליום ד, ענה איומה). דוק שמיך בירכתיהם גם שם אם אסק, הודיך שם לשפטני על כל הנעסק, והגיגי ברוב שגגי כביור אש הנסק (סלית' מוס' יוה"כ, יתכיאני). בליל זה בשר לזרעם, הגיגכם לפני נבחר, וממעל תשמיע, זכותם לכם נצורה (סמא"ל, ערבית לכפור, כך בטחו). — ואמר המשורר: יהגו ויגשו כי חשבו הגיגם בין וגם דיעה (ר"מ דרעי, לקו"ק עד). לדבריו אלה פורה עינו אש יוקדת, ולשונו תוך פיו מאש הגיגו נצרבה (יל"ג, מלח' דוד בפלשת' ב).

*הגיה, עי' *הגייה.

הגיון[3]), ש"ז, סמי' הגיון, כנ' הגיונם, — א) קול המית נימי הכנור וכדומה, **Rauschen d. Saiteninstrumente ; Bruit des instruments à cordes ; sound of string instruments**: להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור (תהל' צב ג-ד). הגיון סלה (שם ט יז). —*וקול הרעם: הפקחים יודעין רמוזו והגיונו (מד"ר כרא"ש יב). — וגם *קול השירה בפה: דור אחר דור היה לנו (לשון העברית) למורשת מדי היותנו בארץ ירושתנו בחסדי קדושינו למלאכות מלכינו לשירות לוינו לנגינת כהנינו ביד נביאינו לחזון בפי שרינו להגיון (רסע"ג, הקד' האגרון). —ואמר הפיטן: עלי הגיון מחוליה, אשר דמם בעריה, ועלי ועד אשר שמם ובטול סנהדריה (קינ' לת"ב, אלי ציון). — ב) כמו הגות, מה שהלב הגה: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך (תהל' יט יה). —ואמר הפיטן: מלאכי רחמים משרתי עליון, חלו נא פני עליון, במיטב הגיון (סלית' יום ג, מלאכי). אאמיר מסתתר במעון חביון, אערכה פלאותיו זו לזו בהגיון (יוצר שבה"ג, אאמיר). חלבי ודמי הנמעט בצומי, תמורי חלבים ודמים, קבל הגיון לבי אשר ערכתי היום בנעימי, זה עשרת הימים (סלית' מנח' יוה"כ, מאאת כפי). ודוני לגיוני, מחוק עם שגיוני, זכר לי בהגיוני, ברית בין הבתרים (סלית' מוס' יוה"כ, אלהי). איכה הגת בהגיונך, להדוף ביד הוללים המונך (קינ' לת"ב, איכה אלת). אבינו מלך אנקת עמך ישראל ושועתו, ראה ממרום להסכית תחנתו, בטוי הגיונו יערב כמנחת קדמתו (סלית' מנח' יוה"כ, אבינו). סופקת כף אל כף והומה בהגיונה, איה אפוא תקותי ותקותי מי ישורנה (סלית' יום ז, בתולת). —ואמר המליץ: הגיון הנפש העצובה, בדפקה דלתי התשובה, ועל דלתותיה נצבה (הגיון הנפש לבר חייא א). העמוד הראשון, פתיחת ההגיון, בתשבחות לאל עליון (שם). —ובמשמ' *העיון והקריאה בספר בדבר הכמה, וכדומה: ספרי בן סירא וכו' להגיון ניתנו ליגיעה לא ניתנו (ירוש' סנה' יז כח.). הקול קול יעקב בהגיון תורה (פדר"א לב). שעל הגיון תורה תפסוהו (ר"י ברללוני, הלכ' ס"ת לד). — ואמר המליץ: אבל עינוגיו ושמחת לבו בהגיון דת אלהים להסתכל ולהבין באותותיו ובכל מעשיו הגבוהים הוא לעיני העולם הזה עשר (הגיון הנפש לבר חייא ג). אבל שמיעת דברי התורה והתמדת ההגיון במקרא לא הוא מכוסה ולא הוא נפלא מבני אדם (פי' י' הדכרות לנסי בן נח הקראי). וראה מנוחת התורה כי טוב וזהו הגיון התורה שצריכה מנוחת הגוף ויגיעת הנפש בהפך מעסקי העולם שצריכים יגיעת הגוף ומנוחת הגפש (ר' בחיי, ויחי). — ואמר המשורר: הסכת ושמע בדת

---

[1]) אין דמיון לו בשאר לשונות האחיות במשמעה שהוא משמש בעברית, ומשמעתו אנו לומדים רק לפי הענין. — [2]) חבר אותו מנחם עם הגה, ופרשו מלשון דבור ומלל. וכעין זה שאר המפרשים, ובמשמעה זו השתמשו בו הפיטנים והמשוררים.

[3]) משקל הזיון, נקיון. לפי דעת ברט (NB § 196 b) הדגש איננו עקרי לסימן המשקל, אלא יש לו סבה תנועית, נגינית, ועקרו הוא בלי דגש, ולכן בסמיכות נפל הדגש,

הגיונים (ר"י הלוי, דיואן עג). — ובמשמ' דבור פה: [גם כי אלך בגיא צלמות, לא אירא לשאון המות, כי שפתי חניתי, והגיוני אוני, וניבי חרבי, ומלי כלי, ולשוני קלשוני (דברי חפץ, אגר' לבון הזהב לר"י חריזי). — ג) דברי קנטור ושנינות נגד הזולת [1]), Satire: שפתי קמי וְהֶגְיוֹנָם עלי כל היום (איכ' ג סב). בשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העוה"ב אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם ומנעו בניכם מן ההגיון [2]) והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים (ברכ' כח:). — ואמר הַפַּיִט: ושמי אשר היה להגיון, נהפך בפי זרים להגיון, מתפארים עלי בחזיון (הסכ' א פסח, יודעי). — ד) *הוצאת האותיות בכלי הדבור: הא הֶגְיוֹנָהּ מְשנה מכל האותיות, בכלם הרגש שפה ובהא אינו מצוי להיות (יוצר לשב' לפני שבוע', אהלל). — ה) *חכמת הַהִגָּיוֹן, והיא המבארת ומלמדת חקי השכל באיזה דרכים הוא עושה הקשים ומדמה דבר לדבר ולומד דבר מדבר [3]), Logik; logique logic: גם צורך יש למשכיל שידע לצורך התלמוד חכמת ההגיון כי היא מאזני כל חכמה (ראב"ע, יסוד מורא א). כי למה שנתברר מהם המופת בחכמות ההרגליות וההגיון בטחו הנפשות על כל מה שאמרוהו בטבע ובמה שאחר הטבע (כוזרי ה יד). ואם נמשיך דרכי ההגיון לקיים הדעות בם ולבטלם יכלו החיים בלעדי תולדה (שם). כמו שאמר אריסטאטלים בעל חכמת ההגיון (הקדמה, שער א). שאל שר אחד מבעלי חכמות התורתיות ומאנשי הצחות והמליצה בלשון ערב לאיש עין במלאכת ההגיון שיבאר לו עניני השמות הנזכרים הרבה במלאכת ההגיון ויבאר לו (הקד' מלות ההגיון). השם אשר יקראהו מדקדק הערב התחלה הוא אשר יקראו בעל מלאכת ההגיון הנושא ואשר יקראהו המדקדק ספור ההתחלה הוא אשר יקראהו בעל מלאכת ההגיון הנשוא (שם א). הנה בעבור אלו הענינים אשר תועיל זאת המלאכה קראוה מלאכת ההגיון אמרו מדרגת מלאכת ההגיון מן השכל במדרגת מלאכת הדקדוק מן הלשון (שם יד). וזה מבואר למי שנתחנך מעט במלאכת ההגיון (ר"מ נרבוני, המאמ' בבחירה). שני למודים לא יתכן לכלות בהם הזמן והם הדקדוק וההגיון ואמר כמו שלא לומד הנער לכתוב עד שיתקנו הקולמוס בידו כן לא למדו התלמידים למוד החכמות עד שהבינם מלאכת ההגיון והדקדוק (ידע' בדרשי, פרדס ה, אולה"ס ג). הנה ידיעת ההגיון היא אשר תכוין הסדור אשר בו נבדיל הנכון מהנגדו והקש מהנפסד להבדיל הידיעה האמיתית מאשר איננה אמיתית וכו' היא מאזנים ומשקולת לחכמות כולן (אלגזלי, כונ' הפלסופ'). והוא (אפלטון) היה מאתינש מיון והלך ללמוד למצרים וחלק הפילוסופיה לג' חלקים המדות שהיא איתיקא וההגיון שהיא לוגיקא והטבעיות וכו' (ספר יוחסין, מאמ' ו). ההגיון הוא מלאכת המלאכות וחכמת החכמות וכו' וקראו הגיון מלשון והגית בו (מכלול יופי לר"י מסיר ליאון 80). ההגיון בחכמות כמלך במדינה (ר"י לטיף, רב פעלים יז). ובהיותי אצלם שאלוני מענין מעשי וענין גלותי וסבת הענין והרחיבו עלי פיהם בהגיונם ובפילוסופותם עד החזיקו בי בהזקת עור (הקד' ספר עזרת ה', הפליט סד). — ואמר המליץ: אני בקי בְּהִגָּיוֹן, בטיב מינים וסוג עליון, ובהקש ובדמיון (עמנ', מחב' ט).

*גבול, גבול גדול, גבול אמצעי, גבול משותף. — גזרה.

הקדמה. — *הקש, הקש התחברותי, הקש שנאיי, הקש מופתי.

והדגש במוכרת שמר על החירק. — [1]) בערב' הִגַ'א a). — [2]) רבו הפרושים במלה זו. הערוך בשם הקדמונים: פי' מפתרון פסוק כצורתו. ע"כ. ורש"י: לא תרגילום במקרא יותר מדאי משום דמשכא, לשון אחר משיחת ילדים. וכבר הזכיר ר"ש אבן תבון כי היו מי שפרשו הגיון זה במשמ' חכמת ההגיון, עי' הערה שלקמן. ולוי פרש הגיון קריאה שטחית בלי סברה, והסכים לזה גם בכר (Agada), ואעפ"כ יותר נראה לפרש הגיון זה במשמ' שמלה זו הג'א משמשת בערב', וצווי זה שצוה ר"א את תלמידיו הוא המשך של הצווי הראשון הזהרו בכבוד חבריכם. — [3]) אמר ר"ש אבן תבון בפרוש מלים הזרות שלו: פרשו קצת המפרשים מנעו בניכם מן ההגיון בחכמה שקוראים מנטק והערלים קורין אותה דיילטיקא בשם אחד מחלקיה ואני נמשכתי אחרי המפרשים לקראה מלאכה. ע"כ. והחכם ביבאגו (ג), בעל דרך אמונה אמר: הגיון הוא שם הדשוהו בני תבון המעתיקים כי קודם להם לא נקרא בשם הזה כי אם חכמת הדבר או חכמת המבטא. ע"כ. אך זה לא נכון, ואבי החדוש הזה הוא ראב"ע, כמו עוד הרבה מלות מלאכותיות שחדש ראב"ע ונתיחסו אח"כ להתבונים, והוא עפ"י לשון ערב': עלם אלמנטק b) ר"ל חכמת הדבור שהוא תרגום מן השם היוני λόγος, מן λογιός.

a) هجاء b) علم المنطق

˚משפט.

˚נושא ונשוא, נושא בתולדה, נשוא בתולדה.

˚קו. — ˚קל וחמר.

˚תולדה.

˚˚הֶגְיוֹן, ש"ז, — כמו הֶגָּיוֹן: בראשית כל רעיון, ואחרית כל הגיון [1]), מבורך אל עליון, אלהי הרוחות (ראב"ע, חרוז בראש ספר לחות).

˚˚הֶגְיוֹנִי, ת"ז, לנק' הֶגְיוֹנִית, מ"ר הֶגְיוֹנִיִּים, ־נִיּוֹת, — א) בעל חכמת ההגיון: שנים יתכן לירא מפניהם מפני כזבם ההגיוני והמשורר (ידע' בדרשי, פרדס ה, אולה"ס ג). כמו שנודע מטיטום שהיה הלצי וההגיוני מדבר במשלים והלצות (דרך אמונה, ביכאגו ג). שאלה הכנויים יוקחו בב' פנים ההגיוני יקחם על דרך הנראה לבד וכו' והטבעי יקחם בדרך הוראת מציאות (תגמ' הנפ' ה:). כי הטוב שאתן לך אינו נתון לך מצד שאני מטיב לכל העולם כי אם מצדך כמו שאומר ההגיוני שהתאר שנתאר לראובן אם הוא סוגיי או מיניי לא יהיה לו מצדו כי אם מצד הסוג או מצד המין (נסר פיסון, מדר' תהל'). ואדע נאמנה כי הדיין והמדקדק ההגיוני וההנדסי הטבעי והפלוסוף המה לא יבינו המקרא והתלמוד וספרי בעלי אסופות אלה (הקד' תעודה בישראל). — ומ"ר: וזה המשפט יקרא אצל ההגיוניים מושכל ראשון (גבע' המורה, מו"נ א א). מה שירצוהו המדקדקים וההגיוניים בפעל (מעשה אפוד טו). וההגיוניים יקראו הפועל דבור (אלגזלי, כוונת הפלסופ'). ואחר כך יולידו התולדה אשר היא תכלית מכוונם כמו שנודע להגיוניים (דרך אמונה, ביכאגו ג). והשיבני דבר אם תוכל אך בתשובה ולא בחלוקים ומשלים וקול דברים כמנהג ההגיוניים וההלציים (ר"י מדינה, ארי נוהם ל). — ב) מטבע ההגיון: כמו כן בלמוד התוריות יש דרכים ראוי להקדימם להם סגולות ההגיוניות (משה ריאטי, מקד' מעט ג). במליצת השיר אשר הוא אחד מחמשה אופני הדבור הגיוניי כי יהיה אם מופתיי ואם נצוחיי ואם הלציי ואם הטעיי ואם שיריי (ר"י דון יחייא, פי' ה' מגלות, שה"ש א).

***הֲגִיָּה**, הֲגִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן הָגָה: שתהא הגיית יום ולילה שוה (ירוש' ברכ' א ח). והגה הוא שם מענין הגייה (רלב"ג איוב לז ב). ועם ההגיה הזאת (בתורה) תהיה חכם גדול (ר"י אברבנל, יהוש' א). ולכן אמר שהעולם עומד על התורה ר"ל על ההגיה והעיון בה תמיד (הוא, נחלת אבות א). ˚שלא יתייאש אדם מהגיית התורה אחר שאינו יכול לגומרה (רשב"ץ דוראן, מג"א ב טו). אל תפרד מהגיית חכמה ומוסר ותתאבק בעפר רגלי חכמים ותתחכם (תפוחי זהב לר"י מילי, הנהג' הרא"ש). — ובמשמ' הוצאת האותיות בכלי הדבור: ההגיה וההבעה (הפרטים לריב"ג, לען). כי אותיות האלפא ביתא (משמשות להגייה (קלוני' בר' קלוני', שמע הטבעי לאריסט' כ"י פריז). ולכן אמר אין אומר ואין דברים כלומר שאינם מספרים כבוד אל בדבור והגיה כי אין להם דבור וקול (ר"י אברבנל, מפע' ה' ג ג). והנה נפל שבוש גדול בהגיית קצת האותיות (רשב"ץ דוראן, מג"א ח"י ד). שאי אפשר שתהייה הגיית הבית כהגיית הויו בשום פנים ולא היתה כן הגייתנו בהיותנו בארצנו (שם). אך האות הנקראת אקא וכו' תשמש בלבד להשמיע במבטא באמוץ וחוזקה קול הגית החמשה ווקאלי (שלטי הגבור', לשו' העמים ח:).

הֶגֶּין, ת"ז, לנק' הֶגִּינָה, מ"ר הֶגִּינִים, הֶגִּינוֹת, — כמו הָגוּן: דרך בפני הגדרת הֶגִּינָה [1]) דרך הקדים בבואן (יחזק' מב יב).

∞הֲגִירָה, ש"נ, — שה"פ מן ∞הִגֵּר, יציאת אנשים ממקום מושבם בכונה לא לשוב עוד שם אלא להשתקע בארץ אחרת, Emigration. — נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו בו הרבה בעתונים.

˚הַגְלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִגְלָה: שההגלות היה במכת בכורות כי בעוד שהיה ההגלות הזה שבו יצאו ממצרים וכו' (ר"י אברבנאל, זבח פסח על הגדה ז ו).

***הַגְלָשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן גָּלַשׁ, הִגְלִישׁ: הר שנגלשתם מתוכו עשיתי אותו גל ועד לא ומות העולם ... ומה הגלשה הגלשתן מתוכו (מד"ר שה"ש, שניך). ...

---

[1]) מהמשקל נראה שכך הוא הנקוד האמתי ולא הֶגָּיוֹן, אף שהוא במוכרת

[1]) פרשו ריב"ג ואחרים מלשון הגון. אך הנוסחה מגמגמת, והכתוב בודאי משבש. עכ"פ על סמך דברי המפרשים רשאים אנו להשתמש בתאר זה.

***הֶגְמוֹן**[1], ס"ז, מ"ר הֶגְמוֹנִים, — א) שר צבא, ושר המדינה בכלל: אין לך כל רגל ורגל שלא בא לטבריה הגמון[2]) וקמטון ובעל זמורה (שבת קמה:). — ואמר הפיטן: צבאו פתח הֶגְמוֹן מעודן נבל וכלי, צהל לקראתם ואמר בואו לבדבם אלי (יוצר שבת ב חנכ׳, הודך). ידידות בית לאיש כזמון, ישכבנה אז תחלה ההֶגְמוֹן (שם). נבא למלך הֶגְמוֹנוֹ אכיור, נדיב יועץ דוכס ואפיפיור (שם). — ומ"ר: כגון הגמונים ודוכסים ואפרכין שהם יוצאין לעיירות וגוזלין ובוזזין (מד"ר שמות לא). — ב) ״נתיחד בספרות העברית לגדולי הכהנים בפרט בכנסת הקתולית, החשמנים, Kardinal cardinal: זה ששת ימים בא אל מקומינו ושרת מושיענו הגמון אחד ודרש לרבים (שבט יהודה ז). ענה ההגמון הגדול שני לאפיפיור ואמר וכו׳ (שם, סוף סד). וינוסו רבים אל בית ההגמון כי יראו פן תדבקם הרעה (עמק הבכא לר"י הכהן 15). — ומ"ר: ויקרא תחלה לכל ההגמונים ויאמר להם ראו כי בני עמנו רובם כופרים ומינים (אגר׳ הרמב"ם, תשו׳ ר"י אלפכר לרד"ק 40). וכן שלחו אל האפיפיור והוא צוה לכל ההגמונים שתחת ממשלתו שיטילו חרם על הרועים (שבט יהודה ו). כפי מה ששמעה מההגמונים הקדושים (שם יד). ואני שמעתי מן האפיפיור וההגמונים שכל מי שאינו מקבל טבילת ישו הוא טמא לעולם (שם ט). אחר זה נתעצמו כל השרים וקצת מההגמונים ולא יכלו לנצח האפיפיור (שם, סוף סד). כאשר הייתי בימי חורפי, וכל ימי צבאי, עם היותי נבזה וחדל אישים, ולא למדתי חכמה ודעת קדושים, נתוכחתי עם הגמונים, ושרי המדינות הראשים (הקד׳ חזוק אמונ׳ לר"י בר׳ אבר׳).

הגן[3]), ממנו *הָגוּן, *הֹגֶן הוגן, וי"א גם *הָגִין.

א. ***הֹגֶן**, ס"ז, — מה שהוא הגון וראוי וכשר, Schicklichkeit; convenance; convenience: שלשה שאלו שלא כהוגן לשנים השיבו כהוגן לאחד השיבוהו שלא כהוגן ואלו הן אליעזר עבד אברהם ושאול בן קיש ויפתח הגלעדי (תענ׳ ד.). בשר ששאלו (ישראל במדבר) שלא כהוגן ניתן להם שלא כהוגן לחם ששאלו כהוגן ניתן להם כהוגן (יומ׳ עה.). לאדם נאמן שהיה בעיר וכל בני עירו היו מפקידין אצלו שלא בעדים ובא אדם אחד והפקיד לו בעדים פעם אחת שכח והפקיד אצלו שלא בעדים אמרה לו אשתו בוא ונכפרנו אמר לה וכי מפני ששוטה זה עשה שלא כהוגן אנו נאבד את אמונתינו (ע"ז נה.). אמר רבי בשביל שוטה זה שעשה שלא כהוגן (שמכר טרפה לנכרי למוכרה במקולין) אנו נאסור כל המקולין (חול׳ לה.). לא עשיתי כהוגן הקדמתי שלומו של חזקיהו לאלוהו (מד"ר בס"ס, מלאוכי). ואם תעלה על דעתך שלא עשיתי כהוגן למדני ואני עושה (תנחומא ויקרא י). — ובמשמ׳ ״כתקונו, בדיוק: רק לא נדע עיקר כל האותיות כהוגן בעבור חסרון דעתנו (כתב"ע, לחות יח:). — ״והתכונה הנבונה: מפשטי ההלכות והוגן הסוגיות (הקד׳ רמב"ן למלחמ׳).

ב. ***הֹגֶן**, הוגן, הוגין, — א) כמו *אֹגֶן עי"ש: כני כלים והוגניהם ואוזניהם וידות הכלים המקבלים שנפלו עליהן משקין (כלים כה ו). חביות שהן מוטות על צדיהן באויר הוגנה של זו על גבי דופנה של זו והוגנה של זו על גבי דופנה של זו גבוהות מן הארץ טפח ובהוגנין פותח טפח (תוספתא אהל׳ טו ג). גבוהות מן הארץ ואין בהוגניהן פותח טפח (שם). — ב) כמו עֹגֶן, עי"ש: לאדם שהביא שתי ספינות וקשרם בְּהוגנים ובעשתות והעמידן על גביהם ובנה עליהם פלטורים (ספרי, הברכה שמו). מלך בשר ודם עושה ספינה בתחלה הוא מביא קורות ואח"כ הוא מביא ארזים ואח"כ הוא מביא הוגנים (מד"ר ברא׳ יב).

ג. ***הֹגֶן**, ס"ז, מ"ר הֹגְנִים, — כמו בֵּכֶר, הקטן של הגמל: בכרי מדין הוגני מדין הם גמלים בהורים (רש"י ישע׳ ס ו). — ומשל: הרבה[1]) גמלים זקנים טעונים עורות של הוגנים (סנה׳ נב.).

***הָגַן**, קל נהוג רק בהוה הֹגֵן, הֹגֶנֶת, — שהוא הָגוּן: נדר ליקח לו בית וליקח לו שדה אין מחייבין אותו ליקח לו מיד אלא עד שימצא את ההוגן לו (תוספתא ב"ק ח יו). — ולנק׳: מי שנדר

---

[1]) גוף המשל בארמית: היינו דאמרי אינשי נַבִּישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני (שם).

---

[1]) ביונית ἡγεμών. — [2]) כך בערוך וכ"י, ובנוסחא׳ אמון.

[3]) רקבארמ׳. בערב׳ משמש שרש הג׳ן a) במשמעה נגדית, בזוי, שפל. ובכ"ז הַג׳אן b) ר"לטוב היחס.

a) هجن b) هجين

ליקח בית וליקח אשה בארץ ישראל אין מחייבין אותו ליקח מיד עד שימצא את ההוגנת לו (כ"ק פ.). הנושא אשה ההוגנת לו אליהו נושקו והקב"ה אוהבו והנושא אשה שאינה הוגנת לו הקב"ה שונאו ואליהו רוצעו (דא"ר א). אוי לו לפוסל את זרעו ולפוגם את משפחתו ולנושא אשה שאינה הוגנת לו (שם). שחצים היו (בני אהרן) הרבה נשים היו יושבות עגונות ממתינות להם ומה היו אומרים אחי אבינו מלך אחי אמנו נשיא וכו' איזו אשה הוגנת לנו (פסיק' דר"כ, אחרי מות).—ועצה הֹגנת: בא הוא ויבמתו לבית דין והן משיאין לו עצה ההוגנת לו (יבמ' יב ו). היה נוטל ממך עצה אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו (ספרא קדוש' לה).

— פע' הֻגַּן, מְהֻגָּן, מהוגן, מהוגנים: באשה אחת גדולה שהיתה גדולה בנוי וקפצו עליה בני אדם לקדשה ואמרה להם מקודשת אני לימים עמדה וקידשה את עצמה אמרו לה חכמים מה ראית לעשות כן אמרה להם בתחילה שבאו עלי אנשים שאינם מהוגנים אמרתי מקודשת אני עכשיו שבאו עלי אנשים מהוגנים עמדתי וקדשתי את עצמי (כתוב' כב.). כל הנושא אשה לשום ממון הוויין לו בנים שאינן מהוגנים (קדוש' ע.). אמר ירמיה לפני הקב"ה רבש"ע אפילו בשעה שעושין צדקה הכשילם בבני אדם שאינן מהוגנים כדי שלא יקבלו עליהן שכר (כ"ק יו:). כל הרודף אחר צדקה וכו' הקב"ה ממציא לו בני אדם המהוגנים לעשות להן צדקה כדי לקבל עליהם שכרו (כ"ב ט:). וכיון שראה אותן (אברהם את המלאכים) חולקין כבוד אלו לאלו ידע שהן בני אדם מהוגנין (מד"ר בראש' מח).—ואמר הפַּיְט: ואיפא מפגיע מְהֻגָּן ואיה כדי, זכיתי לבי יאמר וקושט מעבדי, חפו מפשע זכו מעשה ידי (סליח' יוס ו, אקרא בשמך).

***הֲגָנָה**, ש"נ, — בה"פ מן הֵגֵן: להיותו מגן מכל החולקים והלוחמים על המחזיקים בתורתו ובלבד לחוסים בו והמבקשים הגנתו והם הסומכים בדבריו (מלמ' התלמיד', בראש').

***הֲגָסָה**, ש"נ, -- בה"פ מן הגים, גוּם: שהסחיטה מצרכי כיבום היא כמו שההגסה מצרכי הבשול (רמב"ם שבת ט יא). אבל צמר ליורה אעפ"י שקלט הצבע אסור להגים בו שעין הצבע מתוסף לעולם ע"י ההגסה וכן עושין הצבעין מגיסין תמיד בה (הלבוש או"ח, שבת סית יח). וע"י רוב הבישול של כל הלילה וההגסה שעושים אחר כך מתמעכים הפולים (גינת ורדים, יו"ד א יח).

***הֲגָעָה**, ש"נ, — א) בה"פ מן הִגִּיעַ: לפי שהוא אומר ולקחו מן הדם שומע אני טבילה אחת בכולם ת"ל והגעתם אל המשקוף על כל הגעה טבילה (מכי' בא, פסחא, יא). והמדרגה הזאת היא תכלית ההגעה המקוה לאדם השלם אחרי אשר תשוב נפשו מטהרה (כוזרי א א). כי אין ההלול בכל דבר אלא מצד ההגעה אל התכלית (העקרים ג ה). התנועה היא כל זמן שהיא בהגעה ולא הגיעה (שם טוב, מו"נ ב, הקד' ה). במה אדע איזה דרך ישכון אור לעבוד את ה' אשר אהיה בו בטוח ההגעה אל המכוון (ר"מ אלשיך, משלי ד כה). הגעת המציאות לזולתו (אמונה רמה א ו). אין ספק שבו רוב הגעת הטובות והתכלית המעלה (ידע' בדרשי, פרדס א, אולה"ס ג). שהיה העת מוכן להגעת החלומות (ר"י אברבנאל, ש"א ג ג). והוא (משה) נאמן בהגעת שליחותו (הוא, ראש אמנה א).
— ב) *חכמת הלשון והדבור[1], Rhétorique: ויש לצחוק הזה שמות וכנויים והן לפי לשונות וביטוי הגעת האומות והגורם אשר יגיע אליהם זה הצחוק (ראב"ע, מעדני מלך יא:). והמפרש צריך לדעת ההשתתפות הזאת שבין הלשונות כדי שיהיה תרגומו בנוי על שרשי הצחות מיוסד על עמודי ההגעה (הפרש' לריב"ג, כמר).—ג) *הגדלה והגזמה וחזוק ונחץ[2]: כי היא (ההא שבשלשה וארבעה וכו') להגעה ולחזק בלבד לא לנקבה (הרקמה, שער ו). ויתכן שתהיה ההא להגעה כמו הא מכשפה לא תחיה (שם כח). ובמכשפה לא תחיה שרוצים בו הזכר והנקבה אבל באה עליו ההא להגעה וכו' אך מפני שהביאוה במספר הזכר להגעה ולנהיץ ראוי להפילה ממספר הנקבה כדי שלא יתדמה בלשון (שם מד).

***הַגְעָלָה**, ש"נ, — בה"פ מן הִגְעִיל: מריקה ושטיפה בצונן הגעלה בחמין (ע"ז עו.). דין הגעלת כלים וטהרתם וכו' אם הוגעלה היורה

[1]) עפ"י דרך לשון הערב' בלע'ה a), צחות הלשון וחוקי הדבור, מן בלע' b), הגיע. — [2]) עפ"י לשון הערב' מבאלע'ה c).

a) بلاغة, b) بلغ, c) مبالغة.

תהילה אינה צריכה הגעלה פעם שנייה וכו' האלפסין שלנו שהן חתוכין מאבני שיש ראיתי מחלוקת בין החכמים בהגעלתן (שבלי הלקט, פסח כז). וקודם ההגעלה צריך לשופם (את הכלים) יפה במשחזת וכו' אם יש בהם גומות ואינו יכול לנקותו יפה אין מועיל לו הגעלה (טו"ע או"ח, פסח תנא ג).—ומ"ר: הלכות ביעור חמץ ותערובת חמץ וההגעלות והלבון (מגוה"מ קמב ה).

*הַגָּפָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵגִיף, א) הקשת התריסים וכדומה: אל תיראו מפני הגפת תריסין ושפעת הקלגסין (סוט' ח א). וכולן היו צריכין להביא עדותן חוץ מן הירא ורך הלבב שעדיו עמו שמע קול הגפת תריסים ונבעת קול צהלת סוסים ומרתית (ספרי, שופט' קלב). שמע קול קרנות והרתיע הגפת תריסין והרתיע צחצוח חרבות ומים שותתין לו על ברכיו חוזר (סוט' מד:). — ב) סגירת צלעות הדלת: מעשה בר' יהושע בר חנניא שהלך לסייע בהגפת דלתות אצל ר' יוחנן בן גודגדא (ערכ' יא:).

°°הגר[1]), ממנו °°הגירה, °°הַגָּר, °°מהגר.

°°הִגֵּר, פ"ע, — הִגֵּר פלוני מארצו, יצא ממנה, עזב אותה בכונה להשתקע בארץ אחרת, emigrieren, émigrer ; ate, — נהוג בדבור העברי בארץ ישראל והשתמשו [2]) בו הרבה בהעתונים.

·הַגָּרָה, ש"נ, — שה"פ מן הִגִּיר, מן נגר: יגיר הנדות הגרה גדולה וחזקה (ראב"ע, ספר הנסיונות ו), במה שמעציר הגרת דם הנדות (שם). המות הפתאומי אשר קרה לבכורי מצרים היא בשינוי מזגיהם אל קדחת חזק מופלגת שורפת והגרת דם (אמונה רמה ו ג).

*הַגְרָלָה, ש"נ, — שה"פ מן הגריל, הטלת גורל: אין הגרלה מעכבת (ירוש' יומא ד מא ג). מת אחד מהן מביא חבירו שלא בהגרלה (יומ' מ.). בע"ח אינן נידחין והגרלה אינה מעכבת (כרית' כח.).

*הַגְרָמָה, ש"נ, — א) שה"פ מן הגרים הסכין וכדומה: ואלו הן הלכות שחיטה שהיה דרסה חלדה הגרמה ועיקור (חול' ט.). הגרמה כיצד זה השוחט בקנה למעלה במקום שאינו ראוי (רמב"ם שחיט' ג יב).—ב) ·כמו *גֶּרֶם, *גַּרְמָה: וזכרו מה שזכר רב האיי ריש גלות ישראל מן הגרמת העבור ואשר הוצרך אליו וכו' (ספר המלוות, מיוח' לר' לוי בן יפת).

*הַגָּשָׁה, ש"נ, מ"ר הַגָּשׁוֹת, — שה"פ מן הִגִּישׁ: כל היום כשר לקריאת המגילה וכו' לשחיטה לתנופה להגשה לקמיצה ולהקטרה (מגי' ב ה). יש טעונות הגשה ואינן טעונות תנופה וכו' מנחת כהנים מנחת כהן משיח אין בהן הגשה מפני שאין בהן קמיצה וכל שאין בהן קמיצה אין בהן הגשה (מנח' ה ה). אלו טעונין תנופה ואין טעונין הגשה לוג שמן של מצורע ואשמו וכו' תנופה היתה במזרח והגשה במערב (שם ו). מה מנחת נדבה טעונה הגשה אף מנחת חובה טעונה הגשה (גמ' שם ס:). הבנים לא עשו אלא הגשה לבד עם השפחות אמותם אבל לא רצו להשתחוות (חזקוני, ויבלח לג ה).—ומ"ר: הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות וכו' נוהגין באנשים ולא בנשים (קדוש' א ח). ותנופות קודמות להגשות מנח' ה ו). בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה וכו' יציקות ובלילות תנופות והגשות (תוספתא דמאי ב ז).

·הַגְשָׁמָה, ש"נ, — שה"פ מן הִגְשִׁים, — החלטה שהאלהים הוא בעל גשם: מי ששומע דבריכם כי האלהים דבר עם המוניכם וכתב לכם לוחות וזולת זה הדין עמו שייחס אליכם דעת ההגשמה (כוזרי א פח). ותשבו כי האל יש לו צורת אדם ודמות והביאם זה אל ההגשמה הגמורה והאמינו בזה (מו"נ א א). ותמצא הכתוב ישתולל מן ההגשמה ויעיר על שהיא נאמרת בהעברה (אמונה רמה ב ג). שפי' כל הפסוקים שבאו בתורה ובנביאים מורים על ההגשמה באופן מסכים אל האמת והוציאו אותן מפשוטן (העקרים א ב). —ובמשמ' עצם קבלת הגשמיות: כל הנוצרים מאמינים הגשמה גמורה הגשמת בשר (שבט יהודה סד). אמר המלך כמה יצא זה הטפש מן הדעת וכמה נתגשם האל במוחו המזוהם הגשמה מוחלטת (שם). — וכנוי למולד ישו שהנוצרים מאמינים שנתגשמה בו האלהות: פליניו אישתוריקו השני בן אחיו של פליניו הפילוסוף בספר בעלי חיים שנת קי"ב להגשמה (ספר יוחסין ו ח).

[1]) בערב' הגר a), במשמ' יצא ממקום למקום, וקרוב הדבר שממנו גם השם הָגָר שפחת שרה, ובודאי היה שרש זה משמש במשמ' זו גם אצל העברים.

[2]) השתמשתי בפעם הראשנה בפעל זה בעתון ההשקפה תתל"ה לחרבן, גליון ז.

هجر

הַד[1], ס"ז, — א) קול שאון, Geräusch ; bruit noise : באה הצפירה אליך יושב הארץ בא העת קרוב היום מהומה ולא הֵד [2]) הרים (יחזק' ז ז). — ב) בפרט ׳בת קול שהוזרת כשפ׳גע הקול בקיר נצב וכיוצא בזה [3]), Echo : ויהי מה, אמר, אנכי ארימה ופני אמתך אל עיני יראו, „רע הוא !" הֵד קירות ההיכל ענהו (יל"ג, סוד אלוה). אך אנקת הינשוף ויליל הסער, בין הזלזלים בשעירים הריעו, אך הם קול קורא העירו ביער, ונקיקי הרים הֵד נורא ישמיעו (הוא, אדו"מ א). — ובהשאלה, התפעלות וזעזוע הנפש מאיזה דבר : וסעפי לב מיכל כב׳ר נקיו, ממקור השירה הקרו נבעו, על כן בהמות נבל גם׳הם המיו, וכמו אצבעות המנגן בם נגעו, ותנופת ידו עד נפשה נגעה, ולכל קול הֵד לבה ענה כסער (הוא אדו"מ כ).

***הַדְבָּקָה**, ס"נ,—שה"פ מן הֶדְבִּיק : כחות או תוארים חלוקים בעצמם כפי ההכנות שיש לנפשותנו כפי ה ד ב ק ת ה אל החומר (הוספ׳ לתגמ׳ הנפש מו:).

***הַדְבָּקוּת**, ס"נ, — שה"פ מן הֻדְבַּק : יש אדם זך בטבע מאד ידע כל דבר מעצמו ויהיה לו ה ד ב ק ו ת בהתחלות שכליות (רסב"ל דורלאן, הקד׳ חלק אלוה ממעל). ואין אצלם (אצל הפלסופים) השארות אלא ה ה ד ב ק ו ת עם השכל הפועל (שם, חלק יעקב ד). שפעל הנס ב ה ד ב ק ו ת הנביא בשם יתברך (ר"י אברבנאל, מ"כ י ג). רצה על דרך ההשאלה ה ה ד ב ק ו ת מצד שפעולותינו ידמו לפעולותיו (נהר פישון, ואתחנן).

הָדָה[4]), פ"י, הָדִיתָ, אֶהְדֶּה, — הָדָה את ידו, פשט אותה, שלח אותה, הושיט אותה, ausstrecken avancer (le bras); strech out : וישעשע יונק על חר פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הָדָה (ישע׳ יא ח).

***הֵדָה**, חדא, חדה, — קול קריאה של נַחש על אוד שמתיז ניצוצות : התוסס אוד בכותל ואומר ה ד ה [1]) הרי זה מדרכי האמורי אם מפני ניצוצות הרי זה מותר (תוספתא שבת ז ו). — ובעת שפיכת מים : השופך מים ברשות ואומר ה ד ה הרי זה מדרכי האמרי ואם אמר בפני עוברים ושבים הרי זה מותר (שם יא).

הָדוֹם, עי׳ הֲדֹם.

***הִדּוּם**, ס"ז, — שה"פ מן *הֵדֵּם : ה י ד ו ם אינו מועד (ב"ק יז:).

*הִדּוּק, עי׳ הִדּוּק.

א. **הָדוּר**[2]), ס"ז, מ"ר הֲדוּרִים,—עקמימות הדרך ועקוליו, Gekrümmtheit ; tortuosité; -ty : אני לפניך אלך וַהֲדוּרִים [3]) אושר דלתות נחושה אשבר ובריחי ברזל אגדע (ישע׳ מה ב). — ׳ולמשל באזן וכדומה : ויש בתוך חללו (של האזן) שבילים מעוקלים ו ה ד ו ר י ם והולכין כך עד שיפגעו בגיד הצומח מהמות (מ׳ אלדבי, ש"א ד, האזניס). — ובהשאלה ׳במוסריות: והרים מכשול מדרכיהם, ויישר ה ד ו ר י מהלכיהם, ורפא הרוסי בניניהם (הקד׳ ר"י א"ת בס׳ הרקמה).—ואמר המשורר : ופנו את נתיב אמר בפיהם ובשפתם יישרו כל הֲדוּרִים (משה דרעי הקראי, לקו"ק ל).

ב. הָדוּר, עי׳ ה ד ר.

ג. הָדוּר, הדורה, הדורות, עי׳ חָדוּר.

***הִדּוּר**, ס"ז, — שה"פ מן הֵדֵּר, הִדּוּר פני זקן וכדומה : איזהו ה י ד ו ר (שחיב אדם להדר פני זקן) לא ישב במקומו ולא מדבר במקומו ולא סותר את דבריו (ספרא קדוש׳ פ). יכל יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת מה קימה שאין בה חסרון כיס אף ה י ד ו ר שאין בו חסרון כיס (שם). — *ה ד ו ר מצוה, עשיית המצ ה בהדור, ב׳יפי הרבה, בכל הדקדוקים : אמר רבי זירא ב ה י ד ו ר מצוה עד שליש במצוה (ב"ק ט:).

---

[1]) בערב׳ הַד a) פרשוהו המלונים הערבים : צות ע׳ליט׳, ר"ל קול עבה, ועי׳ הידד.— [2]) פרשו מנחם וריב"ג מלשון הוד וזהר. אך שאר המפרשים פרשוהו במשמ׳ קול סתם וקצתם במשמ׳ בת קול : ה ד הרים הוא הקול הנשמע מבין שני הרים כשאדם קורא וישוב הקול אליו כפי הדבור היוצא מפיו ואין לו עקר אך הוא הקול יוצא ויגיע עד מקום כלותו ויחזור לאחור והכונה בזה שהרעה הבאה על האומה היא אמתית ואינה כמו ה ד הרים שאין לו עקר (אבן ג׳יקטליה, פוזננסקי 102). והחדשים במשמ׳ קול ששון ותרועה. — [3]) עפ"י פרוש קצת המפרשים השם הד שבמקרא.

[4]) בערב׳ הַדַי b).

a) هدّ b) هدى

---

[1]) כך במהד׳ צוק"מ, ובנוסח׳ חדא, חדה.

[2]) משרש הדר, עי"ש. — [3]) אמר ריב"ג : הם הנתיבות העטופות והסבוכים של דרכים וכו׳ ורצה באמרו הדורים אישר הדרכים המעוקלים הקשים. ע"כ. וכן רוב המפרשים הקדמונים. והחדשים פרשו במשמ׳ נפיחה וצביה, ואמרו שהכונה בזה אל ההרים והגבעות אך זו השאלה רחוקה.

***הַדָּחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵדִיחַ, הדחת הכוס וכדומה: אלו דברים בפסח דוחין את השבת שחיטתו וכו' אבל צלייתו והדחת קרביו אינן דוחין את השבת (פסח' ו א). המליה הישן וקוליים האיספנין שהדחתן זו היא גמר מלאכתן (שבת כב ב). י' דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה וכו' הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ (ברכ' נא.). דין הדחת קדרות קערות וכוסות בשבת (שבלי הלקט, שבת לס). כלי אדמה לא היו טעונין מריקה ושטיפה אלא הדחה (שם, פסח רז). ואבן מלה הדחתה היא מטהרתה (שם).

***הֲדָחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִדִּיחַ: נאמר כאן הדחה ונאמר להלן הדחה מה הדחה האמורה להלן בסקילה אף הדחה האמורה כאן בסקילה (ספרי, ראה פו). — ומ"ר: ויש בפיו ובשפתיו מחבואות הסתותיו והדחותיו ומחלקותיו עם המשנה בהנהגתו (מאזני לדק, אלגזלי 64).

***הֲדִיפָה**, ש"נ, — שה"פ מן הדף: והושם למרה שתי פיות פה מריק למסס להיות לעומת קרירות ולעזרו על בשול המאכל ופה אחד מריק אל המעים כדי לעקצם ולעזרם על הדיפת מה שבא במו מהרפש (ר"י ישראלי, יסודות ס ג).

הדך[1], ממנו הָדַךְ.

הָדַךְ, פ"י, הָדַכְתִּי, אֶהְדֹּךְ, צווי הֲדֹךְ — הדך אותו תחתיו, הפילו ארצה ודרסו, niedertreten; renverser, et écraser; tread down: ראה כל גאה הכניעהו והֲדֹךְ רשעים תחתם טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון (איוב מ יב-יג). — ואמר המשורר: ואם ישוב לשופני שפיפון, נעלי להדוך אותו מזומן (ריב"ג, בית כסוף כתאב אלתסויה). — ובפעול: לפניו יכרעו אנשי תבונה ותחתיו כל מתי חכמה הדוכים, והקם עָל להורות משפטי על והציב קו אמת לפני חשוכים (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס כג).

— נפע', יֵהָדֵךְ: ויש נשים ביבום וחליצה ובכתובות וגטין נהדכות (פזמ' תימני, בני שים לב).

— פע' הִדֵּךְ, — כמו הקל בנחץ הפעולה: וזה ידכבו וזה יהדכו וזה יוליכו וזה ימשכו (מ' אלדבי, ש"א ב א).

***הַדְלָקָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הִדְלִיק: על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר (שבת כו). הדלקה עושה מצוה (גמ' שם כג.). אנו מוצאין בהרבה מקומות צוה הקב"ה על הנרות ועל הדלקתן בשמן זית (מד"ר במד' יה). אלמנה שהיא מוחזקת להדליק ההיכל של בית הכנסת של ירושלם וכו' ופרנסי הקהל והנאמנים תבעוה לדין באמרם רוצים למכור חזקה זו כמו שנוהגין למכור כל ההדלקות של כל השבתות (שו"ת רדב"ז ד יא). — ב) מדורת אש שמדליקים בשעת שמחה של חגיגה וכדומה, נהוג בפי העם.

הֲדֹם, הֲדוֹם, ש"ז, מ"ר הֲדֹמִים, הֲדֹמֵי, — כעין ספסל קטן, שרפרף, המשמש למי שיושב על כסא גבוה לשים עליו את רגליו, Fussschemel; escabeau; footstool: כה אמר יי' השמים כסאי והארץ הֲדֹם רגלי (ישע' סו א). — ואמר הפיטן: נטע חוג לַהֲדוֹמוֹ ושחק למכון שבתו (יוצר שבת לפני שבוע', אהלל). — וכנוי מליצי להמקדש: השליך (אלהים) משמים ארץ תפארת ישראל ולא זכר הֲדֹם רגליו ביום אפו (איכ' ב א). אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי וְלַהֲדֹם רגלי אלהינו (דהי"א כח ב). רוממו יי' אלהינו והשתחוו לַהֲדֹם רגליו (תהל' צט ה). אמרו לו לא נבכה שהגוים עובדי ע"ז מזבחים לאלילים ומשתחוים לעצבים יושבים בשלוה ושאנן ובית הדום של אלהינו יהיה לשריפת אש (ספרי עקב מג). — ובכנ': זריות הֲדוֹמָךְ, ושרפת אולמך, הבט ממרומך, ועל הגוים שפוך זעמך (סליח' ג עשי"ת, יוסף בנבנסי). — שם את פלוני הֲדֹם לרגלי פלוני, הכניעו והשפילו ושמהו תחת רגליו של פלוני: שב לימיני עד אשית איביך הֲדֹם לרגליך (תהל' קי א). — ומ"ז הֲדוֹמַיִם, בנוי מליצי להארץ, תבל ומלואה: ענתה בת קול משמים, אם אשמע קול אחר אהפוך את העולם למים, לתהו ובוהו אשית הֲדוֹמַיִם, גזרה היא מלפני קבלוה משעשעי דת יומים (מוסף יוה"כ, אלה אזכרה). — וכמו"כ במ"ר: בונה מעלות במרומים, גודר תחתיות הֲדוֹמִים, דלת סוגר בעד הומים (יוצר א שבוע', תתו קול). יושב בגבהי מרומים, ומביט בעמקי הֲדוֹמִים, ויודע כל תעלומים, ומבין כל סתומים (סליח' ג עשי"ת, יוסף). — וְהֲדוֹמוֹת: ירושלים הרים סביב לה עומדים כחומות, ויי' סביב

[1] בערב' משמש שרש זה ביחס לבנין במשמ' הריסה הרבן. ובעברית דומה לו הדף, דכא.

לעמו יוסד הָדוּמוֹת, עדינה תפיל לאין תקומות (סלית' ג עשי"ת, ירושלם). נצבים כהומות, ברתתים ואימות, מרבים תעצומות, לאל יוסד הֲדוֹמוֹת (אופן סכה"ג, בלולי).

הדם[1], ממנו *הָדָם, *מְהֻדָּם.

***הָדָם**, ש"ז, — נתח: תבא רעת שמוני הֲדָמִין, ושתו שערי שוממין (קינ' לת"ב, איכה ישבה).

***הִדֵּם**, קל אינו נהוג.

— פע', *הִדֵּם, מְהַדֵּם, מְהֻדָּמִים, — נהתך לחתיכות, נֻתַּח לנתחים: אללי לי מתי חרב מְהֻדָּמִים, באפס דמים, אוי לי נבלת תמימים, בלי מומים, היו שוממים (קינ' לת"ב, אלי העורר). לשפך הדמים, לשמך מְהֻדָּמִים, חטאי מאדמים, סלח נא מאהבה (סלית' מוס' יוה"כ, אני).

***הַדְמוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִדְמָה: ומי יתן ואדע סבת השווי וההדמות הזה ואין ספק שהשווי וההדמות הזה לא נפל במקרה ובהזדמן (ר"י אברבנאל, הקד' לס' מלכים). בסתירת הראיה הראשונה שהיא ההדמות וכו' וכבר נמצא ההדמות לבן אל האב בצפרנים (רשב"ל דורא"ן, מג"א ח"י ד). ואם יצאו מהאברים הפשוטים לא היתה ההדמות באברים הכליים (שם). ומטבע החקויים וההדמות עד שבאשר חלק שבלך אל חלקי הדבר חקהו אילן בעל הענפים וכו' (לב האריה, מודינו א ד).

הדס, ממנו *הִדּוּס, *הִדֵּס.

הֲדַס[2], ש"ז, מ"ר הֲדַסִּים, — שם אילן קטן ירק תמיד, ענפיו דחוסים עלים קטנים טובי הרית, Myrte: אתן במדבר ארז שטה וַהֲדַס ועץ שמן (ישע' מא יט). תחת הנעצוץ יעלה ברוש תחת הסרפד יעלה הֲדַס (שם נה יג). צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הֲדַס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשת סכת (נחמ' ח יה). כשם שלולב אחד ואתרוג אחד כך הדס אחד וערבה אחת (סוכה ג ד). הרואה הדס בחלום נכסיו מצליחין לו (ברכ' נז.). למה היו דומים (יעקב ועשו) להדס ועצמונית כל זמן שהם קטנים אין אדם מפריש מזה לזה משיגדלו זה מפיח ריח טוב וזה מוציא קוציו (תנחומא תולדות ג).—ומ"ר: והוא עמד בין ההֲדַסִּים אשר במצלה (זכר' א ח). שלשה הדסים ושתי ערבות (סוכ' ג ד). משל לשנים שהושיטו הדסים למלך אחד הושיטה לשמו ויצאת לשם זקנו ואחד הושיטה לשם זקנו ויצאת לשמו (פסיק' דר"כ, סליחות). — ואמר המשורר: הריח מר ואם הריח עסיסים, ואם רוח מנופפת הדסים, ואם דמעות עפרים על לחייהם, ואם על הורדים הרסיסים (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק נב). או תפרשי ציצים נחשים ישבו בינות הֲדַסַּיִךְ ושושניך, אז תרבדי להם חטובות תמלאי אותם בשביך ובצניניך (רמב"ע, על תהפוכ' העולם). ובראותו יופי המקום וחמדתו ונעמו ותכונתו ומוצאיו ומובאיו ועציו וציציו ודשאיו ופרדסיו והדסיו ואיליו וצבאיו שמח שמחה גדולה (ס' שעשועים לר' זבדא 5). — *הֲדַס שׁוֹטֶה, הדס הבר שיש לו רק עלה אחד או שנים בכל קן: א"ר חסדא הדס שוטה לסוכה ועץ עבות ללולב (סוכ' יב.).

***הִדֵּס**[1], פ"ע, — הִדֵּס התרנגול, הִדְּסָה התרנגלת, דרסה והזרה ודרסה באצבעות רגליה הדקים, וקדה, כטבע דריסת התרנגולים: היה דליל קשור ברגליו (של התרנגול) או שהיה מהדס[2] ומשבר את הכלים (ב"ק ב א). תרנגולין שהיו מהדסין על גבי עיסה ועל גבי פירות (גמ' שם יז:). הידס והתיז (שם). — ובהשאלה לאדם רקד על קצות אצבעות רגליו (עי' הערה 2).—והשתמשו גם בקל: וכן הדין בתרנגולים שהדסו והעלו עפר או צרורות ושברו כלים (לבוב, נזקי ממון בל ד).

---

[1]) בארמ': הַדָּמִין תתעבדון (דני' ב ה), נתחים. ובת"י ותלמוד.

[2]) כך גם בערב' בתימן. יותר נהוג השם אָשׁ a), אך לפי דעת פרנקל הוא שאול מארמית.

a) اش

---

[1]) בערב' הדג' a), הלך בפסיעות רועדות. — [2]) כך בנוסח', ובערוך מחדס בחית. ופרש הערוך ענין דריסה. וכעין זה רש"י: מרקד. ורמב"ם פרש חפר ברגליו באדמה, אך ממה שנאמר היו מהדסין ע"ג עיסה וע"ג פירות, נראה יותר כי הכונה האמתית בפעל זה היא להדריסה הקלה של התרנגולים וכיוצא בהם. וכן נראה מהשמוש בירושלמי בענין רקוד של אדם על קצות אצבעות רגליו: רבי שמואל בר רב יצחק הוה נסיב שיבשתיה והוה מהדס קומי כליא (ירוש' פאה א יה ד), ואעפ"י שבנוסח' הדפוס הגרסה מקלס, אך רגלים לדבר שהעקר כגרסת פימרקום, והוא כמו מרקד שבבבלי (כתוב' יז.).

a) هدج

— פע׳ ׳הֻדַּס, — שהדסו עליו: ידע רמז הקורות לעם מעפר ומהֻדָּס, כתב אסתר אסתיר ומור דרור מפורדס (סליח׳ תענ׳ אסת׳, אדס).

׳הֲדַסִּי, ת״ז, — של הדס, דומה לו בגונו או בריחו: ממה שיצבע הטבע צבע בינתים בינוני בין שני גוונים וכו׳ לא פוסתקי ולא הדסי רוחני לא מבורכם ולא מוצהב (ר״י כרללוני, פי׳ יליל׳ 240).

הדף[1], ממנו הָדַף, ׳הֲדִיפָה.

הָדַף, פ״י, ככל׳ הָדְפוּ, הֲדַפְתִּיךָ, עת׳ יֶהְדֹּף, יֶהְדָּפֶנּוּ[2]), יֶהְדָּפֵם, יֶהְדָּפֵהוּ, הֲדֹף, הֲדָפָה, — הָדַף אותו, דחפו, נגע ופגע בו בבת, פגיעה מהירה, והעתיקו בחזקה ממקומו, stossen ; pousser ; to push: לַהֲדֹף את כל איביך מפניך (דבר׳ ו יט). בַּהֲדֹף יי׳ אלהיך אתם מלפניך (שם ט ד). ותבא (האשה) אל איש האלהים אל ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי לְהָדְפָהּ ויאמר איש האלהים הרפה לה כי נפשה מרה לה (מ״ב ד כז). ואם בפתע בלא איבה הֲדָפוֹ (במדב׳ לה כב). מדוע נסחף אביריך לא עמד כי יי׳ הֲדָפוֹ (ירמ׳ מו יה). וַהֲדַפְתִּיךָ ממצבך וממעמדך יהרסך (ישע׳ כב יט). ויי׳ אלהיכם הוא יֶהְדָּפֵם (את הגוים) מפניכם והוריש אתם מלפניכם (יהוש׳ כג ה). והות רשעים יֶהְדֹּף (משלי י ג). יען בצד ובכתף תֶּהְדֹּפוּ ובקרניכם תנגחו (יחזק׳ לד כא). ואם בשנאה יֶהְדָּפֶנּוּ (במדב׳ לה כ). יֶהְדְּפֻהוּ מאור אל חשך ומתבל ינדהו (איוב יח יח). — ואמר בן סירא: העיר אף ושפוך חמה הכניע צר והדוף אויב (ב״ס גני׳ לג ח). אל תעמידהו (את השונא) אצלך למה יהדפך ויעמד תחתיך (שם יב יב). — ואמר הפיט: זרם מים לא ישטפך, ורוח כביר לא יֶהְדָּפֶךָּ, אף כל טנופת לא תטנפך (בסי״ת, יוס ג). איכה הגת בהגיונך, לַהֲדֹף ביד הוללים המוניך (קינ׳ לת״ב, איכה אלת). — ואמר המשורר: אם התלאות יֶהְדְּפוּ אותך גם היגונים לבך מהלים (ר״י חריזי, סענק ג). — ופָעוּל *הָדוּף, הֲדוּפָה, מיתה הדופה, מהירה: מת באחד בשנים בשלשה בהיכרת לארבעה לחמשה מיתה הדופה לששה מיתת דרך ארץ (ירוש׳ ביכור׳ ב סד ד). — *פנים הדופות, זועפות: בפנים הרבה נראה להם הקב״ה בסיני בפנים זועפות בפנים הדופות בפנים מוריקות בפנים שמחות (פסיק׳ רבתי, י׳ דברות א).

— נפע׳, נֶהְדַּף: במסיבתם ובמרוצתם העצומה (של השמים) תמיד סביבה (להארץ) היא נהדפת לה מפניהם מכל צד בשוה ונדחפה לאמצע (יסו״ע לר״י יבראלי ב א). — ואמר הפיטן: במתגאים נתגאה ועתיד שרם נֶהְדָּף, והאלקים יבקש את הנרדף (יוצר שבת אחה״פ, אור יבראל). צפירות מעטפות, באיבה נֶהְדָּפוֹת, אויה לשכות היפות, ובית החלפות, אוי מה היה לנו (קינ׳ לת״ב, אלבעותי). לחדרי מות הם נשאפים, מעמקי שאול נֶהְדָּפִים, נופלים לשחת ולא נזקפים (יוצר א שבוע׳, אל תתערב).

— פע׳, ׳הִדֵּף: ומן בני אפרים צר הודף, פרעוש במו רודף (רסע״ג, הוצ׳ הקורא 147). — ואמר הפיט: מיהדיך בנפשם, להרג הקדישם, מזנב התישם, הִדְּפוּ באיבה (סליח׳ מוס׳ יוה״כ, אני אני).

׳הַדְפָּסָה, ש״נ, — שה״פ מן הִדְפִּיס ספר: שאל יהרסו להעלות על לבם לקרבה אל המלאכה הזאת לדפוס או להדפיס הספר הזה וכו׳ מיום כלות הדפסת הספר אם לא ברשות מעלת המחבר (הסכמ׳ רבני ויניציה לפחד יצחק, תחלת אות ה). שלא יורשה שום בר ישראל לחזור ולהדפיס ספר פחד יצחק הנ״ל בתוך משך עשר שנים מיום גמר הדפסתו (שם). ואלמלא לא נתחדשה במלאכתיות ההדפסה כי נפלאת היא כי אם להוציא לאור החבור הנפלא הלזה מה טובה ומה יופיה (שם, הקד׳ המגיהים). ולא באתי להתכבד על ידי הדפסת הספר במרוצה כי אם יפוצו מעיינותיו חוצה (הקד׳ יצחק בינגא בס׳ מגיד מישר׳ לר״י קארו). ואבחר דרכי בהדפסת ספרים קדמונים וישנים מחוברי חבר אשר תורת ה׳ בפיהם (הקד׳ המגיה לדפוס ס׳ גידולי תרומה).

*הדק[1]), ממנו *הֵדֵק.

*הֵדֵק, פ״י, — דחק ולחץ יחד, zusammendrücken ; serrer ; squeeze: הגולל ספר תורה גוללו מבחוץ ואין גוללו מבפנים וכשהוא מהדקו מהדקו מבפנים ואינו מהדקו מבחוץ (מגי׳ לב.). לא יהדקנו (את הספר) מתוכו אבל מהדקו מבחוץ (סופרים ג י). כמין אצעדה שעושה לשוקיה מעל בתי שוקיה להדקן שלא יפלו על רגלה (רש״י שבת ס.).

---

[1]) כמו דחף, ובערב׳ דפע a),
[2]) עי׳ במבוא, בחלק הדקדוק.

a) دفع

---

[1]) בארמ׳ הַדֵּק. ודומה לזה חזק בעברית.

ומוסיף בעורות ומהדק עד שיעשה הקף הכרך ששה טפחים (רמב"ם ס"ת ט ג). הרגילין לתפור בתי זרועותיהם בחוט או במשיחה וכשפושט עצמו מתיר אותם ומרחיבה וכשלובש אותם מהדק התפירה סביב וכו' וכן מנהג נשים לאחר שלבשו קמיזא"ש שלהם מהדקין אותם במשיחות לולאות דופני הכתונת מימין ומשמאל (מרדכי, שבת קסח).— ובמשמ' חבר יחד, חבר אל: והשוריהם האמור באופני המכונה שהם זרועות העץ המהדקין וקושרין עגוליה יחד (רש"י מ"א כב יב). או שהגיף את הדלת ולא גמר להדקה (רמב"ם טומא' מת יד ו).

— פע', הֻדַּק, מְהֻדָּק, מהודק: ואח"כ גולל העורות בשוה ועושה מהן כרך אחד מהודק יפה יפה (רמב"ם ס"ת ט ג). מותר לישראל להפקיד יינו בכלי סתום ביד עכו"ם והוא שיהיה לו בו שני סימנין וזה הוא הנקרא חותם בתוך חותם כיצד סתם החבית בכלי שאינו מהודק כדרך שסותמין כל אדם וטח בטיט הרי זה חותם אחד היה כלי מהודק וטח עליו מלמעלה הרי זה חותם בתוך חותם (הוא, מאכ' אסור' יג ה).

— נתפ', נִתְהַדֵּק, — נתחבר ונתדבק יחד בדחק ובכח: שמחבר ומקרב שני הבגדים של פשתן וכו' משני צדדין ומתוך כך מתהדק הצמר שבינתים (תוספ' שבת נז:). שהיו מסרטין לעגל בין קרניו כדי שיפול לו דם בעיניו שהיו רוצים להפילו לארץ ולשחטו בעזרה ואינו רואה ואינו מתהדק כ"כ על רגליו (ר"ש מע"ש ה טו). שמשמעות מתלקחת הוא שהיתה האש הולכת ומתאחזת ומתהדקת עם הברד שהוא המים הנעצרים ונקפאים אליה והיא מתפזרת אליהם ובזה נעשו מהודקים ודבקים יחד בעצם אחד (הקד' תפאר' ישראל לרשב"ל דוראן). שהן (הגידים) מחוברין ומתהדקין עד מקום שמתפשטין (שבלי הלקט, טרפות יח). שלא יחגרו מכנסיהם בחגור צמר שאינו מתהדק ונקשר יפה (ר"א מבלגנלי, פי' יחזק' מד יח).

הדר, ממנו הָדָר, הֶדֶר, הֲדָרָה, *הָדוּר *הֶדְרוֹן.

הָדָר, ש"ג, מ"ר הדרים, סמי' הדר הֲדָרֵי, — א) יפי וקשוט, Schönheit, Schmuck; beauté, parure; beauty, odoring: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הָדָר כפת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל (ויקר' כג מ). כבוד הלבנון נתן לה הֲדַר הכרמל והשרון (ישע' לה ב). והֲדַר זקנים שיבה (משלי כ כט). ויצא לך שם בגוים ביפיך כי כליל הוא בהדרי אשר שמתי עליך (יחזק' יו יד). מגן וכובע תלו בך המה נתנו הֲדָרֵךְ (שם כז י). — ב) יפי של גדלות ורוממות, Majestät; majesté; majesty: המה יראו כבוד יי' הֲדַר אלהינו (ישע' לה ב). בוא בצור והטמן בעפר מפני פחד יי' ומהדר גאנו (שם ב י). הֲדַר כבוד הודך ודברי נפלאתיך אשיחה (תהל' קמה ה). להודיע לבני האדם גבורתיו וכבוד הֲדַר מלכותו (שם יב). עדה נא גאון וגבה והוד והדר תלבש (איוב מ י). כי כל אלהי העמים אלילים ויי' שמים עשה הוד והדר לפניו עז וחדוה במקמו (דהי"א יו כו-כז). ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו (תהל' ח ו). קול יי' בכח קול יי' בהדר (שם כט ד). — וההדר של הגבור, נשקו וכלי זינו: חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך (תהל' מה ד). — והדר העיר: ויצא מן בת ציון כל הדרה (איכ' א ו). וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה (ישע' ה יד). —*הדר תורה וכו': הדר תורה חכמה הדר חכמה ענוה הדר ענוה יראה הדר יראה מצוה הדר מצוה צניעות (דא"ז ה). — *הדר הפנים: והרוצה להרגיל עצמו בבושת ישב תמיד לפני מי שמתבייש ממנו ואל יחלל הדר פניו לשאל מבני אדם כי כיון שתהלל הדר פניך אי אתה מוצא מי שמחדשהו לך (אורח' צדיק', הבושת). — *ומ"ל: דברי נבוחות לרעיך, להליץ עבורך, אף תצפצף להרים קול הדריך (קיר' לת"כ, ציון לפירת). — ואמר החכם: מי שבעסו במחשבה ייראה עליו הישוב וההדר ומי שבעסו שלא במחשבה תראה עליו השטות (רשב"ג, תקון מדות הנפש מ).

הֶדֶר, ש"ז, — כמו הָדָר: ועמד על כנו מעביר נוגש הדר מלכות (דני' יא כ). — ואמר המשורר: ויהי מרעה עדר אל מראה הֶדֶר, הרם לקרת וצחיה לצרית (יל"ג, אדו"מ א). מדבר אפרת נדם אבד כל הֶדֶר, הד נעים ברח מגבע ואחו (שם).

א. הָדַר, פ"י, הָדְרָה, עת' תֶּהְדַּר, — א) יָפֶה, קֻשַּׁט, פעו' הָדוּר, מיֻפה, מקשט, prachtvoll; magnifique, splendid: מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבושו (ישע' סג א). ראתה אותו (רבקה את יצחק) הדור ותוהא מפניו (מד"ר ברא' ס). זה (האתרוג) הדור וזה אינו הדור (ירוש' סוכ' ג גג ג). הרואה אתרוג בחלום הדור הוא לפני קונו (ברכ' נז.). — ומ"ר *הֲדוּרִים, ואמר הפיטן: חכם עלה לעיר גבורים, וירד עז מבטחה להדורים, אמרים נעימים מפנינים יקרים (יולר ב שבוע', ליר אמונים).

הַדּוּרִים בצאתם מעם מסוכסך, מחסה מעליהם לא נחשך, פרש ענן למסך (יוצר שבה"ג, אאמיר).—*הדור לו, נאה לו: מניחן על שלחנו וכן הדור לו (כרכ' כג:).—ב) הָדַר פניו של זקן וכדומה, נהג בו מנהג כבוד הראוי, ehren ; honorer ; to honour: מפני שיבה תקום וְהָדַרְתָּ פני זקן (ויקר' יט לב). — הָדַר פני פלוני בריב, במשפט, וכדומה, נשא לו פנים, הטה הכף לטובתו: ודל לא תֶהְדַּר בריבו (שמות כג ג). לא תעשו עול במשפט לא תשא פני דל ולא תֶהְדַּר פני גדול בצדק תשפט עמיתך (ויקר' יט יט).

— נפע', נֶהְדַּר, — נֶהְדְּרוּ פני פלוני, נשאו פניו, השגיחו בו, חסו עליו: שרים בידם נתלו פני זקנים לא נֶהְדָּרוּ (איכ' ה יב).

— פע', *הִדֵּר, — הִדֵּר את פלוני, נתן לו כבוד ויפי: יכול יהדרנו בממון ת"ל תקום והדרת וכו' הידור שאין בו חסרון כיס (קדוש' לב:). זה אברהם שהדרו הקב"ה בשיבה טובה (מד"ר ויקר' ל). סנהדרי גדולה שהידרה הקב"ה בשיבה טובה (שם). ואינו חייב לעמוד מלא קומתו אלא כדי להדרו ואפילו זקן כותי מהדרין בדברים ונותנים לו יד לסומכו (רמב"ם ת"ת ו ט). — ואמר הפיטן: נוהם מיכאל, וגועה גבריאל, זועק אוריאל, וגועש רפאל, וּמְהַדֵּר הדרניאל, הוד ליה אכתריאל, ואני כנסת ישראל, מעידה כי אין כאל (אופן לשבה"ג, כלולי אש).

— *מְהַדֵּר בדבר, משתדל לעשות הדבר ביפי, בהדור, בכל פרטיו ודקדוקיו: מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין (במצות) נר לכל אחד ואחד והמהדרין מן המהדרין וכו' יום ראשון מדליק שמנה מכאן ואילך פוחת והולך (שבת כא:). וי"א שאין צריך אלא ככר אחד וכו' ואין צריך להדר אחר שתי ככרות (הלבוש או"ח רלא ד).

— פֻע', *הֻדַּר, מְהֻדָּר, *מְהוּדָּר: שיהא המזבח מהודר בקרבנו של עני (מד"ר ויקר' ג). וארא בשלל אדרת שנער ורצה בגד מהודר מאד מאשר יעשוהו בבבל הנקרא שנער (ר"י אברבנאל, יהוש' ז כא).

— התפ', הִתְהַדֵּר, — עשה את עצמו הָדוּר: אל תִּתְהַדַּר לפני מלך ובמקום גדלים אל תעמד (משלי כה ו). מלך ב"ו מתקלס במדינה וגדולי המדינה מתקלסין בו וכו' אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא את העולם וכו' הוא לבדו מתהדר בעולמו (מד"ר בראש' א).

ב. *הָדַר, —כמו חָזַר, קל אינו נהוג.

— פע', *הִדֵּר, מְהַדֵּר: מהדר לו מה שקרא אתמול ומלמדו עוד פסוק יותר (רש"י קדוש' ל.).

הַדְרָגָה, ש"נ, מ"ר הַדְרָגוֹת, — שם"פ מן הִדְרִיג:

ואחרי כן זה השם נעתק אל כל שינוי יהיה לגשם מעט מעט בדבקות והדרגה כמו שיגדל מעט מעט או יחסר (אמונה רמה א ג). לא ידון עוד לעולם רוחי באדם פנים בפנים להשפט עמו יחד וכו' שלא יהיה עוד נחשב האדם להדרגה זו ותמצא כי כפי מעשיו מרחיק הדרגתו מטה מטה (אוה"ת בראש' ו ג). שבכל חכמה עיקרו הסדר וההדרגה הנכונה (שו"ת חות יאיר קכג). באותם המעלות אשר ירדה שעה אחר שעה חזר לאחור בהדרגה ההיא בעצמה אשר ירדה (ר"י אברבנאל, מ"ב כ יא). שיהיה זה הנס בשיחדש הקב"ה על דרך המופת אדים ורוחות מתנועעים לצד ההוא וגרש בהם ניצוץ השמש והביאהו במהירות נפלא אל המקום ההוא ובאותה הדרגה במעלות אחז אחורנית (שם). וגם היה בא (הפחד) בהדרגה אחר הפחד רעדה הגדולה הימנו ואחר כך מתפשט גם בעצמות (ר"מ אלשיך, איוב ד יד). אך מרקיע שלישי ולמעלה מתחיל הרוחניות בהדרגה (שם כב יב). כשתתבונן בפעולות האלהיות ר"ל הפעולות הטבעיות יתבאר לך מהם תחבולת הש"י והכמתו בבריאת הב"ח והדרגת תנועות האברים ושכונתם קצתם בקצתם וכן יתבאר לך חכמתו ותחבולתו מהדרגת ענייני כלל האיש ענין אחר ענין (מוסב משפט, מאור לאיוב יו). היטבת מאד לסדר תכליותיך לפי הדרגתם ברצונך כי אולם באמת תכליתך הראשון הוא למצוא נחת לרוחך ושבעה לחמדת נפשך (דרך חכמה למתא"ל ט). — ומ"ר: הנבואה תחול על האדם על ההדרגות שכתבנו (העקרים ג יא). בתת ה' שעור טובה בעוה"ז לאיש צדיק מתייחס אל צדקתו וכפי ההדרגות עלותו במעלות צדקתו לעומתן טובו יעלה עמו (ר"מ אלשיך, איוב א א). כי ג' ההדרגות יש ברשעים יש שכמו שהוא בלתי אפשר שאחר שכלה ענן וילך כי הנה איננה, כן יורד שאול לא יעלה וכו' (שם ז ט).

הַדְרָגִי, ת"ז, — בדרך הדרגה: רוצה לומר שהשנוי ההדרגי והוא הליכה מתואר אל תואר אחר השתנה אליו בהדרגה (אפודי, מו"נ ב, הקד' ד). שבל

תנועה הוא שנוי הדרגי וכל שנוי הדרגי הוא יציאה מן הכח אל הפועל (שם, סקד' ס).

הדרה, ש"נ, סמי' הדרת, — כמו הדר: ברב עם הדרת מלך ובאפס לאם מחתת רזון (משלי יד כח). הבו ליי' כבוד שמו השתחוו ליי' בהדרת קדש (תהל' כט ב). ויעמד משררים ליי' ומהללים להדרת קדש (דהי"ב כ כא). — *הדרת פנים: וגזרה (אשת מנוח) שהיה איש האלהים אם מפני הנבואה והייעוד שאמר אליה ואם לזוהר צורתו והדרת פניו (ר"י אברבנאל, שופט' יג ו).

***הדרה**, ש"נ, — שה"פ מן הדיר נדר: שאמר דור לי וכו' קודם הדרת הראש וכו' חייב לו שבועה בהדרת הראש (נ"י על הרי"ף, סנה' ח.). כשקבלו עליהם קודם פסק והדרה (שם).

***הדרון**, ש"ז, — כמו הדר: שבים הדור וסהרונו, וציץ מקדש וארונו, ונר עמו והדרונו (פזמ' תימנ', בילאק לור).

***הדרכה**, ש"נ, — שה"פ מן הדריך: כי היראה מעשו אינו ההדרכה בסבות הנאותות והנה יראה זה מתפלת יעקב שאמר הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו וגו' והוא המורה שהיתה יראה ממש לא ההדרכה בסבות (ר"י אברבנאל, מפעלות אלהים י יב). שהחמשה הדברים הנזכרים (ההמצאה והסדר והצחות וכו') תקל עלינו עשייתם או הוצאתם אל הפועל אם מצד המלאכה אם מצד ההדרכה אם מצד ההשתדלות וכו' ההדרכה היא אשר למענה נתעורר עם ציור אמתי להדמות אל קצת האנשים במדרגת הדבור (נופ' צופ', מסיר ליאון א ד).

***הדרניאל**, ש"ז, — שם מלאך: והיה משה מהלך ברקיע כאדם שמהלך בארץ עד שהגיע למקום הדרניאל[1]) המלאך שהוא גבוה מחבירו ששים רבוא פרסאות וכל דיבור ודיבור שיוצא מפיו יוצאים בדיבור שנים ברקים של אש אמר לו מה לך במקום קדושי עליון כיון ששמע קולו נבהל מפניו וזלגו עיניו דמעות וביקש ליפול מן הענן באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ויצתה בת קול ואמרה לו להדרניאל דעו שמימיכם אנשי מריבה אתם וכו' כיון ששמע הדרניאל כך אמר לפניו גלוי וידוע לפניך שלא ידעתי שברשותך בא עכשיו אני אעשה לו שליח ומהלך לפניו בתלמיד לפני רבו והיה מהלך לפניו עד שהגיעו לאשו של סנדלפון אמר לו הדרניאל למשה עד כאן היה לי רשות להלוך (פסיק' רבתי כ). ומי שהוא ממונה על הרצון רצון בני אדם אם טוב ואם רע נקרא הדרניאל מן אש השורף (כרית מנוחה ו). — ואמר הפיטן: נוהם מיכאל, וגועה גבריאל, זועק אוריאל, וגועש רפאל, ומהדר הדרניאל, הוד ליה אכתריאל, ואני כנסת ישראל, מעידה כי אין כאל (אופן לשבה"ג, בלולי אש). בעד עמכם שאו קולכם בני יעקב ישראל, ערך תפלה מהללה רפאל והדרניאל, ושרפים לאלפים צעוק חושו לעזיאל (סכת לפני ר"ה, באו לבנכם).

הה, — מלת קריאה לצער וכאב, כמו אהה: כה אמר אדני יי' הילילו הה ליום כי קרוב יום וקרוב יום ליי' יום ענן עת גוים יהיה (יחזק' ל ב-ג). בימים ההם וכו' הה לאותן הימים (מד"ר אסת' א ב).

***הה**[1]), ש"ז, — שם התולעת הנוקרת ברמונים, משתמשים בו בדבור העברי בא"י.

הה, עי' היה.

הו, — כמו הוא, בפרט בהרכבות, כמוהו, משהו, וכדומה.

הו והו, — עי' והו.

הוא[2]), — מלת הגוף לנסתר זכר, בע"ח ולא בע"ח, he ; il ; er, ויש"מש, א) במקום השם של הגוף

---

[1]) ובזוהר: עד דאיערע ביה (במשה) חד מלאכא רברבא ויקירא מן קדמאה ותאנא הדרניאל שמיה והוא עלאה על שאר מלאכין אלף ושתין רבוא פרסין (זוהר, בשלח נח.). בה שעתא אתרמיז לגביה הדרניאל מלאכא קדישא ואמר ליה אדם אדם הוי גניז יקרא דמארך דלא אתייהיב רשותא לעלאי למנדע ביקרא דמארך בר אנת (שם, כראש' נה:).

[1]) בארמית: א"ר יהודה מקק דסיפרי תכך דשיראי ואילא דעינבי ופה דתאיני והה דרימוני כולהן סכנתא (שבת ל.), כך בנוסח', ובכ"י הא, חח, (ד"ס).

[2]) בעוד שבשני הגופים הראשנים, מדבר בעדו סנכח, כל לשונות השמיות מסכימות ומשתמשות באותן שתי המלות רק בשנוים קלים, הנה בגוף השלישי, של נסתר ונסתרת, נחלקו הלשונות האחיות לשלש כתות: של ש (שׁ), של ה, ושל שתיהן יחד גם ש וגם ה. בלשון האשור' משמשת לסמן גוף הנסתר לזכר ונקבה שׁ (ובמינ' שׁ), בערב', ארמית ועברית וכו' לזו"נ ה, ובמהרית לזכר ולנקב' שׁ. וסוברים קצת החדשים, ינסן, ברוקלמן, אונגנד (Jensen, Brokelman, Ungand) כי בלשון השמית הכללית הקדומה היה נהוג שמוש

הנסתר כשכבר נזכר פעם: ותלד עדה את יבל הוא היה אבי ישב אהל ומקנה ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תפש כנור ועוגב (בראש' ד כ-כא). וכוש ילד את נמרד הוא החל להיות גבר בארץ הוא היה גבר ציד לפני יי' (שם י ח-ט). ותקרא שמו מואב הוא אבי מואב עד היום (שם יט לז). — וכמעט *בלי צ׳רך, רק ליתר באור: קשר את הספינה בדבר ש ה ו א יכול להעמידה (תהל' ח ה), כמו בדבר שיכול וכו'. זה ש ה ו א נכנס לבית הכנסת ומצאן עומדים ומתפללים (ירוש' ברכ' ג ב), במקום זה שנכנס. מלמד שתפסו משה להקב"ה כאדם ש ה ו א תופס את חבירו בבגדו (ברכ' לב.), ר"ל כאדם שתופס. חריץ ש ה ו א עמוק י' ורחב ד' וכן גדר ש ה ו א גבוה י' ורחב ד' (שבת ו.), במקום חריץ עמוק י ורחב ד, וכן גדר גבוה י ורחב ד. כל מי ש ה ו א מקבל לשון הרע אעפ"י שאתה הולך ומפייסו והוא מתפיים עדיין הוא בוער מבפנים (מד"ר בראש' לח), כמו כל מי שמקבל. — ובמשמ' *מי: אמר לו (אברהם ליצחק) יודעים אנו שאחריך מעט יהיו ימינו ה ו א שנחמנו עד שלא נולדת הוא ינחמנו מיום זה ואילך (מדר' ויושע א). — ובפרט להטעים ולנחץ את הנסתר ולהוציא זולתו: לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך (בראש' יט ד). יי' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי וכו' הוא ישלח מלאכו לפניך (שם כד ז). האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם (שם מד יז). והיה אשר אמר אליך זה ילך אתך הוא ילך אתך וכל אשר אמר אליך זה לא ילך עמך הוא לא ילך (שופט' ז ד). יי' מלכנו הוא יושיענו (ישע' לג כב). כי פי הוא צוה ורוחו הוא קבצן (שם לד יו). הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן וכו' ה ו א היה אומר אם אין אני לי מי לי (אבות א יג-יד). — וכמו"כ כשמוסיפים להנושא הנסתר עוד דבר חדש: ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו (בראש' יג א). וישב (לוט) במערה הוא ושתי בנתיו (שם יט ל). ויאכלו וישתו הוא (עבד אברהם שנזכר קדם) והאנשים אשר עמו (שם כד נד). והיה הוא (הקרבן) ותמורתו יהיה קדש (ויקר' כז י).— ועם גַם אחרי הנושא לנחץ ולהוסיף על הקודם: ויבא קין מפרי האדמה מנחה ליי' והבל

סי' הגוף לנסתר והנסתרת כמו שהוא בלשון מהרית, ר"ל לזכר ה ולנקבה ש, ומלבד זה היה עוד הבדל בהברה הקולית התנועית, שלזכר שמש השורק ולנק' החירק. ואחרי כן, כשנפרדו הלשונות האחיות ותהלנה ללכת כל אחת בדרכה המיוחד, שמרה רק המהרית את מנהגה של לשון ה א ם הקדומה לציין את הנסתר הזכר באות לבדה והנסתר הנקבה באות לבדה, ור'ב הלשונות האחיות עזבו את כפילות סימן הגוף הנסתר בעצם האות, והשאירו קצתן (האשור' והמינ') את האות ש לזו"נ, וקצתן (ערבית, ארמית ועברית ועוד), את האות ה לזו"נ, ויסתפקו להבדיל בין הזכר ובין הנקבה בהתנועה בלבד, להזכר שורק ולהנק' חירק. ודבר טבעי הוא שהסימן של הזכר נסתר בלשון הקדומה, האות בּ, הכריעה את הכף נגד הסי' של הנק' האות ש, וברוב הלשונות השמיות משמשה רק האות ה, ורק בלשונות אחדות, האשור' והמינ', נשאר שמושה של האות ש לשני המינים, ורק באחת מהן נשאר השמוש העתיק, של הלשון השמית הקדומה, בשתי האותיות יחד, האחת לזכר והאחת לנק'. ומהכתיב של מלת הגוף הזאת בעבר' א בסוף אחרי ו, שאין ספק בדבר שהיו מפיקים אותה בהחלה ורק אחרי כן רפתה והניחוה (קצת החכמים סוברים כי א זו היא א השמירה, אלף אלוקאיה בערב', אך אינו מחור), יש ללמור, כי הצורה הקדומה של מלת הגוף לנסתר ונסתרת היתה הוּ-אַ, שִׁי-אַ (אַ מלת הרמז), ומזה הוא היא בעברית. (C Brock. Grundr. 104 §). וכבר נשאו ונתנו החכמים בטיבה של מלת הגוף לנק' נסתרת שבתורה, שגם היא כתובה בכל מקום, כמו הכתיב של מלת הגוף לזכר, רק הנקוד מבדיל ביניהם, שלנק' נסתרת המלה חרוקה כך: הִוא, יצאו אחד עשר מקום הרשומים במסורה לבראש' לח כה שבהן כתוב היא. וז"ל המסורה שם: י"א כתיב יוד בתורה וסי' היא צוער קדמא', תניי' דהלא הוא אמר לי, והיא שלחה אל חמיה, וכי ימות מן הבהמה, והיא הפכה שער לבן, ואם יראנה הכהן קדמא', שבת שבתון היא דאחרי מות, ואיש כי יקח את אחותו בת אביו, היא מחללת קדמא', ושכב איש אותה קדמא' דפסוק, ועבר עליו רוח קנאה תני' דפסוק, ע"כ. והנה קצת החדשים סברו כי הכתיב הזה הוא גם לנק' נשאר מזמן קדום בעת שעוד לא הבדילו במלת הגוף בין זכר לנק' ואמרו לשניהם הוא, כמו שאמרו נער גם לזכר וגם לנקבה. אך דעה זו קשה לקבל, כי כבר ראינו שקרוב לודאי שגם לשון שמית הקדומה הבדילה בין זכר לנקבה במלת הגוף, ומלבד זה קשה מדוע בא היא באחד עשר המקומות, ומדוע אין כתיב ק ד ו ם זה, הוא לנק', גם בספר יהושע, שהוא בלי ספק כמעט מזמן אחד עם התורה? ולכן סוברים קצת החדשים כי זה הכתיב ה ו א לנק' הוא פשוט ש ב ו ש של ס ו פ ר קדום אחד, שממנו העתיקו אחרי כן שאר הסופרים. אבל, זו דעה זרה ותמוהה עוד יותר, כי איך אפשר ט ע ו ת סופר כזו לא במקום אחד אלא בכל מ א ת י ם המקומות שבתורה שבאה בהם הוא במקום היא?—ועי' עוד במבוא, בהלק הדקדוק.

הביא גם הוא מבכרות צאנו ומחלבהן (ברא׳ ד ג-ד). — ובמשמ׳ הוא בעצמו: לכן יתן אדני הוא לכם אות (ישע׳ ז יד). — וגם אחרי אַתָּה: הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתו ישתו ואתה הוא נקה תנקה לא תנקה כי שתה תשתה (ירמ׳ מט יב). — וקצת במשמ׳ *בעוד שבאמת: לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח (ב״מ ד י). — ובמשמ׳ *כל אדם, כל העולם, people ; on ; man: על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן ועל פירות הארץ הוא אומר בורא פרי האדמה (ברכ׳ ו א). לעולם הוא נותן משום פאה ופטור מן המעשרות עד שימרח (פאה א ו). — *ועם כְּשֶׁ בראשו: כשהוא נפנה מגלה לאחריו טפח ולפניו טפחיים (ברכ׳ כג:). כשהוא כורע כורע בברוך כשהוא זוקף זוקף בשם (שם יב.). שאין המים הללו דומין אלא לסם יבש שהוא נותן על גבי בשר החי ואינו מזיקו (מד״ר במדב׳ ט). — *ולהראות המעמד שאדם נמצא בו כשעושה דבר: השמש שאכל כזית מצה כשהוא מיסב יצא (פסח׳ קא.). לא יאכל אדם בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה (שם צט:). שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה (ערוב׳ מא.). נקדימון נכנס לבית המקדש כשהוא עצב נתעטף ועמד בתפלה (תענ׳ כ.). ולר״מ דאמר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם יכיר למה לי בנכסים שנפלו לו כשהוא גוסס (ב״ב קכז:). ושברו את עיניו ועשאוהו דוגמא ובוכה והלך לביתו כשהוא עשוי דוגמא (תנחו׳ קדוש׳ ח). — ויכלול בקרבו גם מושג הקשור בין שני שמות במקום הפעל הנצרך: ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך (ברא׳ כ ז). וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה יי׳ כי נורא הוא (שמות לד י). והנהר הרביעי הוא פרת (ברא׳ ב יד). וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו (שם יט). אתה הוא מלכי (תהל׳ מד ה). אנכי אנכי הוא מנחמכם (ישע׳ נא יב). מה ידעת ולא נדע תבין ולא עמנו הוא (איוב יה ט). סדר נחלות כך הוא איש כי ימות ובן אין לו והעברתם את נחלתו לבתו בן קודם לבת (ב״ב ח ב). אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי ומלוה אותם לישראל בריבית (ב״מ סא:). עמד שמואל הקטן ואמר אני הוא שעליתי שלא ברשות (סנה׳ יא.). אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל א״ל הן א״ל אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל (שבת לא.). חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו שאל אותה שמא נגע בך אמרה הן וסבורה אני שאתה הוא (מד״ר שמות א). — ובשאלה, אחרי מי: מי אפוא הוא הצד ציד (ברא׳ כז לג). מי הוא ירשיעני (ישע׳ נ ט). זכר נא מי הוא נקי אבד (איוב ד ז). מי הוא יריב עמדי (שם יג יט). מי הוא לידי יתקע (שם יז ג). — ואחרי כמה: כמה הוא שיעורו (ערוב׳ ח ב). — ותבוא המלה הוא לפני פעולה ליחס פעולה זו אל הנושא הנסתר הנזכר קודם: שם (הנהר) האחד פישון הוא הסבב את כל ארץ החוילה וכו׳ ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההלך קדמת אשור (ברא׳ ב יא-יד). — ותבוא המלה הוא עם ה ההודעה בראשה במשמ׳ אותו הדבר הידוע, אם מפני שנזכר קודם, או שהוא דבר ידוע ומפרסם בעולם: ביום ההוא כרת יי׳ את אברם ברית (ברא׳ יה יח), ר״ל באותו היום שנזכר שם קודם. כי יום ליי׳ צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא ושפל וכו׳ ונשגב יי׳ לבדו ביום ההוא וכו׳ ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו (ישע׳ ב יב-כ). איש היה בארץ עוץ איוב שמו והיה האיש ההוא תם וישר (איוב א א). — ולפני השם הרמוז: אמ״ו לא הניח ההוא אדם לא חמר ולא גמל בא״י שלא משכו עמו (ספרי, וזאת הברכה שנה). וההוא מקום כל טבחים שלהם ישראלים הם (והזהיר, ויקרא ת:). ההוא שטר מתנה שהיו חותמין עליו שני גזלנים (שם לג.). גזרה היא מלפני אריסטו כי ההוא יקרא שלם בעצם אשר לא יחסר כל בו (בעס״ש לר״א אירירו ג ב, תרג׳ ר״י אבוהב). — ויש שיאמרו גם בדרך דבור זה בלי ה ההודעה: וישכב עמה בלילה הוא[1] (ברא׳ ל יו). — ובלי יום, במשמ׳ מזמן קדום: אל גוי ממשך ומורט אל עם נורא מן הוא והלאה (ישע׳ יח ב). — ולפני אֲשֶׁר, במשמ׳ הוא הדבר אשר, הוא האיש וכדומה: ויאמֶר אלהם יוסף הוא אשר דברתי אלכם לאמר מרגלים אתם (ברא׳ מב יד). ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר יי׳ לאמר בקרבי אקדש (ויקר׳ י ג). וכי תאמר אלי אל יי׳ אלהינו בטחנו הלוא הוא אשר הסיר חזקיהו את במתיו ואת מזבחתיו (ישע׳ לו ז). — *וקצת במשמ׳ ולכן: ומה אם יעקב אבינו שהבטיחו הקב״ה ואמר לו הנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך נתיירא אנו עאכ״ו הוא שהנביא מקנטרן ואומר להם ותשכח

—[1]) במסורה: סבי׳ ההוא.

ה׳ עושיך (פסיק׳ דר״כ, אנכי אנכי). ו ה ו א שדוד אמר כי אבי ואמי עזבוני (מד״ר ויקר׳ יד). — *ובכלל במקום דבר זה: שתגלחת הנגע דוחה תגלחת הנזיר בזמן ש ה ו א ודאי אבל בזמן ש ה ו א ספק אינו דוחה (נזיר ח ג). עמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בושה וכלימה ה ו א לנו שנגזור טומאה על עיר אבותינו (זבח׳ קיג.). שכשם שהוא רחמן על האדם כך מרחם על הבהמה תדע לך ש ה ו א כן שבשעה שבקש הקב״ה לאבד עולמו וכו׳ (תנחומא נח ח). — ובמשמ׳ אותו הדבר הנזכר: אימתי (משחק בקוביה ומלוה ברבית פסול להעיד) בזמן שאין להם אומנות אלא ה ו א אבל יש להן אומנות שלא ה ו א כשרין (סנה׳ ג ג). — ובמשמ׳ דבר זה אינו אלא בתנאי זה: ג׳ שנים שאמרו (בחזקה) ה ו א שאכלן רצופות (ב״ב כט.). — והוּא שֶׁ, במשמ׳ מה שאמור למעלה אינו אלא בתנאי: בריכה שנוטפת מים משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין אחרת וכו׳ אמר אביי ו ה ו א שלא פסק מעיין ראשון (מו״ק ז.). פול המצרי שהביא שליש לפני ר״ה אם זרעו לזרע מתעשר לשעבר וכו׳ ו ה ו א שליקט ממנו לפני ראש השנה (רמב״ם מע״ש וגט״ר א י). ישראל שהיה לו קרקע בסוריא והוריד לה ארים ושלח לו הארים פירות הרי אלו פטורים שאני אומר מן השוק לקחם ו ה ו א שיהיה אותו המין מצוי בשוק (הוא, תרומ׳ א יט). נשתברו שש (צלעות) מיכן ושש מכאן או אחת עשרה מכאן ואחת עשרה מכאן טרפה ו ה ו א שנשברו מחציין של מול השדרה (הוא, שחיט׳ י א). — ב) כנוי לאלהים: אני אני הוּא [1]) ואין אלהים עמדי (דבר׳ לב לט). אני יי׳ הוּא שמי וכבודי לאחר לא אתן (ישע׳ מב ח). שמע אלי יעקב וישראל מקראי אני הוּא אני ראשון אף אני אחרון (שם מח יב).

הָוָא[2]), פ״ע, עת׳ יֶהֱוֶא, צווי הֱוֵא, — הֱוֵא השלג על הארץ, ירד ונפל, niederfallen; tomber (de haut en bas); to fall down: כי לשלג יאמר הֱוֵא [3]) ארץ (איוב לז ו).

— [1]) אעפ״י שאפשר לפרש מלת הוא שבכל המשלים הבאים גם פשוט במשמ׳ מלת הקשור, מכל מקום נראה שהיה צרוף זה גם כנוי להאלהות, ולכן אולי הרכבת השמות עם הוא בסוף: אביהוא, אליהוא ועוד. [2]) בערב׳ הַוִי a). — [3]) כך פרשו החדשים.

a) ی

הָוָא[1]), פ״ע, עת׳ יְהוּא, — כמו היה: מקום שיפול העץ שם יְהוּא (קהל׳ יא ג). — ונצטמצם עוד בעתיד *אהא, תהא, יהא: הריני נזיר ע״מ ש א ה א שותה יין ומיטמא למתים (נזיר ב ד). מעשה בהילני המלכה שהלך בנה למלחמה ואמרה אם יבא בני מן המלחמה בשלום א ה א נזירה שבע שנים (שם ג ו). אמר להם א ה א בשלום אני ואתם (יומא סו:). למחר א ה א לפניך בתענית יחיד (תעני׳ יב:). לא איפטר מן העולם עד ש א ה א נזיר (נדר׳ ג:). וכן אם אחז בשערו ואמר אהיה נאה או א ה א מכלכל או א ה א מסלסל (רמב״ם נזיר׳ א ו). כיון שהיא נותנת את המים מגבהת חלתה ובלבד ש י ה א שם חמשה רבעי קמח (חלה ג א). הבונה כמה יבנה ו י ה א חייב (שבת יב א). בשביל ש י ה א שמור (שם כב ד). הכל י ה א מונח עד שיבא אליהו (ב״מ ג ד). כותבין גט לאיש אעפ״י שאין אשתו עמו ושובר לאשה וכו׳ ובלבד ש י ה א מכירן (ב״ב י ג). ובלבד ש י ה א ממש בדבריו (סנה׳ ו ב). הריני נזיר ל כ ש י ה א לי בן (נזיר ב ט). כדי ש י ה א נותן ידו על העוקץ והוא שוקע (נדה ה ח). שלשה אילנות בתוך בית סאה וכו׳ כמה י ה א ביניהם (תוספתא שביע׳ א א). לעולם י ה א אדם זהיר בתפלת המנחה (ברכ׳ ו:). מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר ו י ה א ריחו נודף (שבת לא:). שחרית בעל הבית עומד ואומר כל שילקטו עניים היום י ה א הפקר (ב״ק סט.). שלא י ה א כל אחד ואחד הולך ותוקף בטליתו של חבירו ואומר שלי הוא (ב״מ ג.). סלע שנפסלה והתקינה ש י ה א שוקל בה משקלות טמאה עד כמה תיפחת ו י ה א רשאי לקיימה (שם נב.). מעשה ועמדו קינים בירושלם בדינרי זהב אמר רשב״ג המעון הזה אם אלין הלילה עד ש י ה א בדינרין (של כסף) (ב״ב קסו.). המקשה עצמו לדעת י ה א בנידוי (נדה יג:). ועוד י ה א אדם שמח בייסורים יותר מן הטובה שאלו אדם בטובה כל ימיו אין נמחל לו עון שבידו ובמה נמחל לו ביסורים (ספרי ואתחנן לב). לא י ה א אדם ער בין הישנים וכו, ולא בוכה בין השוחקים (דא״ז ה). אמר הקב״ה עד מתי י ה א העולם מתנהג באפלה תבוא האורה (מד״ר ברא׳ ג). אמר דוד רבון העולמים כשאני עוסק בחקיך לא י ה א רשות ליצר הרע להציץ בי (שם שמות יט). למדתך תורה דרך ארץ ש כ ש י ה א אדם

[1]) בארמ׳ הֲוָא, ועי׳ הָיָה.

עושה מצוה יהא עושה אותה בלב שמח (שם ויקר' לד). שתהא נידונית על שער העיר (ספרי תצא רלה). אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות (ברכ' ס.). אמר תהא שדה זו מופקרת ליום אחד לשבת (נדר' מד.). ושתהא אשה משכמת ושתהא אשה חוגרת בסינר (ב"ק פב.). מלמד שקפלה הקב"ה לכל א"י והניחה תחת יעקב אבינו שתהא נוחה ליכבש לבניו (חול' צא:); — ובמשמעה סתמית: מה יהא בדמים (ב"מ ג ז). כל אתים שדרשת מה תהא עליהן (פסח' כב:).

*הֲוַאי, ש"ז, — כמו הֲבַאי: דברה תורה לשון הואי דברו נביאים לשון הואי דברו חכמים לשון הואי[1]) (חול' צ:).

*הוֹאִיל[2]), — מלת הטעם, לבאר הסבה של דבר, da weil; puisque; since: כרם שהוא נטוע ערבוביא וכו' הואיל והוא נראה כתבנית הכרמים הרי זה כרם (כלא' ה א). מי שישב בדרך ועמד וראה והרי הוא סמוך לעיר הואיל ולא היתה כונתי לכך לא יכנס (ערוב' ד ד). הואיל והוא חייב באחריותן הרי אלו יאכלו בתרומה (יבמ' ז א). אחת (משתי הצרות שבאו ממדה"י) אומרת מת ואחת אומרת נהרג רבי מאיר אומר הואיל ומכחישות זו את זו הרי אלו לא ינשא ר"י ור"ש אומרים הואיל וזו וזו מודות שאינו קיים הרי אלו ינשאו (שם טו ה). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים אדמון אומר הואיל והודה במקצת הטענה ישבע (כתוב' יג ד). הלך (בעל הבהמה) וישב לו ואמר הואיל ועליך מצוה אם רצונך לפרוק פרוק פטור (ב"מ ב י). הואיל ולצורה הן עובדין נתיר להם את האילן (ע"ז ג ז). הואיל והביאה עצמה לידי דברים הללו אף היא לא תצא מידי פורענות (ספרי נשא כא). הואיל ויש בו לאחרים חלק דין הוא שיצא מתחת ידו ויתחלק (שם ל). משיב משה לפני הקב"ה הואיל ואני נפטר בנסיון הראני אדם נאמן שיעמוד על ישראל (שם,

---

[1]) גרסת הערוך וכמו"ב קצת, כ"י ובנוסח' הבאי בבית, עי' למעלה.

[2]) לא נתברר מקור מלה זו. י' לוי ראה בה הרכבה מן הא—אילו, ולא העיר על זה כלום פלישר, והסכים לזה גם קוהוט. אבל, בשתי מלות הללו, הא אִלּוּ, אין שום מושג שיתן מקום למושג הסבתי שבמלה החדשה הואיל. גם השערת יסטרוב כי זו הפעיל מן יעל, הועיל, בלשון תועלת, אינה מהורה כלל.

פנחס כה). בשעה שהיה יושב (דוד) בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא ע"ג קרקע וכו' אמר לו הקב"ה הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזירה ואתה מבטלה (מו"ק טז:). אמרה לפניו רבש"ע הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל (ברכ' לב:). וזו הואיל ולא בדקה הפסידה עונתה (נדה ד:). הואיל ואת רוצה לילך ליאבד מן העולם קום לך (מד"ר במד' כ). הואיל ופרשו אלו מבניך אל תסתכל בחלקם תניחנו והאש אל תאכלנו (תנחומא קרח יח). אמר לו הקב"ה למשה הואיל שישראל אין נכנסין (לא"י) ושבטו של לוי נכנסין כשתבוא למנותן עשה הפרש בין ישראל לביניהם (מד"ר במד' ג).—ואחרי הדבר: אין מעברין את השנה ביום ל' של אדר הואיל וראוי לקובעו ניסן (ברכ' י:). אחר הכל עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין (שם מג:). (מעות שנמצאו בירושלם בשעת הרגל הן מעשר) הואיל ושוקי ירושלם עשויין להתכבד בכל יום (פסח' ז.). המזכה לעובר לא קנה וכו' הואיל ודעת של אדם קרובה אצל בנו (ב"ב קמב:). (חתיכת בשר אינה בטלה) הואיל וראויה להתכבד בה לפני האורחים (חול' ק.). אלו כהנים שהיו במקדש שהיו נוטלים מפתחותן בידן וזורקין כלפי מעלה ואומרים לפני הקב"ה רבש"ע הילך מפתחותיך שמסרת לנו הואיל ולא היינו גזברין נאמנין לעשות מלאכת המלך ולאכול משלחן המלך (אדר"נ ד). אמר אברהם לשרה זו היא מצרים יפה היא לשביתה הואיל והרעב בא (תנחומא לך לך ח).

*הוֹבָאָה, ש"נ, — כמו הֲבָאָה, כשבא אחרי שה"פ הולכה כדי לזוג אותו עם הקודם לו: יש כאן הולכה או הובאה[1]) (רש"י חול' ל:). שהכה בסכין על הצואר וכו' וחתך הסימנין בבת אחת בלא הולכה ולא הובאה (רמב"ם שחיט' ג יא). וחושב ההובאה וההולכה בשיפה אחת להחמיר (טוא, איסורי מזבח ז ה). והשחיטה כשרה בהולכה בלי הובאה או בהובאה

---

[1]) ככר העיר על ענין זה של זווג המלים ר"י חיוג וז"ל: ויתכן שאומר כי מלת מובא (שהיתה צריכה להיות מבוא) רדפה אחרי מלת מוצא להדמות לה במשקל (ספר הנוח 71). וכן ריב"ג: ואני סובר שהיה דעתם בשתי המלות (מוצאיו ומובאיו) לרדוף מה שלפניהם והיא סברת רבי יהודה בהם (הרקמה ל). וכן דעתו של ריב"ג במדית ומליח (הקדמה שם).

בלי הולכה (רמב"ם חול' ז). גזירה הולכה אטו הובאה (רע"ב חול' א ב).

הוֹד, ש"ז, — יֹפי נעלה ונשגב, Pracht ; magnificence ; splendour : יי' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת (תהל' קד א). כי כל אלהי העמים אלילים ויי' שמים עשה הוד והדר לפניו עז ותפארת במקדשו (שם לו ה-ו). גדלים מעשי יי' דרושים לכל חפציהם הוד והדר פעלו וצדקתו עמדת לעד (שם קיא ב-ג). לך יי' הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וְההוד (דהי"א כט יא). — ולכהן גדול, למלך : והוא (יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול) יבנה את היכל יי' והוא ישא הוד וישב ומשל על כסאו (זכר' ו יג). גדול כבודו (של המלך) בישועתך הוד והדר תשוה עליו (תהל' כא ו). ויגדל יי' את שלמה למעלה לעיני כל ישראל ויתן עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו על ישראל (דהי"א כט כה). — והוד הקול וכדומה : והשמיע יי' את הוד קולו ונחת זרועו יראה בזעף אף (ישע' ל ל). — ואמר המשורר : עתה בדביר מלכות יפרוט בנבל, ובאזני מלך הוד קולו ישמיע, ואסיר זקי קסם ככפיר בכבל, רוח שגעון מקרבו יסיע (יל"ג, אדו"מ ב). — *וקרני ההוד של משה : כשמשה היה כותב התורה נשתמר בקולמוס קימעא והעבירו על ראשו ומשם נעשו לו קרני ההוד (תנחומא. כי תשא כ). — *הוד היֹפי : שאחזה (גיחזי את השונמית) בהוד יפיה (ברכ' י:), השדַים. — *וקבוצת הנוצות בראש העופות : דוכיפת שהודו כפות (חול' סג.). — וככי' : ויאמר יי' אל משה קח לך את יהושע בן נון וכו' ונתתה מֵהוֹדְךָ עליו למען ישמעו כל עדת בני ישראל (במד' כז יח-כ). דור לדור ישבח מעשיך וגבורתיך יגידו הדר כבוד הוֹדֶךָ ודברי נפלאתיך אשיחה (תהל' קמה ד-ה). ואל תקרב אל פתח ביתה (של הזרה) פן תתן לאחרים הוֹדֶךָ ושנתיך לאכזרי (משלי ה ח-ט), ר"ל הכח והכבוד שלך. חגור חרבך על ירך גבור הוֹדְךָ והדרך (תהל' מה ד), ר"ל הנשק. ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון (הוש' יד ז), יפי הנוף והפירות. ושם אותם כסוס הודו במלחמה (זכר' י ג), יפיו וגאונו הטבעי. אלוה מתימן יבוא וקדוש מהר פארן סלה כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ (חבק' ג ג), זהרו ותפארתו. יהללו את שם יי' כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים (תהל' קמח יג). ואראה את המראה הגדלה הזאת ולא נשאר בי כח וְהוֹדִי נהפך עלי למשחית (דני' י ח), יפי גהת הפנים. — וגם הֹד : לא יספדו לו (להמלך) הוי אדון והוי הֹדֹה (ירמ' כב יח). — ואחת הספירות, אצל המקובלים.

***הוֹדָאָה**, ש"נ, מ"ר הוֹדָאוֹת, — שם"פ מן הוֹדָה, כמו תודה בשתי המשמעות : ועלה היה לי לכבוד ולמלמדי אתן הודאה (כ"ס גני' כא יז). נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד (ברכ' ט א). אם הטיב לך מעט יהי בעיניך הרבה וצריך אתה ליתן הודאה שספרוך (כלה רבתי ד). על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום (ברכ' נד.). — ומ"ר הודות, הודאות : ויתן בפלשתים ערים ועד היום שבר קרנם, בכל מעשהו נתן הודות לאל עליון באמרי כבוד (כ"ס גני' מז ז-ח). ברוך אתה ה' אל ההודאות (ירוש' ברכ' א ח). אל יעזבונו רחמיך ה' אלהינו ולא עזבונו ברוך רוב ההודאות (תענ' ו:). אלף אלפים ורבי רבבות ברכות והודאות אנו צריכין להודות לשמך על כל טפה וטפה שאתה מוריד לנו (מד"ר ברא' יג). — נוסח ברכה : מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים והבדלה בחונן הדעת ר"ע אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה ר"א אומר בהודאה (ברכ' ה ב). הכל שוחחין עם ש"צ בהודאה (ירוש' שם א ח). כל התפלות בטילות ההודאה אינה בטלה (מד"ר ויקר' ט). — ובמשמ' הודאה על האמת : שבועות הדיינין הטענה שוה כסף וההודאה בשוה פרוטה ואם אין ההודאה ממין הטענה פטור (שבוע' ו א). הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים וכו' אין הודאה ממין הטענה (כתוב' יג ד). חמש פרוטות הן ההודאה שוה פרוטה והאשה מתקדשת בשוה פרוטה וכו' (ב"מ ד ז). הודאת בעל דין כמאה עדים דמי (גמ' שם ג:). שההודאה באונס אינו הודאה (שו"ת הרי"ף מא). והיתה שמירת השבת היא בעצמה ההודאה באלהות אבל כאלו היא הודאה בדבר מעשי כי מי שמקבל מצות שבת בעבור שבה היה כלות מעשה בראשית כבר הודה בחדוש מבלי ספק ומי שהודה בחדוש הודה במחדש העושה יתברך (כוזרי ב נ). למה נצטרך (יהושע) להודאתו (של עכן) והנה לא היתה הודאתו צריכה להענישו כי אין הודאת בעל הריב בדיני נפשות מועילה כפי הדין שאין אדם משים את עצמו

רשע (ר"י אלברבנאל, יהוש' ז).

*הוֹדָיָה, ש"נ, — כמו הוֹדָאָה, במשמ' תודה וברכה הודיה ושבח לשמך לך גדולה לך גבורה לך תפארת (ירוש' ברכ' א ח). נותן הודיה לשעבר וצועק לעתיד לבוא (שם תענ' ב שם ג). לאה תפסה פלך הודיה ועמדה הימנה בעלי הודיה (מד"ר בראש' עא). תודה אינו אומר אלא תודות ההודיה וקרבן תודה (שם, ויקר' כז). כל ההודיות בטלין והודיות תודה אינה בטלה לעולם (שם). — ואמר הפיטן: ואשמיע בקול הוֹדָיוֹתֶךָ, ואספרה כל נפלאותיך (שהי"ח, יוס א). — ובמשמע' *הורה על האמת: הטוען את חבירו שני מינין והודה באחד מהן הרי ההודיה ממין הטענה ונשבע (רמב"ם טו"נ ג יא). המודה בפני שנים שיש לפלוני אצלו מנה ואמר להן בדרך הודיה לא דרך שיחה וכו' הרי זה עדות (שם ז א). שטר הודיה שיצא ולא היה כתוב בו אמר לנו כתבו וחתמו ותנו לו (שם ד). כל המודה בפני שנים וכו' מחייבין אותו ליתן בהודית פיו שכל האומר בדרך הודיה הרי זה כאומר אתם עדי (שם ב). בית דין של שלשה שהיו יושבין וכו' ובא אח"כ התובע ואמר כתבו לי הודייתי (שם ג).

*הוֹדָעָה, ש"נ, — שם"פ מן הודיע: שלא היה מקום להודעה הזאת בכאן (ר"י אלברבנאל, יהוש' ו ח). הענין אשר יוכל להשיגו בביאור הלשון והצעת שרשיו והודעת תולדותיו (הקד' הרקמה). — ובדקדוק: ההודעה והסתם וכו' (הרקמה, שער לז). וההודעה מינים מהם השמות הנודעים וכו' (שם). ואפשר שיביאו ההודעה על הסמוך בלבד (שם). — הא ההודעה: וכאשר רצה להודיעו הכניסו עליו הא ההודעה (הרקמה, שער כ). אבל אם נפל אות ההודעה על חית לא יניעוה כי אם בפתח בלבד (שם טו). — ומ"ר: מה שנקבצו בו שתי הודעות כמו אמר הארון הברית (שם לז).

הַוָּה[1]), ש"נ, מ"ר הַוּוֹת, — א) תאוה עזה, Begehren, desir ; desire : והגדול דבר הַוַּת נפשו הוא ויעבתוה (מיכ' ז ג). לא ירעיב יי' נפש צדיק וְהַוַּת רשעים יהדף (משלי י ג). — ב) בפרט תאוה רעה,

[1]) בערב' הוי a) שיש בו גם משמ' תאוה עזה.

a) هوَى

ובהרחבה במשמ' כַּוָּנָה רעה, מחשבה של און ועול וחמס, schlechte Absicht ; mauvaise intention ; bad intentions : צדקת תמים תישר דרכו וברשעתו יפל רשע צדקת ישרים תצילם וּבְהַוַּת[1]) בגדים ילכדו (משלי יא ה-ו). — ומ"ר: וינקשו מבקשי נפשי ודרשי רעתי דברו הַוּוֹת ומרמות כל היום יהגו (תהל' לח יג). הַוּוֹת תחשב לשונך כתער מְלֻטָּש עשה רמיה (שם נב ד). הַוּוֹת בקרבה ולא ימיש מרחבה תך ומרמה (שם נה יב). היחברך כסא הַוּוֹת יצר עמל עלי חק (שם צד כ). מרע מקשיב על שפת און שקר מזין על לשון הַוֹּת (משלי יז ד). — ג) רעה, צרה, יסורים, Verderben, calamité ; -ty : לו שקול ישקל כעסי וְהַיָּתִי[2]) במאזנים ישאו יחד (איוב ו ב). נתסו נתיבתי לְהַיָּתִי[2]) יעילו (שם ל יג). ובצל כנפיך אחסה עד יעבר הַוּוֹת (תהל' נז ב). כי הוא יצילך מפח יקוש מדבר הַוּוֹת באברתו יסך לך (שם צא ג-ד).

הֹוָה, ש"נ, — כמו הַוָּה משמע' ב, צרה: ובא עליך רעה לא תדעי שחרה ותפל עליך הֹוָה לא תוכלי כפרה ותבא עליך פתאם שאה לא תדעי (ישע' מז יא). הֹוָה על הֹוָה תבוא ושמעה אל שמועה תהיה (יחזק' ז כו). — ואמר המשורר: חושו לעזרתי וידי חזקו, כי מחשבותי אחרי נאסרו, גם הדמעות גרעו חק נחלה, כי כאפיקי נחלה נגרו, אך הלבבות כשמירים חזקו, כי נשאו בזאת ולא נגזרו, הֹוָה אשר לא תוכל עוד כפרה, הֹוָה אשר כל לבבות חרו (רשב"ג, על מות ר' יקותיאל).

הוה, ממנו הָוָה, הָיָה, *הֲוָיָה, *הַוָּיָה, *הִתְהַוּוּת.

הָוָה[3]), פ"ע, בינ' הֹוֶה, לווי הֱוֵה, הֱוִי, *הֱוִי *הֱוּוּ, — כמו הָיָה: הֱוֵה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך (בראש' כז כט). יגורו בך נדחי מואב הֱוִי סתר למו מפני שודד (ישע' יו ד). אתה והיהודים חשבים למרוד על כן אתה בונה החומה ואתה הֹוֶה להם למלך (נחמ' ו ו). כי מה הֹוֶה לאדם בכל עמלו וברעיון לבו שהוא עמל תחת השמש (קהל' ב כב). שהנמייה נושרת עליהן והוה להן לזבל (ע"ז ג ח). וכל היישוב כולו אינו הוה אלא שעה אחת ביום (פסח' לד.). בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר והיוקר הוה והשכר אבד (שבת לב:). — ואמר הפיטן: וגם המון צבא מלאכים, מנעימיו

—[1]) צ"ל וּבְהַוָּתָם. — [2]) כך הקרי, הכתיב וְהַיָּתִי, אך יש ספרים שגם הכתיב והוָּתי.

[3]) כמו הָוָא, ועי' הָיָה.

יהו ממליכים, ומרוצות חיל זקים, כחם יהו מחוקים, וזיו משלה ברקים, פניהם יהו מבריקים, וחוצה למו הזוים, מתעלסים באהבים, ועד מחיצתם לא באים, באשם נלהבים (סבת החדש, וככן). — *בְּהֹוֶה, בדבר מצוי תדיר במנהג העולם: הבנים יוצאים בקשרים ובני מלכים בזוגין וכל אדם אלא שדברו חכמים בהווה (שבת ו ט). לא דברו בשיירא אלא בהווה (ערוב' א י), ר"ל מפני שדבר זה מצוי בשיירות. לא דברו חכמים בקציר (שאמרו אשה הבאה מן הקציר נאמנת לומר נשך הנחש את בעלי) אלא בהווה (יבמ' טו ב). אם כן למה נאמר שור או חמור שדבר הכתוב בהווה (ב"ק ה ז). לא דברו בנשיא אלא בהווה (נדר' מח.). — ובלשון המחקר, הֹוֶה, כל מה שיש ומתקים בעולם: כפי מה שגזור מזג המעורב וכל הוה נפסד (מו"נ א"ת, א עב). וכן הצורות הטבעיות ההוות הנפסדות כשנדקדק עליהן ונרדוף אחריהן נמצא כי קדמה לכל צורה מהן צורה אחרת (שם, חריזי א סח). המציא על החמר הזה ההווה והנפסד דברים בלתי הוים ונפסדים (אגר' מנח' הקראי, לקו"ק, נספח' 49). ואח"כ דבר על המורכבות ואמר הבל הבלים שהרי גם הם הוים ונפסדים (הקד' מלמ' התלמיד'). והיה מבואר שידיעתנו באלו ההוים הבעלי נפש אשר בכאן היא יותר חזקה מהידיעה אשר לנו בגרמים השמימיים (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג א). הנמצאות לא ימנע הענין בם משלשה חלקים אם שיהיו כלן בלתי הוות ולא נפסדות או כלן הוות נפסדות (העקר' ב ה). — 'הַהֹוֶה הקדמון, כנוי להאלהות, לסבַּת כל הסבות: והוא (האלהים) ההוה הקדמון אשר מאתו היה הכל (ר"י אברבנאל, ראש אמנה ז). ואמר ה' אלהיך כלומר הווה קדמון ומאתו היה הכל בחפץ ויכולת (מ' אלדבי, ש"א א א). — ובמשמ' הזמן הנכחי, שהוא עתה, Gegenwart; présent, ואם בהווה יש ה' עמנו איך מצאנו כל זאת (ר"י אברבנאל, שופט' ו יג). — ואמר המשל: העבר אין, והעתיד עדין, וְהַהֹוֶה כהרף עין, אם כן דאגה מנין (מראה המוסר ה.). — ובדקדוק: עבר, הוה ועתיד: דע כי כל דברי האדם נחלק לשלשה חלקים עבר עתיד והווה (ספ' פתח דברי על דקדוק). ואחר העבר בניתי הבינוני שהוא ההווה (שם). — ולווי: בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו (ברכ' ט א). יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם (אבות א ד). והוי דן את כל האדם לכף זכות (שם ו). הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך (שם ט). והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות (שם טו). והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה וכו' והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה (שם ב א). הוי מתפלל בשלומה של מלכות (שם ג ב). הוי רץ למצוה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה (שם ד ב). הוי זהיר שמא תתחיל לפניך שלא תכוה (תמיד ו ג). וכי איזה מדה מרובה מדת טובה או מדת פורענות הוי אומר מדת טובה (ספרי נשא ח). איזה הן מעשה ידיו של אדם הוי אומר בניו ובנותיו של אדם (שבת לב:). והוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו וכו' והוי זהיר באשתך מחתנה הראשון (פסח' קיג.). כשהן משביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על תנאי שבלבך אנו משביעין אותך (נדר' כה.). לדבריך אדם קל או מים קלים הוי אומר מים קלים (סוט' לד.). והוי מודה על האמת (דא"ז ב). והוי שמח במתנה שנתת מתוך ביתך (שם ט). עשה שכונה בארץ ישראל הוי נוטע הוי זורע הוי נציב (מד"ר בראש' סד). בשעה שהרוח יוצא מלפני הקב"ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו הוי זהיר שלא תזיק לבריותי (שם ויקר' טו). ואימתי עונתה של עיסה להדבק בתנור הוי אומר בשעה שהוא מוסק (שם בראש' י). היה קולך ערב הוי פורס על שמע ועובר לפני התיבה (תנחומ' ראה ט). — ובפרט לפני הבאת דברי הכתוב, כמו הנה: אחר כל הכבוד שאני עתיד לעשות לבעלי תשובה אתם קורים תגר הוי ואל יאמר בן הנכר (מד"ר שמות יט). הוי והיה מספר בני ישראל כחול הים משלן בעפר משלן בכוכבים (שם, במדב' ב). מה שדי כי נעבדנו הוי בפשע שפתים מוקש רשע (תנח' נח טז). — ולרבים: הוו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס (אבות א ג). הוו זהירין ברשות (שם ב ג). הוו יודעין שכל ימיו של רבי יוחנן היה מלמדינו (ר"ה כ.). הוו יודעים שלא על דעתכם אני משביע אתכם (נדר' כה.). אמר הקב"ה הוו זהירין בתפלה שאין לך מדה יפה הימנה (תנחומא וירא א). ואמרו לעדים הוו עלינו עדים שמכר זה ושלקה זה (רמב"ם מכיר' א א).

— פע', *הִוָּה, — עשה שיִהְוֶה, שיהיה: במהוה עצמה הכתוב מדבר (כתוב' מ:). היא מהוה את עצמה

לו (רש"י שם לט:). ודע כי ה מ ה ו ה והמוליד צריכים אל דבר כח המשנה בדין בני חלוף (הקד' מיות' לראב"ד בס' יצירה). שהכח ה מ ה ו ה לכל אלו ההויות השפלות הוא השכל (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג א). שהשגה זו היא למעלה מהשגת הפועל ה מ ה ו ו ה לדברים הטבעיים (ר"י אלבו, העקרים א יא). כי רוח הב"ח ונפשו הוא הוה בהתהוותו ו ה מ ה ו ה אותו הוא נפש העולם המשפעת הכחות ההוות ונפסדות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ח ו). באור השמש היחיד והכללי אשר על ידי אמצעיים ומראים שונים י ה ו ו ה הארות מראות ממראות שונות (בעה"ש לר"א אירירו ה יב). כי הבורא י ה ו ו ן לעת קץ בהתעדן הזמן (ר' קלוני', אגר' בע"ח ד ב). — ומקור לְהַוּוֹת: והנה הגלות והתפשטות השפע יהיה או ל ה ו ו ת למעלה דברים רוחניים וכו' או להשפיע טובות גשמיות בעולם הזה (ר"מ אלשיך, משלי ח ל).

— פע', ˚הִוָּה, מְהַוֶּה, — שהִוּוּ אותו, שחדשוהו: אחר שהניחו שהגשם השמימי מ ה ו ו ה (נרבוני, מו"נ א נג).

— נתפ', ˚נִתְהַוָּה, — נעשה ויצא למציאות: ו ש י ת ה ו ה ממנו בן יחיה וימות (ראב"ע, ספר העצמים). ועל דבר הנהר ה מ ת ה ו ה מחמת ירידת גשמים (שו"ת מהר"י קולון קטו). — ובלשון המחקר: ושאר מה שאמרנו ש י ת ה ו ו ה ממנו (ראב"ע, ספר העצמים, הגלגלים). וכן היסודות י ת ה ו ו קצתם מקצתם ויפסדו קצתם אל קצתם וכו' והיות כל מה ש י ת ה ו ה מהם ויפסד אליהם חוזר חלילה וכו' כן הגלגל הוא המנהיג שאר חלקי העולם בתנועתו והוא ישלח לכל מ ת ה ו ו ה כחותיו הנמצאות בו (מו"נ, תרג' א"ת, א עב). כי ידוע שלא י ת ה ו ה איזה דבר שיזדמן מאיזה דבר שיזדמן (הקד' מיות' להראב"ד בס' יצירה) כי אין בנגלה גשם י ת ה ו ה מלא גשם (ר"מ נרבוני, מו"נ א נג). שהכח המהווה לכל אלו ההויות השפלות הוא השכל וממנו סודרו אלו הכחות לזרעים ש י ת ה ו ה מהם מה ש י ת ה ו ה בזה האופן מהשלמות והחכמה (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג א). שזאת התנועה הגדולה הפועלת הלילה והיום אשר היא גם מניע לשאר הגלגלים היא מפשטת צורת הדברים הנפסדים ונותנת הצורות ל מ ת ה ו י ם במצות האל יתברך (אמונה רמה א ב). כלל ארבעה היסודות שהם האש והרוח והמים והעפר וכל ה מ ת ה ו ה מהם (יסו"ע לר"י ישראלי א). שיש חומר ראשון קדום ממנו ה ת ה ו ו כל הנמצאים ברצון הבורא (העקרים א א). ובעבור שהיתה ההקדמה הזאת ר"ל שלא י ת ה ו ה דבר מלא דבר יסוד מוסד לכל דעת בעלי הקדמות (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ד א). ושהארץ היתה תהו ובהו ובחמלת ה' נקוו המים ונתגלתה היבשה ונעשו המאורות להאיר על הארץ ואז נ ת ה ו ו ההווים (שם א ד). לא יכלו חכמי האומות לצייר אפשרות הבריאה בהיות נמנע אצלם ש י ת ה ו ה דבר מלא דבר (ספורנו, אור עמים ו). כלי חרש שעשה אותו היוצר בחכמה מלאכותית אם היה אומר לעושהו לא עשני על דרך פועל באמת שפעולתו בכונה וברצון אבל נ ת ה ו י ת י מאתו בלתי כוונתו וחכמתו כמו ש י ת ה ו ה החום והאור מן השמש או מן האש (שם לז:). — ומתהוית, נתהוית: מקרה התנועה מ ת ה ו י ת בכוונת המניע (גנת אגוז לר"י ג'יקטיליה ב סז). נפש יתירה השכלית והמדברת ש נ ת ה ו י ת בו עתה מכח ויפח רוח חיים (פענח רזא, בראש'). — ומקור: והנה שתי אלה לא יעדרו מ ה ת ה ו ו ת על ידי התורה (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). להיותי עדין זכת האיכות ודקת הרוחניות ולא היה עדיין מבא אל הגשמיות ל ה ת ה ו ו ת בי (שם).

— נפע', ˚נֶהֱוָה, — כמו מתהוה: רמשים שהן פרין ורבין מזכר ונקבה או נ ה ו י ן מן העפר כמו הפרעושין (רמב"ם, שבת יא ב). התולעים ה נ ה ו י ן מבשר המת (הוא, טומא' מת ג י). וכל מה שברא הקב"ה הוא דבר שיש לו שם ונקרא יש כלומר דבר מצוי כמות מלאך או גלגל או אחד מארבעה יסודות או כל ה נ ה ו ה מהם תחת השם הכל באים ועל פיו נקראים (הורית הקורא 12).

הוֹי, — מלת קריאה של כעס וקצף, wehe; hélas woe: הוי גוי חטא עם כבד עון זרע מרעים (ישע' א ד). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם והיה כנור ונבל תף וחליל ויין משתיהם ואת פעל יי' לא יביטו (שם ה יא-יב). הוי משכי העון בחבלי השוא וכו' הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע שמים חשך לאור ואור לחשך שמים מר למתוק ומתוק למר הוי חכמים בעיניהם ונגד פניהם נבונים הוי גברים לשתות יין ואנשי חיל למסך שכר (שם יח-כב). הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם וחמדו שדות וגזלו ובתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו (מיכ' ב א-ב). — ולאבל וצער ומספד: וינח את נבלתו (של הזקן) בקברו ויספדו עליו הוי אחי (מ"א יג ל). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון ושאו

לאמים כשאון מים כבירים ישאון (ישע' יז יב). — ואמר בן סירא: הוי למות מה מר זכרך לאיש שוקט על מכונתו (כ"ס גני' מא). — ולקריאה וזרוז: הוי ארץ צלצל כנפים אשר מעבר לנהרי כוש השלח בים צירים ובכלי גמא על פני מים לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט (שם יח א-ב). הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו (שם נה א). — וכפול: הוי הוי ונסו מארץ צפון נאם יי' (זכר' ב י). מעשה באיש אחד באושה שנפל הבית על שני בניו ועל בתו וכו' ונתנו את החתנים בראש אחד ואת הכלה בראש אחד והיו מקלסין לפניהם ואומרים הוי הוי חתנים הוי כלה (מס' שמחות יא).

*הויה[1], ש"נ, ככנ' הויתו[2], — שם מפשט מן הפעל הוה: בנות צלפחד שקולות היו שנאמר ותהיינה הויה אחת לכולן (ב"ב קכ.). כי תהיין לאיש שתי נשים במי שיש בהן הוויה יצאו שפחה ונכרית שאין בהן הוויה (ספרי תצא רטו). ת"ל תהיה בהויתה תהא (ע"ז נד:). אמר קרא והיו בהוייתן יהו (סוט' לב:). ניתן להם הוויה שיהיו קיימין לעולם ועד (פסיק' דר"כ, ויהי ביום כלות). שלא היו (האמות) בעולם ולא היה להם הוויה בעולם (תנחומא נח יט). אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת (רמב"ם מלכ' יב ב). מפני שהוא יודע עצמו יודע הכל שהכל נסמך לו בהוייתו (הוא, יסוה"ת ב י).— ובלשון המחקר: ואי אפשר המצא חומר מבלי צורה ולא תמצא צורה טבעית מאלו ההוייה הנפסדים מבלי חומר יהיה הענין אם כן בהויתם והפסדם (מו"נ א"ת, א עב). כי הדברים אשר יכינו לקבל הרשמים ההם האלהיים אינם ביכלת אדם ולא יוכל לשער כמותם ואיכותם וכו' אך הויתם וחבורם והזמון להם צריך בזה אל ידיעה שלימה (כוזרי א עט). החומר הראשון שקבל ארבע צורות בדרך ההויה וההפסד (הקד' מלמ' התלמיד'). והיא (הצמיחה) צורתם העצמית ר"ל המעמדת עצם שלהם והיא הוציאה לאור הויתם ובה יבדלו מן הדומם (ר"י א"ת, רות חן א). וכן לא תאמר העדר צורת האפרוח מן העפר הוא סיבה להויית האפרוח אך העדר צורת האפרוח מן הביצה הוא סיבת הוויתו (שם ט). ראשו אחוז בחבלי ההעדר הקודם להויתו (בחינ' עולם ח). האותות והמופתים בשמים ובארץ אשר תמעט הויתם ומציאותם אפשרי רחוק (שם יב). חזק יד חלושה היושבת לך באיתן, ובעת שוב הדברים להוייתן, תשנה לטוב מגינת הביתן (רמב"ן, מסתגאב לר"ה, מרא"ם). נפש כל הויה למטה לארץ דגי הים רמש וצפור כנף אדם ובהמה (הקד' רלב"ג למלחמ' ס'). החלק האחד (של המציאות) העולם התחתון שהוא עולם היסודות וההויה וההפסד (העקרים ב לא). הלא תראה שספרה התורה הוית הדשאים והצמחים ביום השלישי (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ג ו). עולם ההויה וההפסד (הוא, הקד' לנביא' ראש'). שיש שם בהווית ם (של בע"ח) ראשית אחרת נותנת שלימות שהוא דבר אחר איננו מגשמות (תגמ' הנפש א). המינים הנופלין תחת ההויה וההפסד (שעה"ש לאבן לטיף כד). והתנועה היא אחר הטבע ולמעלה מן הזמן וההויה היא בזמן (מ' אלדבי, ש"א א א). ואלו ההיזקים (מרעמים וכדומה) הם נופלים במקרה מהכרע טבע ההויה וההפסד ולא כיוון בהם השם יתברך בכוונה ראשונה (אוהב משפט, באור' לאיוב כב). שם המקרה תיבה מורה בהסכמה על כל דבר שתדומה הויתו והפסדו מבלתי שתדומה הוית נושאו או הפסדו כמו חכמה גבורה עושר וכו' (רמב"ת, מרפא לשון א). אני הוא ההויה האמתית אשר מאמתתי נמצאו כל הנמצאים ושמי ואמתתי אחד הוא כי שמי סוד הויתי והויתי הוא סוד אמתתי (גנת אגוז לר"י ג'יקטיליה, הויה א). — ומ"ר הויות, וכנ' הויותיך, ואמר הפיטן: אין חקר לגדלך, ואין מספר לתבונתך, אין עוד זולת הויותך, חי וכל תוכל ואין בלתך (סהי"ת, יוה ג). — ומצוי בספרי המחקר: ויפסד הכל כמו ההויות הטבעיות אשר הן מתחברות מיחסים דקים לא תשיגם המחשבה לדקותם אשר אם יארע מכשול מעט ביחסים ההם היתה נפסדת ההויה ההיא (כוזרי א לט). מפני שראינו את האדם מבחר ברואי יתברך שמו ידענו שהוא עניין הכוונה בבריאות כל הגופות וההויות (רבכ"ג, תקון מדות הנפ' ח). וענין היצירה הוא שקבל היסוד הגבול והצורה הראשונה שבה יצא הכל מדין אפשרות לענין המציאות וההויות (יסו"ע לר"י ישראלי א). יצא העולם מתחילה מדין האפיסה והשלילות לעין המציאות וההויות (שם יז). שהוא יתברך ברא הטבע על ענין החרש הנופח

---

[1]) משקל קערה וכיוצא בה. — [2]) כך קוראים האשכנזים גם בכנוי.

באש פחם ומוציא כלי למעשהו וזה למה שמוציא כל הויותיו ע"י החום השמשי (העקידה לג). טהרת הנפש מההויות הרעות אשר יחייבו אותם התאוה והכעס (מאזני לדק, אלגזלי 47). כי ההויות הטבעיות משתערות ומתאזנות ונערכות בהמזגם מן הטבעים הארבעה (קול יהודה, כוזרי א סט).

***הֲוָיָה**[1], ש"נ, מ"ר הֲוָיוֹת, — עיון ושאלה ותשובה ופלפול וכוחי בשאלה למודית וכדומה, Diskussion discussion : בעל תלמוד שעוסק כל היום בהויות ותירוצים (רגמ"ה ב"ב קמה:). דלה עמוקות מתוספתא, ומצא מים חיים במכילתא, פרק כל קושיא, תרץ כל הויה (מכת' ר"י אנטולי להרמב"ס). ספרי החכמות העיוניות האמונות עלי מרכז העיון השכלי וכו' טענותיו והוויותיו תולדותיו למשפחותיו (הקד' ביכאגו לדרך אמונה). בהשכלתו ידע להקשות לרבו ולעשות עמו הויות ותירוצים ישרים ונכוחים (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ו).—ואמר המקונן : מי יקצה בגבעות, ומי יפרק הויות, ומי יתרץ שברים (קינ' לת"ב, התריבו).

***הוֹכָחָה**, הוכית, ש"ז, — שה"פ מן הוֹכִיחַ, מן יכח, מה שמוכיח, משל וראיה, Beweis; preuve Proof, evidence : גר שבא להתגייר אין מקבלין אותו אני אומר מעמון ומואב הוא ונעשה אותו הגר הוכיח לכל הגרים (ירוש' דמאי ב כב ג). סירקי שהיתה מסתפקת יום אחד מן האסור נעשה אותו היום הוכיח לכל הימים (שם ג כג ג). בשעה שהוכיחה קיים מותרת ובשעה שאין הוכיחה קיים לא כל שכן (שם, ניד' ב ג.).

***הוֹכָחָה**, ש"נ, מ"ר הוֹכָחוֹת, — שה"פ מן הוכיח, א) ראיה : ואם יש הוכחה שזה חבל בו כגון שהיתה החבלה במקום שאי אפשר לו לחבול בעצמו וכו' הרי זה נוטל בלא שבועה (שו"ע חו"מ ל יו). — ומ"ר : לאה שטוענת על ראובן וכו' ובזה הפסידה הרבה וקצת בירורה בעדים וקצת בהוכחות (טוח"מ, שבוע' ל). כל מה שתוכל לברר בעדים שהפסידה יפרע לה

---

[1]) בארמ' : הויה דר' מנא (ירוש' מעשר' מט ד). הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא (תענ' כד:). — והפעל : הוי בה ר' זירא (כתוב' עב:). והוינן בה מאי קא משמע לן (ברכ' מה:). והוינן בה מאי ואינו יכול לומר וכו' (גיט' ד:). ולא נתברר הדבר מה מקור משמע' זו לשרש הוה.

וכו' אבל בהוכחות לא (שם).

***הוֹלָדָה**, ש"נ, — שה"פ מן הוליד : כל איש מאישי המינים הטבעיים הצריכים להולדה (מו"נ ג יג). ולא תבטל בעבורה (בעבור המילה) ההולדה אבל תחסר בו התאוה (שם מט). שלא יהיה מאיש מצמח או מחי ההולדה עד שיגיע זה האיש לתכליתו וכו' אך הכריחו להשגיח בגידול אברי ההולדה מן האנשים והשדים מן הנשים יותר משאר האברים (אמונה רמה א ו). הכח הטבעי שבו ההזנה והגדול וההולדה בדומה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג ב).

הוֹלֶדֶת, — עי' יָלַד.

***הוֹלָכָה**, ש"נ, —שה"פ מן הוליך, מן הלך, ילך : אדם יודע שאין שליחות לקבלה וגמר ונתן לשם הולכה (גיט' סג.). איש הוי שליח להולכה שכן בעל מוליך גט לאשתו ואשה הויא שליח לקבלה שכן אשה מקבלת גיטה מיד בעלה (שם סג:). בקבלה ובהולכה ובזריקה (יומא מט.). בהולכת חטאות הפנימיות (זבח' יד.). מפני שפעמים נותן האיש טבעתו לאשתו להצניעה בבית ומנחת אותה באצבעה בעת הולכה (רמב"ם שבת יט ג). — *והסכין בשעת השחיטה, תנועתה מהשוחט כלפי חוץ : שמא תרד הבהמה בכובד גופה ותחתך בלא הולכה והבאה (הוא, שחיט' ב ח).

הוֹלֵל[1]), ש"ז, מ"ר הוֹלְלִים, לנק' *הוֹלֵלָה, הוֹלְלוֹת, — לועג וליצן, מחרף ומגדף, Spötter; moqueur scoffer : לא יתיצבו הוללים לנגד עיניך שנאת כל פעלי און (תהל' ה ו). אמרתי לַהוֹלְלִים אל תהלו ולרשעים אל תרימו קרן (שם עה ה). כי קנאתי בַּהוֹלְלִים שלום רשעים אראה כי אין חרצבות למותם ובריא אולם (שם עג ג-ד). — *ולנק' : מה אמולה לבתך הבת השובבה וכו' יקראו לך טמאת השם סכלה הוללה גועלת אישה ובניה (הקד' נופת צופים).

הוֹלֵלוּת, ש"נ, —דברי ההוללים ומעשיהם : תחלת דברי פיהו (של הכסיל) סכלות ואחרית פיהו הוללות רעה (קהל' י יג).

הוֹלֵלוֹת, הֹלֵ=, ש"נ, —כמו הוללות : ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הֹלֵלוֹת ושכלות (קהל' א יז). ופניתי אני לראות חכמה וְהוֹלֵלוֹת וסכלות (שם ב יב). וגם לב בני האדם מלא רע וְהוֹלֵלוֹת בלבבם (שם ט ג)

---

[1]) עי' ב.הלל.

הכו בנים בסנורים ירדו במצולות ההוללות (הקד' נופת צופים).

הוֹלָם, — עי' הֹלֶם.

הום, —עי' הים.

הוֹמָה, הומִיָּה, — עי' הֹמָה, הֹמִיָּה.

***הוֹמָה**, ש"נ, מ"ר הומות, — קול שאון וצעקה, Geräusch ; bruit ; noise : שיש הומות וקולות ואוושות ביום הגשמים כיום הדין (רש"י תענ' ח:).

א.הוֹן¹), ש"ז, מ"ר הונִים, — א) רכוש, אוצר, ממון, Reichtum, Geld ; richesse, argent ; wealth money : תרשיש סחרתך מרב כל הון בכסף ברזל בדיל ועופרת נתנו עזבוניך (יחזק' כז יב). כל הון יקר נמצא נמלא בתינו שלל (משלי א יג). לא יועיל הון ביום עברה (שם יא ד). בחכמה יבנה בית ובתבונה יתכונן ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים (שם כד ג-ד). הון ועשר בביתו (של ירא יי') וצדקתו עמדת לעד (תהל' קיב ג). בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון (שם קיט יד). ורעה זונות יאבד הון (משלי כט ג). הון עשיר קרית עזו מחתת דלים רישם (שם י יה). אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו (שה"ש ח ז). ונמצא (הגנב) ישלם שבעתים את כל הון ביתו יתן (משלי ו לא). יש מתעשר ואין כל מתרושש וְהון רב (שם יג ז). בית וָהון נחלת אבות (שם יט יד). נבהל לַהון איש רע עין (שם כח כב). — ואמר בן סירא : טוב עובד ויותר הון ממתכבד וחסר מזון (כ"ס גני' י כז).—מכר דבר בלי הון, בלי שום דבר במחירו : תמכר עמך בלא הון ולא רבית במחיריהם (תהל' מד יג). — וככנ' : הונֵךְ ועזבוניך (יחזק' כז כז). כבד את יי' מֵהונֶךָ ומראשית כל תבואתך (משלי ג ט). מרבה הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו (שם כח ח). — ומ"ר : ברוב הוֹנַיִךְ ומערביך העשרת מלכי ארץ (יחזק' כז לג). — ואמר בן סירא : תן מנחה וגם אזכרה ודשן ערוך בכנפי הוניך (כ"ס גני' לח יא). — ואמר המשורר בלנע"ל : בני איש יבטחו על רֹב כבודם הכי פתה זמן אתם והונם ²), ופתע קרבה עתם ואבדו ולא נפדו בכל עשרם וְהוֹנָם (ר"י חריזי, הענק ג). —- ואמר המליץ : ויזכור בימי בחרותו ימי זקנתו ובימי גבהותו ימי שפלותו וכו' ובימי הונו ימי אונו ובימי הודו ימי אידו ויכנע על עונותיו (מ' אלדבי, ש"א ז א).—ב) תה"פ, כמו דַּי, רַב, genug ; assez ; enough : שלוש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון וכו' ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון (משלי ל יה-יו).

¹) רק עברית. ואין בלשונות האחיות, ולא נתברר מקור משמעתו. — ²) ר"ל והונה אותם.

ב.*הוֹן¹), — מתינות, הלך להונו, הלך לאט לאט, בארך רוח, בסבלנות, ההפך מן אץ : ואני אתנהלה לאטי להוני אני מהלך (מד"ר בראש' עח). שש שנים היו הגחלים עמומות בידו של גבריאל סבור שישראל עושין תשובה וכיון שלא עשו תשובה בקש לזורקן עליהם בחימה קרא לו הקב"ה ואמר גבריאל גבריאל להונך שיש בהם בעלי צדקות אלו עם אלו (שם, איכ' א יג).

הוּן, — עי' הִין.

***הוֹנָאָה**, ש"נ, מ"ר הוֹנָאוֹת, — כמו אוֹנָאָה, עי"ש : וזה שאמרנו שאם היה המכירה בשיווּיה בלא הונאה אבל אם היה בו הונאה בכדי ביטול מקח יטול אותה בעלה שלא בשבועה (שו"ת הרי"ף עו).

***הוֹנָיָה**, הונייה, ש"נ, — כמו הקודם : ההונייה ארבעה כסף והטענה שתי כסף וההודייה שוה פרוטה (ירוש' מסכ' ב"מ ד ו). אחד הלוקח ואחד המוכר יש להם הונייה (שם שם ג). אין למקח הונייה לעולם אמר ר' יוחנן אם היה המקח מופלג יש לו הונייה (שם גמ' כתוב' יא לד ג). בשעה שהלוקח מתאונה וכו' היא הנייתו ומצטרפין עד שתות (שם ב"מ ד ט ד). הזהיר את ישראל על ההונייה (והזהיר, ויקר' קד.). שההונייה במטלטלין שתות והעבדים והשטרות והקרקעות אין בהן הונייה (רמב"ם שלוח' א כ). בין שהונה במזיד ובין שלא ידע שיש במכר זה הונייה חייב לשלם (הוא, מכיר' יב א). היתה ההונייה פחות מזה בכל שהוא (שם ג). הכל אסור ומוזהר עליו בכלל הוניית דברים שהזהירה תורה עליה (הוא, תשוב' ז ח).

***הוֹסָפָה**, ש"נ, — שה"פ מן הוסיף, יסף : וכל מה שתוסיף ישאר בו כח על ההוספה (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יא). ולולא הוספת החדש

¹) בערב' ימשי הוֻנָא a), הולך לאט לאט, והַיְנָה e) אשה הולכת לאטה, והוַיְנָה c), פעולת מי שפועל לאט לאט.

a) هونا b) هونة c) هينة

הזה (בשנה מעוברת) הפסח בא פעמים בימות החמה ופעמים בימות הגשמים (רמב"ס, קדוה"ח ד א). וכהוספתם זולת אלה מאותיות התוספת ממה שאני עתיד לבארו (הקד' ריב"ג בהרקמה). — ובחכמת ההלצה: שההרחבה היא נחלקת אל ארבעה חלקים רוצה לומר הוספה הערכה הבדל ואחדות אמנם ההוספה הוא מאמר מתחיל מן השפל והולך במדרגה עד מרומים (גופ' לופ', מסיר ליאון ב יא). — ומצוי במשמ' דף וכדומה שמוסיפים לעתון, Beilage .Supplement

***הופעה**, ש"נ, — שה"פ מן הופיע, יפע: ארבע הופעות הן ראשונה במצרים וכו' הופעה שנייה בשעת מתן תורה שלישית לימות גוג ומגוג וכו' רביעית לימות המשיח (ספרי, וזאת הברכה שמג). שתי הופעות הללו למה אחת למידת טובה ואחת למידת פורענות (סנהד' לב.). — "והופעה רוחנית, אלהית: ושלמות (של הנפש) בשני דברים הנקיון וההופעה וכו' ההופעה הוא כשיפותחו בה תמונות האמת עד שיגלו אליה האמתיות האלהיות (אלגזלי, כוונ' הפלסופ'). שהסכימו יודעי דעת ומביני מדע כי בעלי זאת החכמה (חכמת השיר) אינם ריקנים מההופעות האלהיות ורוח ה' תנוסס בם (אבר' גביזון, עמר השכחה). — ובלשון חכמי הקראים, הרחבת הדבר והתפשטותו: ההופעה ר"ל שבאמרו אמך היא מופיע הענין כל אם בבחו עד חוה (ספר העריות למ' בשיילי, הקדס א 68).

***הוץ**, ש"ז, מ"ר הוצים, — העלים של חריות הדקל, שיש להם כעין קוץ בקציהם: (המוציא) הוצין כדי לעשות אזון לכפיפה מצרית (תוספתא שבת ח י). כלכלה משיחפה הפירות שבה בעלים ובהוצין וכיוצא בהן (רמב"ס מעשר ג י). וכן כלי חלף והוצים וכיוצא בהן מכפיפות שדורכין בהן יין (הוא, מאכ' אסור' יא כג). — ומשל בפי הבריות: עם ההוץ[1] ילקה הכרב, לאמר עם הרע ילקה גם הטוב.

***הוצאה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הוציא: בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת המים בבוסר (גיט' ג ח). בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתת (מו"ק כז:). בשעת הוצאת זבלים (ב"ק ל.). בשעת הוצאת פועלים ובשעתהכנסת פועלים (ערכ כא:). הוצאת נפש (חול' לא.). תנאי בית די הגדול הוא שתהא הוצאה משל בעל הבית והכנסה משל פועל (מד"ר ברא' עב).— ב) מה שאדם מוציא ממון לצרכי מחיתו וכדומה, Ausgabe dépense ; expenditure: המוציא הוצאות על נכסי אשתו וכו' מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל (כתוב' ח ה). שולחנין היו נוטלין אותן (את הקולבונות) בשברן ויש אומרים להוצאת דרכים (ירוש' שקל' א מו:). משל לאדם שהלך לקיסרי וצריך מאה זוז או מאתים זו הוצאה וכו' (ספרי, האזינו שו). לעולם ישכים אדם להוצאת שבת (שבת קיז:). ראה כמה ישראל מחבבין את המצות כמה הן מוציאין הוצאות כדי לשמרן (תנחומא תזריע ז). ולעולם נוטל הלוקח ההוצאה מבע"ח כפשוטה (הרי"ף, ב"מ ח:). מי שהיה לו הורבה בין חורבות חבירו ועמד חבירו וגדר רוח ראשונה ושנייה ושלישית עד שנמצאת חורבה זו משלש רוחותיה גדורה אין מחייבין אותו ליתן לו ההוצאה כלום שהרי לא הועיל לו וכו' מגלגלין עליו את הכל ונותן חצי ההוצאה שהוציא זה בארבע רוחות עד ארבע אמות (רמב"ס שכנ' ג ג). ההוצאות שיוציא השליח על דין זה שהורשה (הוא, שלוח' ג א). הסדר הוא האמצעות בהוצאה והשמירה משני קצות הפזור והקמצנות (מאזני לדק, אלגזלי 108).

הוצן, — עי' הצן.

***הוקעה**, ש"נ, — שה"פ מן הוקיע, יקע: מניין להוקעה שהיא תלייה דכתיב והוקענום לה' בגבעת שאול וכו' (סנה' לד:).

הור, — עי' הר.

הו"ר, — ר"ת: הושענא רבא.

***הוראה**, ש"נ, מ"ר הוראות, — שה"פ מן הורה, מן ירה, א) פעולת מי שמורה איך להתנהג בדבר, ובפרט הוראת בית דין בעניני דת ודין וכדומה, Anweisung ; instruction: תלמיד והוא ראוי להוראה והלך ועשה על פיהן (הורי' א א). תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה (סוט' כב.). וכל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו צריך הוא לקיימה תחלה (מד"ר שמות מג). הוראה היא השמועה שנתחדשה להכמים בקהלות ומדרשות בענין מצוה והיא נקראת הוראה (מבוא התלמוד לר"ש הנגיד). בית דין הגדול שבירושלם הם עיקר תורה שבע

[1]) גוף המשל בארמית: בהדי הוצא לקי כרבא ב"ק לב.). ועי' כרב.

והם עמודי ההוראה ומהם חק ומשפט יוצא לכל ישראל (רמב"ס ממרים א ב). בעבור שנעדר מהם הקבלה ולא למדוה מאנשי ההוראה (ריב"ג, הקד' הרקמה). כמה הפליא לעשות פלוני בדרשה פלונית או בהוראה פלונית (ר"י פרוביגיאלו, סו"ת נדכר למוד התכמ'). חכם אחד מחכמי ישראל וכו' שבאת לו מחלוקת בדין מן הדינים עם בית דין הגדול ולא חזר לדבריהם אלא חלק עליהם והורה לעשות שלא כהוראת גזרה עליו תורה מיתה (רמב"ס ממרים ג ד). כבר נלאו עינינו מלראות וכו' הקטטות ומריבות בענין הוראת הדינים וכו' בסבת זה המנהג המקולקל שנהגו אלו הדורות האחרונים רובם להשען על דברי הפוסקים לכל דבר הוראה ובכן היתה ההוראה למרמס ומסורה לכל הבא לשלוח ידו בה (סו"ת תמת ישרים לד). — *הוראת שעה, שהורה בית דין רק לשעתו, ולא לדורות: אמר רבי יוסי לזה הכשירו הוראת שעה (פרה ז ז). ור' יהודה אומר מקושש הוראת שעה היתה (להמיתו) (סנה' פ:). בענין אליהו בהר הכרמל שעבר על דת להקריב בבמה והיה הוראת שעה כדי לפרסם בתוך בני ישראל כי ה' הוא האלהים (ר"י אברבנאל, שופט' יד א). — ב) ימה שמורה על דבר, Bedeutung ; signification: סוף דבר גדולת זה השם (שם המפורש) והשמירה מלקרוא אותו להיותו מורה על עצמו יתעלה מאשר לא ישתתף אחד מן הברואים בהוראה ההיא (מו"נ א סא). כי כן היא הוראת כל שם נגזר כי הוא מורה על ענין ועל נושא וכו' (שם סב). ויזדמן במקרה שתהיה המלה ההיא בלשון השומע מורה על הפך העניין ההוא אשר רצהו המדבר ויחשוב השומע שהוראתה אצל המדבר כהוראתה אצלו (שם ב כט). ויקרא כמו כן הוראה בעבור שהוא מורה כל מי שידובר עמו אל הכונות המבוקשות ויביאם אל אמונותיהם אשר בהם הצלחם ועליו תלויים רב הוראות ההגדות והדת אשר הם ראיה על הכופרים והוא הגדול שבמיני ההוראות ברב התועלת ויותר כולל בחק ההמון (מאזני צדק, אלגזלי 170). וכל אחד מאלה הד' יש לו הוראה מוגבלת מיוחדת לעצמו שבה יתאמת אמנם לפעמים בהוראת. האחד תפול המקרה גם בהוראת האחר וכו' כדי לבארו בהוראתו שהיא הוראה עצמית אליו (תגמ' הנפ' ג.). — *הוראת הכוכבים: ואין בידם לשנות ההוראה ההיא ולהשפיע ההפך על המקבל (ר"י אברבנאל, מ"ב יז יז). המרגיז ארץ ממקומה וכו' יאמרו חכמי הטבע וההוזים בכוכבים שהוא הוראה על נצחון מלך על זולתו כנודע מדברי חכמי הטבע ושמורה על איזה מלך שיפול ושהוא הוראת הוברי השמים ולא יעלה על רוחם שהיא התראה שישובו עד ה' ולא יהפוך את הערים (ר"מ אלשיך, איוב ט ז). יסבב השם יתברך סבות להציל שומרי מצותיו מהוראת המערכת (מרפא לנפש כב:). וכן (אין) כח צדק להצליח ולהעשיר ואין בידו לשנות ההוראה ההיא ולהשפיע ההפך על המקבל (שם כג.).

*הוֹרָאִי, ת"ז, נק' הוֹרָאִית, — מטבע ההוראה: אלה הם ראיות רש"ד וסיעתו על היות השכל בלתי נפש ולא חלק מנפש מהם לקוחות מפשטי נוסחאות אריסטו ומהם לקוחות מראיות מופתיות הוראיות (תגמ' הנפ' יד:).

*הוֹרָדָה, ש"נ, —שה"פ מן הוריד, ירד: ובית הורדת המים שלש אמות (מדות ד ז). משעת הורדה (ירוש' סוט' ט כד.). — ומעשה בית דין שמתירים להמלוה לירד לנכסי הלווה: ומשביעין את הטורף בנקיטת חפץ שלא נפרע חוב זה ולא מחלו ולא מכרו לאחר ואח"כ מורידין אותו לנכסי הלוקח בשומא שלו וכותבין הורדה (רמב"ס מלוה ולוה כב י). אם אותו כתב הורדה שכתב יעקב ללאה אשתו מתחת יד לאה יצא וכו' אין לה אלא מה שבאותו כתב הורדה שיצא מתחת ידה וכו' שכך כתב בשטר ההורדה וכו' הואיל ולא היתה ההורדה אלא מדה כנגד מדה (תשו' גאו' מו"מ קעא). — *הורדת הכחות הרוחניים וכדומה: ויהרגו (הכחות האלהיים) המורידים אותם כשלא יהיו בקיאים ויודעים לעשות ההורדה הרוחנית (ראב"ע, ספר העצמים). וסברות והקשות ממה שימצא בספרי החוזים והורדת הרוחניות ועשית הטלסמאות (כוזרי א עט).

א. הוֹרָה, ש"נ, כנ' הוֹרָתִי, — כנוי להאם, שהרת את הילד, Gebärerin ; mère ; mother: אחזתיו ולא ארפנו עד שהביאתיו אל בית אמי ואל חדר הורתי (שה"ש ג ד). כי זנתה אמם הובישה הורתם (הוש' ב ז). — ומ"ל הורים להאם והאב יחד, כמו אבות, Eltern ; parents: ברכת אביך גברו על ברכת הורי[1]) עד תאות גבעת עולם (בראש' מט כו). כל

[1]) כך לפי פרושם של הקדמונים. והחדשים מגיהים הררי עד.

השנים הללו הוא יושב ומכבד את הוריו תאמר שהוא בא עלי מכה כיבוד אב ואם (מד"ר בראש' עו). בעצת כבוד גדול שכיבד עשו הוריו שאתה עתיד להעלותינו (פסיק' רבתי כג-כד). עד שלא לקח אדם אשה אהבתו הולכת אחר הוריו לקח אשה אהבתו הולכת אחר אשתו (פדר"א לב). — ולהאב לבד *הורֶה, ככי' *הורו: אמר רבי חנינא הרבה סיבב עשו את הורו זה, זה אביו שהיה זקוק לו להאבילו (מד"ר דבר' א).

ב.*הוֹרָה, ש"נ, — כי' הוֹרָתוֹ, —התעברות שאמו חבלתהו ונתעברה בו, conception; Empfängnis: הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מייבמין אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה ולידתו בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה (יבמ' יא ב). יוכבד היתה והיא היתה הורתה בדרך ולידתה בין החומות (מד"ר שמות א). לידתה במצרים ולא הורתה (שם). מה הורתה שלא בצער אף לידתה שלא בצער (שם).

*הוֹרָיָה, ש"נ, — כמו הוֹרָאָה: הר המוריה וכו' שמשם הוריה יוצאה לעולם (ירוש' ברכ' ד ה). מאותה שעה גזרו שלא יהא תלמיד מורה הוריה וכו' תלמיד שהורה אפילו כהלכה אין הוראתו הוריה (שם שביע' ו לו ג). מלמד שכל הוריות אינן יוצאות אלא מפיהם (ספרי וזאת הברכה שנא). אהל מועד שמשם נתחייבו ישראל בהוריה (מד"ר שה"ש, מאלוני). — ואמר הפיטן: סלה אבירי מורי הוֹרָיָה, ולא נזכר לי עקדת מוריה (קינ' לת"ב, איכה). שבוית מרום לקחה כהיום, מצותיה והוֹרָיוֹתֶיהָ מפי איום, ממדבר נתונה ליוצאי פדיום (יוצר ב' שבוע', שבוית).

הוֹרִים, — עי' א.הוֹרָה.

*הוֹשָׁטָה, ש"נ, —שה"פ מן הושיט: בבדי הושטת ידו (זבח' יז.).

*הוֹשָׁן, הושני פשתן, — עי' הֹשֶׁן.

*הוֹשָׁעָה, ש"נ, —שה"פ מן הושיע: מה זכרון האמור למעלה הושעה וטובה אף זכרון האמור למטה הושעה וטובה (ילקוט במד', רמז תשכ"ה).

*הוֹשַׁעְנָא[1], -ָנָה, ש"נ, מ"ר הוֹשַׁעְנוֹת, — א) הערבה שבאגודת הלולב בחג הסכות: ומקיפים כל ישראל והושענה ביד כל אחד (הרוקח, סי' רכ"ד). יש מי שאומר שהושענא שבלולב אעפ"י שנזרקה אין לפסוע עליה (שו"ע או"ח תרסד ח). — ומ"ר: ונהגו להצניע ההושענות לאפית מצות (מהרי"ל שם). נהגו לעשות ההושענות יפים (רמ"א, שם ד). ויאחוז הערבה שהם ההושענות שעושין לבד כל זמן שאומרים תחנונים על המים ומנענעים ההושענות וכו' ואח"כ חובטים אותה (שם ז). —*הושענה הבוטה, משל המוני לדבר שהיה הדור ויפה בתחלתו והיתה לו חשיבות וקדושה, ואח"כ כשנשתמשו בו נתנוּל בחיצוניותו ונאבדה גם חשיבותו, כמו בד הושענה זו כשחבטוהו ביום הו"ר. — ב) יום הושענא רבא, יום השביעי של חג הסכות: וכן בהושענא רבה מביא כל אחד ואחד עששית דולקת בכנסת (שבלי הלקט, יו"ט רמב). ביום שביעי (של סוכות) שהוא הושענא רבא (טוש"ע או"ח תרסד א). אם חל יום הושענא רבא ביום א' (שם יא). — ג) *הושענות, פיוטים לימי הסכות, שמתחילים בהמלים הושענא: יש מי שאומר שאין אומרים הושענא בשבת (טור או"ח תרס, בשם ר"ש גאון). ומנענעים ההושענות בשעה שאומרים ההושענות ואח"כ הובטין אותה (רמ"א, שו"ע או"ח תרס"ד ז).

---

[1]) צמצום המלים הושיעה—נא, הושע—נא, הושענא, שהיו קוראים במקדש בשעת ההקפה עם כפות התמרים (סוכה ד ה), ונראה כי נתפשט אח"כ המנהג לקרוא קריאה זו בכל הקפה ותהלוכה של שמחה שהלכו עם כפות תמרים בידיהם, כעדות ספרי החשמונאים: ויהי בשנת מאה ושבעים ואחת בחדש השני בשלשה ועשרים בו ויבואו אל המצודה בזמירות ובכפות תמרים בכנורות ונבלים (חשמונ' א יג נג). ויחגו (היהודים בכ"ה בכסלו) חג ליי' שמנת ימים כימי חג הסוכות וכו' ויקחו ערבי נחל וכפות תמרים וישירו שיר שבח והודיה ליי' (חשמונ' ב י ט-י). והעידו ספרי הבשורה החדשה, כי העם היה קורא בהקפות של שמחה אלה הושענא, ומזה הדבור המצוי בכל הלשונות: קראו לפניו הושענא, ר"ל קבלוהו בששון ושמחה וכבוד. ואין ספק בדבר, כי בימי בית שני קראו בלשון ההמוני בארמית להאגודה של הלולב עם ההדס והערבה, ובפרט להערבה הושענא, ולכן בסגנון הארמי בא שם זה פעמים אחדות בגמרא: הושענא דאוונכרי גופייהו (סוכ' ל:). מעיקרא נמי לאסא הושענא קרו ליה (שם לא.). חילפא גילא כשר להושענא (שם לד.). אמר להו רבה להנהו מגדלי הושענא דבי ריש גלותא כי גדליתו הושענא דבי ריש גלותא שיירו ביה בית יד (שם לז.). לא לדוץ איניש לולבא בהושענא דדלמא נתרי טרפי והוי חציצה (שם:). אמר רבי זירא לא ליקני איניש הושענא לינוקא ביומא טבא קמא (שם מו:).

הוּת[1] ממנו הוּת.

הוּת, פ"ע, פוע' הוּתַת, עת' תְּהוּתַתוּ,—נועדו יחד ונפלו על פלוני בכונה של איבה: עד אנה תְּהוֹתְתוּ על איש תרצחו כלכם (תהל' סב ד).

ה"ז, — ר"ת: הרי זה.

***הַזָּאָה**, ש"נ, מ"ר הַזָּאוֹת, — שם"פ מן הִזָּה, נזה: מה בין פסח מצרים לפסח דורות פסח מצרים מקחו מבעשור וטעון הזאה באגודת אזוב על המשקוף ועל שתי המזוזות (פסח' ט ה). לא היה מזה על האפר ולא על גחלים אלא על גגו של מזבח והיא נכפפת על הקיר ועל כל הזאה טבילה (תוספתא יוה"כ ד ב). הזאה צריכה שיעור (יומא יד.). אינה מטמאה בגדים בהזאה (חול' כט.). על כל הזאה טבילת אצבע בדם (רמב"ם, פרה אדומה ג ב). אין לי אלא הזאת מימיה וכו' מניין לרבות שחיטתה וקבלת דמה והזאת דמה ושריפתה (יומא מב:). —ומ"ר: הסמיכות והתנופות וכו' וההזאות והקבלות נוהגין באנשים ולא בנשים (קדוש' א ח). בן לוי שקיבל עליו כל עבודת לויה וכו' הקמיצות וההקטרות וקבלת הזאות (תוספתא דמאי ב ז). שבע הזאות שבפנים ושבמצורע (יומא כד.). היציקות והבלילות וכו' והקבלות והזאות והשקאת סוטה (מנח' יח:). — ועי' הזיה.

***הַזָּדָה**, ש"נ, — שם"פ מן הזיד: (למדנו) הזדה הזדה מזקן ממרא (סנה' טו.).

***הִזְדַּיְּנוּת**, ש"נ, — פעולת מי שמזדיין, מצוי בספרות החדשה.

***הִזְדַּכְּכוּת**, ש"נ,—פעולת מה שנזדכך, שנעשה זך: ושלא תוציאנו הקנאה וכו' לידי הכעס והנטירה ותטרד נפשו מהזדככות בעתות התפלות (כוזרי ג יא). וצריך שתדע שהזדככות המדרגות אלו על אלו הוא כערך הנשמה אל הגוף (ר"א אזקרי, חרדים ה). ואעפ"י שבחיות ועופות בקצתם נמצאים בני אדם דע שהם צדיקים גמורים בצאתם משם כי מעט הזדככות היו צריכים והרי הם כמלאכי עליון (קנה, סוד בהמות ועופות). כי כל המצות הם להזדככות החומר (קדושת לוי, קדושים).

***הִזְדַּכְּרוּת**, ש"נ, — פעולת מי שמזדכר דבר, שנזכר: הוא יתחיל בחקירה בזה המאמר מהזוכרנות וההזדכרות (החוש והמוחש של אריסטו, רשי' שטינשני, כ"י המכורג 255,7). ונראה שהמקומות שנאמר בהם לא תשכח הואלהזהיר על ההזדכרות שישתדל האדם להזדכר שלא ישכח ברוב הזמן (רשב"ל דורהן, מג"א ח"י ד). והנה הזכרון יהיה לצורות הקלות להשיבם וההזדכרות יהיה לצורות הקשות (שם). והמין השלישי מהחקוי הוא החקוי אשר יפול בהזדכרות וזה שיניח המשורר דבר יוזכר בו דבר אחר (באור ספר השירים לאריסט' כ). וזה הוא בדוק ומנוסה כי כל מה שיעלה בזכרונך אז בהזדכרותך וכו' הוא מסובב ממקום או דבר מוחש (אריה מודינא, לב האריה א י).

***הִזְדַּמֵּן**, — מקור התפעל מן זמן במשמ' שם מקרה, Zufall ; hazard: וייחסו (הפוקרים) כל הדברים ההוים אל ההזדמן וחשבו מרוצת הגלגל סביב סביב מבלי שום רוכב ומנהיג (חזות קשה לר"י ערמאה א). כי אין כל העלות הכרחיות ולא פעולתם הכרחית ויכנס בהם ההזדמן ושעתו וטובו והוא הנקרא טוב המזל (ר"מ גרכוני, המאמ' בבחירה). הייעודים הכוללים הרעים שבאו בפרשת הקללות שלא בהזדמן כי אם מכוונים (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה). ואין ספק שהשווי וההדמות הזה לא נפל במקרה ובהזדמן כי מהשם היתה מסבה (הוא, הקד' לס' מלכ'). שראוי לכל אדם בעל שכל שלא יפקיר אשתו ובניו הקטנים שאם יעזוב הכל אל הקרי ואל ההזדמן יקבוהו עמים ויועמוהו לאומים (ר"י פרובינצאלו, בו"ת בדבר למוד התכמ').

***הִזְדַּמְּנוּת**, ש"נ, — כמו הקודם, ובמשמ' מקרה בשעת הכשר, Gelegenheit ; occasion: אך בסבות אלהיות אינן אצלנו סבות מפני שאין אנו יודעים אותם ובהם יאמר כי לא יועיל בהם ההזדמנות והם הזימונים החושיים (כוזרי ה כ). איננו מכחיש טבע האפשר כי אם מתעקש הנך יאמר מה שאיננו מאמין בו כי אתה רואה מהזדמנותו למה שהוא מקוה או ירא וכו' (שם). האפלה הוא הסכלות מידיעת השם שאין כמוהו חשך מוחלט ואופל אמתי וצלמות גמור והיתהההזדמנות

---

[1]) בערב' הות a) ב, גער בו. והוש, תַּהוּשׁ עליו b), התחברו יחד נגדו והתנפלו עליו.

a) وت ب b) هوش تهوّش على

התאוות והבנתם הוא החלקלקות (ידע' בדרשי, פרדס א, אולה"ס ג). ברכת הנהנין וכו' שהיא כעין הזדמנות להנאה ושהיא כפל ההנאה (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור' חקו"ד א כא). ולו גם צרה עיניך בדמי הפאסט הלא היה דרך פתוח לפניך להשיבני בהזדמנות לריגא לידי ידידנו (מא"ג, דביר ב, מכת' כ). על' המגיד אשר שאלת אשלחלך ע"י הזדמנות בטוחה (אגר' יל"ג א ב). ומדאגה בדבר פן לא צלחה בידך עוד לעשות את אשר בקשתי בהזדמנות ההיא הנני שולח לך הזדמנות אחרת (שם ח). — ומ"ר: שהנה נראה שחלופים רבים והזדמניות משונים יקרו לאדם בעוד בחיים היתו (ראשית דעת לר"מ אלבילא ג ו).

הזה[1]), ממנו הָזָה, *הֲזָיָה.

הָזָה[2]), פ"ע, בינ' הֹזֶה, — ראה בדמיונו מחזות זרים דמיוניים שאינם במציאות, דבר דברים כמו מתוך שינה, בקדחת, phantasieren; radoter, délirer; to dream, ramble: צפו עורים כלם לא ידעו כלם כלבים אלמים לא יוכלו לנבח הֹזִים[3]) שכבים אהבי לנום (ישע' נו י). — ועת': זאת ההזיה העצומה אשר יהזו בה ויחברו בה רוב כתות העולם בזמננו זה (פתיח' מו"נ).

:הֲזָהָבָה, ש"נ, — שה"פ מן *הִזְהִיב, מצוי בדבור.

:הַזְהָרָה, ש"נ, — שה"פ מן הזהיר, כמו *אַזְהָרָה: והתפלה אל האלהים נוהגת המנהג הזה או צווי כמו שמע ישראל וכו' או הזהרה כאמרם אל תלך בדרך אתם (הרקמה, שער א). כמו שאמרו על צה ההזהרה והמניעה בכלל ההוכחה דע מה למעל' ממך (ר"מ א"ת, מו"נ א מז). כבר זכרנו מה שיש ב מהזהרת התורה מצורף למה שנותן אותו השכל (שם, הקד' ת"ג). שהרי הקב"ה בהזהרתו הראשונה במעמד הר סיני שאין עליו חולק הראה היתרון לחכם

[1]) בערבי' הד'א a), הד'י b), במשמ' פטפט ודבר דברי שגעון כמו בקדחת וכדומה.

[2]) עי' הערה להשרש. — [3]) אמר ריב"ג: ואמר בו התרגום נימין שכבין והוא ספור לכלבים והוא שהכלב ישן תדיר עד שהערב נושאין משלם בו ואומרים אריכות כתנומת הכלב ואומרים הוא בעל תנומה יותר מהכלב. ע"כ. אך רוב המפרשים וגם החדשים פרשו במשמ' הרשומה בפנים, ודומה לזה גם הד'י b) בערבית.

a) هذا b) هذى

ולצדיק (הקדמ' מלמ' התלמי').

:הִזּוֹן, ש"ז, — מקור מן נזון, במשמ' שֵׁם: מתנועעת הגידול וההזון (מקור חיים לרשב"ג ג).

:הֲזָזָה, ש"נ, — שה"פ מן הזיז: שאין לך עיר ומדינה להיות בתוכם מנהג אחד בלא הזזה אלא אלו מסבלי והדר מקדשי (הקנה, כוונת פו"ר). שהדלת זזה וסובבת עליה וסבת הזותה קבוע עליה (ר"א מבלגלגי, פי' יחזק' מא כא).

:הֲזָחָלָה, ש"נ, — שה"פ מן הזחיל, זחל: שאין הנוטפין מטהרין בהזחלה (ר"ש מקוא' ה ד).

***הַזָּיָה**, ש"נ, מ"ר הַזָּיוֹת, — כמו *הַזָּאָה: למליקה ולקבלה ולהזייה ולהשקיית סוטה (מגי' ב ה). ודמן טעון הזיה על בין הבדים ועל הפרוכת (זבח' ה א). ומי חטאת שאין בהם כדי הזייה (כליס א א). הזיה שניה שהיה צריכים הלוים להזות (מד"ר במד' יב). שההזייה אינה דוחה שבת (רמב"ס, פרה אדומ' ב ה). ומתכוון ורואה בפתחו של היכל בשעת הזיית הדם (מדות ב ד). קרבן שטעון הזיית דם באצבעו (רמב"ם, מעש' הקרב' ה ט). המים פסולים והזייתו פסולה (פרה יב ו). ביום טהרתו ביום הזייתו (מד"ר במדב' י). — *ומ"ר, ואמר הפיטן: דרושה בזקוק שבעה משבעה, הַזָּיוֹת טבילות וכבוסים שבעה (שבת פרה, אמרה סגוגה). כהני גבוה אינם מתכפרים, כפרת טמאה בדמי צפירים, לבד מסליחתם ביום הכפרים, לדמי הפר בְּהַזָּיוֹת מספרים (סלית' מוס' יוה"כ, איך אשא).

:הֲזָיָה[1]), ש"נ, מ"ר הֲזָיוֹת, — מה שאדם הֹזֶה, מה שרואה בדמיון כוזב שאין לו מציאות בעולם, Phantasie; fantaisie; (fantastic) vision: ואת ההזיה העצומה אשר יהזו בה ויחברו בה רוב כתות העולם בזמננו זה להיות כל אחד מהם רוצה שימצא עניינים למאמרים לא כוון בהם אומרם ממה שירצוהו (מו"נ, פתיחה). אם יפורשו האותיות גם כן כמו שעשו בעלי התוך מן הישמעאלים ויצא בזה

[1]) אמר ר"ש אבן תבון בפרוש מלים הזרות שבמורה הנבוכים וז"ל: הזיה שם פעל נגזר מהוזים שוכבים שפרשו בו מדברים דברי הבל שאין בהם ממש כדברי המדברים בשינה דברי תהו ובקצת החליים והוא שקורין בלעז אולונא"ר ובערבי הריאן אין חילוק בין לשון הערבי והעברי בזה השרש רק בין ז' לד' רפה והערבי בנה בזה הענין וכן עשינו אנחנו.

למין מן ההזיה ואמנם אם יאמין הקדמות על הדעת השני וכו' לא יסתור יסודי התורה (שם ג כה). ולולי שפשטה ההזיה הזאת בכל האומות עד שרבים מבני עמנו מאמינים במציאות השדים בדרך שהם נמצאים בעצמם (מלמ' התלמיד, פרת סוכה). שלא יהיו כתובי התורה מלאים הזיות לא יאמין האדם בהם אם לא בעוד היותו בער וכסיל (אמונה רמה ו א). ואיך היו מגדלים אותו ובונים לו היכלות ותמונות וצורות בדאום מלבם מתחלפים כפי חלוף סכלותם והזיותם (דרך אמונ', ליכאגו א ב). נתחדשה כת רביעית אשר לא נמצאת בתחלה והיא בעלי ההזיות הבודים בדמיונם דברים והשבום לנבואה וכו' הטועים אחרי ההזיות והבדויות בנמשכים אחר נביאי השקר הבודים מלבם ודמיונם חוקים לא טובים (חזות קשה לר"י ערמאה ז). אלא שכל אלה הדברים הם הזיות הדברים שאין להם יסוד (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י ח). ומזה בלי ספק נולדו הזיות ספרי ההוברים שכותבים מניני עשרות אלפי שנים (שם ב ב). ורחמנא ליצלן מלומר הזיותיהם כמו שאמרו שלמה נשא נשים נכריות כדי למשול ולהכניע כחות הטומאה וכו (ארי נוהם יט).

*הזכרה, ש"נ, מ"ר הזכרות, — א) שה"פ מן הזכיר: בעל חוב גובה שלא בהזכרה (כתוב' קד.). כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה (ברכ' יב.). השומע הזכרת השם מפי חבירו צריך לנדותו ואם לא נידהו הוא עצמו יהא בנידוי שכל מקום שהזכרת השם מצויה שם עניות מצויה (נדר' ז:). מה לולב ביום אף הזכרה (של גשמים) ביום (תענ' ב:). משעה שמפסיק לשאלה כך מפסיק להזכרה (שם). — ב) כמו אזכרה, כנוי לשם האלהים: מעשה באחד שעמד לקרות בתורה בנציבין כיון שהגיע להזכרה התחיל מגמגם בה (ירוש' ברכ' ג ו ג). —ומ"ר: שמונה עשרה הזכרות שכתוב בהבו לה' בני אלים (ירוש' ברכ' ד ח.).

..הזלה, ש"נ, — שה"פ מן הזיל, נזל: ולפעמים יתילד לנשים מדוה הפך זה שביארתי והוא הזלת דם הוסת יותר מדי וכו' ואם ההזלה הזאת תגדל ולא תעמוד אז סובלת האשה חלופי צבעים והאסתניסות והרזון (מ' אלדבי, ש"א ד ב).

*הזמה, ש"נ, — שה"פ מן *הזם, זמם, הזמת העדים: שלשה אחים ואחד מצטרף עמהם הרי אלו שלשה עדיות והן עדות אחת להזמה (ב"ב ג ד). מה להצד השוה שבהן שכן אינן בתורת הזמה תאמר בעדים שישנן בתורת הזמה (ב"מ ד.). ומכחישין את העדים שלא בפניהן והזמה שלא בפניהן (כתוב' כ.). ויש עדים זוממין אחרים שאין עושין בהן דין הזמה כל עיקר אלא מלקות ארבעים (מכות ב.). וכן אם באו עדים להזים את העדים שראוהו בזמנו קודם שקדשוהו בית דין הרי אלו מאיימין על המזומין עד שלא תתקיים ההזמה ויתקדש החדש בזמנו (רמב"ם, קדוה"ח ג יט). ומה בין הכחשה להזמה ההכחשה בעדות עצמה וכו' וההזמה בעדים עצמן (הוא, עדות יח ב).

*הזמנה, ש"נ, — שה"פ מן הזמין: למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא בהזמנה (חול' פד.). וצורך האו"ם לפעולות המלאכותיות להזמנת מזונו ולבושו ודירתו (ש' א"ת, מו"נ א מו). בראותם שעם כל שליחותם הוא היה מזמן ומכין עניני ההעברה וכבוש הארץ בהזמנת העם ובהכינו בני גד ובני ראובן (ר"י אברבנאל, יהוש' א יא). למה עשה יהושע הזמנה כל כך מופלגת ללכוד העי (שם ח א). — והכשרה לדבר מן הדברים: וצריך מי שירצה ללמדהו המדות האלו וההזמנה הרבה אשר זכר (מו"נ א סב). שהאיש המעולה השלם בשכליותיו ובמדותיו כשיהיה כותו המדמה על מה שאפשר להיות מן השלמות ויזמין עצמו ההזמנה ההיא אשר תשמענה הוא יתנבא בהכרח (שם ב לב). וזהו נביעות כליותיו שהיא הכנה מזגית והזמנת האל לאותה נביעה שהיא העזר האלהי (ידע' בדרשי, באור' על תהל' ב). — והזמנה לדין[1]: מכל הזמנה יותן להרב שני פין (פנק' במברג, אגר' הרבני' משנת תל"ח). — ובמשמ' מוכן ומזומן: ואם אין לבעליהם הכסף משלהם בהזמנה עושקים החלושים שאין להם כח להמלט מידם (רד"ק עמוס ד א).

..הזן, ש"ז, — כמו הזנה: גם מחויב השתמש הנמצא ההוא בטוב ובמועיל לקיומו כגון ההזן וההרגש משאר פעולות הנפש הצומחת והמרגשת (זכות אדם 15).

..הזנה, ש"נ, — שה"פ מן הזין, זון, הספקת מזונות, וחזוק הגוף ע"י המזון, Nahrung; nutrition, nourissement: ובשיובן החמר ויקבל כח ההזנה וההרגש תראה פעולתה (רלב"ג, מלחמ' ה' א א). והמוה

---

[1]) בתלמוד בארמית: אייתי פיתקא דהזמנא (קדוש' ע.).

נותן החוש והתנועה אל הלב והכבד ומקבל מהם החיות וההזנה (העקרים ב לא). ולכן כשיתחבר באיזה נמצא שיהיה הרצון האלהי יזון כמו שיזון הלחם כי הרצון האלהי הנמצא בדבר ההוא יהיה סבת ההזנה (דרך אמונה, אבר' ביבאגו א א). והראשונה שבפעולות הראשיות ההזנה וענינה שהגשמים הנמוגים תמידי ההתכה למה שבהם מן החום והלחות וכו' כי אחר הארבעים שנה מחיי המין האנושי יסתלק הגדול לגמרי ותשאר ההזנה (אמונה רמה א ו). וימצא בו ג"ב הכח הטבעי שבו ההזנה והגדול וההולדה בדומה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג ב). וכח ההזנה הוא כח הנפש שעל ידי החום הטבעי המאכל נעשה בשר וגוף למלא ולהשלים מה שחסר ממנו תדיר וכו' ולכח הזנה צריכות ארבע כחות א' כח המושך כח המעמיד כח המבשל וכח הדוחה (אוה"ת, ר"י להלון ה ז).

הַזְנָחָה, ש"נ, — שה"פ מן הזניח: קומי קומי קשבתי בְּהַזְנָחָה, קומי ולבי כי לא זאת המנוחה, קצתי בחיי מאנחה (קינ' לת"ב, איכה את).

***הֶזֵּק**, היזק, ש"ז, מ"ר הֶזֵּקִים, הֶזֵּקוֹת, — שה"פ מן הִזִּיק, נָזַק, כמו נֶזֶק: המרביץ את שדהו עד שלא נכנסו עניים לתוכו אם היה הזקו מרובה על של עניים מותר ואם היה היזק של עניים מרובה על שלו אסור (תוספתא פאה ב כ). בכניסתו (למרחץ) אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתצילני משריפת האש ומהיזק החמין ומן המפולת (ירוש' ברכ' ט יד:). היזק שאינו ניכר שמיה היזק (גיט' נג.). מה עשה ענה הביא חמורה וזיוג לה סוס זכר יצאת ממנו פרדה א"ל הקב"ה אני לא בראתי דבר של היזק ואתה בראת דבר של היזק (מד"ר בראש' פב). וכן אומר בצלמי טחוריהם כי היה הנרצה מהם עניין דחות הזק הטחורים לא תאר הטחורים (מו"נ א א). קום אתה לך עמהם ולא ימצאך היזק (ר"י אברבנאל, יהוש' ז י). כי המיתה לא היתה להם היזק חדש כי כבר היו נופלים בה (שם, מ"ב ז ד). — ומ"ר: דרך הרשעים היא כמו האפילה אשר בה יעשו בני האדם הרבה ממיני ההזקים (פי' משלי לזרח' הלוי ג). ושלטה בו אותם המאורעים ואותם ההזקים כמו שישלטו בשאר בני אדם (שם ה). ואלו ההיזקים (של הרעמים) הם נופלים במקרה מהכרע טבע ההויה וההפסד (אוהב משפט, באור' לאיוב כב).

***הַזְרָחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הזריח: הזרחת שמש לרוצחים (מכות י.). העמדת השמש והזרחת השמש (תבו' רס"ג, טעם זקנ' נח:). שיושפעו בציורו ובהזרחת אורו הצורות ההם תמיד וכו' והיה הזרחת הצורות מנותן הצורות מתמיד (נוה שלום א ט).

הַזְרָעָה, ש"נ, — שה"פ מן הִזְרִיעַ: אבל הציור והשיעור וההזרעה וכל אשר יש בו חכמה לכונה לא יתיחס כי אם לחכם היכול המשער (כוזרי א עז). שהאדמה צריכה עבודה וזריעה והגשמה להוציא מזון האדם (אוה"ת, בראש' ב טו). כי הפרחים בצמחים כמו ההזרעה בבעלי חיים (אמונה רמה א ו).

הַחְבָּאָה, ש"נ, — שה"פ מן הֶחְבִּיא: וההחבאה הזאת (שהחביאה אלישבע את הילד) היתה אז לצורך שעה מפני עתליהו שלא תמיתהו (ר"י אברבנאל, מ"ב יא ב).

הַחְוָיָה, ש"נ, — שה"פ מן חוה, החוה: לוים דברו בשיר הַחְוָיָה, לפרק תקיעה והשתחויה (סלי' ער"ה, תפלה תקח).

הַחְזָקָה, ש"נ, — שה"פ מן החזיק, החזקת טובה: כל לשון חסד ואמת ענין החזקת טובה הוא (חזקוני, ויהלא לב יא). מימים ימימה לכוף ולהוות קידה בהחזקת טובה ותנות (אגר' ר' יונתן לקהל וירמיזא). — החזקת ישיבה: כי בכתבם לא נאמר מהחזקת ישיבה וסיפוקי לומדי תורה אשר יבואו לחסות בצילי (מכת' מהר"י מפראג למין, שנת תקמ"ג).

הַחְזָרָה, ש"נ, — שה"פ מן החזיר: וכל ההחזורות שמחזורין הכהנים בין בתחלה בין בסוף יהיו דרך ימין (הקנה, ברכ' כהנים לט).

הַחְיָאָה, ש"נ, — שה"פ מן החיה: ותור הַחְיָאַת אח והלואת אביון והשבת העבוט (אזהר' ר"י ברצלוני י). אותו ואת בנו ביום אחד, וגיד הנשה ואבר מן החי ובשר בחלב, הַחְיָאַת אח והלואת אביון, חבילת רחים ורכב והשבת העבוט (מוסף א שבוע', תודה).

***הֶחְלֵט**, ש"ז, — הסכמה גמורה בענין מהענינים, ובפרט גזרה על מי שנלקה בנגע שהוא מצורע אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך החלט אלא תגלחת וצפרים (מגי' א ז). לפטור את ההופך כולו לבן מתוך החלט או מתוך הסגר (נגע' א ג). — ובמשמ' באופן מוחלט: שיש מניע ראשון קדמון נבדל בהחלט מכל חומר (ספורנו, אור עמים, אחדות). כי לנעדר בהחלט מהזכרון בטבע גם זה יהיה לא

לעזור ולא להועיל (א' מודינא לב האריה, א יב). — ובמשמ' ׳בלי הגבלה, unumschränkt; absolument ונמשכה המלוכה מבבל למלכי אשור עד שבא נבוכדנאצר מלך בבל שהיה בראשונה תחת יד מלך אשור והחזיק במלכות בבל בהחלט ונמשך מלכות בבל לו ולבנו ולבן בנו (ר"י אברבנאל, מ"ב כ יב). שמנוי המלכים אפשר שיהיה באחד משני פנים אם שיהיה מלך נכנע למשפטי התורה והמצות ואם שיהיה מלך בהחלט לעשות המשפטים והתורות כרצונו כמו שהיו מלכי האומות מקדם (שם, ש"א ח).

*הַחְלָטָה, ש"נ, — שם"פ מן החליט, ובפרט במשמ' הסכמה גמורה בענין מן הענינים, Beschluss, resolution, — מצוי הרבה בדבור ובהעתונים.

*הֶחְלֵטִי, ת"ז, לנק' הֶחְלֵטִית, — בהחלט, מטבע ההחלט: אם נאמין החדוש הוא החלטי מלא דבר ואחר ההעדר הגמור (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ג א). אחרי שיחשב האבדון ההחלטיי בעם ה' (יוסף דון יחייא, מבוא לפי' שה"ש). — ולנק' הֶחְלֵטִית: ובן השונמית חשב המורה שלא היה ענינו מיתה החלטית כי אם חולי השתוק שפעמים יתרפא (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י ט). הגאולה ההחלטית אשר אין שעבוד עמה ואין חרות זולתה (בן שושן, קול בוכים כז:). הניח ב' טובות באויב א' צרופית מצד שמחתם ברעת ישראל והשנית ההחלטית שעלו לגדולה (שם מח.).

*הַחְלָקָה, ש"נ, — שם"פ מן הֶחֱלִיק, למשל על דבר חלק: וענינו ההחלקה בדבך שאין אדם יכול לעמוד בו ברצונו (רשד"ל ירמ' כג יב).

*הַחְלָשָׁה, ש"נ, — שם"פ מן החליש: אמנם ספור המתנצל ראוי להיות פשוט וצח עם נתינת הבנה והחלשת החשדים שהביא המתרעם (נופ' צופים, מסיר ליזון ב ז).

*הַחְמָרָה, ש"נ, — שם"פ מן החמיר, בסגנון הקראים במשמ' חֻמרה: והורו החכמים באסור מלאכות החרושות בחולי המועד על צד ההחמרה ולא בראיה נוכחת מן הכתוב (ג"ע לר"א הקראי, חג המצות ה).

*הַחְתָּכָה, ש"נ, — שם"פ מן החתיך, חתך: וכשתחתך מן הגלגל בשעור שתות רביעי וכו' וזאת ההחתכה היא הנקראת אצל בני חכמת הטורה דרגה (ר"י ישראלי, פי' ס"י המיוח' לריב"ן).

*הַטָּאָה, ש"נ, — שם"פ מן הִטָּה: שם להטאה מן האמת ולעול (השרשים לריב"ג, נטה). הלא דמיתיו לך בשופט צדק שאין הטאה במדותיו (כוזרי ב ד).

*הַטֹּב[1], הטוב, ת"ז, — צבוע בצבעים רבים מתחלפים, bunt; bariolé; variagated, נהוג בדבור העברי והשתמשו בו גם בהעתונים.

*הֲטָבָה, ש"נ, — שם"פ מן הֵטִיב, א) עשיית טובה: מה הטבה רשות אף הרעה רשות (ספרא, ויקר' פיג). דברים שיש בהן הרעה והטבה (שבוע' ג ה). מה הטבה אינה בביטול מצוה אף הרעה אינה בביטול מצוה (סנה' כז.). לרבות הטבת אחרים (שם). — ובפרט ׳גמילות טובה על צד החנינה: וזהו הטוב לאיש הזה (שיהיה בעל מום) משיהיה כך שיהיה בריא ואנחנו נסכל ההטבה ההיא ואין זה על הענש לו אבל על צד ההטבה אליו (מו"נ ג יז). ורוב שמוש ספרי הנבואה במלת חסד הוא בהטבה למי שאין לו חק עליך כלל (שם נג). עבדוהו (את האלהים) כעבדים שאינם מקוים להטבה ולא לגמילות חסד (פי' אבות להר"מ א ג). תבוא הטבת הלב לבעל השמע כבא הקץ בהעדרו (רשב"ג, תק' מדות הנפ' טו). כי הטבת הלמוד גדולה מכל הטבה כי בה נותן צורה לנפש האדם (מלמ' התלמי', לך לך). להודיע שהסבה אצלו להמנע ההטבה הוא העדר הידיעה לא זולתה מן הסיבות (ר"ש א"ת, יקוו המים יג). הפעל שיסודר ממנה על צד ההטבה והחנינה והוא נתינת הצורה לנמצאות (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א ד). שכבר הגיעה זאת ההטבה לרשעים עם הפלגת רשעם כן לא יתכן שיאמר שזאת ההטבה אשר תגיע לרשעים מצד הסדורים האלו אשר מהגרמים השמימיים הוא עול וכו' כי מדרך השם יתברך להיטיב לנמצאות בתכלית מה שאפשר וזה מבואר ממה שימצא מיתרון ההטבה והחנינה ביצירת כל אחד מאישי הנמצאות (שם ד ו). כי יושפע השפע מהעליונים על התחתונים על צד הנדיבות וההטבה לבד לא לקבלת שום תועלת מהם (העקרים ב לא). וזאת ההכנה (להשתלם) שמה הבורא יתברך שוה בכל איש ממין האדם ואתה קרא אותה הטבה או אהבה כמו שתרצה (חזות קשה לר"י ערמאה ד). כל הייעוד לא

---

[1]) מן גלימא דהוטבי (נדר' מט:) לפי גרסת הערוך, דומה להמלה חטבות לפי דעת החדשים, ועי' ערך חטב.

יהיה רק שמירה ונצירה מהזק ולא הטבה קניינית (ר"מ אלשיך, משלי ד ז). וחזר הדין לזכות יורשי שמעון בטענת הטבת העודף על הנדוניות (שו"ת מהר"ם לובלין, חו"מ ז). ועכבוני שלא אשתדל לשכור הבית מיראתם שלא אבלבל כל הענין ותמנע מהק"ק הטבת הסרת הבמה (שם לה). יבחר דרכי העיון בקצת השרשים התוריים על צד ההטבה והתועלת (ר"י מקנדיה, בחינ' הדת ט:). כי מן היושר להשיג גמול על המטיב בכמו הטבתו אם אפשר ואם אי אפשר יהיה בהודאה בכל יכלת (אמונה רמה ג א). הנה התבאר מזה מהו תכלית הבריאה שהוא ההטבה והחנינה מהאל יתברך (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ז ד). — ומ"ר: הטוב והמטיב פותח ואינו חותם בברוך וכו' שצריך לומר ג' גמולות ג' הטבות כמו ג' מלכיות וכו' (תוספ' פסח' קד:). אמנם מן ההטבות המועילים אשר יגדל שעורם אל המקבלים הוא כשיהיה אדם מה נשגב השעור וכו' (נופת צופ', מסיר ליאון ב יה). שמפאת ההטבות אשר כבר קבלו ממנו הם מחויבים לעובדו ולאהבו (ר"י אברבנאל, נחל' אבות א). עשתה (רות) שתי פעולות מנפילתה אפים ומהשתחויתה לב' הטבות שקבלה ממנו וכו' כי לא קבלת ממני הטבות אשר למענם תתחייב להשגיח בי (ר"י דון יחייא, פי' מגי' רות). — ב) *הֲטָבַת הנר, תקון הפתילה: כאן בהטבת שתי נרות כאן בהטבת חמש נרות (יומ' יד:). הטבה כהטבת נרות (מד"ר ויקר' לב). וכיצד סדר ההטבה זה שזכה בדישון המנורה נכנס וכלי בידו וכוז שמו ושל זהב היה דומה לקיתון גדול מדשן בו את הפתילות שכבו ואת השמן הנשאר בנר והטיב חמשה נרות ומניח הכוז שם (רמב"ם תמיד' ומוספ' ג יז). כי בבקר צריכים הנרות תקון והטבה ובערב הדלקה לבערם במשפט (ר"א הקראי, ג"ע, תפלה ב). — וגם לקטרת וכדומה, הכנה: הטבה כהטבת הקטורת (מד"ר שה"ש ב יד). — ג) *הֲטָבַת חלום, סדר תקון להפך החלום לטובה: והמטיבים עונים אחריו שלש פעמים וכו' ויוסיפו עליהם כללות השלשה הטבות של חלמא טבא חזיתא שלש פעמים וכו' וכשיוסיפו עליו כללות הששה הטבות (משנ' חסיד', תענ' חלום א).

***הַטְבָּלָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִטְבִּיל: נגזור השקה אטו הטבלה (בינ' יח.).

***הַטּוּי**, ש"ז, — שה"פ מן הִטָּה, כמו הַטָּאָה: אמרו לו הטוי סולם של עליה בא לידינו והתרנוהו (ביצה ט:). ומה יאמר בהטוי טמא מת באפר הפרה (ג"ע לר"א הקראי, מילה ו).

***הַטָּחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵטִיחַ: ואם בדרך הטחה הטיח על נזקי צלוחית חייב (ירוש' ב"ק ג ג ג). דומה שלא עלת בידי אלא הטחה זו בלבד (שם, שבת ו ח ג). — *הַטָּחַת דברים: כי עד עתה היה איוב שוגג ועל השגגות באו ייסוריו והיום הוא פושע ומזיד על הטחת הדברים (אוהב משפט, באור' לאיוב, כי יוסיף).

***הַטָּיָה**, הטייה, ש"נ, —שה"פ מן הִטָּה, כמו הַטָּאָה, הִטּוּי: לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה הטייתך לטובה על פי אחד הטייתך לרעה על פי שנים (סנה' א ו). משרבו מטילי מלאי על בעלי בתים רבה השוחד והטיית משפט (סוט' מז:). והמקבל שוחד להטות דין אינו יודע עד היכן הגיע הטייה זו וכמה היא כחה כדי שיחזיר (רמב"ם תשוב' ד ג). אם הרוב נוטים לרעה להרוג לא תהיה אחריהם עד שיטו הטייה גדולה ויוסיפו המחייבין שנים (הוא, סנה' ח א). — ובכלל: צחן טהר בקרבן ותחנה, שמח כלה בהטיית חנה (אזה' ר"א הזקן, קובץ מעש' גאו' 57). אל בהטיתך לטובה לרעות לרבים קשור, מעשות עול במשפט משפטי תשור (שם 69). והרגיש יואב זאת ההטיה מלבב דוד אל אבשלום (נופ' צופ', מסיר ליאון ב יג). — *הַטָּיַת הראש: ואם הוא (הדבור) ברמז צריך שיעשה זה עם הטיית הראש מעט (שם א יב).—ובתכונה: הזויות האחת מהן של צד ההטיה שהיא כעין זויות אהג או דהב (יסו"ע לר"י ישראלי א ב ב).

***הַטָּלָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן הֵטִיל: וכפי מה שזכרו חז"ל בהטלת הגורל לא היה מהבטל שישליכו שני הגורלות ראשונה (ר"י אברבנאל, יהוש' יד). מקום הנחת בריחים בקרשים ומקום הטלת שלשה חוטי גידין המשולשים (חזקוני, תרומ' כו כו). כשהייתי מדבר עמהם בבדיחות בלא הטלת אימה לא היו מאמינים מרוב אימתי אשר היתה בלבם (אוהב משפט, באור' לאיוב, אשחק). ואפילו הטלת חרם סתם (שו"ת מהר"ם לובלין, חו"מ ז). — ב) שימת מסים על הקהל, Besteuerung ; imposition: פרנס המדינה ששלחוהו בני המדינה וכו' להשתדל אצל המלך

ע"ד הטלת אלף ר"ט שלא כסדרן על בני המדינה לסיוע הוצאות המלך למלחמה עם שכנגדו (שו"ת חות יאיר כו). ראובן שהיה תושב עיר ארם צובא וכו' והיה פורע בדמשק כל הטלות צבור עמהן (גינ' ורדים, יו"ד ג יא). על אדות איש עשיר לימים שהיה פורע פרעונותיו מענין הטלות ועולי ציבור ועתה מטה ידו (שו"ת פרח מטה אהרן כג). נהגו כל תושבי העיר ההיא לפרוע המסים הנהוגים וכו' וכל ההטלות המוטלים על קהלי היהודים אשר שם (שם קכג).

*הַטְמָנָה, ש"נ, — שה"פ מן הטמין: יחדן (את גיזי הצמר) להטמנה מטלטלין אותן (שבת נ.). שוכר ההטמנה שתי פעמים (ר"י אברבנאל, יהוש' כ ד). וענין הטמנת חמין תקנה גדולה היא ועונג שבת (שו"ת תמת ישרים ב סט). מנהגנו להטמין מערב שבת וכו' ואין אנו חוששין שמא יחתה בגחלים לפי שהטמנתנו היא לצורך מחר בשבת (תניא, הטמנה יב).

*הַטְעָאָה, ש"נ, —שה"פ מן הִטְעָה: אתחיל לבאר לך הכרעתי לדעת חדוש העולם בראיות עיוניות פילוסופיות נקיות מן ההטעאה (ר"ש א"ת, מו"נ א עו). ואולי יחשוב חושב שבזה המאמר קצת הטעאה וכו' ואלו עשינו זה היתה הטעאה (שם ב יח). ודעת אמתי כשימשך אחריו לא ימצא בו דבר מן הטעות ולא מן ההטעאה ולא ישיגוהו הרחקות (שם ג כא). בא להזהיר התלמיד שלא יקבע תלמודו לפני רב שהוא מרבה דברים ומראה טעמים בדרכי ההטעאה שהם כזב ושקר ר"ל שמקדים הקדמות העשויות בדרך הטעאה כי לא תושג חכמה בדרך זה (מלמ' התלמיד' וארא). לפי שהדבר ההוא אשר יתפארו בו נעשה בלט ובדרך הטעאה (שם, ואתחנן). שער ההטעאה וכו' בשמעי מופת על מה שארחיקהו מיד אקראהו הטעאה (ידע' בדרשי, פרדס ו, אולה"ס ג). והטענה הזאת שעשה הטעאה נגלית היא (ר"י אברבנאל, מפע' ה' כ ד). — ומ"ר: וידע אופני השמירה מהטעאות השכל (ר"ש א"ת, מו"נ א פה). ולא אטעה עצמי בשאקר' דרכי ההטעאה מופתים והיות האדם אומר שעשה מופת על שאלה אחת בהטעאות אינו מחוק אצלי האמנת המבוקש ההוא (שם ב יו). סוף התלמיד אשר ישים כונתו והשתדלותו לחלוק והוא המשיב רעה תחת טובה שלא ישיג לעולם האמתות רק ההטעאות וההבלות שהן הרעה שלא תמוש מביתו (מלמד התלמיד' נראה'). ובפרט כשיתחברו אליו הענינים הדמיוניים ובעבור החיבור הזה יקרא אל מושכליו טעות ושכחה כי הרכבת הענינים היו סבת ההטעאות (תגמ' הנפ' א ו). פרק אחד עשר מהטעאות קצת חלקי ההקשה התמימה מהספירה ומההרחבה והרחמנות (נופת צופים, מסיר ליאון ב יא). — והטעה: מלאכת ההטעה (ע"ח לר"א הקראי ב). ולא אשית את נפשי לזכר דרכי ההטעות והיות האדם מתפאר שיביא מופת על שום שאלה בהטעיות (חריזי, מו"נ ב יז).

*הַטְעָאִי, ת"ז, לנק' ־אית, מ"ר הַטְעָאִיִּים, ־איות, — מטבע ההטעאה: למען נוכל להשמר ממה שבכל אחד מההטעאות או להוכיח בהם המנגד ההצעה ההטעאיית כשנלך מחלקים מה או מרובם אל הכלל וכו' ואם על המעט והוא מכחישו בכלל עוד ההצעה היא הטעאיית (נופ' צופ', מסיר ליאון ב י). ראוי שתדע שאופני ההקשות ההטעאיות הם שנים (שם). — ובמשמ' בעל הטעאה: אמנם אלישע בן אבויה היה הטעאיי וטעה או הוטעה במאמריו ושקריו אשר הוליד (דרך אמונה, ביבאגו ב ג). והמין החמשי הוא אשר יעשוהו ההטעאיים מהמשוררים (באור ס' השיר' לאריסט', לאזינו ב).

*הַטְעִי, ת"ז, לנק' ־עית, —כמו הטעאי: במליצת השיר אשר הוא אחד מחמשה אופני הדבור הגיוניי כי יהיה אם מופתיי ואם נצוחיי ואם הלציי ואם הטעיי ואם שיריי (ר"י דון יחייא, פי' ה' מגי', שה"ש א). והוא הטעיי כי הוא סותר המאמר שאמרו (נרבוני, המאמ' בבחירה). ומה שהקיש ענין התורה להנהגה הרפואיית היא טענה הטעיית (ר"י אברבנאל, ראש' אמנ' יג). אם במקום שראוי לעשות השומע מחכב אני עושה אותו מקשיב או מתלמד או להפך עוד הפתיחה ההטעיית אשר אינה מחייבת אל השומע לא התלמדות ולא קשב ולא חבה (נופ' צופ', מסיר ליאון א ז). והגזרות המולידות תולדות הכרחיות מופתיות או נצוחיות או הטעיות או שיריות (כוזרי ה יב).

*הַטְעָמָה, ש"נ, — שה"פ מן הִטְעִים: שהטעמת היין שטועמין בו הצבור משום רפואה הוא (אבן ירחי, המנהיג, שבת יו). — ובמשמ' קריאה בטעם לפי כונת הענין בהרמת הקול וכו', — נהוג בדבור העברי בא"י.

***הַטָּפָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִטִּיף, נטף: בעשר לשונות נקראת הנבואה חזון נבואה הטפה דיבור אמירה צווי וכו' (מד"ר שה"ש, מלאוני). מה מועיל הטפת אבר (תוספ' כ"ה יט.), הטפת עופרת לתוך הנקב. וההעלאה וההטפה (של המים) בכלי ההטפה היא ממה שמתקן המים הרעים (קלונ' א כ כ יו).

***הַטְפָּחָה**, ש"נ, — שה"פ מן *הִטְפִּיחַ, לחלח: ולזה היה ממנו ההטפחה והזיעה ואמנם ההטפחה לצמח ואולי הזיעה לחי (קלוני' כ"ר קלוני', הלמתיס, כ"י פריז).

***הַטְפָּסָה**, ש"נ, — שה"פ מן הטפיס, העתיק טפס של שטר: הוציאו יורשי רחל בת אחרת שהיתה לו לראובן הטפסת שטר מתנה שכתוב בה שנותן אותו בית לרחל בתו וכו' ויורשיה מוציאים ההטפסה עשויה בב"ד וכו' עוד הוציאו יורשי רחל הטפסת שטר סילוק וכו' יורנו אדוננו באלו השטרות שהוציאו יורשי רחל אם תועיל הטפסת השטרות כשטרות עצמן (שו"ת הרא"ש סח כא). כל מי שהיה בא לפני לדין ומביא שטר על חבירו והיה בעל דינו תובע הטפסת השטר הייתי מצוה ליתנו לו (שם כד). ואם באולי לא נפק זה מאתו שיצוה שיתן הטפסה הנקרא טראשלאט לנתבע (דברי סכרית מקהל' ספרד ש' סקט"ו, סהלון ה תרי"כ). אם שאל המלוה שיטפיסו לו השטר ותשאר ההטפסה ביד בית דין (מוהר"י בן לב, א פא:). אבל בהטפסת שט"ח כגון שנמחק או נטשטש הרי אלו יקרעו הראשון או יזהרו שלא יכתבו בהטפסתם הוזקקנו לעדות השטר ונמצאת מכוונת (התרומ' נז ב). חלה החכם דון תם הנ"ז חולי ארוך ובהכביד עליו החולי ראה והנה היתה נשארת המלאכה בלי הטפסה קרא את שני בני היצהר וכו' ונתן להם ממונו נדבה להוצאת ההטפסה (הקד' המעתיק שו"ת תמת ישרים).

***הַטְרֵחַ**, ש"ז, — שה"פ מן *הִטְרִיחַ: כלום יש סעודה שאין בה הטרח וחברה (מד"ר קהל' ט ח).

***הַטְרָחָה**, ש"נ, — שה"פ מן הטריח: וכשתכריח עיניך ותפליג בעיון ותטרח לעיין על רוחק גדול יותר ארוך ממה שבכחך לעיין ברוחקו או תסתכל בכתיבה דקה או פתוח דק שאין בכחך להשיגו ותכריח ראותך לאמתו לא יחלש ראותך על זה אשר לא תוכל עליו לבד אבל יחלש ג"כ על מה שבכחך שתשיגהו ויחלש ראותך ולא תראה מה שהיית יכול להשיגו קודם הפלגת ההבטה וההטרחה (מו"נ א לב).

***הַטְרָפָה**, ש"נ, — שה"פ מן *הטריף: וקורעין שטר האדרכתא וכותבין לו שטר הטרפה וכו' לטרוף בדין בחוב שפלוני חייב לו שהוא כך וכך בשדה פלונית שלקחה פלוני (לבוש חו"מ, גבי' מלוה לח ט).

א.***הֵי**, — כמו א.*הֵא, מלת הרמז: ובעצרת אומר לו הי לך מצה הי לך חמץ (ירוש' סוכ' ה נה.). — ועי' הילך.

ב.***הֵי**, — כמו אֵי, עי' *הֵיאַךְ.

ג.***הֵי**, — כמו הֵא, שם האות החמשית: הפותח ביוד הי וחותם ביוד הי הרי זה חכם (תוספתא ברכ' ז כ). העולם הזה נכתב ביוד הי ונקרא באלף דלת אבל לעוה"ב כולו אחד נקרא ביוד הי ונכתב ביוד הי (פסח' נ.). ידכה בהי זו שמאל (מנח' לז.). אלף למד הול יוד הי קדש (שבוע' לה:). הכותב אלף למד מארבע אותיות יוד הי מארבע אותיות אינן נמחקין (מס' סופר' ד ב).

הִי[1], — מלת קריאה ליגון ומספד וקינה: ויפרש אותה (את המגלה) לפני והיא כתובה פנים ואחור וכתוב אליה קינים והגה וָהִי (יחזק' ב י). וכשמת (הלל) אמרו עליו הי[2] חסיד הי עניו תלמידו של עזרא (סנה' יא.). וכשמת (שמואל הקטן) אמרו עליו הי חסיד הי עניו תלמידו של הלל (שם). — ואמר המליץ: מבטן קבריכם אתם ענוני, מכנף הארץ הי גדול השמיעו (יל"ג, הוי אח).

הִיא[3], הִוא[4], — מלת הגוף לנקבה נסתרת, sie ,she ; elle, ומשמשת בכל השמושים שמשמשת מלת הגוף לזכר נסתר הוּא: ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה הִיא מחללת (ויקר' כא ט). אותה קח לי כי הִיא ישרה בעיני (שופט' יד ג). חמור יוצא במרדעת בזמן שהיא קשורה לו (שבת ה ב). — ולחזק ונחץ: האשה אשר נתתה עמדי הִוא נתנה לי מן העץ ואכל (בראש' ג יב). ואת רסן בין נינוה ובין כלח הִוא העיר הגדלה (שם י יב). והיה העלמה

---

1) י"א שהוא מקוצר מן נְהִי, עי"ש. — 2) כך בנוסח' הבבלי, וכן בפרוש הר"ח. ובירוש' (סוט' ט כד:) הוי.
3) בערב' הי a), ועי' הערה לערך הוא. — 4) עי' המסורה בהערה לערך הוא.

---

a) هِىَ

היוצאת לשאב וכו' הִוא האשה אשר הכיח יי' לבן אדני (שם כד מג-מד). הִוא הבאר אשר אמר יי' (במד' כא טז). ילדה לו גם הִיא בן (שופט' ח לא). — וכפול: וְהִיא גם הִיא אמרה אחי הוא (בראש' כ ה). —ואחרי השם העצמי, כשנוסף עליו עוד שם אחר: רק רחב הזונה תחיה הִיא וכל אשר אתה בבית (יהוש' ו יז). ותלך הִיא ורעותיה (שופט' יא לח). ותלך לארצה הִיא ועבדיה (מ"א י יג). ותלך הִיא וביתה (מ"ב ח ב). ותקם הִיא וכלתיה (רות א ו). ארץ מצרים לפניך הִוא (בראש' מז ו). — ובמקום הפעל המקשר: כי יפה הִוא מאד (בראש' יב יד). ואם בת הִוא וחיה (שמות א יו). כי הִוא כסותה לבדה (שם כב כו). מנחה הִוא (ויקר' ב ו). חטאת הִוא (שם ה יא). הבהמה אשר הִיא לכם לאכלה (שם יא לט). כי עקרה הִוא (בראש' כט לא). לא טהרה הִוא (שם ז ב). — ואחרי את: הלוא את הִיא המחצבת רהב מחוללת תנין הלוא את הִיא המחרבת ים (ישע' נא ט-י). — וכמעט בלי צרך: והנה הִיא מדברת על לבה (ש"א א יג). כי גדולה חמת יי' אשר הִיא נצתה בנו (מ"ב כב יג). האשה אשר הִיא מצודים וחרמים לבה (קהל' ז כו). מניין לספינה שהיא טהורה וכו' מניין לערוגה שהיא ששה על ששה טפחים (שבת ט ב). מניין לסוכה שהיא בשתייה ביוה"כ (שם ד). זמורה שהיא קשורה בטפיח (שם יז ו). כל אהבה שהיא תלויה בדבר (אבו' ה טז). חבית שהיא מלאה משקין (כלים ח ג). האשה שהיא מקשה לילד (אהל' ז ד). חבית שהיא יושבת על שוליה (שם ט טז). מאימתי היא טהרתן (מקוא' א ה). לטיפה של דם שהיא נתונה על גבי חדה של סייף (ירוש' ברכ' א א). ומטלית שהיא פחותה משלש על שלש (ב"ק קיט:). — ובמשמ' סתמית, במקום הדבר הזה: ואביו ואמו לא ידעו כי מיי' הִיא (שופט' יד ד). וידע יהונתן כי כלה הִיא מעם אביו להמית את דוד (ש"א כ לג). וכאשר יעצתי הִיא תקום (ישע' יד כד). אחת הִיא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה (איוב ט כב). — כאשר היא, במעמד שהדבר נמצא בו: ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם ואת חמריהם המחנה כאשר היא וינסו (מ"ב ז ז). — *כשהיא, להורות מעמד הדבר: ומצאו שדה כשהיא לחה (ב"מ עו:). וגרש את אשתו כשהיא מעוברת משלשה חדשים (מד"ר שמות א). — ועם ה ההודעה הַהִיא: ויזרע יצחק בארץ הַהִוא וימצא בשנה הַהִוא מאה שערים (בראש' כו יב). בשכן ישראל בארץ הַהִיא (שם לה כב). ויאכל וישתה וילך בכח האכילה הַהִיא ארבעים יום (מ"א יט ח). ויסתר פניו מהם בעת הַהִיא כאשר הרעו מעלליהם (מיכ' ג ד). — *וההיא לפני הגוף: אמרה אם תעמוד ההיא אשה מחוליה תלך ותעבוד לכל עכו"ם שבעולם וכו' אמרה מוטב שתחזור ההיא אשה לחוליה ולא תעבוד עכו"ם (סנה' סד.). — *בהיא השעה, באותה השעה בעצמה: ונתן למולים ולערלים נפסל בהיא השעה (יוצר שבת"ג, אין ערוך).

*הֵיאַךְ[1], — מלת השאלה, כמו אֵיךְ, אֵיכָה, wie comment how: א"ר אליעזר וכי היאך העני הזה מחליף דבר שלא בא ברשותו (פאה ה ב). א"ר דוסא בן הרכינס עדי שקר הן היאך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שיניה (ר"ה ב ח). ואומרים לו (להעד) אמור היאך אתה יודע שזה חייב לזה (סנה' ג ו). ישמעאל אחי היאך אתה קורא כי טובים דודיך מיין או כי טובים דודייך (ע"ז ב ה). אמר לו ר"ג (לר"ע) היאך מלאך ליבך לעבור על דברי חביריך (תוספתא דמאי ה כד). וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית (ברכ' לב:). מאחר שמדיבור ראשון יצתה נשמתן דיבור שני היאך קבלו (שבת פח:). ילמדנו רבינו סדר הבדלות היאך (פסח' קג.). שטר שזמנו כתוב באחד בניסן בשמיטה ובאו עדים ואמרו היאך אתם מעידין על שטר זה והלא ביום פלוני עמנו הייתם במקום פלוני (סנה' לב.). והלה אומר לו היאך נניח את אלהינו שבשמים ונעבוד עכו"ם (שם סג.). אמרו לי הלא פסול הוא היאך מרצה על הפסול (מעי' ז.). והיה פולסופוס מחשב בדעתו ואומר היאך אתן שלום לחכמי ישראל (דא"ר ה). היאך מתרחק

[1]) כך הקריאה המסורה של הספרדים, וכך נקודה במשנ' מנקד' נדפס' של מנטובה, וכך נקד בוקשד' ואחרים, לוי וקוה', וכן דלמן, וכן שטרק מס' ע"ז. והאשכנ' קוראים הֵיאךְ, וכך נקדו ש' פ י ן בהאוצר שלו. אך אין ספק בדבר כי זו קריאה משבשה. והנה לפי המלה היכן, נראה כי גם מלה זו, היאך, היא הרכבה מן מלת השאלה הֵי, והמלה אַךְ, שהיא בעצמה הרכבה משני קולות הרמז אַ כַ, ומשמעתה העקרית כמו כֵּן, כַּךְ, ואעפ"י שנתיחדה המלה אַךְ אח"כ למשמעה של הגבלה כמו אבל, בכ"ז עוד היה ברגש העם גם משמעתה העקרית, ונוצרה המלה הֵיאַךְ ממש כמו אֵיכָה. כן גם דעת פרופ' ג' דלמן (בשיחה על פה).

אדם מיצר הרע שבמעיו (אדר"נ יו). אלולי שאמר לו הקב"ה על גחונך תלך היאך היה בורח לכותל ונכנס לחור וניצל (מד"ר ברא' כ). היכן אהרן אמרו להם מת אמרו היאך מלאך המות יכול לפגוע בו אדם שעמד במלאך המות ועצרו (שם ויקר' יט). אמרה האתון לבלעם לי אין אתה יכול להרגני אלא אם כן יש חרב בידך והיאך אתה רוצה לעקור אומה שלימה (תנחומא בלק יג). — ואמר הפיטן: ועדין לא שבנו מטעותינו, היאך נעיז פנינו ונקשה ערפינו (סליח' יוס א, לעיניכו). — ולא בשאלה גמורה אלא כמו באיזה אופן: אלא שמבקשים עלילה היאך לפרוש מאחרי המקום (ספרי, בהעלותך לה). אמר רבי עקיבא העבודה אם יש בדור הזה יודע היאך מוכיחים (שם דבר' א). הוי יודע היאך רוח הקודש ניתנת בפי הנביאים (שם קעו). שלא יהו העוברים והשבים אומרים ראו היאך קצר איש פלוני שדהו ולא הניח פיאה לעניים (ירוש' פאה ד ג). היו אלופי אדום ומואב וכנען ועמלק עומדין ונותנין את העצה היאך לבא על ישראל (מד"ר שמות כ). הציץ המלך עליו ואמר לו יודע אני היאך היתה כוונך (שם לז). שהיו מבקשים עלילה היאך לחזור למצרים (שם במד' ז). אברהם שהכיר מעצמו להקב"ה ולא היה אדם שלימד אותו היאך להכיר את המקום (שם יד). לכך נתגרה בהם (בלק בישראל) ולא היה יודע היאך (תנחומא בלק ו). — ומצוי גם בספרות שאחרי התלמוד: והיה תמיה היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג (רמב"ם ע"ז א ג). והיאך יעשו אם רוצה להיות השכר או ההפסד לאמצע בשוה (הות, שלוח' ו ג). ויחס השבעים אומות אל שם חם ויפת בני נח והיאך נפרדו הלשונות (כוזרי א מג). וכן המלך או המנהיג המדינה היאך היו יכולים להכריח האנשים על עשיית הפעולות הטובות אם אין האנשים ברשות עצמם להרע או להטיב (העקרים א ט). ספר בראשית מדבר בתולדות אדם והיאך נמשך העולם ממנו (שם יח). למה שמספר איוב ממנהגו בממונו והיאך היה מוציאו בחובות הבורא (חו"ה, הכניעה ז). — והאיך: א"ר שמעון בן יוחאי תמיה אני האיך נחלקו אבות העולם בית שמאי ובית הלל על בריית שמים וארץ (מד"ר ברא' א). א"ל ר' עקיבא והאיך בני אדם יש מתים קטנים ויש מתים גדולים ויש מתים זקנים (ביהמ"ד ילינק ג, היכל' כט)

***הִיגָ**[1], ש"ז, מ"ר הִיגִים, — מין ממיני הקוצים, והוא מאכל לעגלים, Alhagi Camelorum (Poss): שנה עלתה ושנה נפקה ולא היו עולין לפעמי רגלים והיו הדרכים מעלין היגין[2] (מד"ר איכ', פתיח' רבי נחמן). מסככין בהיזמין ובהיגין אביי אמר בהיזמין מסככין בהיגין לא מסככין (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון, הלכ' סוכ'). היגים וקוצים (ילקוט ישע' סב). — ועי' *אֲגָה.

הֵידֵד[3], עת' יְהֵידַד, — כמו הִלֵּל, יְהֵידַד יְהַלֵּל, יְשַׁבֵּחַ: ובכל יד יְהֵידֵד שמע צלצולך, טירת טמאים מחוסן בנצלך (יוצר יוה"כ, ובכל תקף).

הֵידָד[4], — מלת קריאה של שמחה, של זרוז, בפרט של הבוצרים בכרמים והדורכים ביקבים: ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא ירעע יין ביקבים לא ידרך הדרך הֵידָד השבתי (ישע' יו י). — וענה הֵידָד על פלוני, במשמ' קריאת כעס וקצף: יי' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו הֵידָד כדרכים יענה אל כל ישבי הארץ (ירמ' כה ל). שכנתי על מים רבים רבת אוצרת בא קצך אמת בצעך נשבע יי' צבאות בנפשו כי אם מלאתיך אדם כילק וענו עליך הֵידָד (שם נא יג-יד).

הֻיְּדָה[5], ש"נ, מ"ר הֻיְּדוֹת, — שירי תודה, Lobgesang, songs; hymne: והלוים ישוע בנוי קדמיאל שרביה יהודה מתניה על הֻיְּדוֹת הוא ואחיו (נחמ' יב ח).

---

[1]) בערב' חַאג' a), לפי דעת פליש' מן חיג' b) בערב', הקיף וסגר, מפני שמשתמשים בקוץ זה לסיגים, ויגדל בסוריה (בוסת נבאת סוריה ופלשתין, סי' מג). וכך עמנ' לו (Pfln. § 104). בארמ' היגא, היגתא. בסור' חגא, חגתא. — [2]) וכן בכ"י מ' בערוב' לד: היגין במקום הגין שבנוסח', ואגין שבירוש' כלא' ל. והאגא שבתוספתא שבי' ה. ובארמ' היגי (ב"ק קיט:). דגדיר ליה בהיזמי והיגי (ע"ז מז: כ"י מ, ובנוסח' היגגי).

[3]) מן השם הֻיְּדוֹת (נחמ' יב ח), ועי' הערה שם.

[4]) גזרוהו רוב המדקדקים מן הדד, ואמרו כי מקורו בערב' הַדּ c) במשמ' הרס. וסבר ברט כי מקורו אולי בערב' היד d) במשמ' גער בפלוני. אך היותר נכון כי זו קריאה טבעית של התרגשות (Kö. 2, § 114).

[5]) מן ידה, הודה. אך הצורה היא זרה ואין לה חבר בתנ"ך. וגם בספר נחמיה בעצמו במקום אחר (שם כז) כתוב בתודות, ולכן יש מגיהים פה הודות.

---

a) حاج b) حيج c) هدّ d) هيد

היה[1], ממנו א.היה.

א. **היה**, פ"ע, לנסתרת היתה וגם הית, עת' יהיה, תהיה, יהי, תהי, בהפס' יהי, תהי, ותהי, יהיו תהיינה, ומצמצם *יהו, מק' היה, היו, היות, היה, מהיות, להיות, בהיות, לווי היה, היי, היו, היינה, בינ' הויה, [היה ערום (בראש' ג א). והארץ היתה (שם א ב). עבד היית (דבר' ה יה). ואת היית בעברי (שופט' יא לה). גר הייתי בארץ (שמות ב כב). לא היו עבדיך מרגלים (בראש' מב יא). כי גרים הייתם (שמות כב כ). והייתם כאלהים (בראש' ג ה). וכן היינו בעיניהם (במד' יג לג). כי אהיה עמך (שמות ג יב). ואהיה מתהלך (ש"ב ז ו). ואהי לו לכהן (שופט' יח ד). יהיה בארץ (בראש' ב ה). יהי אור ויהי אור (שם א ג). ויהי מבדיל (שם ו). ויהי (יחזק' יו יט). והארץ תהיה לפניכם (בראש' לד י). אל נא תהי מריבה (שם יג ח). ותהי אשה לבן אדניך (שם כד נא). ותהי ראשית ממלכתו בבל (שם י י). נע ונד תהיה בארץ (שם ד יב). אל תהי צדיק הרבה (קהל' ז יו). ולא תהיי לאיש (הוש' ג ג). נהיה לבוז (בראש' לח כג). ונהי בעינינו כחגבים (במד' יג לג). ואתם תהיו נקים (בראש' מד י). ואנשי קדש תהיון לי (שמות כב ל). זכר ונקבה יהיו (בראש' ו יט). ויהיו שניהם ערומים (שם ב כה). ויהיו דם (שמות ז יט). לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ מצרים (בראש' מא לו). שבע שבתות תמימת תהיינה (ויקר' כג יה). ותהיין מרת רוח ליצחק (בראש' כו לה). ותהיינה צררות עד יום מתן (ש"ב כ ג). ותהיינה נשיהם שכלות ואלמנות (ירמ' יח כא). יד יי' הויה במקנך (שמות ט ג). כי היה יהיה הדבר (מ"א יג לב). ואברהם היו יהיה לגוי גדול (בראש' יח יח). לא טוב היות האדם לבדו (שם ב יח). להיות גבר בארץ (שם י ח). כאשר בהיות התבן (שמות ה יג). בהית הבקר (שם יט יו). מהיות מלך (ש"א יה כו). עד היותי על אדמתי (יונה ד ב). ביום היותו בתוך צאנו (יחזק' לד יב). בהיותו במדבר יהודה (תהל' סג א). מעת היותה שם אני (ישע' מח יו). הטוב היותך כהן (שופט' יח יט). תחת היותך עזובה (ישע' ס יה). נקל מהיותך לי עבד (שם מט ו). כל ימי היותם בכרמל (ש"א כה ז). בהיותם בשדה (בראש' ד ח). מהיותם (חגי ב יו). למען היותכם לקללה (ירמ' מד ח). בהיותכם מתי מספר (דהי"א יו יט). להיותכם מורשה (יחזק' לו ג). ימי היותנו עמם (ש"א כה יו). בהיותנו בשדה (שם יה). היה אתה לעם (שמות יח יט). והיה ברכה (בראש' יב ב). את היי לאלפי רבבה (שם כד ס). היו נכנים (שמות יט יה). התחזקו והיו לאנשים (ש"א ד ט). — א) נמצא בעולם, במקום מהמקומות, **da sein**, exister ; to be: ויוסף היה במצרים (שמות א ה). הנפלים היו בארץ בימים ההם (בראש' ו ד). מלכי ישראל אשר היו לפניו (מ"א יו לג). איפה היית ביסדי ארץ (איוב לח ד). ואני הייתי בשושן (נחמ' א א). וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ (בראש' ב ה). כי לא יהיה בך אביון (דבר' יה ד). ושנאתי אני את כל עמלי שאני עמל תחת השמש שאניחנו לאדם שיהיה אחרי (קהל' ב יח). אתה דברת אל המקום הזה להכריתו לבלתי היות בו יושב למאדם ועד בהמה (ירמ' נא סב). מעת היותה שם אני (ישע' מח יו). אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על האדמה עד היום הזה (שמות י ו). לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה כל ימי היותם בכרמל (ש"א כה ז). מזמור לדוד בהיותו במדבר (תהל' סג א). לדוד בהיותו במערה (שם קמב א). — היה את פלוני, עם פלוני, עזר לו, היה בהסכמה אתו: לא יתיצב איש לפניך כל ימי חייך כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לא ארפך ולא אעזבך (יהוש' א ה). ויהי יי' את יהודה וירש את ההר (שופט' א יט). וצדוק הכהן ובניהו בן יהוידע ונתן הנביא ושמעי ורעי והגבורים אשר לדוד לא היו עם אדניהו (מ"א א ח).—וכמו"כ היה ל: לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתני (בראש' לא מב). — היה עם אשה, במשמ' מגע ומשא בשרי: ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה (בראש' לט י). האמינון אחיך היה עמך (ש"ב יג כ). — ב) קרה ונתחדש

[1]) רק בעבר', ובארמ' הוי. בכנע' כמו בערב' ובאת' שמש למשמ' זו השרש כון. והנה סובר ברט, (ES, 72), כי שני השרשים היה וכון היה עקר משמעתם ההכנה, ובחרו להן העברית והארמ' השרש היה במשמ' ההויה, והשרש כון במשמ' ההכנה, והכנענ' והערב' השרש כון לענין ההויה, והשרש היא a) במשמ' ההכנה והתכונה. אבל אעפ"י שקצת תמוה הדבר שבמושג קדום כל כך תבדלנה לשונות האחיות ולא תשתמשנה כלן בשרש אחד, מכל מקום קשה כמו"כ להניח כי למושג קדום ועקרי זה לא הניחו הלשונות שרשים לכתחלה במשמעה העקרית והשתמשו במשמעות מושאלות.

a) هيا

בעולם דבר שלא היה קודם, entstehen, geschehen, se produire, se passer, arriver ; become, be done : ויאמר אלהים יהי אור (בראש' א ג). יהי רקיע בתוך המים (שם ו). כי הוא אמר ויהי (תהל' לג ט). השמש באה ועלטה היה (בראש' טו יז). הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה (שמות י יג). וידעו כי נביא היה בתוכם (יחזק' ב ה). ויהי ערב ויהי בקר יום אחד (בראש' א ה). ויהי רעב בארץ (שם כו א). ויהי שחין אבעבעת פרח באדם ובבהמה (שמות ט י). ביום השלישי בהית הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר (שם יט טז). ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם (יחזק' א כה). ויי' הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול בים (יונה א ד). ומי המבול היו על הארץ (בראש' ז י). — ובמשמעה זו בדרך פעל סתמי : ויהי כאשר פתר לנו כן היה אתי השיב על כני ואתו תלה (בראש' מא יג). כה אמר אדני יי' לא תקום ולא תהיה (ישע' ז ז), ר"ל לא יקרה הדבר שנזכר שם קודם. — ובפרט לפתיחה לספור מעשה שהיה ואחריו פעל המעשה בעבר פשוט : ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ (בראש' ח יג). ויהי בימי אמרפל מלך שנער וכו' עשו מלחמה את ברע מלך סדם (שם יד א-ב). ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם (שם כב א). ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם (שם טו יב). — ועפי"ר יבוא אחרי ויהי פעל עתיד עם ו המהפך : ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה (בראש' יא ב). ויהי בעת ההוא ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו אל אברהם לאמר (שם כא כב). ויהי אחרי מות משה עבד יי' ויאמר יי' אל יהושע (יהוש' א א). ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל ביי' (שופט' א א). ויהי בבואה ותסיתהו לשאל מאת אביה השדה (שם יד). ויהי לתקפות הימים ותהר חנה ותלד בן (ש"א א כ). — ולמעשה שיקרה בעתיד והיה : והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני (בראש' ד יד). והיה כי יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת (שם יב יב). והיה הנער אשר אמר אליה הטי נא כדך ואשתה ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אתה הכחת לעבדך ליצחק (שם כד יד). והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך (שם מו לג-לד). והיה כי תלכון לא תלכו ריקם (שמות ג כא). והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יי' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת (שם יב כה). והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני (שם כב כו). והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב יי' עמנו והטבנו לך (במדב' י לב). והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח (שם יז כ). והיה אם שמע תשמעו אל מצותי וכו' ונתתי מטר ארצכם בעתו (דבר' יא יג-יד). והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם (שם כ ב). והיה בתת יי' לנו את הארץ ועשינו עמך חסד (יהוש' ב יד). והיה כי יצאו לקראתנו כאשר בראשנה ונסנו לפניהם (שם ח ה). והיה כתפשכם את העיר תציתו את העיר באש (שם ח). וצלחה עליך רוח יי' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר והיה כי תבאינה האתות האלה לך עשה לך אשר תמצא ידך (ש"א י ו-ז). ועתה אתה אמר לך אמר לאדניך הנה אליהו והיה אני אלך מאתך ורוח יי' ישאך על אשר לא אדע (מ"א יח יא-יב). והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יי' בראש ההרים (ישע' ב ב). והיה תחת בשם מק יהיה (שם ג כד). והיה מרב עשות חלב יאכל חמאה (שם ז כב). והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו (שם ח כא). והיה הנס מקול הפחד יפל אל הפחת (שם כד יח). והיה כי תאמרו תחת מה עשה יי' אלהינו לנו את כל אלה ואמרת אליהם כאשר עזבתם אותי (ירמ' ה יט). הנני נתשם מעל אדמתם וכו' והיה אחרי נתשי אותם אשוב ורחמתים (שם יב יד-טו). אין נפשי אל העם הזה שלח מעל פני ויצאו והיה כי יאמרו אליך אנה נצא ואמרת אליהם כה אמר יי' אשר למות למות ואשר לחרב לחרב (שם טו א-ב). מתאב אנכי את גאון יעקב וארמנתיו שנאתי והסגרתי עיר ומלאה והיה אם יותרו עשרה אנשים בבית אחד ומתו (עמוס ו ח-ט). והיה לעת ערב יהיה אור (זכר' יד ז). — ועם ביום ההוא, בעת ההיא : והיה ביום ההוא ישרק יי' לזבוב אשר בקצה יארי מצרים (ישע' ז יח). והיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר ושתי צאן (שם כא). והיה ביום ההוא נאם יי' צבאות אשבר עלו מעל צוארך (ירמ' ל ח). והיה ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה (יחזק' לח י). והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל נאם אדני יי' תעלה חמתי באפי (שם יח). והיה ביום ההוא ושברתי את קשת ישראל בעמק יזרעאל (הוש' א ה). והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים (יואל ד יח). והיה בעת ההיא אחפש את ירושלם בנרות (צפנ' א יב). — היה לפלוני, קרה לו מקרה : כי זה משה האיש

אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו (שמות לב א). זכר יי' מה היה לנו (איכ' ה א). — ג) היה לפלוני, היה קנינו של פלוני, פלוני היה בעל הדבר ההוא, השליט עליו, jemand. angehören ; appartenir à ; appertain to ויהי לו צאן ובקר (ברא' יב יו). ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה (שם לב ו). לעשיר היה צאן ובקר הרבה מאד (ש"ב יב ב). ולו היה בן ושמו שאול (ש"א ט ב). ולמיכל בת שאול לא היה לה ילד עד יום מותה (ש"ב ו כג). כרם היה לידידי בקרן בן שמן (ישע' ה א). לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (שמות כ ג). כי תהיין לאיש שתי נשים (דבר' כא יה). עזובות ערי ערער לעדרים תהיינה (ישע' יז ב). ויהי לשלמה שבעים אלף נשא סבל (מ"א ה כט). ותהיינה לצלפחד בנות (דהי"א ז יה). ע"א שהיה לה גינה או מרחץ (ע"ז ד ג). — ד) בחבור עם נשוא המשפט, המיחס להנושא איכות מה או מעשה: הוא היה אבי ישב אהל ומקנה (ברא' ד כ). והנחש היה ערום מכל חית השדה (שם ג א). והארץ היתה תהו ובהו (שם א ב). הוא (חוה) היתה אם כל חי (שם ג כ). ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים (שם יא א). כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם (שם יה יג). ויהי אברם בן תשעים שנה (שם יז א). ותהי נציב מלח (שם יט כו). — ועם בינוני של פעל מהפעלים בתור קשר וחבור בין שניהם, במשמ' התמדת הפעולה: יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן (ברא' לז ב). ויהי בנה עיר (שם ד יז). שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שלחני (שופט' א ז). ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה (במדב' יד לג). ביום ההוא יהיו חמש ערים בארץ מצרים מדברות שפת כנען (ישע' יט יח). עונתיכם היו מבדלים בינכם לבין אלהיכם (שם נט ב). הבקר היו חרשות והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד). ואהי צם ומתפלל לפני אלהי השמים (נחמ' א ד). ואהי עלה בנחל לילה ואהי שבר בחומה (שם ב יה). בימים ההם אני דניאל הייתי מתאבל שלשה שבעים ימים (דני' י ב). היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא (ברכ' ב א). היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי (שם ג ח). היה נוטל את מנחתה מתוך כפיפה מצרית (סוט' ג א). בזמן שכה"ג רוצה להקטיר היה עולה בכבש והסגן בימינו (תמיד ז ג). היה מהלך חוץ לכפר והריח רי (ברכ' נג.). היתה יושבת במטהועסוקה בטהרת

(נדה א ב). עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו (ברכ' נג.). היו שנים רוכבין על גבי בהמה (ב"מ א ב). היו מעלין אותה לבית דין הגדול שבירושלם (סוט' ז.). אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות (ברכ' א ג). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם (גמ' שם ג.). ואמרתי לו מתיירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים (שם). כשהייתי למד תורה אצל ר"ע הייתי מטיל קנקנתום לתוך הדיו (סוט' כ.). בשביל שהיית חולק על דברי חכמים (תנחומא מקץ טו). ולמה אמרו שלש ארצות שיהיו אוכלין בכל א' וא' עד שיכלה האחרון שבה (שבי' ט ג). שלא יהיו עושין כן מפני תקון העולם (גיט' ד ב). כדי שיהא יודע להבחין בין מטבע למטבע (ירוש' ברכ' ח ז). תהא רואה אותה כאילו היא יצאה מירבך (מד"ר במד' יא). מעשה והיינו מלקטים תאנים אחר אביך ואמי לנו הוו מונים (תוספתא תרומ' ג ד). מגורה שפנה ממנה חיטי תרומה אין מחייבין אותו להיות יושב ומלקט אחת אחת וכו' חבית של שמן שנשפכה אין מחייבין אותו להיות יושב ומטפח (תרומ' יא ו-ז). וכי אפשר לארון המת להיות מהלך עם ארונו של חי עולמים (ירוש' ברכ' ב ג). הבודק את החבית להיות מפריש עליה תרומה (ב"ב לו.). צריך אדם להיות מכיר כלתו (תנחומא וישב יז). — ועם ל לפני הנשוא, היה ל, קצת במשמ' נשתנה והיה עתה מה שלא היה קודם: ויהי האדם לנפש חיה (ברא' ב ז). והיו (האיש ואשתו) לבשר אחד (שם כד). והיית לאב המון גוים (שם יז ד). ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום (שם יח יח). ועתה הייתי לשני מחנות (שם לב יא). וישלח ידו ויחזק בו (בהנחש שהשליך) ויהי למטה בכפו (שמות ד ד). קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין (שם ז ט). והוא היה לאבן (ש"א כה לז). כספך היה לסיגים (ישע' א כב). והיה החסן לנערת ופעלו לניצוץ (שם לא). בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבתינו היה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה (שם סד י). ויהי לאבל כנרי ועגבי לקול בכים (איוב ל לא). — ובמשמ' התנהג והחזיק את עצמו כך או כך: התחזקו והיו לאנשים פלשתים (ש"א ד ט). היה לי לבן חיל והלחם מלחמות יי' (שם יח יז). אם יהיה לבן חיל לא יפל משערתו ארצה (מ"א א נב). והזקה והיתי לאיש (שם ב ב). — ולהורות התכלית והמטרה: יתו

מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאתת ולמועדים ולימים ושנים והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ (בראש' א יד-יה). והיתה (הקשת) לאות ברית ביני ובין הארץ (שם ט יג). והחמר היה להם לחמר (שם יא ג). להיות לך לאלהים (שם יז ז). הוא יהיה לך לפה (שמות ד יו). והיית לנו לעינים (במד' י לא). והיית לשמה למשל ולשנינה (דבר' כח לז). והייתה לנו לקצין (שופט' יא ו). והיית לנו לראש (שם ח). כי היה לי הלוי לכהן (שם יז יג). והיה השרון לנוה צאן (ישע' סה י). והיה לכם לציצת (במד' יה לט). הסר משוכתו והיה לבער פרץ גדרו והיה למרמס (ישע' ה ה). ותהי להשאות גלים נצים (שם לז כו). ונא תהיה להבקע (יחזק' ל יו). — ולהורות הדבר שצריך להעשות, שמוכן להעשות, שקרוב להיות ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם (בראש' יה יב). ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו (יהוש' ב ה). היה ביתו לבנות גדרו לגדור שדהו לקצור (נדר' ד ז). — ובמשמ' *היתה חובתו לעשות: ואמר לי היה לך להתפלל בדרך (ברכ' ג.). היה לך להתפלל תפלה קצרה (שם). שהיה לו לעמוד ולא עמד (ב"ק לא.).— ובמשמ' *יכול : זה היה לו לפרש וזה לא היה לו לפרש (ב"ב עא.). — ועם כ הדמיון : הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע (בראש' ג כב). והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (שם ה). לולי יי' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו לעמרה דמינו (ישע' א ט). והיה כצדיק כרשע (בראש' יח כה). והיה כאסף קציר קמה וזרעו שבלים יקצור (ישע' יז ה). והיה כעם ככהן כעבד כאדניו (שם כד ב). והיה כחלום חזון לילה המון כל הגוים (שם כט ז). והיתה בבל וכו' כמהפכת אלהים (שם יג יט). אללי לי כי הייתי כאספי קיץ כעללת בציר (מיכ' ז א). — ה) *לקשור התנאי : אם הייתי חותך את ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי (ברכ' לב:). אלו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום היית מחזיר לו א"ל לאו ואם היית מחזיר לו מה היו עושים לך א"ל היו חותכים את ראשי בסייף (שם לג.). היו המצריים אומרים אם היו אלה רוצים לשקר בנו היו נוטלין אותם בימי החשך ולא היינו מרגישים (מד"ר שמות יד). ואם היה העני כמו שאמרו היו המלכים מאריכים ימים (הו"ד ט) — יזאם היה ש, כמשמ' אם באמת כךהיה כמו שנומח קורם : כי אין דאוי למנות עקר אלא מה שלא ירומם

תורה אלהית זולתו וכו' ואם היה שימנה הנה הוא עקר פרטי לתורת משה (העקרים א טו). ראוי קודם שנחקור מענין השארות הנפש אם הוא נמצא אם לא ואם היה שיהיה נמצא איך הוא נמצא (רלב"ג, מלחמ ה' א א). ואין אלו המושכלות גם כן הוות בעצמותם ואם היה שתהיינה מתחדשות בשכל ההיולאני (שם ח). ואולי יחשוב אדם אם היה שאנחנו נאמין ונעשה המצות שנתן לנו משה שהם אלהיות וכו' יתחייב שנאמין לנביא אחר שיבוא בדבר השם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י יא). אבל אם היה שהטבע הגשמי הנברא הוא בהכר (שם כז). ואם היה שכבר יוחד לענין בועז ורות ס' בפני עצמו לסבה מן הסבות אם כן יקשה למה סדרוהו חז"ל מכלל הכתובים ולא סדרוהו מכלל הנביאים (הוא הקד' לס' יהוש'). ואם היה שהוא כתב ספרו איך לא העידו הכתוב ג"כ (שם).—יבהיות, להיות, להורות הסבה של האמור אח"כ : ובהיות הענין כן הנה יראה שמה שתקרא לו ההכנה לקבל המושכלות הוא בהכרח צורה (רלב"ג, מלחמ' ה' א ג). ובהיות הענין כן יהיה האדם לבדו מבין שאר ההווים הנפסדים ראוי לגמול ועונש (אוהב משפט, באור' לאיוב יג). בעבור היות שהנפש היא הדבר שבעבורה נהיה האיש איש וכי נמצא במציאות אנושית א"כ אין ראוי שנשכח אנחנו מה שעשתה אנחנו ר"ל מציאות עצמנו (תגמ' הנפ' א.). שמקרה התנועה אינה דומה למקרה השחרות והלובן וכלה אמת מצד הצורה אמנם מצד היסוד קרוב מקרה התנועה להיותו יסוד ולא מקרה (ר"י גיקטיליה, גנ' אגו ב עד). שהרי אין עיניו של חבר נשואות בספור הזה אל קיום השבת עם היות שהכוזרי לקח לו ממנו ; יתד לתלות עליו חובת קבלתו (קול יהודה, כוזרי א פו). — וקצת צורות משנות : בעבר לנסתרת הצורה הקדומה הית במקום היתה : והית[1]) נבלת איזבל כדמן על פני השדה (מ"ב ט לז). הרי היא כמות שהית[2]) (נגע' ד ז). שתחזור בהרתו לכמות שהית[2]) (שם ח א). פרת כהן שהיית[3]) שומה אצל ישראל (תוספתא דמאי ז י). ושלהן הית ושביעית הית (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון, קידוש'). — תהיה במקום תהיה : אל תהיה לי[4]) למחתה (ירמ' יז יז).

[1]) כך הכתיב, ונקוד והית. אך רגלים לדבר שזו היא שארית הצורה הקדומה, כמו גלת, עשת, הרצת ומצוי בלשון המשנה. — [2]) כך במשנה שעם גוף הערבי של פרוש הרמב"ם, וכך במדב"מ. — [3]) כך בתוספתא צוק"מ. — [4]) וכן לפי ספר הללי אהיה (ירמ' לא א), ובא

— ועתיד מקוצר, אהא, תהא, עי' הֱוָא. — *יְהוּ במקום יִהְיוּ: ובלבד ש י ה ו עושין מעין מלאכה (שבת יז ס). התקין רבן יוחנן בן זכאי ש י ה ו מקבלין עדות החדש בכל יום (ר"ה ד ד). שלא י ה ו העדים הולכין אלא למקום הוועד (שם). רבן גמליאל ובית דינו התקינו ש י ה ו מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה (תוספתא שבי' א א). אמר דוד אזכה ש י ה ו דברי נאמרין על שמי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות (ירוש' ברכ' ב א). התקין ר' יוסי בן חלפתא ש י ה ו המשפחות עוברות והאבלים עומדין (שם ג). שלא י ה ו ישראל כתרנגולין הללו (שם ג ד). העונה אמן יתומה יהו בניו יתומים (שם ח ט). היו יודעים שסרבנין וטרחנין הם אלא על מנת שתקבלו עליכם ש י ה ו מקללים אתכם וסוקלים אתכם באבנים (ספרי, בהעל' לא). ר' יהודה אומר מרבה הוא (נשים) ובלבד שלא י ה ו מסירות את לבו (שם, שופט' קנט). עד ש י ה ו פיו ולבו שוים (פסח' סג.). באו ונתקן להם לצרות ש י ה ו חולצות ולא מתייבמות (יבמ' כז.). עזרא תיקן להם לישראל ש י ה ו רוכלין מחזירין בעיירות כדי ש י ה ו תכשיטין מצויין לבנות ישראל (ב"ק פב.). אל י ה ו משתעשעין ואל י ה ו נפשין ביום השבת (מד"ר שמות ס). א"ל הקב"ה קרא לזקנים ומנה אותו בפניהם שלא י ה ו ישראל אומרים מעצמו נעשה כהן גדול (שם ויקר' ס). ש י ה ו פירותיך מתוקים (שם במד' ב). — ואמר הפיטן: טוב נמת לאדירים, ישקלו כסף כפורים, כפר עון מכפרים, לעד יְהוּ משמרים (שבת שקל', אתה אהבת). כי אלה יְהוּ מבפנים, ואלה מלפניהם מפנים, ואלה חוצה למו פונים (יוצר זכור, אלהים). ונתן למולים ולערלים נפסל בהיא השעה, כדי שֶׁיְּהוּ בידם מצות מצויות להשתעשעה (יוצר שבה"ג, אין ערוך).

— נִפע', נִהְיָה, נִהְיְתָה, נִהְיָתָה, נִהְיֵת, — היה אחרי ההעדר, נעשה, קרה, werden, geschehen; devenir, se passer; to become: אם מאת אדני המלך נִהְיָה הדבר הזה (מ"א א כז), ר"ל המעשה שעשה אדניה להכריז א"ע למלך. כי מאתי נִהְיָה הדבר הזה (שם יב כד), מה שנקרעו עשרת השבטים מעל בית דוד. כי שאל נא לימים ראשנים וכו' הֲנִהְיָה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמהו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש (דבר' ד לב-לג). כמהו (כמו הארבה ההוא) לא נִהְיָה מן העולם ואחריו לא יוסף (יואל ב ב). ואשלחה אליו לאמר לא נִהְיָה כדברים האלה אשר אתה אומר (נחמ' ו ח). — ולנק' נִהְיָתָה: והיתה צעקה גדלה בכל ארץ מצרים אשר כמהו לא נִהְיָתָה וכמהו לא תסף (שמות יא ו). והיה כל הראה (את הפלגש הנתוחה) ואמר לא נִהְיְתָה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים (שופט' יט ל). דברו איכה נִהְיְתָה הרעה הזאת (שם כ ג). מה הרעה הזאת אשר נִהְיְתָה בכם (שם יב). שמה ושערורה נִהְיְתָה בארץ (ירמ' ה ל). אל דרך עמדי וצפי יושבת ערוער שאלי נס ונמלטה אמרי מה-נִּהְיָתָה (שם מח יט). והיתה עת צרה אשר לא נִהְיְתָה מהיות גוי עד העת ההיא (דני' יב א). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים הנה באה וְנִהְיָתָה נאם אדני יי' (יחזק' כא יב). — ועם לְ אחריו, נִהְיָה לְ: היום בזה נִהְיֵתָ לעם ליי' אלהיך (דבר' כז ט).

— פֻּע', *הֻיָּה, — עשה שיהיה: כל שאתה מ ה י י ה הימנו הרי הוא כמוהו (קידוש' נח.).

ב. הָיָה[1]), — קל לא נהוג.

נקוד זה עוד בקצת עתידים נל"ה: וַנַּעֲשֶׂה (יהוש' ט כד), תְּגַלֵּה בהפסק אצל תְּגַלֶּה בסמי': ערות אביך וערות לא תְגַלֵּה אמך הוא לא תגַלֶּה ערותה (ויק' יח ז, וכמו"כ שם יב-יז). וכבר נשאו ונתנו בזה החדשים, ואמרו קצתם כי זה חקוי להלשון הארמ' שבה נתמזגו נל"ה ונל"א ובשניהם עין צרויה בעתיד ובינ'. אך אין למצא כל סבה לחקוי כזה, ובפרט שבאו שתי הצורות זא"ז. וקצתם אמרו שבהפסק או בצווי למאוה נ ת ח ד ד הסגול לצירה. ואין ספק אמנם כי בשתי הצורות תְּגַלֵּה ותגַלֶּה בהמקומות הנזכרים למעלה הסב הבדל ההפסק והסמי' לשנוי הנקוד, ובהצורה תִּהְיֵה גרם לזה אולי באמת התחנה ואולי הדחיק עם לי שהמלה תהיה מוקפת אליה. עכ"פ לא נ ת ח ד ד הסגול לצירה, כ"א להפך הצורה בצירה היא היותר קדומה, כי הצירה מעיד על קדמותה לעומת הסגול שהיא נקודה מאוחרה, כמו שהעירותי כבר ע"ז פעמים אחדות, וצריך לאמר שבקצת מקומות, אולי באמת בהפסקה ובדחיק ובתחנה וכדומה, התחילו עוד בזמן קדום להחליף את קול הפתח של העין בעתידי נל"י בקול צירה, והתמידו לאמר שאר העתידים בקול פתח, כמו שכל העתידים האלה נקודים עוד בנקוד האשורי יְהִיֵה וכדומה, ובזמן מאוחר התחילו לתת קול השבר בכל העתידים, ואותם נקדו אח"כ בסגול. ועי' עוד בהמבוא, בחלק הנקוד.

[1]) בכל המלונים אין ערך ב.היה, והנפעל שלקמן בא בנפעל של א.היה, וגוזרים משמעה זו מעקר משמעת היה. אך אין זו גזרה טבעית, ויותר נראה כי זה ישרש

— נפע', נִהְיָה, נִהְיֵיתִי, — נשבר למשל כח גופו של האדם לפני המחלה, ונחלה אחרי כן: ואני דניאל נִהְיֵיתִי ונחליתי ימים (דני' ח כז). — והשֵׁנה, נִהְיְתָה שנתו של פלוני עליו, נפסקה ונתבלבלה: ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו נִהְיְתָה עליו (שם ב א).

***הֵיהּ**, — כמו הֵא, הֵי, מ"ר הֵיהִים: שלא יכתוב אלפין עיינין וכו' ה י ה י ן חיתין היתין ה י ה י ן ווין יודין (שבת קג:). שהיה קורא לחיתין ה י ה י ן נראה כאומר (במקום וחכיתי לה') והכיתי (רש"י מגי' כד:).

***הִיוָא**, הייא [1]), — קריאות של זרוז, ושמות הגדיות של שני בני המלאכים הנפילים שמחזאי ועזאל: כיון שראו שמחזאי ועזאל כך עמדו ונשאו נשים והולידו בנים ה י ו ו א ו ה י י א (מדר' שמחזאי ועזאל). אמר להם (אביהם) אל תצטערו ששמותיכם לא יכלו מן הבריות שכל זמן שגוזר גזירות או מעלין אבנים או ספינות שמותיכם הם מזכירים ה י ו ו א ו ה י י א (שם).

הֵיךְ, — מלת השאלה, כמו אֵיךְ: ויירא דויד את האלהים ביום ההוא לאמר הֵיךְ אביא אלי את ארון האלהים (דהי"א יג יב). וְהֵיךְ יוכל עבד אדני זה לדבר עם אדני זה (דני' י יז). ו ה י ך נבראו באלפס וכביסוייה כך ברא הקב"ה השמים והארץ (תנחומא בראש' יט). — ואמר המשורר: ימין יי'! הלא את היית לעזור כנגדי, הֵיךְ תטשיני כתום בבור מצוקות לבדי (ר"י הלוי, ימין יי'). ה י ך ימלל אדם תהלתו, או יספר מקצת גדלתו (הושע, אופן, יחדו נא). מכאן יש לדעת ה י ך דעת הזוברי שמים (ג"ע לר"א הקרא, קדוש"ת ג). ה י ך מעידים על האשה שילדה ולמחר כריסה בין שניה (שם יא).

הֵיכָל, ש"ז, סמי' הֵיכַל, כנ' הֵיכָלוֹ, מ"ר הֵיכָלִים, הֵיכָלוֹת, סמי' הֵיכְלֵי, כנ' הֵיכְלֵיכֶם, — א) בנין גדול, מפואר, למשכן מלכים, למקדש, וכדומה, **Palast**, **palais**; **palace**: והילילו שירות הֵיכָל ביום ההוא (עמו' ח ג). כרם היה לנבות היזרעאלי אשר ביזרעאל אצל הֵיכַל אחאב מלך שמרון (מ"א כא א). והיו סריסים בְּהֵיכַל מלך בבל (ישע' לט ז). תובלנה (רעות המלכה) בשמחת וגיל תבאינה בְּהֵיכַל מלך (תהל' מה יו). ואשר כח בהם לעמד בְּהֵיכַל המלך (דני' א ד). ויתנם (נבוכדנצר את כלי המקדש) בְּהֵיכָלוֹ בבבל (דהי"ב לו ז). וישכח ישראל את עשהו ויבן הֵיכָלוֹת ויהודה הרבה ערים בצרות (הוש' ח יד). וענה איים באלמנותיו ותנים בְּהֵיכְלֵי ענג (ישע' יג כב). שממית בידים תתפש והיא בְּהֵיכְלֵי מלך (משלי ל כח). ומחמדי הטבים הבאתם לְהֵיכְלֵיכֶם [1]) (יואל ד ה). — ובפרט מקדש לאלהות: ושמואל שכב בְּהֵיכַל יי' אשר שם ארון אלהים (ש"א ג ג). ויהי אדני יי' בכם לעד אדני מֵהֵיכַל קדשו (מיכ' א ב). ואראה את אדני ישב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את הַהֵיכָל (ישע' ו א). כי בני הגולה בונים הֵיכָל ליי' אלהי ישראל (עזרא ד א). קול נסים ופלטים מארץ בבל להגיד בציון את נקמת יי' אלהינו נקמת הֵיכָלוֹ (ירמ' נ כח). בצר לי אקרא יי' ואל אלהי אקרא וישמע מֵהֵיכָלוֹ קולי (ש"ב כב ז). דמינו אלהים חסדך בקרב הֵיכָלֶךָ (תהל' מח י).

א.***הֵיכָן** [2]), — מלת שאלת המקום, כמו אֵיפֹה **wo**; **où**; **where**: ה י כ ן פקדוני אמר לו נאבד משביעך אני ואמר אמן והעדים מעידין אותו שאכלו (ב"ק ט ז). אמר לשומר חנם ה י כ ן שורי אמר לו מת וכו' אמר לאחד בשוק ה י כ ן שורי שגנבת והוא אומר לא גנבתי (שבוע' ח ב-ד). אמר לאילמין ה י כ ן הוא משה ולא היו מדברים (ירוש' ברכ' ט א). וכשבאתי לעצרת אמרתי ה י כ ן יהודה בן נתן אמרו לי הלך לו (ספרי פנחס קמח). בשמת אהרן נתקבצו כלם אצל משה ואמרו לו ה י כ ן אהרן אחיך (שם, גלגים שכ). אמר לו הקב"ה הא משה ה י כ ן עוד שלשה צדיקים (מד"ר דבר' ג). אמרה לו בא עמי ואראך ה י כ ן הוא (שם יא). ועוד אמר יצחק לאביו יותר מזה כשתשחטני ותבדל ממני ותלך לשרה אמי ותשאל אותך ה י כ יצחק בני מה תאמר לה (מדר' ויושע א). — ועם פעל אחריו: ממון של בית אביך ה י כ ן הלך (כתוב' סו:). קדושה שבהן ה י כ ן הלכה (מעי' יב.). אמר משה לפני הקב"ה אתה אומר לי לך והוצא את ישראל ה י כ ן אני משכים בקיץ מפני החמה

מיוחד שלא ידוע מקורו.

[1]) בארמ' בתלמוד: אשור ה י י א אשור ה י י א (שבת קיט.). ניזהא דארבא הילני ה י י א (פסח' קיב:), ר"ל קול הזרוז של מושכי הספינות הוא כך. וכן בערב' הֵיא a). ועשתה ההגדה מזה שמות של שני בני המלאכים שנדחו מהשמים בשביל עזותם.

a) هيا

[1]) בקצת ספרים לְהֵיכְלְכֶם.

[2]) הרכבה מן מלת השאלה הֵי ומן כָּן, במשמ'

ובחורף מפני הצנה (מד"ר שמות ג). בשר ודם שראה גתו מלאה ענבים והכרם לבצור אמרו לו ה י כ ן אתה נותן שאר ענבים (שם טו). חיה הולך וקורא בלילה בכל שוק ושוק ואומר ה י כ ן הוא דר (תנחומא כא יט). כתיב צדיקים ירשו ארץ והרשעים ה י כ ן הן פורחין פורחין באויר (פסיק' דר"כ, ויהי ביום כלות). — ע ד ה י כ ן, עד איזה מקום, עד איזה גבול: עד ה י כ ן קורע עד טיבורו (מו"ק כו:). — ובמשמ' באיזו מלה, באיזה פסוק: טעה ואינו יודע ה י כ ן טעה יחזור (ירוש' ברכ' ב ה.). — ובאיזה ספר, באיזה מעשה: וכי ה י כ ן מצינו שהרג שאול את הגבעונים (ב"ק קיט.). ה י כ ן מצינו שזה אוסר וזה מתיר (גיט' פג:). בראשית ברא וגו' ולא פירש ו ה י כ ן פירש להלן הנוטה כדוק שמים (מד"ר בראש' א). — ולא בשאלה: לפי שידע ה י כ ן הוא (ספרי, הברכה שנז). למלך שהיה מבקש לבנות לו פלטין על הים ולא היה יודע ה י כ ן לבנותו (מד"ר בראש' לד). אמר להם לא אכסנאי אני מכיר אני ל ה י כ ן אלך (שם, דבר' ב). ושמור אותה כראוי שאם תאבד לא יש לך מ ה י כ ן לפרוע לי (שם ח).—לְהֵיכָן: הכל גולין ע"י ישראל וכו' ל ה י כ ן גולין לערי מקלט (מכות ב ג-ד). ו ל ה י כ ן[1]) מצילין אותן למבוי שאינו מפולש (שבת טז א). והיה מסתמך במקלו והולך אמרו לו פנחס ל ה י כ ן אתה הולך (ספרי בלק קלא). כלים שאני עושה ל ה י כ ן אכניסם (ברכ' נח.). בא שטן ועמד לפני יצחק ונדמה לו לנער כמותו אמר לו ל ה י כ ן אתה הולך אמר לו ללמוד תורה (מדר' ויושע א). — מֵהֵיכָן: באמת אמרו החזן רואה מ ה י כ ן[2]) תנוקות קוראים (שבת א ג). בא לו להקיף את המזבח מ ה י כ ן הוא מתחיל מקרן דרומית מזרחית (תמיד ז ג). פעם אחת יבשה ארץ ישראל ולא ידעו מ ה י כ ן להביא (ירוש' שקל' ה מח ג).—ובמשמ' רוחנית: הרי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא לי גוזלות ועלה ושלח את האם ולקח את הבנים ובחזרתו נפל ומת ה י כ ן אריכות ימיו של זה ו ה י כ ן טובתו של זה (חול' קמב:) בוא וראה עד ה י כ ן פרצה טהרה בישראל (שבת יג.). שנים שבאו לפניך לדין וכו' ואי אתה יודע ל ה י כ ן דין נוטה את ראשי לומר להן צאו ובצעו (סנה' ו:). אמר לו הקב"ה משה בוכה אתה ו ה י כ ן חכמתך שאמרת דבר והבלעת

במקום הזה. — [1]) במשנה שבתלמוד ירוש' ובמשנ' שעם גוף פרוש הערבי של הרמב"ם ל א י כ ן. — [2]) בנוסחא' ה י כ ן.

לקורח ועכשיו אתה בוכה (מד"ר שמות לג). הציץ המלך עליו א"ל יודע אני ל ה י כ ן היתה כוונך מוטב שיתלה הסרחון בך ולא בבני (שם ויקר' י). — מ ה י כ ן, במשמ' מאיזה דבר: מאחר ששניהן יכולין למחות זה על זה רואין מ ה י כ ן ירק זה חי (ב"מ י ו). מ ה י כ ן הולד נוצר מראשו (סוט' מה:), ר"ל מאיזה אבר. מ ה י כ ן נבראת האורה א"ל מלמד שנתעטף בה הקב"ה כשלמה והבהיק זיו הדרו (מד"ר בראש' ג). מ ה י כ ן הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא א"ל מלוז של שדרה (שם כח). מי שלא טרח בערב שבת מ ה י כ ן יאכל בשבת (ע"ז ג.), ר"ל מי יתן לו. — ובמשמ' באיזה דרך, מי הגיד זה: ו מ ה י כ ן היו ישראל יודעין (איה כספם וזהבם של המצריים) אלא באותן ימי החשך היו נכנסין לתוך בתיהן ורואין כספם וזהבם (תנחומא בא ג). — כָּל הֵיכָן שֶׁ, הֵיכָן שֶׁ, במשמ' מלת היחס, בכל מקום שֶׁ: כ ל ה י כ ן שפקדוני מונח שיהא שמור יפה (מד"ר דבר' י). ה י כ ן שהיה הקב"ה רואה מקום עמוק היה נותן הר וכו' (שם תהל' ל).

ב. *הֵיכָן[1]), ש"ז, — מה שהוכן לדבר: אסור לבטל כלי מ ה י כ נ ו מפני שהוא כסותר (רמב"ם שבת כה כג).

הֵילִיכִי[2]), — מרכבת מן הֵי כמו הֵא, ומן לִיכִי במקום לֵיכִי, כמו לך, ור"ל הנה לך: ותאמר לה בת פרעה הֵילִיכִי[3]) את הילד הזה והינקהו לי (שמות ב ט).

א. *הֵילָךְ[4]), — מלת המקום, כמו אֵילָךְ, עי"ש: שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד אלו הופכין את

[1]) מן כון, ובגמ' בסגנון ארמי: טעמא דרב חסדא (שאוסר לתת כלי תחת התרנגלת לקבל ביצתה) משום דקא מבטל כלי מ ה י כ נ ו (שבת מג.), ר"ל שע"י שנתן את הכלי תחת התרנגלת נאסר הכלי מלטלטלו, וע"י זה בטל הכלי מהיכנו, שהיה מוכן לטלטלו.

[2]) כמו *הֵילָךְ לזכר, ועי' הערה שלקמן. — [3]) ת"א אובילי. וכן רוב המפרשים הקדמ' והאחרונ' כמו הפעיל מן הלך, ילך, וכמו ה י נ י ק י (ראב"ע שם). וקצת מהחדשים אמרו כי זה פשוט שבוש במקום הוליכי. אבל, טעם המאמר דורש יותר במקום הזה הדבור הנה לך הילד, וכבר אמר באמת רסע"ג כי הוליכי הוא כמו הא לך (ראב"ע שם). וזו הרכבה כמו *הילך לזכר, והחלק השני ל י כ י היא צורה קדומה של מלת הגוף לנוכחת לָךְ, ונשמרה עוד במשנה בצורת לֵיךְ, עי' זה. וכן רש"י פה: הי ש ל י כ י, הא שלך.

[4]) הרכבה מן מלות הרמז הי, ל, כ, ודומה לזה

פניהם הילך ואוכלין ואלו הופכין את פניהם הילך ואוכלין והמחם באמצע (פסח' ז יג). ופנה את הגחלים הילך והילך וחתה (תמיד ה ה). זה מושך (את החבל) הילך וזה מושך הילך (זבים ג ב). שופע הילך והילך (ספרא תזריע, נגע' ב). ושני קנים יוצאין ממנו אחד הילך ואחד הילך ונמשכים ועולין כנגד גובה המנורה (רמב"ם, בית הבחי' ג י). — וביחס להזמן: בשקצר ואמר מיכן והילך אני מפריש פאה (ירוש' פאה ב ז). עד כאן בקדשי מקדש המקודשים מיכן והילך בחולין שנעשו על טהרת הקודש (שם חגי' ג עט.). ויותר מבן עשרים שהביא שתי שערות מיכן והילך הוא איש (שם יבמ' י יא ג). מכאן והילך את נזקק מתחלה (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון, הלכ' קדוש').

ב.*הֵילָךְ, — הרכבה מן הֵי לְךָ, כמו הֵא לך, הנה לך, הרי לך, עי' הֵא, הֵי: ובעצרת אומרים לו הילך מצה הילך חמץ (סוכ' ה ז). חבר שאמר לו עם הארץ הילך כבר זה (תוספתא דמאי ב כא). הילך מאתיים זוז ושקול תחתיי מן האוצר (שם ו ד). א"ל השאילני חלוקך א"ל הילך איני כמותך שלא השאלתני (יומא כג.). רצה אומר לו הילך מעותיך רצה אומר לו הילך קרקע כנגד מעותיך (ב"ק עז:). שהיו (הכהנים במקדש) נוטלים מפתחותן בידן וזורקין כלפי מעלה ואומרים לפני הקב"ה הילך מפתחותיך שמסרת לנו (אדר"נ ד). לאחר ג' ימים (מיום המיתה) כריסו של אדם נבקעת ומוסרת לפה ואמרה לו הילך מה שגזלת וחמסת ונתת לי (מד"ר ויקר' יח). לא יאכל סלת לבדה אלא יאכל סלת ובשר כאדם שאומר לחבירו הילך רכיך הילך בשר (מגי' תענ' ח).

*הֵילָכָךְ[1], הולכך, הלכך, — כמו לָכֵן: הילכך כולן פטורין (סנה' עט:). הילכך כונסין אותן לכיפה (שם). הילכך תנור שיש בו אפר שראוי לבשל בו ביצה מותר לגורפו ביום טוב (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון, הלכ' יו"ט). הילכך עשו בו חכמים חציו מלוה וחציו פקדון (שם, הלכ' רבית). הילכך אדומים לבנותיו ולבנים לבניו (שם, הלכ' קדוש'). ואפילו ידיו מטופחות במים מרובין צריך שלא יקנחם בבגד בעוד שהמים מרובין עליהן הילכך מנהג כשר כשאדם רוחץ ידיו בשבת שיזריק המים מידיו (ירא"ים קב, המלבן). הילכך במוציא מת לקברו אעפ"י שהוא מתכוין למלאכת הוצאה וכו ובכל מקום ישיבתו מקבל זיבתו הילכך אינו צריך לגוף הדבר שמוציא (שם, המכנה). — והולכך: הולכך אשה זו נוטלת כתובתה (תשו' גא' JQR XX 104). — והלכך: א"ר חנינא הלכך בימות החמה אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו (תענ' ג:). ולהשביח דעתי הוא אומר לי כך הלכך ה"ז מקח טעות (רי"ף ב"מ מט:). הלכך כל מה שאדם ברצון אוכל ותאב יש לו לחפש אחריו ולקנותו לצורך השבת (אור זרוע, הלכ' ע"ש).

הִים, פ"ע, עת' אָהִים, יָהִים, יְהִימוּ, תְּהִימֶנָּה, — א) היה בהתרגשות הנפש עזה מאד, דבר דברים של התרגשות עמֻקה, in Erregung sein; être en émoi be excited: האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם מתחנתי הקשיבה לי ועֲנני אריד בשיחי וְאָהִימָה מקול אויב מפני עקת רשע כי ימיטו עלי און ובאף ישטמוני לבי יחיל בקרבי ואימות מות נפלו עלי (תהל' נה ב-ה). — ב) הָמוּ הצאן להמרעה וכדומה, הלכו להן לפי צביונן, בחפזון, בבהלה [1]: אסף אאסף

בערב' הֻנאכַּה a).

[1]) לפי ההרכבות של מלות הרמז הקודמות יש לשער כי מלה זו היא הרכבה מן הֵי, לַ, כָּךְ. אבל כבר העיר בעל ד"ס בהקד' לפסחים כי בכ"י מינכן, שהוא אחד מהכ"י היותר ישנים, מלה זו כתובה הולכך, וכן היא כתובה גם בקצת תשובות הגאונים, וכן בספר המצוות של ענן שהו"ל דר' הרכבי. ושער בעל דקדוקי סופרים שם כי זו הרכבה מן הוא לכך. אך כבר העיר פרופ' בכר (JQR IX, 147, ושם XVII, 583) כי ההרכבה האמתית של מלה זו אפשר ללמוד מן קטע הכ"י של מסכ' כרית' שהו"ל שכטר וזינגר, ששם כתוב בכל מקום הואיל וכך, ומרוב השמוש נצטמצמו שתי המלים ונתקצרו ונתהוה הולכך, ומזה הילכך, ומזה הלכך. וכבר אמר כך רה"ג בפרוש בערוך התלמ' שלו שקטע ממנו פרסם דר' הרכבי בהמחברת ממזרח וממערב (ג' דף לד) וז"ל בערך האל בלשון ערב': ופי אלתלמ' ג'מעת כלמתין הואיל וכך וכו' וג'עלה כלמה ואחדה מכ'תצרה הולכך. ובעבר': ובתלמ' נתחברו שתי המלים הואיל וכך וכו' ונעשו מלה אחת הולכך. ע"כ. ולפי זה הולכך היא הצורה היותר קדומה, וצ"ל שכבר בימי אחרוני הגאונ' היו נהוגות שתי הצורות.

[1]) כך בערבית: האמת a) אלנאקה תהים, ופרש לשאן אלערב: ד'הבת עלי וג'ההא לרעי, ר"ל הלכה הנאקה על פי צביונה להמרעה, והיאם b) הוא כעי

a) هناك

a) هامت b) هيام

יעקב כלך [1]) קבץ אקבץ שארית ישראל יחד אשימנו כצאן בצרה[2]) כעדר בתוך הדברו תְּהִימֶנָה[3]) מאדם עלה הפרץ לפניהם פרצו ויעברו שער ויצאו בו (מיכ׳ ב יב-יג).

*הֵימֶ׳, הֵימֶנּוּ, הֵימֶנָּה, הֵימָךְ, — כמו ממנו: חבית שנשכרה מצילין הימנה מזון שלש סעודות (שבת כב א). שוכר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות (שם ג). בטלה הימנו גזרת שבעה (מו"ק ג ה). עשה מאמר ביבמתו ונתן לה גט צריכה הימנו חליצה עשה מאמר וחלץ צריכה הימנו גט (יבמ׳ ה ב). בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל וילדה הימנו בת והלכה הבת ונישאת לעבד או לנכרי וילדה הימנו בן (שם ז ה). ישלנו (הגט) הימנה ויחזור ויתננו לה ויאמר לה הרי את מותרת לכל אדם (גיט׳ ט א). היטה את החבית ונטל הימנה רביעית (ב"מ ג יב). שהיה אביו מודר הימנו הנאה (נדר׳ ה ו). הימנו ולמטה מותר הימנו ולמעלה אסור (שם ט ז). ניטל הכבד ולא נשתייר הימנו כלום (חול׳ א ג). נטל מקצת פאה וזרק על השאר אין לו בה כלום ר"מ אומר קונסין אותו ונוטלין הימנו זו וזו (תוספתא פאה ב א). עני שנותן פרוטה לתמחוי ופרוטה לקופה מקבלין הימנו (שם ד י). והראהו גואל ישראל שעתיד לעמוד הימנו (ספרי, הברכה שנז). הרי גבור אלא שהלה גבור הימנו (שם, עקב ב). משיערה מעפרתו הימנו (שבת ט:). קלל את האדמה הכל ניזונין הימנה (יומ׳ עה.). בעבד שיש לו לרבו קורת רוח הימנו (כתוב׳ מ:). השני נוח לי הראשון קשה הימנו (ב"ב ל:). אין בע"ח גובה הימנו (שם מד:). מותר ליכנס לביתו ולשתות הימנו צונן (נדר׳ כא.). אינו צריך שיטול הימנה (מהירך) גיד הנשה (חול׳ לד.). טיפה שהצדיק נוצר הימנה (נדה לא.). נפטר ממנו (מרבו) ונוטל הימנו רשות (דא"ר ה). לבאר עמוק מליאה צונן והיו מימיה צוננין ויפין ולא היתה בריה יכולה לשתות הימנה (מד"ר כראש׳ לג). למלך שנטל אשה היה אומר אין נאה הימנה אין משובחת הימנה אין מיושבת הימנה (שם במד׳ ב). אין הימנו תוחלת (שם). באחד שהיה לו דין ובא אצל הדיין וכו׳ וחייבו יצא מלפניו ואמר אין דיין שוטה הימנו (שם, שמות לא). אפילו מצוה אחת שהיתה בידן נתערטלו הימנה (שם כראש׳ יט). באו חכמים אצלו ליקח הימנו אבן אחת טובה שנאבדה מכלי כהן (שם דבר׳ א). ופגע (יעקב) בעשו וניצול הימנו (תנחומא שמיני ג). מודרני הימך הוא אסור וחבירו מותר (נדר׳ ה.). וכל הימך לומר שבשביל אלו המועדות עשה את הלבנה (מד"ר שמות טו), ר"ל האם תוכל לאמר שבשביל וכו׳. אני פורע מן השר שלך ומכה אותו בצרעת ואח"כ אני פורע הימנך (תנחומא תזריע טז). — לא כל הימנו, לא כל הימך, הימנך, וכו׳, ר"ל אין אנו משגיחים בו, אין לו הכח לזה: כתב סופר גט לאיש ושובר לאשה וטעה ונתן גט לאשה ושובר לאיש וכו׳ לא כל הימנו מן הראשון לאבד זכותו של שני (גיט׳ ח ח). המכיר כליו וספריו ביד אחר ויצא לו שם גניבה בעיר ישבע לו לוקח כמה נתן ויטול ואם לאו לא כל הימנו שאני אומר מכרן לאחר ולקחן זה הימנו (ב"ק י ג). האומר אם מת הוא לא תקברוהו מנכסיו אין שומעין לו לאו כל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל עצמו על הציבור (כתוב׳ מח.). נכרי שניסך יינו של ישראל וכו׳ מתירין משום שני דברים וכו׳ שאומר לו לא כל הימנך שתאסר ייני לאונסי (ע"ז נט:). ועל ה׳ אלהינו אמרו לא כל הימנו לבור לו את העליונים וליתן לנו את התחתונים (מד"ר כראש׳ לח). וראשון שאמר לשני טול דמים שנתת לי והחזיר לי עבד שלא כדין הוא עושה לאחר שגידלו שני והשביחו ולא כל הימנו אלא יתן לו דמי מומיו (תשו׳ הגא׳, JQR XX).

א. הִין, ש"ז, — שם מדת הלח, ששית הבת, ויכיל שנים עשר לֹג: ושמן זית הִין (שמות ל כד). ושמן הִין לאיפה (יחזק׳ מה כד). ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע ההין ונסך רביעת הַהִין יין (שמות כט מ). מנחה סלת שני עשרנים בלולה בשמן שלשית הַהִין (במד׳ יט ו). ונסכיהם חצי הַהִין יהיה לפר ושלישת הַהִין לאיל ורביעת הַהִין לכבש יין (שם כח יד). מאזני צדק אבני צדק איפת צדק וְהִין צדק יהיה לכם (ויקר׳ יט לו).—

שנעון יאחז את הבהמות.—[1]) יש מגיהים כלו.—[2]) כבר אמרו קצת החדשים כי צריך לקרא בְּצִירָה, ופרשו צִירָה כמו בערב׳ ציארה a), גדרות צאן, והוא הכפל מן ד׳בר. — [3]) חלקו החדשים את שתי המלים האלה כך: הדבר ותהימנה, וכבר הזכרתי למעלה משמעת פעל הים בערב׳ כשמדברים על הבהמה היוצאת בחפזון ובבהלה להמרעה. וקצת במשמ׳ זו תרגם תרגום השבעים, במלה שמשמ׳ היא קפץ מתוך, וזה מסכים עם הנאמר לקמן פרצו ויעברו. רק המלה מאדם קשה לישבה פה, וכבר רצו קצת החדשים לקרא מֵאָדָם וכיוצא בזה.

a) صيارة

וגם אין במקום הִין: הלל אומר מלא אין[1]) מים שאובין פוסלין המקוה (עדי' א ג). — ומשל: מטפה לטפה נתמלא ההין (תנחומא, הוספ' בשלח יט).

ב.**הָיַן**[2]), פ"ע, עת' תָּהִין, תְּהִינוּ, עבר הָן, הָנָה, הַנֹּתִי, — החליט, הסכים הסכמה גמורה, beschliessen décider;decide: ותחגרו איש את כלי מלחמתו וַתָּהִינוּ[3]) לעלת ההרה (דבר' א מא). — והשתמשו בו החדשים במשמ' מצא את לבו, העיז, wagen; oser ; dare: פאר ראשם וזקנם כשלג ילבינו, עיניהם ופניהם כָּבוד יאמרו, כמעט בנשיא עם לנגוע יָהִינוּ, כי ילכו לשלחו יחד יתפארו (לטריס, כסית בישראל א). אשר לא יהין איש לשלח ידו לפתחה (גוטלבר ממלרים 208). קרן ההשכלה רמה עד כי יהינו שוחריה לדבר בשער (אגר' יל"ג, כז).

הָיַר, פ"ע, עבר הָר, הַרֹתִי, עת' יָהִיר, — היה זריז: אין יהיר[4]) אלא לשון זריזות שנאמר חזית איש

---

[1]) כך בנוסח' המשנה עם גוף פרוש הרמב"ם בערב', והעיר על זה הרמב"ם, אמר וז"ל: שמעיה ואבטליון הם רבותיהם של שמאי והלל כמו שמבואר באבות והיו גרים ונשאר בשפתם לעגי שפת העובדי כוכבים והיו אומרים אין במקום הין והלל היה אומר כן מלא אין כמו ששמע מהם והוא מה שאמרו רבותינו ז"ל חייב אדם לומר בלשון רבו ויש מי שקורא מלא הן מלא הין ואומר שהשינוי כאילו הוא בין הן להין והקריאה הראשונה הוא שלמדתי מאבא מורי ז"ל שלמד מפי רבו ורבו מפי רבו ז"ל. ע"כ. ואמר רשב"צ דוראן (מג"א א י): והנוסחא המדוקדקת היא מלא אין באלף וזהו שאמר שחיב אדם לאמר בלשון רבו שמעיה שקבל ממנו כי לא היה יכול לאמר הין לפי שהיה גר והעכו"ם אינם יכולים לומר ה"א ולא חי"ת ולא עי"ן ולא כ"ף רפה כמו שהוא מפורסם מהעכו"ם ובמקום הין היה אומר אין.

[2]) כך, משרש הין ולא הון, ר"י חיוג וריב"ג ורד"ק. ודמו לזה החדשים את השרש הונ a) בערב' במשמ' לאט, מנוחה. ועי' הערה שלקמן. — [3]) ת"א ושריתון, ר"ל והתחלתם. מנחם, רש"י, ראב"ע ואחרים פרשו מלשון הִננו ועלינו, ורש"י הוסיף עוד מלשון הֵן, אמרתם הן. ואעפ"י שבודאי אין זו מגזרה אחת, מכל מקום בעצם משמעת הפעל זו היא הכונה היותר נכונה לפי הענין.

[4]) ובהערת מאיר עין שם: לדעת בעל הספר שרש היר ענינו זריזות וכן בערבית היר. ע"כ. אך היר b) בערב' משמעתו הרם.

---

a) هون b) هير

מהיר במלאכתו (סדר אליהו רבא, א"ס טז).

הַיְשָׁרָה, ש"נ, — שם"פ מן הַיְשֵׁר: כי הבדל גדול יש בין ההישרה למציאות הדבר ובין אמתת מהותו ועצמו כי ההישרה למציאות הדבר תהיה אפילו במקריו ואפילו בפעולותיו ואפילו ביחסים רחוקים מאד ממנו בינו ובין זולתו (ר"ש א"ת, מו"נ א מו). שהשמות הנגזרים הם לפי יחס הפעל אליו או לפי ההישרה לשלמותו (שם סא). ובזאת ההישרה די לפי כונת זה המאמר (שם ג נא). ויושכלו הדעות האמתיות בענין שלא יהיה בהם שום ספק כלל וזה לא יהיה אלא בהישרה אלהית (ר"י אלבו, פתיח' העקר'). מודיע לו על ידי מלאך או בזולתו דברים או ענינים אין בטבע האדם שידעם מעצמו וזה אם להישרתו ואם להישרת זולתו אל מול ההצלחה כדי להגיע האנשים אל תכלית האנושי (שם ג ח). שהטבע לא יפעל בעצמו לולי בהישרת השכל הפועל כי הוא המישיר אותו להביאו אל תכליתו לפי שהטבע אינו משכיל וכו' אמנם יביא אליהם באמצעות ההישרה וההשגחה השכלית (דרך אמונה, ביבאגו א א). וההישרה אל ההשתמשות בהם (בהמקרים הנפשיים) על דרך נאות (ר"מ בן חביב, דרכי נעם).

הַכְאָבָה, ש"נ, — שם"פ מן הכאיב: וגם לא ישר אצלם להכחיש השכל הנברא עם האדם עד שיאמר שהכאבת מי שאין חטא עליו אין עול בה (מו"נ ג יז). כשתחול עליו הכאבה במכות הנזכרות בתוכחה (מלמד התלמי', בחר). אין המלט לפי דעת אליפז משייוחס העול לש"י בזאת ההכאבה אשר הכאיבני (רלב"ג איוב ז).

****הַכָּאָה**, ש"נ, — א) שם"פ מן הִכָּה: הכאה האמורה בבהמה וכו' הכאה האמורה באדם (ב"ק פג:). הכהו הכאה שאין בה שוה פרוטה (כתוב' לב:). המכה בפטיש הכאה אחת חייב (רמב"ם שבת י טז). רוצה לומר עם אנשי בית שמש היתה ההכאה כלה חמשים איש (ר"י אברבנאל, ש"א ז יט). והבנין והסתירה וההכאה בפטיש (ג"ע לר"א הקראי, שבת ה). — ובהשאלה, °פגישת האור בגוף: ודעת חכמים שנבראו (השמים והארץ) כאחד הוא שבעת הכאת ניצוץ השמש במים לנגד הארץ לראות היבשה מאותם אידים העולים יתחדש הרקיע

והוא שחבר מימי אוקינוס עד קצות השמים (כמ"ע ספרוע, פרדס למוג׳, סדר מועד). הכונה בזה לשמים הנראים כי הם נעשים בסבת הכאת ניצוץ השמש החם במים (שם). — ˚ובמחול ורקוד, כוון תנועות הרגלים לפי משקל הנגינה: לכוין לכל פרטי השיר דוקא דהיינו לפי אופן ההתפעלות התמצית המכוון מכל תנועה ותנועה שבניגון ירקד ברגל לגמור לתמצית כוונה זו ע"י הכאה זו שבריקוד הנקראת בל"א טאק (מאמ׳ יקריס, כרכ׳ חתנ׳ כא). —ומ"ר: היה בידם להתבזות על קדושת שמך ולקבל על עצמן הכאות מישראל כשם שהיו הנביאים סובלים (תנחומא תזריע יג). והאב התקצף על בנו ויכהו הכאות גדולות ומשונות (ידע׳ בדרשי, פרדס א, אולה"ס ג). — ב) ˚בחכמת החשבון, כמו כֵּפֶל: בכפל וחלוק וגם קניין הכאות מספרים והבדלם (משה ריאטי, מקד׳ מעט ג). ואולם אם תחפוץ להפטר מטורח החלוקות ותבחר יתר בשתי הכאות תוריד מזוית א׳ עמוד אד על צלע גב (יש"ר מקנדיה, מעין גניס, סוד היסוד). אחר אשר הודעתי אופן הנחת המספרים צריך להודיע מינים המצטרכים לענינינו והם ארבעה קבוץ חסור הכאה וחלוק וכו׳ הכאה הוא קבוץ מספרים שוים (עוכר לסוחר, פתיח׳). ההכאה תחלק לג׳ חלקים והם הכאת אחדים על אחדים וכו׳ וכנגדם תראה היוצא מן ההכאה דהיינו המספר המכוון כנגד המכה והמוכה (שם ג א).

˚**הַכְבָּשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הכביש: המדרגה הא׳ שישיג אליה האדם היא ההכבשה רוצה לומר שיצרו מתגבר עליו והוא כובש אותו וכו׳ כי ההכבשה איננה מעלה (ר"מ אלבילה, ראש׳ דעת ז).

˚**הַכְזָבָה**, ש"נ, — שה"פ מן הכזיב: כי כל דבר שנודעה אמתעו במופת אין מחלוקת בו ולא הכזבה ולא מניעה (ר"ש א"ת, מו"נ א לא). הדעת ההוא לא יסתור יסודי התורה ולא תמשך אחריו הכזבת האותות וכו׳ במענים מגונים יקבצו ההכזבה והבטול לכל פשוטי התורה אשר אין ספק בהם למשכיל (שם ב כה).

*__הֶכְחֵשׁ__, ש"ז, — שה"פ מן הכחיש: הכחיש עדות בתוך עדות בטלה העדות וכו׳ הכחיש עדות לאחר עדות לא בטלה העדות (ירוש׳ יבמ׳ יס טו.).

*__הַכְחָשָׁה__, ש"נ, — כמו הקודם, שה"פ מן הכחיש: הכחשה תחילת הזמה היא (כתוב׳ יט:). בעדים שישנן בהכחשה ובהזמה (ב"מ ג:). ומה בין הכחשה להזמה ההכחשה בעדות עצמה וכו׳ וההזמה בעדים עצמן (רמב"ם עדות יח ב). מצד המציאות המכחיש אותו תכלית ההכחשה (חזות קשה לר"י ערמאה ד). אם הכחשתו כדברי הרלב"ג או המעטתו כדברי הר׳ הסדאי (ר"י אברבנאל, יהוש׳ י).

˚**הַכְלָמָה**, ש"נ, — שה"פ מן הכלים: לפי שעם ההכלמה תתבטל ותסור אדמימות הפנים (ר"י אברבנאל, נחל׳ אבות ג). באשר ירגישו בפעולותיהם מן התועלת יתחרטו מן ההכלמה ויבקשו מהם מחילה ויתנצלו במה שעבר (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון ג ב).

*__הַכְמָנָה__, ש"נ, — שה"פ מן הִכְמִין: מסית זה הדיוט להכמנה (סנה׳ סז.). שכל חייבי מיתות צריכין התראה וזה נהרג בהכמנה (רש"י שם).

*__הֵכֵן__, ש"ז, כנ׳ הֵכְנוֹ, — כמו ב.*הֵיכָן: אין לך דבר שהוא בעינו ואינו בהכנו אלא דבר אחד בלבד וכו׳ הרי מוקצה שיבש ולא נגע בו הרי הוא בעינו ואינו בהכנו (ירוש׳ שבת ג ו:). ביצים לאפרוחים הרי בעיינן הן ואינן בהכנן וכו׳ עיטורי סוכה הרי בעיינן הן ואינן בהכנן וכו׳ הרי מוכין שנתפזרו הרי בעיינן הן ואינן בהכנן (שם).

*__הֲכָנָה__, ש"נ, — א) שה"פ מן הכין: עשה לך הכנה לדרך (מכות י:). שבת ויום טוב רב אמר נולדה בזה אסורה בזה וכו׳ משום הכנה (ערוב׳ לח:). — ˚ועשיית למשל המאכל באופן שיהיה מוכן וטוב לאכילה, Zubereitung ; preparation: כפי הכנת המאכל האנושי יזך שכל האדם ללמוד התורה ולדעת (מלמ׳ התלמיד, עקב). — ב) ˚סגולה גופנית או רוחנית מה שעושה את הדבר מוכן לדבר מה, Anlage ; disposition: ותמצא האחד אשר יתגבר על המחנה וילחם עמו ותמצא מי אשר אם תזעק אשה עליו יפחד וירעד ואי אפשר גם כן מבלתי היות שם הכנה מזגית בעיקר היצירה ויוסיף זה ויצא מה שבכח בהוצאה (מו"נ ב לח). כי הדבר שיקנה האדם בחכמה בזקנה לבד הוא ההכנה לקבל מעלות המדות (שם ג נד). הכנת הגוף לקבלת הפגע (פרקי משה ג). ההכנה אשר בלוח לקבל הכתיבה (רלב"ג, מלחמ׳ ה׳ א א). עם היות להם הכנה להעתק אל המלאכות האחרות (שם ב ב). כי לפי הכנת האדם לקבול השלימות יצטרך שתהיינה פעולותיו אשר יהיה בהם צדיק וכו׳ ולזה אמר צופר שאם היה

אפשר שיגיד השם יתברך לאיוב תעלומות חכמת ההכנה הזאת אשר נברא בה היה יודע כי כפלים מהשלימות אשר קבל היה ראוי שיקבל לפי ההכנה ההיא (הות, איוב יא). כח טבעי וכו׳ הוא הכנה בגשם לדבר מה או לא הכנה אליו כמו שבשעוה הכנה לקבל הצורה ובאבן היקרה אין הכנה לזה (אמונ׳ רמה א א). צרך ההכנה הטבעית והעיוניית למציאות הנבואה (ר״י אברבנאל, ראש אמנ׳ ח). שחנה אחרי שילדה את שמואל בסבתו קבלה הכנה רבה לנבואה שלא היה לה קודם לכן (הות, ש״א ב א). שהנפש האנושית היא כח והכנה בלבד (הות, מפע׳ ה׳ ח ה). כענין סופר מהיר במלאכתו מתרשל מהכתיבה אבל הוא מוכן ומזומן לה בכח הקרוב הכנה בקצה השלמות (מחזי לדק, אלגזלי 34). שזו ההכנה אשר בה ישיג השכל העיוני הנפרדים הוא ענין שיתחדש בשכל העיוני אחרי השלימות כמו שאומר לפנים עד שהיה יחס ההכנה זו אל השכל הקנוי כלומר אשר בקנין השלם יחס ההכנה הנקראת שכל חמרי אל הנפש (תגמ׳ הנפ׳ א ו). ההכנה הנמצאת בצורות הדמיוניות (שם טוב, מו״נ ב, הקד׳ יא). ובזאת ההכנה נבדלת נפש המדמה מהאדם מנפש המדמה מהחי וכו׳ בהכנה שבה לקבל החוש (רשב״ל דוראן, מג״א ח״י ד). בני אדם שיש להם הכנה טבעית להתעורר למלחמות ולקטטות (פי׳ משלי לזרח׳ הלוי ו יט). ובאמת ההכנה הזאת והניאותות הזו אשר בין הנפש והגוף הוא מתת אלהים (שם יח כב). וזהו ענין סמיכת היד שהיו סומכין ידיהן המברכין על המתברכין לתת הכנה אל המתברך שיקבל השפע או הטוב (מרפא לנפש ל.). וכל דברי אדון הנביאים ע״ה ווייעודיו נתקיימו אם בענין השכר ואם בענין העונש כפי הכנת המקבלים (ר״י אברבנאל, הקד׳ לס׳ יהוש׳). שראוי היה שאול שיבחר ה׳ בו למלך על ישראל מצד הכנתו הטבעית הרצונית והמסכמת (שם, ש״א ט א). — ומ״ר: ואין לו ההכנות שישיגהו הכח וכיוצא בו ואינו יתעלה בעל נפש שתהיה לו תכונה (מו״נ א נב). וכמה פעמים מתרגשת צרה על ידי הכנות טבעיות שמזדמנות לאיש (ר״מ אלשיך, איוב לד יא). וכן בשאר הנסים כלם יתחדשו הדברים ההם אבל לא מסבותיהם הטבעיות ולא כפי הכנותיהם הטבעיות (ר״י אברבנאל, מפע׳ ה׳ י י). מאיזה צד יבוא כל אחד מן הכתות לפי המורגל ברוב בני אדם כפי מדותיהם והכנותיהם הטבעיות (פי׳ משלי לזרח׳ הלוי יב א).

הַכְנָיִי, ־נִיִּי, ת״ז, לנק׳ הַכְנָיִית, — של הכנה, מטבע ההכנה: כי ברא דרך משל החרטום לאפרוח בו יצא מהביצה ויבקענה וכו׳ וגם נתן לו בביצה ההיא כח הכנייי אל שישתוקק לזה (דרך אמונה, ביכלגו ב ד). העקרי הוא שהתולדה הנולדה ממנו מיד הוא השגת התכלית וההכנייי הוא שאין השגת התכלית נולדה ממנו מיד אלא אחר עיון אחר שיבוא אחריו שהוא העקרי וכו׳ וההכנייי גם הוא יתחלק לשנים וכו׳ בבחינת עיון לא אמצעי לתכלית ולא הכניי לעיון עיקרי אבל הוא הכנייי לאמצעי אחר בלתי עיוני (דרך אמונה לרמח״ל יב-יג).

***הַכְנָסָה**, ש״נ, מ״ר הַכְנָסוֹת, — א) שה״פ מן הכנים: הכנסה והוצאה אחד הן ומנו אותן חכמים שנים יציאות השבת אין הכנסה בכלל (ירוש׳ שבת א ב:). הכנסה והוצאה שתים הן ולא נמצאת עוקר כל שם הכנסה (שם הור׳ א מו.). בשעת הכנסת כלים לנרתק שלהם (יומ׳ כד.). העראה זו הכנסת עטרה (יבמ׳ נה:). תנאי בית דין הגדול הוא שתהא הוצאה משל בעל הבית והכנסה משל פועל (מד״ר ברא׳ עב). — *הכנסת אורחים, המעשה והמדה להכנים אורחים אל הבית וקבלתם בסבר פנים יפות: גדולה הכנסת אורחין כהשכמת בית המדרש (שבת קכז.). גדולה הכנסת אורחין יותר מהקבלת פני שכינה (שבוע׳ לה:). והשכמת בית המדרש והכנסת אורחים והבאת שלום בין אדם לחבירו (סדר תפל׳ כל השנה). — ב) *הסכום שנכנס ממשא ומתן או מעסק משבר וכדומה, revenue ; revenus : Einkünfte: מה שלא יעשו השרים אשר להם הכנסת אלף כפלות לשנה (שבט יהודה ז).

***הַכְנָסוֹת**, ש״נ, — שה״פ מן הִכְּנֵס: אם אין ריקות נמצא יהיה הכנסות גשם בגשם וזהו נמנע (רשב״ל דוראן, מגן אבות ב ט).

***הַכְנָעָה**, ש״נ, — שה״פ מן הכניע: שלא ישבו הגרים במקומות חזקים מיוחדים אליהם כי אם בקרב ישראל ועמהם בהכנעה (ר״י אברבנאל, שופט׳ ד יב). למה שיגיע בשאר התאוות והכחות מההכנעה והמוסר (מחזי לדק, אלגזלי 32). כל זה הרדפת המליצה בהכנעת הגאים (הוכב משפט, כאור׳ לאיוב, טמנס). והכנעתה היא רפואתה לשוב לעלייתה (שבט יהודה לב). — ואמר הפיטן: זכור זמורה שהשליך

למעלה, ואהוביך אין לחללה, עשותם כמעי מפלה, חוק לשיתם כלה, אותם להפילה, בְּהַכְנָעָה ובהשפלה (יוצר זכור, זכור את).

***הַכְסָפָה**, ש"נ, — שה"פ מן הכסיף: הכספת פנים (ר"ח פסח' מג.).

***הַכְעָסָה**, ש"נ,—שה"פ מן הכעיס: שיש דין ומשפט על כל מעשה האדם גורו לכם מהכעים אותי כמו אלו ההכעסות כדי שלא תפלו בחרב (רלב"ג איוב יט). ועל אל אלים ידבר דברים של הכעסות על מלך עולמים (מיות' לרסע"ג, דני' יא לו). ובהמרותם ובהכעסתם אותי (רלב"ג איוב טז).

הכר, ממנו הָכַר, א.הַכָּרָה.

הָכַר[1], פ"ע, הָכַרְתִּי, עת' תְּהַכַּר, תְּהַכְּרוּ, — הכר לו, הראה לו פנים של זעם, התנהג אתו בגסות, בקושי, בזלזול, rauh u. verächtlich behandeln traiter qqn. sevèrement.; treat raughly a. w. scorn: עד אנה תגיון נפשי ותדכאונני במלים זה עשר פעמים תכלימוני לא תבשו תַּהְכְּרוּ לי (איוב יט ב-ג).

***הֵכֵּר**, היכר, ש"ז, — שה"פ מן הִכִּיר: צורת הפתח צריכה היכר ציר (ערוב' יא:). במזוזה הלך אחר היכר ציר (מנח' לג.). — *וסימן במה שמכירים דבר: שהעירוב שעושין בחצרות ומבואות מערב שבת משום הכר כדי שלא יעלה על דעתם שמותר להוציא מרשות לרשות בשבת (רמב"ם יו"ט ו). במחיצה שאינה אלא כדי לעשות היכר (הוא, שבת טו יג). — *וכח השכלי שבאדם להכיר ולהבחין דברים: ועם שיקול הדעת וההכר הנכון הם ארבעה חלקים שאין אדם יכול להוסיף עליהם ולא לגרוע מהם (הגיון הנפ' לבר חייא א).

א.**הַכָּרָה**[2], ש"נ, — הַכָּרַת הפנים, קושי מראה הפנים ויחס הזלזול לכל אדם, ונרדף עם חוצפה, Frechheit; arrogance; effrontery: הַכָּרַת[3] פניהם ענתה בם וחטאתם כסדם הגידו לא כחדו (ישע' ג ט).

ב.***הַכָּרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הכיר: מעוברת משיודע עוברה וכמה הכרת העובר סומכוס אומר משום ר"מ שלשה חדשים (נדה ח:). כי המדה הזאת (הדאגה) נראית על הפנים וניכרת בה הכרה גמורה (רשב"ג, תק' מדות הנפ' לז). הנה הוא אומן גדול בהכרת האבנים וציורם (שבט יהודה לב). — ועצם כח הרוחני שבבע"ח להכיר ולדעת דברים, Erkennungsvermögen; cognition; perceptiv faculty: הא למדת שראייה כזאת הכרת לב היא (פי' י' הדברות לנסי בן נח הקראי). וזאת ההכרה הנמצאת בנו אשר היא הנכבדת מן העניינים הנמצאים בנו (ר"ש א"ת, מו"נ א פב). ושפלות מי שנדחק בה מבלי הכרה ומאין ידיעה (ריב"ג, הקד' הרקמה). מי שדעתו חלושה והכרתו מועטה (שם). ומעוט הכרתם במצוקות בעלי החברים ודחק אנשי הסדורים (שם). ואעפ"י שאינן (הבהמות) בני דעת בכח ההכרה שיש בהם לרחק מן הנזק ולקרב אל התועלת יכירו מי שיוטיב להם תמיד והם הבעלים (רד"ק ישע' א ג). — *הַכָּרַת פנים, א) סימנים שע"י אפשר להכיר הפנים: מחוטמו ממקום הכרת פניו (ירוש' סוט' ט כג ד). והזותי את ראשו וראיתיו מת והכרתי אותו בטביעות עינא שהיה משה אשכנזי הנזכר ומהכרת פניו וחוטמו שהיה עקום (סו"ת תורת אמת טו). — ב) *חכמת הַכָּרַת פָּנִים, שלפי שרטוטי הפנים שופטים על תכונת האיש וגורלו, Gesichtskunde; physionomie; my-: והוא רבי ישמעאל של היכלות והכרת פנים ומעשה מרכבה כי ידע סודותיהם עד שהיה ראוי למדרגה קרובה מהנבואה (כוזרי ג סה). — *עשה הַכָּרָה עם: הפצי לעשות הכרה עם האיש הזה וכו' כי צורך לי לעשות עמו הכרה מכמה טעמים (כתר יצחק לריב"ל, תרגוס מכתב). — *הַכָּרָה פנימית, השתמשו במלה זו החדשים במשמ' הרגש הפנימי של הנפש במה שטוב או רע, Gewissen; conscience.

***הֶכֵּרוּת**, ש"נ, — הֶכֵּרוּת שיש בין שני אנשים, שהם יודעים ומכירים זה את זה, Bekanntschaft connaissance: acquaintance: האפיפיור אשר ברומי אשר שמענו מרחוק כי יש לאחינו שם ויושבי ארץ איטליה היכרות אצלו ודורש טוב לעמנו (כתב הנא' יהונתן לק"ק בורדוס, שנת תק"ה). ורצה ליכנס

---

[1]) בערב' כַּהַר a), הראה לאדם פנים זועמים והַכַּרb) זלזל אותו. וכבר פרש ריב"ג מלה זו עפ"י לשון הערב' ואמר: והלשון הזה אצל הערב' נופל על התמיהה הגדולה. [2]) מן הָכַר שלמעלה. ועי' הערה שלקמן. — [3]) במשמעה זו פרשו קצת החדשים. והמפרשים בכלל פרשו הכרה זו במשמ' ב.*הַכָּרָה.

---

a) كهر, b) كر

לעשות היכרות עמו (ספורי מעש׳ להר״ן מ). כי חפץ מאד לקנות לו הכרות כבודו ולבוא אליו בשאלת איזה פרטים לטובת בתי הספר (כתר יצחק לריב״ל, מכת׳ וסמתכר). ולעשות לו היכרות עם איש (גוטלבר ממלריס 103).

***הַכְרָזָה**, ש״נ, מ״ר הַכְרָזוֹת, — שה״פ מן הכריז: כולן צריכין הכרזה בבית דין (סנה׳ כו:). ארבעה צריכין הכרזה המסית ובן סורר ומורה וזקן ממרא ועדים זוממין (שם פט.). אותו מלאך שממונה על הכרזה נ:כזריאל שמו (מד״ר דבר׳ יא). והתחילו בית דין להכריז על נכסי הגזלן כדי להגבות מהם הלוקח ואחר שהכריזו הכרזות לקחה הגזל מיד הגזלן (סמ״ג, מ״ע עג).—״והכרזה בדבר מכירת נכסים: וימי הכרזה שמונה עשר יום וכו׳ הרי ס׳ יום משהתחילה ההכרזה (רש״י ערכ׳ כב.). להמתין ימי הכרזתינו בלא רבית (שם). ומאימתי אוכל הטורף פירות שדה זו משיפסקו ימי ההכרזה (רמב״ם, מלוה ולוה כב יב). וכל שב״ד מוכרין בקרקע של אחרים בקרקע של יתומים או של הקדש או של בעל חוב צריכין הכרזה וב״ד שמכרו בלא הכרזה נעשו כטועין בדבר משנה (שו״ת רשב״א תריז). מלוה שירד לנכסי הלוה הוא עצמו בלא שומא והכרזה עד כדי חובו (תשו׳ הרא״ש סח יג). קרקע שצוו בית דין לעשות שומא והכרזה כדי להוריד בו המלוה וכו׳ אם יש להורידו על פי אותה שומא והכרזה או אם יש לעשות שומא והכרזה אחרת (שם פ ו). — ומכירה בהכרזה: ראובן היתה לו חצר בהכרזה ומכרה שמעון באותן דמים שהגיעה ולא היה לשמעון תשלום הדמים (שו״ת הרי״ף קח). עוד טען ראובן שהפירות הוזלו מחמת ההכרזה ובשביל זה רוצה לנכות לו מהדמים והשיב שמעון כי אמת שתכף אחר ההכרזה הוזלו וכו׳ אך אמנה אחר ההכרזה ימים או עשור חזרו השערים לכמות שהיו והוקרו יותר (שו״ת ר״מ אלשיך קכט). כל העזובון נשאר בתפיסת בית הכומר ושם נמכרו נכסיו בהכרזה והמעות יהיה ליהודי בחובו (שו״ת חת״ס, יו״ד קכז).

הֶכְרֵחַ, ש״ז, — שה״פ מן הכריח, מה שמוכרח שיהיה, מה שצריך דוקא, שאי אפשר בלי זה, מה שאיזה כח מכריח שיהיה, **Notwendigkeit**, **nécessité; necessity**: אשר הביא הכרח החכמה האלהית להגידם לנו במשלים וחידות ובדברים סתומים מאד (ר״ש א״ת, פתי׳ מו״נ). ולזה יאמרו שהוא מן ההכרח שיסודר נימוס מחכם או חכמים להגביל הנאה והמגונה והעול והיושר בין אנשי המדינה (העקרים א ט). שבני אדם עצבים כשמביא ההכרח אל שיהיו מעשי ידיהם נשחתים (שם ג יד). כי אין חפץ האל בדברים שהם על צד ההכרח כי אם בנדבה (שבט יהודה ז). כי מה ההכרח להזכיר הנה בשביל זה הענין (ג״ע לר״א הקראי, קדוה״ת ג). — ואמר החכם: ההכרח לא ישובח ולא יגונה (דרך אמונה לרמח״ל יב). — בהכרח: ואין כל איש שיש לו דבר אחד בכח ראוי בהכרח שיצא הדבר ההוא אל הפועל אבל אפשר שישאר על חסרונו (ר״ש א״ת, מו״נ א לד). כי כל מה שיתנועע במקרה ינוח בהכרח מפני שאין תנועתו בעצמו (שם ב, הקד׳ ח). יראה שמה שתקרא לו ההכנה לקבל המושכלות הוא בהכרח צורה (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ א ב). שהבורא הוא בהכרח אחד בלבד ואין נמצא זולתו (ספורנו, אור עמים, אחדות). שאלו המאורעים באו עליו להכרח החומר אשר אין מפלט ותחבולה להנצל מהם (אוהב משפט, באור׳ לאיוב א א).

***הַכְרָחָה**, ש״נ, — שה״פ מן הכריח: וההכזות לא יהיה כי אם עם ההכרחה והנצחון (השרשים לריב״ג, חלל). וההכרחה (להמיר הדת) היא ללא תועיל (מקוה ישראל לר״מ בן ישראל כס.).

***הֶכְרֵחִי**, ת״ז, לנק׳ הֶכְרֵחִית מ״ר ·חִיִּים, ·חִיּוֹת, — מה שהוא הכרח, מטבע ההכרח, **notwendig**, **nécessaire; necessary**: ואין בהכרחי טוב ורע בלל אבל שקר **ואמת** (ר״ש א״ת, מו״נ א פב). עוד נגעי תקופות הימים הסובבים עלי בתמידות וחדושם הכרחי (כתיב׳ עולם יב). כפילת החושים הנמצא בבעל חי כדי שיסודרו ענייניהם בענין יותר נאות ויותר שלם ואעפ״י שאינו הכרחי להם לתיקון חיותם (העקרים א ו). וזה (השארות הנפש) דבר הכרחי אל התורה כמו שאמרנו (שם יא). כי החיוב והשלילה חולקין האמת והשקר תמיד בכל החמרים ר״ל בהכרחי ובנמנע ובאפשר (שם ג כא). הדבור הראשון לחקור אם היה המלך הכרחי בקבוץ המדיני (ר״י אברבנאל, ש״א ח ד). ולא דבר הנה הכתוב אלא על מה שהוא הכרחי בהבדל (ג״ע לר״א הקראי, קדוה״ת א).—ולנק׳: וזאת ההקדמה הכרחית להם מפני ההקדמה הראשונה (ר״ש א״ת, מו״נ א פג). כל ספור שתמצאהו כתוב בתורה הוא לתועלה

הכרחית בתורה (שם ג ו). וזאת האמונה אף על פי שאינה הכרחית לתורה אלהית בכלל ולא לתורת משה בפרט וכו' (העקרים א כג). שראוי שימשוך האדם אחר קבלת האבות וחכמי הדת אף על פי שהיא הכרחית לתורה אלהית (שם יד). שהיתה המלכות הכרחית לתשועת העם (ר"י אברבנאל, ש"א ח ד). ממה שאמרו במעלות בני אדם כי ידיעת זה הכרחית למבקש החכמה כדי להדבק בה ולהתרחק מהפכה (המעל' לרש"ט פלקירא א). ואם אינה מתנועעת בטבעיות ולא בתנועה מלאכותית כ"ש שלא בתנועה הכרחית שאם תתנועע בתנועה הכרחית אם כן לא תמצא לגוף חי שום תנועה רצונית בשום עת (תגמ' הנפ' ד.). זאת התנועה נקראת תנועה ההכרחית כי לדעת זה הגלגל מכריע ומכריח כל הח' רקיעים עם כוכביהם אל זאת התנועה בעצמה (נחמ' ונעים, דוד גנז א יב).—ומ"ר: וישמרוהו מכל הזק ויועילוהו בשמושיו ההכרחיים (ר"ש א"ת, מו"נ א נד). כי כמו שמן האיש האחד ילקח ראיה על כל אישי המין בידיעת הדברים שהם עצמיים והכרחיים למציאותו וקיום מציאותו כן ראוי שתלקח ראיה מן הדברים שבאו בתורת משה ההכרחיים למציאותה וקיום מציאותה (העקר' א יא). ולהיות שני הדברים הללו הכרחיים למציאות התורה וכו' בעבור זה כתב נעשה אדם (שם). שעם ההודאה שהיו המלכים הכרחיים באומות הנה בעם ישראל היו בלתי צריכים (ר"י אברבנאל, ש"א ח ד). ההקדמות הכוללות אשר הציעום המדברים וכו' והם הכרחיות בקיום מה שירצו לקיימו (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). וברוב יכנים (האדם) עצמו בסכנות עצומות ברכיבת חים ועבודת המלכים ותכלית כונתו להשיג אל אלו המותרות שאינם הכרחיות (שם ג יב). וכן פועל הגלגל רצוני לומר אשר המציאו על תכונות הכרחיות לבוא אל התכלית אשר בעבורו נמצא (ספורנו, אור עמים יח.).—וקצת במשמ' שֵׁם, מה שהוא הכרח לאדם, ואמר המליץ: ולא ישמח זהב יהב ורקב גבר תמים ולא ידרש יתרים, אבל ישמח בְּהֶכְרֵחַי[1] ולמעט יהי צריך להדמות לעירים (ר' לוי בר חיים, בתי הנפ' והלחש' א). כי כאשר נתבונן במציאות נמצא כי כל הרעות העולמיות אינן רק מצד מעוט ההסתפקות בני אדם בהכרחי (י"ג יסודות לר"ד בר יו"ט בן בילא ז).

[1]) כך נקוד בכ"י.

הַכְרָחִיּוּת, ש"נ, — סגולת מה שהוא הכרח: והוא מבואר שאין ראוי לקראם כלם עקרים לפי שאין הכרחיותם לתורה אלהית בשוה (העקרים א טו). הא לך תועלת החכמה מה רב כחה והכרחיותה למלך בקיום מלכותו (נוה שלום ז א ח). הנה יהיה באמת מחשבתם בחיוב המלך והכרחיותו כוזבת (ר"י אברבנאל, ש"א ח ד). וכן קראו במקום אחר ספק עצום קשה להפרד ממנו יען וביען הרגיש בחוזק הטענה הזאת והכרחיותה (הוא, מפע' ה' ט ע). — ומ"ר: ומי שנעדר הממון הוא טובע ביון הזמנים לבקש המזון והמלבושים והמשכן ויתר ההכרחיות המחיה א"כ אין לו עת הפנאי לקנות החכמה (מאזני צדק, אלגזלי 120).

הֶכֵּרִי, ת"ז, לנק' הֶכֵּרִית, מ"ר הֶכֵּרִיִּים, הֶכֵּרִיּוֹת, — של הֶכֵּר, של הַכָּרָה: הטענה מהנכתב והמשמעות מן הדתות ההכריות מן המסופק מן הגדר מן ההעתקה מהדומה מהמכתב והמשמעות (נופ' צופ', מסיר ליאון א י).

***הֶכְרֵעַ**, ש"ז, מ"ר הֶכְרֵעִים, — שה"פ מן הכריע, א) מה שמכריע קצת את כף המאזנים, עֹדף שמוסיף החנוני על הכמות המדויקה כשתי כפות המאזנים עומדות עין בעין והעדף הכריע את הכף, Übergewicht; surpoids; overweight: כשהוא שוקל בהכרע הוא שוקל או עין בעין הוא שוקל (כרית' ה.). היה מבקש ממנו עשר ליטרין לא יאמר לו שקול לי אחת אחת והכריעה אלא שוקל לו כולן בבת אחת ונותן הכרע אחד לכולן (ב"ב פט.). אם יש מקום קבוע לבית הכסא מלא היד אם לאו כהכרע מדוכה קטנה של בשמים (שבת פא.). אין לך כל פורענות ופורענות שבאה לעולם שאין בה אחד מעשרים וארבעים בהכרע ליטרא של עגל הראשון (סנה' קב.). — ב) בהשאלה, הֶכְרֵעַ בשקול הדעת, נטייה מוחלטה בהדעת לאחד מצדדי האפשר: חמש מקראות בתורה אין להן הכרע (יומ' נב.), ר"ל שאין להכריע עפ"י שקול הדעת אם הפסוק מחובר לשלפניו או לשלאחריו. אבל אם עשאן (את שבע המצות) מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם (רמב"ם, מלכ' ח יא). והדבר צריך הכרע (הוא, סנה' ד יא), ר"ל עוד צריך להכריע כך או כך. כך הוא הכרע כל הדברים (הוא, תשוב' ט א). וכן לפעמים יקרו רעמים וברקים ורעש מזיקים והופכים מקומות ואלו ההיזקים הם נופלים במקרה מהכרח

טבע ההויה וההפסד (אוהב משפט לאיוב כג). — ומ"ר: אלו ההכרעים (ירוש' מגי' ד על ד).

הַכְרָעָה, ש"נ, מ"ר הַכְרָעוֹת, שה"פ מן הִכְרִיעַ, — א) הכרע במשקל: והקב"ה יודע בהכרעות (כרית' ה.). שלא היה שוקל ההכרעות לבד אלא מניחן כמות שהן והמקום יודע מה משקלו (רב"י שם). שטוב יותר ללוקח מדידה בדקה כדי שיקח הכרעה לכל מדה ומדה (טור מכיר' רלא). נותן לו את גרומיו הכרעותיו לכל י' ליטרא מוסיף לו עשירית וכו' והיה צריך ליתן לו הכרעות רבות (רע"ב ב"ב ה יא). — ב) הטיה בשקול הדעת לאחד הצדדים: אף הפשרה צריכה הכרעת הדעת (ירוש' סנה' א יח.). אין הכרעת שלישית מכרעת (פסח' כא.). וכבר ידעת הכרעתם דעת אומות העולם על דעתם בענייני התכונה האלו (שם ב ח). ואין צריך שיודחו הכתובים ויפורשו מפני הכרעת דעת שאפשר להכריע סותרו בפנים מן ההכרעות (שם כה). פרק ששי ידבר בהכרעת אמונת החדוש על אמונת הקדמות במין ממיני ההכרעות (הקד' שעה"ש לאבן לטיף). אפילו יאמר לך על שמאל שהוא ימין ע"כ צריך שתהיה ההכרעה מסורה ללב החכמים (מרפא לנפש יח.). — °והכרעת הרצון: שמאמרו שהעולם צריך למכריע יכריע מציאותו על העדרו מקום ספק גדול מאד כי ההכרעה וההתיחדות אמנם יהיו לנמצא אחד מקבל כל אחד משני ההפכים (ר"ש א"ת, מו"נ א עד). חשב אחד מן האחרונים שהוא מצא דרך טובה מאד יותר טובה מכל דרך שקדמה והוא הכרעת המציאות על ההעדר (שם). — ומ"ר *הכרעות, בענין המקראות שבתורה וכדומה: ויבינו במקרא אלו ראשי הפסוקים וכו' ההכרעות והראיות (מד"ר ברא' לו).

°***הַכְרָתָה***, ש"נ, — שה"פ מן הכרית: והכרתת זרע עמלק קודמת לבנין הבית (רמב"ם, מלכ' א ב). וכבר מנינו למעלה העמדת המלך והכרתת עמלק (סמ"ג מ"ע, סי' קכג).

°***הַכְּשָׁה***, ש"נ, — שה"פ מן *הכיש: שהכישוה (את הבהמה) להוציאה וכו' שקנאוה במשיכה או הכשה ונעשו הם הבעלים (לבוש, נזקי ממון שלו ג).

הֶכְשֵׁר, ש"ז, — שה"פ מן הִכְשִׁיר, א) במשמ' הכנה, הכשר הנזק: הכשרתי במקצת נזקו חבתי בתשלומי נזקו בהכשר כל נזקו (ב"ק א ב). — ב) מה שמכשיר דבר: הכשר מבוי בית שמאי אומרים לחי וקורה (ערוב' א ב), ר"ל צריך להתקין להמבוא לחי וקורה כדי שיהיה כשר עפ"י דיני מבוא. הכשר סוכה בארבע אמות (סוכ' ג:). עוף הכשרו מן הצואר (חול' כז:), ר"ל ששחיטה מן הצואר עושה אותו כשר לאכילה. בהמה שנבראת מן היבשה הכשרה בשני סימנים דגים שנבראו מן המים הכשירן בולא כלום (שם). עור מצה איני יודע לו הכשר לכלום לא לספר תורה ולא לתפילין ולא למזוזות ולא למגלה (ר"י ברצלוני, הלכ' ס"ת יד). — ואמר באזהרותיו: קדושת הֶכְשֵׁר מצרי לשלש דורות להכניסו תחת חבלך (שוא, אזהר' כג:). כי זה הענין תכליתו הוא תמור הקרבן אשר הוא על ידי הכשר ותקון טהרה (ג"ע לר"א הקראי, תפלה). — ג) °בכלל הֶכְשֵׁר, תקון דתי בעניני או"ה להכשיר, והתעודה שנותן למשל הרב על הדבר שהוא מתוקן עפ"י התקון הזה. נהוג בדבור. — ד) °שם נרדף עם רבית: הלוה בכך וכך הכשר, ר"ל בכך וכך למאה. נהוג בדבור ההמוני.

הַכְשָׁרָה, ש"נ, — שה"פ מן הכשיר: הכשרת (מים) (תעני' י.). ויש לדעת הואיל ומצאנו הכשרתה (של התפלה) בגלות וישראל בגלות הם טמאים והתפלה היא ראויה מהם יכשר גם מן הטמא הוא הדין על הקריאה (ג"ע לר"א הקראי, תפלה).

הֶכְשֵׁרוּת, ש"נ, —סגולת דבר שהוכשר: סוררים היו אלא שנהג עמהם בהכשרות (מכי' בוא יו).

°***הֵל***[1]), ש"ז, כנ' הֵלִי, הֵלוֹ, — הופעת האור, Schein, clarté; sheen: פרש ענן להאהילי, מגיה בליל הֵלִי, פנוקים שלש האבילי, דודי לי (יוצר שבת חוהמ"פ, אהוביך). זהרי נפשים יגלו מֵהֵלוֹ, מוקדי רשפים יתצבו מקולו (ר"י הלוי, אופ' לסוכ', יה). — ואמר המליץ: ואשא עיני וארא על פני המדבר שבע נערות, בשפע מאורות, הארץ מאירה מהלם, ושכן עליהן אור נעלם (תחכמוני, שער כ). —ומ"ר: שיתנוצצו על שוכני הארץ הילים ומאורים עד אין מספר (תגמ' הנפ' א ד).

הָלֹא, — עי' לא.

הָלָא[2]), — קל אינו נהוג.

---

[1]) מן א.הלל, עי"ש.

[2]) אין פעל דומה לזה בלשונות האחיות ורגלים

— נפע׳, נהלא, לנק׳ נהלאה, — שנתרחק, שהרחק, removed ; éloigné ; entfernter : ביום ההוא נאם יי׳ אספה הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הרעתי ושמתי את הצלעה לשארית והנהלאה[2] לגוי עצום (מיכ׳ ד ו-ז). — והשתמשו בו הסופרים במשמ׳ זו : אפודת נזר לשבט מושלים הממלכה הנהלאה נעם ה׳ עליה (מנחם, אגר׳ ר׳ חסדאי לסכוזר). — ואמר המשורר : וכראותי כי רדופי צפרים הם, רחוקות מלהשיג נהלאות, הכינותי מצודי מחשבותי, לתתם תוך כלוב הבין כלואות (ר״י סלוי, לך ססר).

— פע׳, *הלא, — הרחיק, גרש : הלא יגון שמח ונטוש יגונך, ואל תרגז לכל ילדי זמנך, ובצר לך חזק וסבול פגעיו, היה כצור לכלכל ים שאונך (רס״ט פלקיירא, לרי סיגון כ:).

הָלְאָה[1],—מלת רמז המקום והזמן, במשמ׳ אֶל הרחוק מפה או מהזמן הנכחי, weiterhin; plus loin farther : ויאמרו גש הלאה (ברא׳ יט ט). וירם את המחתת מבין השרפה ואת האש זרה הלאה כי קדשו (במד׳ יז ב). וחלפת משם והלאה ובאת עד אלון תבור (ש״א י ג). הנה החצים ממך והלאה (שם כ כב). — ומהלאה למקום פלוני, ר״ל אחרי המקום : ויט אהלה מהלאה למגדל עדר (ברא׳ לה כא). והגלתי אתכם מהלאה לדמשק (עמוס ה כז). סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלם (ירמ׳ כב יט).—וביחס להזמן : והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן (ויקר׳ כב כז). מן היום אשר צוה יי׳ והלאה לדרתיכם (במד׳ יה כג). ויהי שאול עון את דוד מהיום ההוא והלאה (ש״א יח ט). אל עם נורא מן הוא והלאה (ישע׳ יח ב). כי אני יי׳ אלהיהם מן היום ההוא והלאה (יחזק׳ לט כב).

הַלְבָּנָה, ש״נ — שה״פ מן הִלְבִּין, הַלְבָּנַת פָּנִים, הביוש שאדם מֵבִיש את חברו וגורם לו שילבינו פניו מבושה : והנה בהלבנת פנים לא נזכר ברית אלא בכללות התורה שכל המצות שוות בזה (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות ג). וההלבנה הזאת שדברו בה חכמי ישראל היא במי שמביישין אותו בדברים (רשב״ל דוראן, מגן אבות ג יא). ופניו מתכרכמים ומתלבנים וזהו שאמרו בענין ההלבנה דאזיל סומקא ואתי חיורא (רע״ב, אבות ג יא). צער ההלבנה מר ממות על כן יפיל אדם את עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים (אורח׳ לדיק׳, שער הכושת). אבק הרציחה היא הלבנת הפנים (שם).

הַלְבָּשָׁה, ש״נ, — א) שה״פ מן הִלְבִּישׁ. במקומות שנוהגים שעושים הלבשה לנערים (עולת תמיד על או״ח רכג ד).— ב) הַלְבָּשַׁת מעות בסחורה, ר״ל הכנסת מעות מזומנים בקניית סחורה, investement : תמכר כל הסחורה הנז׳ ותבוא הלבשתה לידו או ליד קרובו (שו״ת מהרשד״ם, חו״מ נו). שכבר החליף הגוי הסחורה ושלח ההלבשה לאחיך וכו׳ אתה תחסירהו פה באומרך שנאבד בהלבשה שבא משם (שם). הפסיד שמעון בהלבשת המעות יותר ממה שהיו קודם ההכרזה שאז הלביש הוא מעותיו בשעת עליית שערים (שו״ת ר״מ אלשיך קכט). ראובן שלח למצרים על יד פקידו לוי קצת בגדים לעשות בהם כרצונו במצרים ולא עלה ביד לוי לעשות מהם שום מכר או הלבשה וכו׳ הלך ונתייעץ עם יששכר הנפקד ואמר הנה זאת מצאתי הכר נא אם אעשה הלבשה זאת אם לאו כי לא מצאתי עד הנה להלבישם רק עם זאת ואם לא יכשר בעיניך אשיבה ידי לבטל ההלבשה הזאת (שו״ת לחם רב קז). ראובן תושב עיר צידון היה לו פקיד בעיר ויניציאה שהיה שולח כל סחורותיו לידו כל הימים והפקיד היה מוכרם והיה חוזר לשלוח לו ההלבשה לעיר צידון וכו׳ וימכרם וישלח הלבשתם ליד ראובן וכו׳ ושלח יששכר אגרת לראובן להודיעו שהיה שולח לו הלבשתו וכו׳ לעיר צובה באופן שהוכרח ראובן ללכת לעיר צובה לקבל הלבשתו מיד זבולון (שם קפא). ולהלביש המעות בסחורות אחרות וכו׳ ומכר הבגדים ושלח ההלבשה לראגוזה (מהרש״ך א י). — ובמשמ׳ הלבשת בגדים הרשמים לאדם שנכנס במשרה מהמשרות, ועם זה עצם הכנסת הפקיד בפקודתו.

לדכר כי גם בעבר׳ לא היה פעל זה. ועי׳ הערה שלקמן. — [1]) נגזר מן הלאה. כך חברו מנחם במחברת הלאה, ואמר ריב״ג וז״ל : והנהלאה לגוי עצום הנדחה והרחוקה והנודדת הנין בא לנפעל ומן הראיה הגלויה על מה שפרשנו בהנהלאה כי הוא מושב על אמרו אספה הצולעה והנדחה אקבצה הלא תראה שאומר ושמתי את הצולעה לשארית והנהלאה לגוי עצום ושם הנהלאה לעמת והנדחה כי הוא בענינו. ע״כ. ואעפ״י שקרוב הדבר שהיה כתוב בתחלה ו הנחלה במקום והנהלאה, כמו את הנחלות לא חזקתם (יחזק׳ לד ד), מ״מ לפי הכתיב עתה הסכימו גם רוב החדשים שנפעל זה נגזר מן הָלְאָה.

[2]) הרכבה מן קולות הרמז והקריאה הַ, לַ, אַ, ועם ה התנועה להמקום. בארמ׳ הַלָּן, להַלָּן.

*הַלָּהּ[1], — מלת הרמז לזו"נ, במקום האיש ההוא או האשה ההיא, בנגוד להקודם לזה, זו, jener, celui-là; that the there: אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות הלה (ר"ל מי שנושא הדגל) מניף בסודרין והסוס רץ ומעמידו (סנה' ו א). אימת שירצה הלה (הלוקח) יבוא ויטול את מעותיו (ערכ' ט ד). אם משיצאה אבן מידו הוציא הלה את ראשו וקיבלה הרי זה פטור (ספרי, שופט' קפג). הרי שגזל הגר ונשבע לו ושמע שמת הגר והיה מעלה כספו ואשמו לירושלם ופגע באותו הגר וזקפו עליו במלוה ומת זכה הלה במה שבידו (ב"ק קט.). היא אומרת משארסתני נאנסתי ונסתחפה שדך והלה אומר לא כי אלא עד שלא ארסתיך והיה מקחי מקח טעות (כתוב' א ו). המוציא שטר חוב על חברו והלה מוציא שמכר לו את השדה (שם יג ח). הלוקח אומר גדול לקחתי והלה אומר איני יודע זכה בגדול (ב"מ ח ד). המלוה את חבירו על המשכון ואבד המשכון א"ל סלע הלויתיך עליו ושקל היה שוה והלה אומר לא כי אלא סלע הלויתני עליו וסלע היה שוה (שבוע' ו ז). המטהר יינו של ע"א ונותנו ברשותו והלה כותב לו התקבלתי ממך מעות (ע"ז ד יב). היו מהלכין בדרך ואין לו מה יאכל נותן לאחר לשם מתנה והלה מותר בה אם אין עמהם אחר מניח על הסלע או על הגדר ואומר הרי הן מופקרים לכל מי שיחפוץ והלה נוטל ואוכל (נדר' ד ח). לאדם שאומר איש פלוני גבור וזה גבור אלא שהלה גבור ממנו (ספרי עקב ג). ובדרך לא היה והלה היה בדרך (פסח' נד.). המוכר שפחתו וילדה זה אומר ברשותי ילדה והלה שותק זכה בה (ב"ק מו:). הנותן ערבון לחבירו ואמר לו אם אני חוזר בי ערבוני מחול לך והלה אומר אם אני הוזר אכפול לך ערבונך נתקיימו התנאין (ב"מ עז:). הנותן טליתו לאומן אומן אומר שתים קצצת לי והלה אומר לא קצצתי לך אלא אחת (ב"ב מה:). כיצד עושין לו (להמסית) מדליקין לו את הנר בבית הפנימי ומושיבין לו עדים בבית החיצון וכו' והלה אומר לו אמור לו מה שאמרת לי ביחוד והוא אומר לו והלה אומר לו היאך נניח את אלהינו שבשמים ונעבוד עכו"ם (סנה' סז.). האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך אם אי אתה מתארח אצלי ותאכל עמי פת חמה ותשתה עמי כוס חמין והלה הקפיד כנגדו אף אלו נדרי זירוזין (נדר' כד.). — ולנק': מת אחד מבעלי אחיות ועשה בה מופנה מאמר ואח"כ מת אחיו השני בית שמאי אומרים אשתו עמו והלה תצא משום אחות אשה (יבמ' ג ה). — *הַלָּה וְהַלָּה, האחד והשני: שהלה הוציא את אשתו משום ערוה והלה נכשל בה (מד"ר במד' ט).

[1]) כך נקד ברט (Barth, AJSL XIII, oct.), לוי הַלָּה. ומרכב מן ל הרמז, כמו במלת הַלָּזֶה, עם ה ההודעה בראשו. — ומ"ר הַלָּלוּ, עי' זה הערך.

*הָלָה[1]), ש"נ, מ"ר הָלוֹת, — כעין עגול של אור סביב הלבנה, Halo: ואם עלתה (השמש) שחורה נוטה לירוקה או שהיה סביבה הלה אחת או שתי הלות תורה על מטר וכו' ואם היה (הירח) שחור או ירוק יורה על גשמים ואם היתה ההלה שסביבו אחת זכה מתהלל מעט מעט תורה על צחות וכו' וכל מה שההלות יותר יהיו הדברים המורים עליהם יותר (אות' השמ' לר"י הכהן, משפטי הכוכ' ב).

*הִלָּה, ש"נ, מ"ר הִלּוֹת, — כמו הֵל: די לך אהובה תאחוז שכלי, תפרח ותלמד תורה וסוד, הלת מאורך תאיר גבולי, תמצא מנוחה הדר והוד (רני ושמחי, פיוט', יפה נגלות). והיא מדרגה אחת משפע מוצק על הנושאים אל קבלתו כמו משל השמש והלותיו שהמשלתי למעלה (תגמ' הנפ' א ה).

*הַלְהָבָה, ש"נ, — שה"פ מן הִלְהִיב: והקבוץ וההעצר הבינוניים הלהבתם והוצאתם החום אל ההתנועעות פחות (קאנון א ב ג יב).

*הַלְוָאָה, הלוואה, ש"נ, — שה"פ מן הִלְוָה: האומר איני מתפרנס משל אחרים וכו' נותנין לו לשום מתנה, ונותנין לו לשום הלוואה (תוספתא פאה ד יב). שכיב מרע שאמר תנו הלואתי לפלוני הלואתו לפלוני (ב"ב קמח.). בהפקעת הלוואתו (ב"ק קיג:). משכנו שלא בשעת הלואתו (ב"מ פב.). בד"א בשטרי הלוואות אבל שטרי מקח וממכר כותבין חוץ מן האחריות שבו (שם קסח:). — יועצם סכום המלוה: אי זהו עושק זה שבא ממון חבירו לתוך ידו ברצון הבעלים וכיון שתבעוהו כבש הממון אצלו בחזקה ולא החזירו כגון שהיה ביד חבירו הלואה או

[1]) בערב' הַאלַה a) כנראה שאולה מן ל Halo (Fränkel, 205).

a) هالة

שבירות והוא תובעו ואינו יכול להוציא ממונו מפני שהוא אלם וקשה (רמב"ם, גזל' ואבד' א ד). — ״הַלְוָאַת חן וחסד, ר"ל לא לשם עסק, לא ברבית: ששמעון בעל הממון היה חייב לו מאה פרחים בהלואת חן וחסד (שו"ת מהרש"ך ב ב). ראובן תבע משמעון י"ב אלפים מהלואת חן וחסד שהלוה לו יום פלוני (שו"ת לחם רב קכג). אשר קדשוני במלוה הלואת חן וחסד שהלוו לי להוציא כלי זה למעשהו (ר"י נאגארה, הקד' זמיר' ישראל). להלוותו הלואות חן וחסד (פלא יועץ, הלואה). — ומשל: ההלואה תחלתה אהבה וסופה מצה ואיבה (מראה המוסר כא.).

*הלואי,— עי' *לואי.

״הַלָּווֹת, ש"נ, — שה"פ מן הִלָּוָה: לכן כללה (לאה) שלשתם במספר אחד באמרה כי ילדתי לו שלשה בנים שהלוות שוכרה לא היה בסבת לוי בלבד כי אם בסבת שלשתם (ר"י אברבנאל, ויצא).

*הַלְוָיָה, ש"נ, — כמו לויה: לא בא על ידינו ופטרנוהו בלא הלויה ולא ראינוהו והנחנוהו בלא פרנסה (ירוש' סוט' ט כג ד).

*הִלּוּךְ, ש"ז, — שה"פ מן הִלֵּךְ: מקום הילוך רגלי הכהנים (מדות ג א). שהזבח נפסל בארבעה דברים בשחיטה ובקבול ובהלוך ובזריקה רבי שמעון מכשיר בהלוך (זבח' א ד). אפילו שהא כדי הילוך ארבע אמות (ירוש' ברכ' ד ו). כדי הילוך ארבעה מילין (פסח' מו.). שליש בישיבה שליש בעמידה שליש בהילוך (כתוב' קיא.). הלך על גבי אבנים שמזדעזעין בשעת הילוך (רמב"ם, טומא' מת י יא). הרגל מועדת לשבור בדרך הלוכה (ב"ק ב א). הילוכו בקדושה (ירוש' ברכ' ט א). שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול (שבת קיג.). אמר לו אדוני המלך קבל אלו התאנים שאני הוא אותו זקן שמצאת בהילוכך (תנחומא קדוש' ח). — ובדברים לא בע"ח: שיש הילוך לקול וכו' והילוך לאש (מד"ר בראש' יט). אבל המזלות מהלכים סביב הילוך מועט ואין מקיפין את הגלגל (רש"י פסח' לד:). הוא הלוך האמתי לשמש בזמן חדוש הלבנה (ג"ע לר"א הקראי, קדו"ח ג). אבל מסביבה שנייה ולאחריה אינה מכח האדם אלא מכח המים בהילוכן (רמב"ם שחי' ב יג). — והמרחק שאדם מהלך: ומוצא הילוכה של גיהנם שני אלפים מאה שנה (מד"ר שה"ש, את היא). — ובמשמ' ״אופן הליכתו של אדם: והם ה' סימנים קוי פניו מראית עין, לבוש והילוך וצחוק (כ"ס, תרג' כ"ז יט). — ובהשאלה, ״הִלּוּךְ הדבר, ר"ל אופן מנהגו: וכן הילוך הדבר בכאן כי הבינוני לא יתכן שנלמד מן הגדיל (מפת' לרכנו נסים, שבת, פרק ר' אליעזר). — *הִלּוּךְ מֵעַיִם, שלשול[1]), Durchfall; diarrhée; ‑hoea: זה אחד משׁשה דברים שהן סימן יפה לחולה ואלו הן עיטוש זיעה קרי שינה חלום הלוך מעים בדרך ארץ (פסיק' דר"כ, אנכי אנכי, ומד"ר בראש' כ). הילוך מעים והילוך הבטן (אסף הרופא, כ"י מינכן). נקביו קשין עליו וצריך הוא להפתח בהילוך המעים כדי שלא ימות לשחת (רש"י ישע' נא יד). הוא הלוך המעיים בשלשול (הוא, ירמ' מח יב). — ואמר המליץ: ויאמר (הרופא) כי האחד בזיעה תהיה רפואתו, ולאחר אמר כי תהיה בהלוך מעיו ארוכתו (המכקש לרש"ט פלקיירא). — ובכלל ״נזילה חזקה, כמו נזילת דם: כאשר יולד הילוך מרחם האשה (אסף הרופא, כ"י מינכן יא).

הֲלוּכָה, ש"נ, כמו הִלּוּךְ, הֲלִיכָה: יזכר אדיריו יכשלו בהלוכתם[1]) ימהרו חומתה (נחום ב ו).

*הַלְוָכָה, ש"נ, —כמו הוֹלָכָה, הלוכה והבאה: שהשחיטה בהילוכה ובהבאה (הלכ' פסוק' לר"י גאון 142).

הִלּוּל, ש"ז, מ"ר הִלּוּלִים, — א) רק במ"ר הִלּוּלִים קריאות של ששון ושמחה, וחגיגות של ששון בקריאות של שמחה, כמו בבצירת הכרמים ולקיטת שאר הפרות, Jubel; jubilation: ויצאו השדה ויבצרו את כרמיהם וידרכו ויעשו הִלּוּלִים ויבאו בית אלהיהם ויאכלו וישתו (שופט' ט כז). ובשנה הרביעת יהיה כל פריו קדש הִלּוּלִים ליי' (ויקר' יט כד). —ואמר הפיטן: ולא תאכל ערלים בטרם הִלּוּלִים ולא תהדר גדולים ודלים נחפרים (אזה' לר"י ברללוני, בלל שדי). —ובמשמ' *שה"פ מן הִלֵּל, נרדף עם תהלה, שבח: הללוהו (את האלהים) בהלולים הרבה (פסח' קיז.). — ואמר הפיטן: שמו מפארים עדע חבלו, ונערץ באראלי קדש הִלּוּלוֹ, ובהיכלו כבוד

[1]) בערב' גַ'רַיאן a), אשתטלאק אלבטן b).

[2]) כך הכתיב, לפי המערבים, והקרי בהליכתם. למדנחאי גם הכתיב בהליכתם, ובקצת ספרים בהליכותם.

a) جريان ، b) استطلاق البطن

אומר כלו (קרוב׳ א כ״ה, וככן). וכל יושבי תבל פצחו הִלּוּלו, ומלאכי מעלה הנעימו מהללו (יוצר ב׳ שבוע׳, וכל העם). הִלּוּל קוני אקשיבה, ובחקר דתו אתישבה (יוצר שבה״ג, אבות כחיל). אל זכור נשכחות לך הִלּוּל, ועם תקטין כרגע מלול (סלית׳ יום ד, אם עונינו). סוגדים להם (להעצבים) ואליהם מתפללים, נותנים להם כבוד והִלּוּלים, משתחוים למו ומשאלותם שואלים (יוצר ב שבוע׳, תעתועים). — *ובענין התפלות אצל היהודים, קריאת ההלל: תמרה זו אין בה פסולת אלא תמרים לאבילה לולבין ל ה י ל ו ל הריות לסיכוך (מד״ר במד׳ ג). — ב) *נרדף עם חֲתֻנָּה[1]: כל עדיה פתחה הכלה, כוס מזגה לקרואי הִלּוּלָהּ, כבשו פניהם מהביט צלה (שבת א תנוכה, אודך). — ובהשאלה, *הלולא דרשב״י, יום פטירתו: ותלך (נפש הצדיק אחרי המות) צהלה ושמחה לחוג את חג אורות אשר עשתה בחברת הגוף כנכנסת לחופה לפני יתברך כי על כן קראו בספר הזוהר אל פטירת נפש צדיק ה ל ו ל א (ר״מ אלשיך, איוב ל כג).

***הִלּוּם**, ש״ז, מ״ר הִלּוּמִים. — שם״פ מן הָלַם, הִלֵּם, עטרת הִלּוּמִים, שהולמת את הראש, מכוונת לפי הראש: אל מלך מלא רחמים, בגדי ישע הלבישם וכתר ה י ל ו מ י ם, ראשם עטר בפז והלי בתמים (שיר תרוזי כהקד׳ ספר הלבוש). — ואמר הפיטן: סגלתי משכתיך חסד עטרת הִלּוּמים, התכללי בשלך שתים מתאמים (יוצר שבת ה אחה״פ, סגלתי).

הָלוּם, — עי׳ הֲלֹם.

הַלָּז[2], — מלת הרמז לזו״נ, כמו הַזֶּה, הַזֹּאת. קח את הבשר ואת המצות והנח אל הסלע הַלָּז ואת המרק שפוך (שופט׳ ו כ). לכה ונעברה אל מצב פלשתים אשר מעבר הַלָּז (ש״א יד א). מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הַלָּז והסיר חרפה מעל ישראל (שם יז כו). מה הציון הַלָּז אשר אני ראה (מ״ב כג יז). רץ דבר אל הנער הַלָּז לאמר (זכר׳ ב ח). ויקרא ויאמר גבריאל הבן לְהַלָּז את המראה (דני׳ ח יז). — ולנק׳: ויאמר אל גיחזי נערו הנה השונמית הַלָּז עתה רוץ נא לקראתה (מ״ב ד כה-כו).

[1]) בארמ׳ הלולא: רב אשי עבד ה ל ו ל א לבריה (ברכ׳ לא.). ברכושתא ושונרא עבדו ה ל ו ל א מתרבא דביש גדא (סנה׳ קה.). אגרא דבי ה ל ו ל י מילי (ברכ׳ ו:).

[2]) לפי דעת החכמים מקצר מן הַלָּזֶה, הַלֵּזוּ.

הַלָּזֶה[1], — מלת הרמז לזכר, כמו זה, להעומד בקצת מרחק, dieser ; celui-ci ; this : ותאמר אל העבד מי האיש הַלָּזֶה ההלך בשדה לקראתנו (בראש׳ כד סה). ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלמות הַלָּזֶה בא (שם לז יט).

***הַלָּזָה**, ש״נ, — שם״פ מן הֵלִיז, כמו הברה: ר׳ יוסי העלה ללויה על פי עד אחד ונפלה ה ל ז ה בעיר אמר להן ר׳ יוסי אין ה ל ז ה ראייה אלא כל מי שיש לו ערער יבוא ויאמר (תוספתא כתוב׳ ג ג).

הַלֵּזוּ[2], — מלת הרמז לנקבה, diese ; celle-la ; this : ואמרו הארץ הַלֵּזוּ הנשמה היתה כגן עדן (יחזק׳ לו לה).

***הֶלְיוֹן**[3], ש״ז, מ״ר הֶלְיוֹנִים, — מין ירק, לו קלחים ארוכים יאכל מבושל, Spargel; aspèrge ; asparagus : קח שרש ה ל י ו נ י ם והוא בלשון יון יספרגין (אסף הרופא, כ״י מינכן 170). ה ל י ו ן בלעז אשפרגש והוא ממוצע בין החום והקור (מ׳ אלדכי, ב״א ה). והאפונים והפולים והשמשמין ו ה ה ל י ו ן (שם).

הֲלִיךְ, ש״ז, מ״ר הֲלִיכִים, כנ׳ הֲלִיכַי, — פסיעה, Schritt, pas; step : ברחץ הֲלִיכַי בחמה וצור יצוק עמדי פלגי שמן (איוב כט ו). — ואמר המשורר: ואדדם לאט עד בית אלהים, ואורם להלך במרום ה ל י כ י ם, ה ל י כ י ם נוסדו על קו אמונה, בחקי אל נתיביהם סמוכים (רשב״ג, בירי שלמה לדוקס כג). — ובמשמ׳ *מנהג: יהודים המה בלבם ופניהם וחזותם ומלבושם ו ה ל י כ י ה ם כבני ארפה (אגר׳ יל״ג, א מז).

הֲלִיכָה, ש״נ, מ״ר הֲלִיכוֹת, — א) שם״פ מן הָלַךְ: יזכר אדיריו יכשלו בַּהֲלִיכָתָם[4] ימהרו חומתה (נחום ב ו). ואל תרבה בעמידה שעמידה קשה ללב ואל תרבה

[1]) מורכב מן קולות הרמז הַ, לַ, ומלת הרמז זֶה.

[2]) מן הַ, לַ, ומן זוּ.

[3]) כמו אֶבְיוֹן. בערב׳ הַלְיוּן a), ואעפ״י שהערבים בעצמם אינם חושבים אותו לזר, אף שיש להם עוד שני שמות לירקות דומים לזה, והם ג׳נג׳ל b) יַרמוּע c), מכל מקום רגלים לדבר שמקור מלה זו הוא ביונית ἕλειος (J. Löw. Pfln. § 26). ובכ״ז הכנסתי מלה זו פה, מפני שהיא דומה בצורתה למלה עברית, ומפני שאין בלשוננו שם לצמח זה, ומפני שכבר השתמשו בה הסופרים.

[4]) כך למדנחאי כתיב וקרי. למערבאי רק הקרי,

a) هليون b) جنجل c) يرووع

בהליכה שהליכה קשה לעינים (כתוב' קיא.). העלים הקב"ה ממנו (מבלעם) שהליכתו מאבדתו מן העולם ומוליכתו לבאר שחת (מד"ר במד' כ). פעם אחת ראה העורב ליונה הולכת בטיב הליכה יפה יותר מכל העופות (א"ב של בן סירא). —ומ"ר: ראו הליכותיך [1]) אלהים הליכות אלי מלכי בקדש (תהל' סח כה). — ובכונ' הנגוד לחזרה, *הליכה וחזרה: שלוחי מצוה אינן נזוקין לא בהליכתן ולא בחזירתן (פסח' ח:). חמור וגמל אוכלין ממשוי שעל גבן בדרך הליכתן (רי"ף, ב"מ נב:). — *ובהשאלה לכל תנועה שממנו ובנגוד לתנועה שאליו ובחזרה: השוחט במגל קציר בדרך הליכתה בית שמאי פוסלין (חול' א ב). —ב) בהשאלה, הליכות הבית, וכיוצא בזה, מה שנעשה בבית: צופיה הליכות ביתה (משלי לא כז). — *והליכת הנפש, תשוקתה ונטייתה: חוץ מהליכת הנפש מתאות העולם לקבל הון (ראב"ע, קהל' ו יא). ולמה יבקש הליכת הנפש עד שיהיה כפלוני ויתכן שלא ישיגנו (שם י). ולא יבקש הליכת הנפש עד שיעזב הממון (שם). — ג) הליכת גמלים, ארחה, הרבה גמלים מחוברים יחד הולכים ונמשכים זה אחר זה בדרך, Karawane: caravane: הביטו ארחות תמא הליכת שבא קוו למו (איוב ו יט). — ד) *הליכות המלה, ר"ל דרכיה במנהג הלשון: בהזכירנו כללים מן הבנינים וכללים מן המלות הזרות וכללים בענינים רבים והתגלגלו לנו בהם תועלות גדולות משמושי הלשון והעברותיה והליכותיה והתרועעה (ריב"ג, הקד' ספר הרקמה).

***הלימה**, ש"נ, מ"ר הלימות, — שם"פ מן הלם:
לא נמצא הלימה בפתחי עץ או בכל מלאכת עץ כי אם שבירה (תשו' ר"ת על דונש, יחד). ותתפעם לשון פעימה והלימה (מיוח' לרס"י, דני' ב א). והנפיחה אשר אין עמה הלימה יפעלהו עצלי הגרון (פרקי משה ג). והגרם הזה הדומה ללשון המזמר מדרכו שיסגר ויפתח שיהיה בזה הלימת הקול (קאנון ג י א א). ונתקשה (גרם האזן) יתרון קושי שלא תהיה חלושה מתפעלת מהלימת האויר (שם ד א).—והלימת הדפק: הסוגים אשר מהם ידעו הרופאים ענין הדפק וכו' והסוג הלקוח מאיכות הלימת העורק לאצבעות (קאנון א ב ג א).

הלך, ממנו *הלוך, הלוכה, הליך, הליכה, הלך, הלך, *הלכה, מהלך, תהלוכה.

הלך, פ"ע, הלכתי, עת' אהלך, יהלך, יהלכו, אלך, תלך, ילכו, מקו' הלוך, הלך, לכת, ללכת, ביני' הלך, הלכה, הלכת, צווי לך, לכה, לכו, הלכו, לכנה, — א) הלך האדם או הבהמה אל מקום, העתיק את עצמו ממקום שהיה בו אל המקום שרצה להגיע שמה בשימת רגליו חליפות זו אחרי זו בקרקע, Gehen; marcher, aller; to go, to walk: ואבימלך הלך אליו מגרר (בראש' כו כו). וגם שאול הלך לביתו (ש"א י כו). לא הלך עבדך אנה ואנה (מ"ב ה כה). אשר הלך אריה לביא שם (נחום ב יב). והלכה השפחה והגידה להם (ש"ב יז יז). ואהיה עמך בכל אשר הלכת (שם ז ט). למה לא הלכת אלי (במדב' כב לז). וצמת והלכת אל הכלים ושתית (רות ב ט). ופלשתים הלכו למקומם (ש"א יד מו). ויאמר דוד שאול אליו ואל נערו אן הלכתם (שם י יד). אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד (דבר' ב יד). וכל הולך על כפיו (ויקר' יא כז). אני הלך אליו והוא לא ישוב אלי (ש"ב יב כג). הלכה היא על כל הר (ירמ' ג ו). — הלכת, ובצורה קדומה הלכתי: ויאמר מדוע אתי הלכתי [1]) אליו היום (מ"ב ד כג). בכל החיה ההלכת על ארבע (ויקר' יא כז). ונערתיה הלכת על יד היאר (שמות ב ה). — הלוך במשמ' צווי: הלוך אל בית הרכבים ודברת אותם (ירמ' לה ב). אל נא תמנע מהלך אלי (במד' כב יו). כיון שהעיז פנים להלוך הלך (מד"ר במד' כ). פלטים מחרב הלכו אל תעמדו (ירמ' נא נ).—ועת' אלך, תלך, וכו': מי אנכי כי אלך אל פרעה (שמות ג יא). שלחני ואלך אל ארצי (מ"א יא כא). עוד יוסף בני חי אלכה ואראנו בטרם אמות (בראש' מה כח). אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים (שמות ד יח). הן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו (איוב כג ח). כי אל ארצי ואל מולדתי תלך (בראש' כד ד). על גחנך תלך (שם ג יד). אל אשר תלכי אלך (רות א יו). אי מזה באת ואנה תלכי (בראש' יו ח). כי ילך מלאכי לפניך (שמות כג כג). ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלהים (בראש' כב ג). וישלחה ותלך ותתע במדבר (שם כא יד). דרך שלשת ימים נלך במדבר (שמות ח כג). בנערינו ובזקנינו נלך (שם י ט). אתם אמרים נלכה נזבחה ליי' (שם ה יז). שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה

והכתיב בהלוכתם, עי' ערך הלוכה. — [1]) יש מגיהים היכלותיך, וכמו"כ הליכות עולם (חבק' ג ו), היכלות, (REJ 1893, Avril 279).

[1]) כך הכתיב והקרי הלכת.

ולא נמות (בראש' מג ח). נֵלְכָה[1] נא דרך שלשת ימים במדבר (שמות ה ג). עתה נֵלְכָה[1] שם אולי יגיד לנו את דרכנו (ש"א ט ו). וכל העם יֵלְכוּ איש למקמו (שופט' ז ז). הֲיֵלְכוּ שנים יחדו בלתי אם נועדו (עמוס ג ג). ותרכבנה על הגמלים וַתֵּלַכְנָה אחרי האיש (בראש' כד סא). — ומק' לֶכֶת: למן היום לֶכֶת המלך עד היום אשר בא בשלום (ש"ב יט כה). ויצאו אתם מאור כשדים לָלֶכֶת ארצה כנען (בראש' יא לא). הרחק לא תרחיקו לָלֶכֶת (שמות ח כד). טוב לָלֶכֶת אל בית אבל מִלֶּכֶת אל בית משתה (קהל' ז ב). ביום לֶכְתִּי מחנים (מ"א ב ח). בְּלֶכְתּוֹ אל ציקלג (דהי"א יב כא). — ומקור *לֵילֵךְ: חברים שהיו מסובין ועקרו רגליהם ל י ל ך לבית הכנסת (פסח' קב.). אינו כבודך ל י ל ך עם אלו (תנחו' בלק ט). — וצווי: קום לֵךְ פדנה ארם (בראש' כח ב). לֶךְ־נא אל הצאן (שם כז ט). לֵךְ אמר לא חיה תחיה (מ"ב ח י). קח בידך מנחה וְלֵךְ לקראת איש האלהים (שם ח). לְךָ־נא אתי אל מקום אחר (במד' כג יג). לְכָה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים (ש"א יז מד). מהרה וְלֵכָה כי פשטו פלשתים על הארץ (שם כג כז). לְכוּ אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו (בראש' מא נה). השקו הצאן וּלְכוּ רעו (שם כט ז). לְכִי אמרי לירבעם (מ"א יד ז). ואת קומי לְכִי לביתך (שם יב). ותאמר לה בת פרעה לֵכִי (שמות ב ח). לֵכְנָה שבנה אשה לבית אמה (רות א ח). שבנה בנתי לֵכְןָ (שם יב). — הָלַךְ בְּמקום פלוני: והוא הָלַךְ במדבר דרך יום (מ"א יט ד). ולא תשוב בדרך אשר הָלָכְתָּ (שם יג ט). ובני ישראל הָלְכוּ ביבשה (שמות יד כט). בכל הדרך אשר הֲלַכְתֶּם עד באכם עד המקום הזה (דבר' א לא). וישמרנו בכל הדרך אשר הָלַכְנוּ בה ובכל העמים אשר עברנו בקרבם (יהוש' כד יז). וַתֵּלַכְנָה בדרך לשוב אל ארץ יהודה (רות א ז). בשבתך בביתך וּבְלֶכְתְּךָ בדרך (דבר' ו ז). — הָלַךְ עִם פלוני, אֶת פלוני, הלך עמו יחד: למה לא הָלַכְתָּ עמי מפיבשת (ש"ב יט כו). ושבתם אלי אל נכון וְהָלַכְתִּי אתכם (ש"א כג כג). אם תֵּלְכִי עמי והלכתי (שופט' ד ח). למה תֵלַכְנָה עמי (רות א יא). הֶהָלְכוּא[2] אתו (יהוש' י כד). בְּלֶכְתּוֹ את צדקיהו (ירמ' נא נט). — הָלַךְ לְדַרְכּוֹ: ויעקב הָלַךְ לדרכו (בראש' לב ב). וגם בלק הָלַךְ לדרכו (במד' כד כה). וַיֵּלֶךְ דוד לדרכו (ש"א כו כה). וַתֵּלֶךְ האשה לדרכה (שם א יח). וַיֵּלְכוּ בני דן לדרכם (שופט' יח כו). ואחר תֵּלְכוּ לדרככם (יהוש' ב טז). — ועם פעל מקורי אחריו, להורות המטרה, המעשה ש ה ל ך ל ע ש ו ת: ולבן הָלַךְ לגזז את צאנו (בראש' לא יט). כי הָלַכְתָּ להלחם במדין (שופט' ח א). וְהָלַכְתִּי להושיע לך (ש"ב י יא). ואברהם הֹלֵךְ עמם לשלחם (בראש' יח טז). וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט הוֹלְכִים להוריד מצרימה (שם לז כה). בְּלֶכְתּוֹ לדרוש אלהים (ש"א ט ט). אם ה ו ל ך לישן מתוך שמחה רואה חלום טוב (רשב"ם פסח' קיז.). — ועם יחס הפעול אֶת, בפעל או בכח, הָלַךְ אֶת הדרך, הָלַךְ הדרך, עבר בו: וַנֵּלֶךְ אֵת כל המדבר (דבר' א יט). ידע לֶכְתְּךָ אֶת המדבר הגדל הזה (שם ב ז). אי זה הדרך הָלָךְ (מ"א יג יב). בימי יעל חדלו ארחות וְהֹלְכֵי נתיבות יֵלְכוּ ארחות עקלקלות (שופט' ה ו). — ועם מִן אחריו, וגם בהחלט, במשמ' הלך ו ע ז ב את פלוני, יצא מהמקום, weg-gehn; partir; go away: מי הָלַךְ מעמנו (ש"א יד יז). וְהָלְכָה מאתו והיתה לאיש אחר (ירמ' ג א). ואעזבה את עמי וְאֵלְכָה מאתם (שם ט א). בְּלֶכְתְּךָ היום מעמדי (ש"א י ב). וַיֵּלֶךְ דוד משם וימלט אל מערת עדלם (שם כב א). ועתה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כי נכסף נכספתה לבית אביך (בראש' לא ל). אני מלאה הָלַכְתִּי (רות א כא). ויקח העבד את רבקה וַיֵּלַךְ (בראש' כד סא). ויקצף נעמן וַיֵּלַךְ (מ"ב ה יא). ויגרשהו וַיֵּלַךְ (תהל' לד א). לֵךְ מעמנו כי עצמת ממנו מאד (בראש' כו טז). הנה אשתך קח וָלֵךְ (שם יב יט). — ועם יחס שאליו אחריו, הָלַךְ לוֹ, הָלְכָה לָהּ, הָלְכוּ לָהֶם, קצת במשמ' הָלַךְ לרצונו, לדעתו, לתכליתו: קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק וְלֶךְ־לְךָ אל ארץ המריה (בראש' כב ב). ויאמר יי' אל אברם לֶךְ־לְךָ מארצך וממולדתך ומבית אביך (שם יב א). אֵלְכָה־לִּי[1] אל הגדלים ואדברה אותם (ירמ' ה ה).

—[1]) ברוב הספ' ל בלי חטף, ובקצת כ"י ל חטופה (M.). וכן בהור' הקורא (שער השוא) וז"ל: וכן כל לשון הליכה לדגשה סמוכה בפתחה ערוכה בלשון לא כרוכה כמו אֵלְכָה־לִּי אל הגדולים השוא שתחת הלמד נפתח וכן נֵלְכָה־נָּא דרך, עתה נֵלְכָה שם, כל המקרא על זה ירוץ בדבר חרוץ ולא פרוץ ושאר המקרא בלא פתחה נקרא. ע"כ. — [2]) כמו אבוא, נשוא, עי"ש. וכבר נשא ונתן ריב"ג בהרקמה (שער כב) בדבר א נוספה זו, ודחה דעת ר"י חיוג שהוא ע"ד לשון הערבית שהם מוסיפים א נחה אחרי הרבים, ואמר שגם בלשון הערב' לא היתה הוספה זו נהוגה בתחלה אלא הוא תקון סופרים במקום שהיה לחשש לערבים עם המלה שלאחריה. וכן החדשים מסכימים כי זה פשוט שבוש. ובפרט כאן האלף היתרה היא כפל אלף אתו שבאה אחריה. ועי' בהערה לאבה. [1]) עי' למעלה, הערה [1]).

ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי יפתי וּלְכִי-לָךְ (שה״ש ב יג). למלך בשר ודם שכעס על בנו והלך לו הבן ההוא אצל אוהבו של מלך (ספרי, בהעלותך פו). פעם אחת נכנס צבי אחד עם הצאן הלך לו אצל העיזים (מד״ר במד׳ ח). הניחוהו והלכו להם (שם, קהל׳ א א). — *והלך לו, במשמ׳ מת: וכשבאתי לעצרת אמרתי היכן יהודה בן נחמן אמרו לי הלך לו (ספרי פנחס קמח). נהפך ר׳ יהושע ואמר לתלמידיו הלך לו בן זומא ולא היה ימים מועטים ובן זומא בעולם (ילקוט, ברא׳ ד). — ב) בהרחבה לכל תנועת העתקה ממקום למקום גם לא של בע״ח: וַתֵּלֶךְ התבה על פני המים (ברא׳ ז יח). כי אניות למלך הֹלְכוֹת תרשיש (דהי״ב ט כא). וירח יקר הֹלֵךְ (איוב לא כו). הוֹלֵךְ אל דרום וסובב אל צפון סובב סבב הוֹלֵךְ הרוח (קהל׳ א ו). — ולנזילת המים בנהרות וכדומה: ושם הנהר השלישי חדקל הוא הַהֹלֵךְ קדמת אשור (ברא׳ ב יד). ועלה (הנהר) על כל אפיקיו וְהָלַךְ על כל גדותיו (ישע׳ ח ז). וילכו המים מן המוצא אל הברכה (כתב׳ השלות, בורה ד-ה). כל הנחלים הֹלְכִים אל הים והים איננו מלא אל מקום שהנחלים הֹלְכִים שם הם שבים לָלָכֶת (קהל׳ א ז). — וגם דברים לא ממשים, בענין תנועתם או התפשטותם, הצל, הקול, הריח, האש, וכיוצא בהם: הָלַךְ הצל עשר מעלות (מ״ב כ ט). ויי׳ נתן קלת וברד וַתִּהֲלַךְ [1]) אש ארצה (שמות ט כג). שתו בשמים פיהם ולשונם תִּהֲלַךְ [1]) בארץ (תהל׳ עג ט). מפיו לפידים יַהֲלֹכוּ (איוב מא יא). אומרים לפרת למה אין קולך הולך אמר להם איני צריך מעשי מודיעים אותי (מד״ר ברא׳ טז). ועשו מצרים כלבים של זהב בכשפים שאם יבא אדם לשם יהיו נובחים וקולן הולך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום (שם שמות כ). משל לנבלה שהיתה נתונה בזוית ועפר מכוסה עליה ואין ריחה עולה ובא אחר וגילה אותה והלך ריחה (שם ה). וַיֵּלֶךְ שמו עד לבוא מצרים (דהי״ב כו ח). אתה הוא עקיבא בן יוסף ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו (יבמ׳ טז.). כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הוֹלֵךְ בכל המדינות (אסת׳ ט ד). — ומחלה: מדבר באפל יַהֲלֹךְ (תהל׳ צא ו). — ובהשאלה, במשמ׳ נמשך, גם בדבר דמיוני, למשל גבול וכדומה: וְהָלַךְ הגבול אל הימין אל ישבי עין תפוח

— [1]) לא נתברר טעם הנקוד הזה. התו החרוקה היא הצורה הקדומה, ואולי גם הלמד הפתוחה היא הצורה הקדומה, והצורה יַהֲלֹךְ היא שניה לה.

(יהוש׳ יז ז). — הָלַךְ נפשו [1]), השתמשו החדשים במליצה זו במשמ׳ רגש פנימי ומחשבות הממלאות נפשו של אדם: ויהי דוד בשדה בודד בַּהֲלָךְ-נֶפֶשׁ נחם נסתר מעיניו (שלום הכהן, ניר דוד, שיר ד). חוי הֲלָךְ רוחי תמהי השתאי (אדם שפ״ק, לבקר רנה). — ג) הָלַךְ לִהְיוֹת כך וכך, מתקרב לזה, עושה א״ע עלול לזה: אנכי הוֹלֵךְ למות ולמה זה לי בכרה (ברא׳ כה לב). מי שכלה שטר חובו והרי הוא הולך להמחק מעמיד עליו עדים ובא לב״ד והם עושים לו קיום (רמב״ם, מלוה ולוה כג יב). — ד) לפני פעל אחר, הָלַךְ ועשה דבר פלוני, בעין פתיחה להפעולה: וְהָלְכוּ בניו ועשו משתה בית איש יומו (איוב א ד). וקראתם אתי וַהֲלַכְתֶּם והתפללתם אלי (ירמ׳ כט יב). הָלֹךְ וקראת באזני ירושלם לאמר (שם ב ב). הָלֹךְ וקראת את הדברים האלה צפנה (שם ג יב). הָלוֹךְ וקנית לך אזור (שם יג א). הָלֹךְ ועמדת בשער בני עם (שם יז יט). הָלֹךְ ואמרת אל צדקיהו מלך יהודה (שם לד ב). לֵךְ עבד אלהים אחרים (ש״א כו יט). הנה שלחתי לך שחד כסף וזהב לֵךְ הפרה את בריתך את בעשא (מ״א יה יט). ויגש הנביא אל מלך ישראל ויאמר לו לֵךְ התחזק ודע וראה את אשר תעשה (שם כ כב). לֶךְ בא ואשלחה ספר אל מלך ישראל (מ״ב ה ה). לֵךְ אהב אשה אהבת רע ומנאפת (הושע ג א). — ובפרט לְכָה, לזרוז, קצת כמו הָבָה, גם לנקבה: ותאמר הבכירה (שבבנות לוט) אל הצעירה וכו׳ לְכָה נשקה את אבינו יין (ברא׳ יט לא-לב). ועתה לְכָה נכרתה ברית אני ואתה (שם לא מד). הלוא אחיך רעים בשכם לְכָה ואשלחך אליהם (שם לז יג). לְכָה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים (במד׳ כד יד). ויאמר הנער אל אדניו לְכָה נא ונסורה אל עיר היבוסי הזאת (שופט׳ יט יא). ושאול אמר לנערו אשר עמו לְכָה ונשובה פן יחדל אבי מן האתנות ודאג לנו (ש״א ט ה). ויאמר שאול לנערו טוב דברך לְכָה נלכה (שם י). — וכמו״כ לְכוּ: ועתה לְכוּ ונפלה אל מחנה ארם (מ״ב ז ד). ועתה לְכוּ ונבאה ונגידה בית המלך (שם ט). לְכוּ ונשובה אל יי׳ (הוש׳ ו א). לְכוּ בנים שמעו לי (תהל׳ לד יב). לְכוּ שמעו ואספרה (שם סו יו). ויאמרו איש אל רעהו לְכוּ ונפילה גורלות (יונ׳ א ז). — ה) הָלַךְ אחרי פלוני, עשה רצונו, היה בהסכמה אתו, התנהג כמוהו, **folgen ; suivre**

— [1]) נמצא בקהל׳ (ו ט): טוב מראה עינים מֵהֲלָךְ-נָפֶשׁ, אך לא נתברר פרושו האמתי.

to follow: ולא היית כעבדי דוד אשר שמר מצותי ואשר הָלַךְ א ח ר י בכל לבבו לעשות רק הישר בעיני (מ"א יד ח). לֶכְתֵּךְ אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמ' ב ב). והמה הָלְכוּ אחרי אלהים אחרים לעבדם (שם יא י). ואחרי לא יועילו הָלָכוּ (שם ב ח). והשחיתו מאבתם לָלֶכֶת אחרי אלהים אחרים לעבדם (שופט' ב יט). לָלֶכֶת אחרי יי' ולשמור את מצותיו ועדותיו (דהי"ב לד לא). עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הָלַךְ אחרי צו (הוש' ה יא). כי אהבתי זרים ואחריהם אֵלֵךְ (ירמ' ב כה). ולכל צבא השמים אשר אהבום ואשר עבדום ואשר הָלְכוּ אחריהם ואשר דרשום ואשר השתחוו להם (שם ח ב). הוי על הנביאים הנבלים אשר הֹלְכִים אחר רוחם (יחזק' יג ג). ואחר עיני הָלַךְ לבי (איוב לא ז).—ואמר בן סירא: אל ת ל ך אחרי לבך וכוחך ללכת בחמודות נפשך (ב"ס גני' ה ב). תשע חנויות מוכרות בשר שחיטה ואחת מוכרת בשר נבילה נתחלפה לו חושש ולנמצא ה ו ל כ י ם אחר הרוב (ירוש' שקל' ז ד). גלוי היה לפני הקב"ה ששמשון היה ה ו ל ך אחר עיניו לפיכך הזהירו בנזיר שלא יהיה שותה יין (מד"ר במד' י). מאתים ארבעים ושמנה איברים שיש באדם אינן ה ו ל כ י ן אלא אחר העינים (שם רות, עיניך בשדה). — וכמו"כ הָלַךְ בדרך פלוני, עי' דֶּרֶךְ. — ובמשמ' *נחשב לו: היום ה ו ל ך אחר הלילה (חול' ה ה). — ובמשמ' *דומה לְ, מסכים עִם: וכל מקום שיש קדושין ויש עבירה הולד ה ו ל ך אחר הפגום שבשניהם (קדוש' ג יב). הכל ה ו ל ך אחר התחתון (ב"ב י ב). שאין המחשבה ה ו ל כ ת אלא אחר העובד (זבח' ד ו). אין הכל ה ו ל ך אלא אחר העובד וכו' שלא יהא הכל ה ו ל ך אלא אחר השוחט (חול' ב ז). הכל ה ו ל ך אחר המעמיד (שבת טו:). הכל ה ו ל ך אחר המראה (חול' כו.). — ו) הָלַךְ, במשמ' חדל, נפסק, אבד: וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הֹלֵךְ (הוש' ו ד). הגשם חלף הָלַךְ לו (שה"ש ב יא). אם אדברה לא יחשך כאבי ואחדלה מה מני יַהֲלֹךְ (איוב טז ו). דור הֹלֵךְ ודור בא והארץ לעולם עומדת (קהל' א ד). עושה אתה והולך ואי אתה חושש שמא ה ל כ ה לה צרעתו (ספרי, תלא רעד). — ובמשמ' *נעלם: בפרטן של לוים אתה מוצא עשרים ושנים אלף ושלש מאות בכללן אתה מוצא עשרים ושנים אלף שלש מאות להיכן ה ל כ ו (בכור' ה.).—ז) הָלַךְ, במשמ' התמיד, וישמש במשמעה זו בפרט המקור הָלוֹךְ, הָלֹךְ עם המקור של הפעולה לפניו או לאחריו, או עם העבר, או עם תאר או בינוני: וישבו המים מעל הארץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב (בראש' ח ג), ר"ל יותר ויותר שבו המים. והמים היו הָלוֹךְ וְחָסוֹר עד החדש העשירי (שם ה). ויסע אברם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הנגבה (שם יב ט). והמאסף הלך אחרי הארון הָלוֹךְ וְתָקוֹעַ בשופרות (יהוש' ו ט). וילך הָלוֹךְ וְאָכֹל (שופט' יד ט). וילך דוד הָלוֹךְ וְגָדוֹל ויי' אלהי צבאות עמו (ש"ב ה י). וילך הָלוֹךְ וְקָרֵב (שם יח כה). ויהי המה הלכים הָלוֹךְ וְדַבֵּר והנה רכב אש וסוסי אש (מ"ב ב יא). הָלוֹךְ וְטָפוֹף תלכנה (ישע' ג יז). הָלוֹךְ וּבָכוֹ ילכו (ירמ' נ ד). — ועם העתיד יֵלֵךְ בין שני המקורים: הָלוֹךְ ילך וּבָכֹה נשא משך הזרע (תהל' קכו ו). — ועם עבר של הפעולה: הלכים הָלוֹךְ וְתָקְעוּ בשופרות (יהוש' ו יג). וילך (ההמון) הָלוֹךְ וָרָב (ש"א יד יט). וילך הָלוֹךְ וַיִּתְנַבֵּא עד באו בנוית ברמה (שם יט כג). ושמעי הלך בצלע ההר לעמתו הָלוֹךְ וַיְקַלֵּל (ש"ב טז יג).—ועם תאר: ותלך יד בני ישראל הָלוֹךְ וְקָשָׁה על יבין (שופט' ד כד).—ובינוני של הָלַךְ עם עבר של הפעולה: ויהי קול השפר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מאד (שמות יט יט). וילך הפלשתי הֹלֵךְ וְקָרֵב אל דוד (ש"א יז מא). הוֹלֵךְ וָאוֹר עד נכון היום (משלי ד יח). ודוד הֹלֵךְ וְחָזֵק ובית שאול הֹלְכִים וְדַלִּים (ש"ב ג א). והעם הוֹלֵךְ וָרָב את אבשלום (שם יה יב). ויהי יהושפט הֹלֵךְ וְגָדֵל עד למעלה (דהי"ב יז יב). — ועם תאר: כי האיש מרדכי הוֹלֵךְ וְגָדוֹל (אסת' ט ד). — ועם בינוני: כי הים הוֹלֵךְ וְסֹעֵר (יונ' א יא).—*והפעל הלך אחרי הפעולה: לעולם הוא פוחת ו ה ו ל ך שמא תפול לה ירושה ממקום אחר ויחזור ויגבה הימנה (כתוב' ה ז). לא זז האב להיות קובל ו ה ו ל ך (ספרי האזינו שו). לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו והיה מספר ו ה ו ל ך מעשה זאב (ברכ' יג.). מי שלא הבדיל במ"ש מבדיל ו ה ו ל ך בכל השבת כולו (פסח' קו.). בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהן היום וכו' אוכל ו ה ו ל ך עד שתחשך (שם קב.). ולואי שיתפלל אדם ו ה ו ל ך כל היום כולו (שם נד:). משמש ו ה ו ל ך ושומר פתאים ה' (נדה לא.). מקום תפות יש למעלה מאותו מקום כיון שמגדלת מתמעך ו ה ו ל ך (שם מז:). מנפח אדם בית הפרס ו ה ו ל ך (בכור' כט.). והוא למד כדרכו ו ה ו ל ך (שם ל:). והמעין נגר ויהי לנחל שוטף כשטף ים הגדול ו ה ו ל ך ושוטף בכל הארץ (מד"ר אסת', ויגד לו מרדכי). והתחיל ה ו ל ך ומשתבח בביתו לאשתו ולבניו (תנחומא קדוש' ח). עששית שהיתה דולקת ו ה ו ל כ ת כל היום כולו (ברכ' נג.). משמשת

כדוכה והולכת (יבמ' יב:). משבחת והולכת בידוע שהיא כשרה מתנוונה והולכת בידוע שהיא טריפה (חול' נז:). ברא את השמים ואת הארץ ואמר להם שיהיו נמתחים והולכים (תנחומא לך לך כס). — הברכים תֵּלַכְנָה מים, ר"ל ישפכו עליהן מי רגלים מפני פחד: כל הידים תרפינה וכל ברכים תֵּלַכְנָה מים (יחזק' ז יז). — *והלך על אשה, נזדוג לה: כשם שהיה אדם הולך על אשה שאינה שלו כך היתה הבהמה הולכת על מין אחר שאינו שלה (תנחומא נח ה). — ובמשמ' נטה הנה והנה: מה קנה יצאו ארבע רוחות העולם קנה הולך ובא עמהן (דא"ר ד). — ובעניני מסחר, *הולך מכך וכך, נמכר כך וכך מדות בסכום קצוב: אין פוסקין על הפירות עד שיצא השער אפילו ישנות הולכות מארבע אין פוסקין על החדשות מארבע עד שיצא השער לחדש ולישן (תוספתא ב"מ ו א). — *המעים הוֹלְכִים, כשהם רפים, ונרדף עם שלשול: ולפעמים כשהמעים הולכים מחזקים (החלילקים) אותם (אסף הרופא, כ"י מינכן 31).

— נפע', נֶהֱלַךְ, — הלך שלא ברצונו, עבר, חלף: כי עני ואביון אנכי ולבי חלל בקרבי כצל כנטותו נֶהֱלָכְתִּי ננערתי כארבה (תהל' קט כב-כג). — ואמר הפיט: הדר כבודך ועֹז ידך מספרים השמים, בעת עלותם ועת פנותם ועת שחותם אפים, ומלאכים נֶהֱלָכִים בתוך אבני אש ומים (ר"י הלוי, יה סמך). הנה עבד עבדים, לפני מלך מלכים, עומד וידיו כבדים, ודמעיו נֶהֱלָכִים, לך יצוריו נעבדים (הוא, סלית' לנו"ג, יעירוני).

— פִּע', הִלֵּךְ, — א) כמו הקל, וקצת בנחץ והתמדת הפעולה, הָלַךְ וְהִלֵּךְ: על הר ציון ששמם שועלים הִלְּכוּ בו (איכ' ה יח). קדר הִלַּכְתִּי בלא חמה (א"וב ל כח). וכולן שעיבדן או שהילך [1]) בהן כדי עבודה טהורין חוץ מעור האדם (חול' ע כ). פועלים עד שלא הילכו שתי וערב בגת אוכלין ענבים ואין שותין יין משהילכו שתי וערב בגת אוכלין ענבים ושותין יין (ב"מ לא:). ואם עבדו (את עור האדם) כל צרכו או הילך בו כדי עבודה (רמב"ס, טומא' מת ג יא). בארח זו אֲהַלֵּךְ טמנו פח לי (תהל' קמב ד). אם יְהַלֵּךְ איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה (משלי ו כח). וישכב בשק וַיְהַלֵּךְ אט (מ"א כא כז). אל יפסיע פסיעה גסה ואל יהלך בקומה זקופה (ברכ' מג:). כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל (שבת לד:). לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך (ערוב' יח:). לא יהלך אדם לסוף שדהו לידע מה היא צריכה (שם לח:). דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך (ב"ק ס:). אני אמרתי יהלך בקומה זקופה עכשיו על גחונו ילך (סוט' ט:). עד שתהלך (הבהמה) מלא קומתה (ב"ב עה:). נקוה לאור והנה חשך לנגהות באפלות נְהַלֵּךְ (ישע' נט ט). ידיהם (של העצבים) ולא ימישון רגליהם ולא יְהַלֵּכוּ (תהל' קיה ז). עד שיהלכו רוב בני אדם (מקוא' א ד). באור פניך יְהַלֵּכוּן (תהל' פט יו). הַמְהַלֵּךְ על כנפי רוח (שם קד ג). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום וכו' (אבות ו ט). הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי (שם ג ד). המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה (שם ז). אין אדם נכנס עמו ולא נר בידו אלא מהלך לאור המערכה (תמיד א ד). לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו (ירוש' ברכ' א ט). פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלם (בבלי שם ג.). היה מהלך חוץ לכרך וראה אור (שם נג.). לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים וכו' (שם סא:). היה מהלך ואינו יודע תחום שבת מהלך אלפים פסיעות בינוניות (ערוב' מב.). המהלך לימין רבו הרי זה בור (יומ' לז.). וכי תעלה על דעתך שזה מהלך בשוק וזה נהרג (כתוב' לג:). לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה ומתיירא וכו' (סוטה כא.). היה מהלך בספינה ואין לו מקום בספינה לשחוט (חול' מא:). (קונם) ידי עושה עמך רגלי מהלכת עמך (נדר' א ד). אין לך אדם בזוי ופגום בעולם אלא המהלך ערום בשוק (ספרי האזינו שכ). ראיתי את כל החיים הַמְהַלְּכִים תחת השמש עם הילד השני (קהל' ד יה). מהלכין כל אדם בשבילי הרשות עד שתרד רביעה שנייה (תענ' ו:). מעשה בריב"ז שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלם והיו תלמידיו מהלכין אחריו (כתוב' סו:). פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך (סנה' סח.). רבי ורבי יוסי ב"ר יהודה היו מהלכין בדרך (מד"ר בראש' עו). היו מפשיטין בגדיהם ומהלכין ערומים (תנחומא נח כו). שהיו (בנות ציון) מהלכות בקומה זקופה (שבת סב:). מי שראה את החדש ואינו יכול להלך (ר"ה א ט). אמר לו זה ישראל הוא ודרכו להלך בין הקברות אבל אתה כהן ואין דרכך להלך בין הקברות (מד"ר ויקר' כו). — וביחס הפעול, *הלך ועבר את

[1]) כך במשנ' שבגמ', ובקצת ספרים שהלך.

כל השטח: אנשי עיר גדולה מהלכין את כל עיר קטנה ואין אנשי עיר קטנה מהלכין את כל עיר גדולה (ערוכ׳ ה ח). הילך בית הפרס למטה משלש אצבעות והוציא משם עפר טהור הילך בית הפרס זה לא יהלך בבית הפרס אחר ואם הילך טהור (תוספתא אהל׳ יז ט). — *הִלֵּךְ על האנשים, הלך לכלם, פנה בבקשתו לכאו״א מהם: מצוה בגדול לייבם לא רצה מהלכין על כל האחין (יבמ׳ ד ה). — הִלֵּךְ בדרכי פלוני, עשה רצונו, כמו הקל: וְהַלֵּךְ בדרכי לבך (קהל׳ יא ט), ועי׳ דֶּרֶךְ. — הלך באמת, בחקות פלוני, התנהג באמת, קים את החקים: בחקותי יְהַלֵּךְ ומשפטי שמר לעשות אמת (יחזק׳ יח ט). הורני יי׳ דרכך אֲהַלֵּךְ באמתך (תהל׳ פו יא). — ודברים לא בע״ח: ישם אניות יְהַלֵּכוּן (תהל׳ קד כו). המשלח מעינים בנחלים בין הרים יְהַלֵּכוּן (שם י). וכי אפשר לארון המת להיות מהלך עם ארונו של חי העולמים (ירוש׳ ברכ׳ ב ג). בארבעה שבילין חמה מהלכת ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים כדי לפשר את השלגין וכו׳ תשרי מרחשון וכסלו מהלכת בימים כדי לייבש את הנהרות (פסח׳ לד:). אין אנו יודעין אם פורחין הן (המזלות) באויר ואם שפין ברקיע ואם מהלכין הן כדרכן (מד״ר בראש׳ ו). לאשה שמהלכת בשוק ושפוליה מהלכין אחריה (שבת לח:), ר״ל נגררין. — וגם בדברים מפשטים: צדק לפניו יְהַלֵּךְ וישם לדרך פעמיו (תהל׳ פה יד). — ובמשמ׳ מתפשט, היה רקק מים ורשות הרבים מהלכת בו (שבת יא ד). כתב המהלך תחת הצורות (תוספתא שם יז-יח א). — *הִלֵּךְ אחר דבר, התנהג לפי הדבר: פירות לא הילכו בהן חכמים לא אחר הטעם ולא אחר הריח ולא אחר המראה ולא אחר הדמים אלא אחר הרוב (תוספתא דמאי ד יא). אלא הילכו בהן אחר הרוב אם רוב זכרים עולות אם רוב נקיבות זבחי שלמים (ירוש׳ שקל׳ ז ו). — הִלֵּךְ בדבר, עסק בו, החליט בו: לא הילכו בו אלא על עסקי שחיטה בלבד (חול׳ עד:). לא הילכו בו אלא על עסקי אכילה בלבד (שם). — *מכה מהלכת, מתפשטת ועוברת ממקום למקום: על השדפון ועל הירקון וכו׳ ועל החרב מתריעין עליהן מפני שהיא מכה מהלכת (תעני׳ ג ה). — וכן *מחלה מְהַלֶּכֶת, עי׳ מחלה. — ועם פעל אחר, להתמדה: אימתי בזמן שקפצה (הדלקה) אבל אם היתה מצפצפת ומהלכת אפילו עד מיל הרי זה חייב (מכי׳ משפט׳, נזיק׳ יד). — *הִלֵּךְ את בני מעים, גרם שלשול: ומהלכת (השעועית) את בני מעיים (ירוש׳ כלא׳ א כז), ועי׳ *הִלּוּךְ מעים. — *הבשר מהלך שתי וערב, ר״ל יש בו עצלים מתפשטים בשתי וערב: היה מהלך במדבר ומצא בהמה שפיה גמום ופרסותיה חתוכות בודק בבשרה אם מהלך שתי וערב בידוע שהיא טהורה (חול׳ נט.). — ב) פ״י, דומה להפעיל, עשה שילך, הניח שילך: ערום הִלְּכוּ בלי לבוש (איוב כד י).

— הִפע׳, הוֹלִיךְ, יוֹלִיךְ, יוֹלֵךְ, וַיּוֹלֶךְ, — עשה שֶׁיֵּלֵךְ, נהג, הביא, gehen lassen, führen ; faire aller, conduire ; to lead: ואת אם המלך ואת נשי המלך ואת סריסיו ואת אולי הארץ הוליך. גולה מירושלם בבלה (מ״ב כד יה). לכו אחרי וְאוֹלִיכָה אתכם אל האיש אשר תבקשון (שם ו יט). ובבל יוֹלִךְ את צדקיהו ושם יהיה (ירמ׳ לב ה). ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וָאוֹלֵךְ אתו בכל ארץ כנען (יהוש׳ כד ג). וְהוֹלַכְתִּי עורים בדרך לא ידעו (ישע׳ מב יו). ויקח אותם נבוזראדן רב טבחים וַיּוֹלֶךְ אותם אל מלך בבל רבלתה (ירמ׳ נב כו). וירכבו את שלמה על פרדת המלך דוד וַיֹּלִכוּ אתו על גחון (מ״א א לח). ולא אמרו איה יי׳ המעלה אתנו מארץ מצרים הַמּוֹלִיךְ אתנו במדבר בארץ ערבה ושוחה (ירמ׳ ב ו). ושים קטרת וְהוֹלֵךְ מהרה אל העדה וכפר עליהם (במד׳ יז יא). וזכרת את כל הדרך אשר הוֹלִיכֲךָ יי׳ אלהיך (דבר׳ ח ב). וְהוֹלִיכוֹ בדרך לא טוב (משלי יו כט). ולא צמאו בחרבות הוֹלִיכָם (ישע׳ מח כא). הנה אנכי מפתיה וְהֹלַכְתִּיהָ המדבר (הושע ב יו). הוֹלִיכֵם אל נחלי מים (ירמ׳ לא ט). וַיּוֹלִכֵנִי דרך הדרום (יחזק׳ מ כד). והמטים עקלקלותם יוֹלִיכֵם יי׳ את פעלי האון (תהל׳ קכה ה). ויאסרהו (את מנשה) בנחשתים וַיּוֹלִכֻהוּ בבלה (דהי״ב לג יא). בעת מוֹלִכֵךְ בדרך (ירמ׳ ב יז). יי׳ אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים הַמּוֹלִיכֲךָ במדבר הגדל והנורא (דבר׳ ח יד-יה). בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם מוֹלִיכָם בתהמות כסוס במדבר לא יכשלו (ישע׳ סג יב-יג). אנה המה מוֹלִכוֹת את האיפה (זכר׳ ה י). ויאסרהו בנחשתים לְהֹלִיכוֹ בבלה (דהי״ב לו ו). השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה בבקעה והוליכה בהר אפילו זו י׳ מילין וזו י׳ מילין ומתה חייב (ב״מ ו ג). — ובדברים לא בע״ח ומפשטים: ואני אנה אוֹלִךְ את חרפתי (ש״ב יג יג). אז אשקיע מימיהם ונהרותם כשמן אוֹלִיךְ (יחזק׳ לב יד). כי עוף השמים יוֹלִיךְ את הקול (קהל׳ י כ). וטול לפני כלים להוליך לבית המרחץ (ספרי, שלח

קטו). להוליך שופרו לביתו (שבת לה:). — *הוליך והביא, הניע דבר בהולכה והובאה: היה שוחט והתיז שני ראשין בבת אחת וכו' בזמן שהוליך ולא הביא או הביא ולא הוליך אבל אם הוליך והביא אפילו כל שהוא (חול' כ ג). הוליך והביא כמו לוטש פני חרב אשר היא ברוב הוליך ורוב הביא לטושה (ר"ש הנגיד, בן משלי, בלוה' ר"י א"ת). — *הוליך את הבטן, המעים, כמו *הִלֵּךְ המעים, גרם שלשול: חלב הרחלים בימי הקיץ הוא חם ולח ירכך את יובש הגוף ויהמם את קרת הכליות וכמעט מוליך את הבטן (אסף, כ"י מינכן טו). חלילקים קרים יוליכו את המעים (שם 31).

—הִתְפ', הִתְהַלֵּךְ, *הִלֵּךְ, — הָלַךְ וְהָלַךְ, הָלַךְ בלי כונה מיוחדה להגיע למקום, אלא כך, לטיול, הלך אנה ואנה, einhergehen, umhergehen; aller ça et là, flâner; to walk about: וישמעו את קול יי' אלהים מִתְהַלֵּךְ בגן לרוח היום (בראש' ג ח). אם יקום וְהִתְהַלֵּךְ בחוץ על משענתו (שמות כא יט). ולכל המקמות אשר הִתְהַלֵּךְ שם דוד (ש"א ל לא). קום הִתְהַלֵּךְ בארץ לארכה ולרחבה (בראש' יג יז). לכו וְהִתְהַלְּכוּ בארץ וכתבו אותה ושובו אלי (יהוש' יח ח). ויקם דוד מעל משכבו וַיִּתְהַלֵּךְ על גג בית המלך (ש"ב יא ב). ויקם דוד ואנשיו כשש מאות איש ויצאו מקעלה וַיִּתְהַלְּכוּ באשר יִתְהַלָּכוּ (ש"א כג יג). סביב רשעים יִתְהַלָּכוּן כרם זלת לבני אדם (תהל' יב ט). לכו הִתְהַלְּכוּ בארץ וַתִּתְהַלַּכְנָה בארץ (זכר' ו ז). משוט בארץ ומֵהִתְהַלֵּךְ בה (איוב א ז). ולא פקדנו מאומה כל ימי הִתְהַלַּכְנוּ אתם (ש"א כה טו). בְּהִתְהַלֶּכְךָ תנחה אתך בשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך (משלי ו כב). ובכל יום ויום מרדכי מִתְהַלֵּךְ לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר (אסת' ב יא). — הִתְהַלֵּךְ את פלוני, עם פלוני, התקרב אליו, התחבר אליו, עשה רצונו, שמע בקולו: נח איש צדיק תמים היה בדרתיו אֶת האלהים הִתְהַלֶּךְ נח (בראש' ו ט). וַיִּתְהַלֵּךְ חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אתו אלהים (שם ה כד). — וכמו"כ לפני אלהים: יי' אשר הִתְהַלַּכְתִּי לפניו ישלח מלאכו אתך (שם כד מ). אנה יי' זכר נא את אשר הִתְהַלַּכְתִּי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי (ישע' לח ג). האלהים אשר הִתְהַלְּכוּ אבתי לפניו (בראש' מח טו). וירא יי' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי הִתְהַלֵּךְ לפני והיה תמים (שם יז א). אֶתְהַלֵּךְ לפני יי' בארצות החיים (תהל' קטז ט). — ובמשמ' התקים: אמור אמרתי ביתך ובית אביך יִתְהַלְּכוּ לפני עד עולם ועתה נאם יי' חלילה לי כי מכבדי אכבד ובזי יקלו הנה ימים באים וגדעתי את זרעך ואת זרע בית אביך מהיות זקן בביתך (ש"א ב ל-לא). — ובמשמ' אחרת, הִתְהַלֵּךְ לפניו, הלך תמיד לפניו, קודם לו, נהג אותו, עזר לו: ועתה הנה המלך מִתְהַלֵּךְ לפניכם ואני זקנתי ושבתי ובני הנם אתכם ואני הִתְהַלַּכְתִּי לפניכם מנערי עד היום הזה (ש"א יב ב). ובניתי לו (להכהן) בית נאמן וְהִתְהַלֵּךְ לפני משיחי כל הימים (שם ב לה). — ובהשאלה, הִתְהַלֵּךְ, התנהג: כרע כאח לי הִתְהַלָּכְתִּי כאבל אם קדר שחתי (תהל' לה יד). — והתהלך בתומו, בצדקו, באשם, באון, ר"ל מתנהג בתם לבב וכו': כי חסדך לנגד עיני וְהִתְהַלַּכְתִּי באמתך (תהל' כו ג). אֶתְהַלֵּךְ בתם לבבי בקרב ביתי (שם קא ב). מִתְהַלֵּךְ בתמו צדיק אשרי בניו אחריו (משלי כ ז). לא ידעו ולא יבינו בחשכה יִתְהַלָּכוּ (תהל' פב ה). למה זנחתני למה קדר אֶתְהַלֵּךְ בלחץ אויב (שם מג ב). — ובדברים לא בע"ח: קול נתנו שחקים אף חצציך יִתְהַלָּכוּ (תהל' עז יח). אל תרא יין כי יתאדם כי יתן בכיס עינו יִתְהַלֵּךְ במישרים (משלי כג לא).

אָרַח. — אֹרַח. — אוֹרֵחַ. — אָשַׁר, אִשֵּׁר, — אשור.

בּוֹא. — בִּיאָה. — *בקע דרך. — בָּרַח.

*דִּדָּה את הילד. — דִּדֵּם, הלך בהדר. — דָּהַר. — דָּרַךְ. — דֶּרֶךְ, ועי' שם כל הנרדפים. — *דָּרַם. *הֵדֵּם.

טִיּוּל, טִיֵּל. — *טיסן, מתהלך הנה והנה. — טפף.

יָצָא, יצא לדרכו.

*נער, גער בבהמה שתלך מהרה.

סָךְ, עבר בסך. — *סרטן, מהלך הסרטן, לאחור.

עָבַר, עובר ארח. — עָקֵב, עקבות הרגלים.

פָּסַח. — *פָּסַע — *פסיעה.

צַו, צו לצו קו לקו, הליכת הילד. — צָלַע. — צעד.

*קלי קלי, הלך קלי קלי, לאט לאט, בלי כונה.

רָגַל, רִגֵּל. — רוץ, מרוצה.

שוט, התהלך הנה והנה. — שוח, הלך לשוח. — שוטט בחוצות. — *שְׁחִיָּה.

תַּהֲלוּכָה.

הֵלֶךְ, ש"ז, —א) מי שהולך בדרך, אורח, Reisender; Gast; voyageur, hôte; traveller, guest

ויבא הֵלֶךְ [1]) לאיש העשיר ויחמל לקחת מצאנו ומבקרו לעשות לארח הבא לו (ש"ב יב ד).—וּבדמיון יצר הרע: דימה את יצר הרע תחלה להלך שעובר לדרכו (רש"י ש"ב יב ד). — ב) נזילה, Fluss écoulement ; flowing: ויבא העם אל היער והנה הֵלֶךְ [2]) דבש (ש"א יד כו).—ואמר המשורר בהשתמשו במלה זו בשתי משמעותיה: צביה אט עלי תושב ואל נא תרצחי הֵלֶךְ, בשדים כמו חצים בפיהם מדבש הֵלֶךְ (רמב"ע, תרשיש ד). — ג) אופן ההליכה של האדם: איזה הֵלֶךְ מבוער לו!—נהוג בדבור ההמוני.

*הֲלָכָה [3]), ש"נ, כנ׳ הֲלָכתוֹ, מ"ר הֲלָכוֹת,—מנהג קבוע שנהיה לחק ונוהגים על פיהו, ובהרחבה בכלל חק, tradit. law ; loi tradit. ; überl. Gesetz: החדש אסור מן התורה בכל מקום והערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים (ערלה ג ט). אם אינו מכיר או שאינו בקי בהלכה (ערוכ׳ ד ח), שאינו יודע הדין הקבוע בענין זה. אפילו תשעים ותשעה אומרים לבוז ואחד אומר לחלק לזה שומעין שאמר כהלכה (פאה ד ב), שומעים למי שאמר לפי המנהג הקבוע, לפי החק. וזו הלכה העלה רבי חנניה איש אונו מבית האסורין (של ר"ע) מקובל אני באומר לג׳ תנו גט לאשתי שיאמרו לאחרים ויכתבו (גיט׳ ו ז). הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק א׳ או דבור א׳ אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד (אבות ו ג). אמר לו למחר כשאכנס לבית הוועד עמוד ושאול את ההלכה הזאת למחר עמד אותו תלמיד ושאל את רבן גמליאל תפילת הערב מהו (ירוש׳ ברכ׳ ד א). מורה הלכה בפני רבך את וכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (ברכ׳ לא:). כמה שנים גדלנו בבית המדרש ולא שמענו הלכה זו (כרית׳ כז.). מיד נתרשלו ידיו של משה ונתעלמה ממנו הלכה וגעו כולם בבכיה (מד"ר במד׳ כ). כרם שנטוע כהילכתו ושורה אחת יוצא ממנו (תוספתא כלא׳ ג ו). תמיד כל השנה כולה קרב כהלכתו (פסח׳ נח:). כרם שחרב אם יש בו ללקט עשר גפנים לבית סאה ונטועות כהלכתן ה"ז נקרא כרם דל (כלא׳ ה א). ואלו מן ההלכות שאמרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גוריון (שבת א ד). קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות (אבות, סוף ג). שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה (תמור׳ טו:). ספר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות (מד"ר ברא׳ ג). והחכם אומר הריני לומד שתי הלכות היום ושתים למחר עד שאני לומדה כולה (שס שה"ש, רא׳ו). מלמד שהיה משה אומר להם לישראל הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג (ספרא, אמור רת). שומרי פירות אוכלין מהלכות מדינה אבל לא מן התורה (ב"מ ז ח). שונה הוא בהלכות דרך ארץ (ברכ׳ כב.). ושאלוהו שלשים הלכות בהלכות סוכה (סוכ׳ כח.). היו בקיאין בהלכות טומאה וטהרה (סנה׳ לד:).— *הלכה למשה מסיני, הלכה קדומה מאד: אמר נחום הלבלר מקובל אני מר׳ מיאשה שקבל מאבא שקבל מן הזוגות שקבלו מן הנביאים הלכה למשה מסיני בזורע שדהו שני מיני חטים אם עשאן גורן אחת נותן פאה אחת (פאה ב ו). אם באת הלכה תחת ידיך ואין אתה יודע מה טיבה אל תפליגנה לדבר אחר שהרי כמה הלכות נאמרו למשה מסיני וכולהן משוקעות במשנה (ירוש׳ חגי׳ א עו ד). ואחד עשר יום שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני (נדה ז:). — ובנגוד למשא ומתן בדרך הקש: אמר רבי שמעון קל וחומר הדברים ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד שלשה דורות אינו דין שנתיר את הנקבות מיד אמרו לו אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה אמר להם לא כי הלכה אני אומר (יבמ׳ ח ג).—וגם חק מחודש עפ"י הסכמות החכמים: מעשה שנכנסו רבותינו לעיירות של כותים שעל יד הדרך הביאו לפניהם ירק קפץ ר׳ עקיבא ועישרן ודאי אמר לו ר׳ גמליאל היאך מלאך ליבך לעבור על דברי חביריך או מי נתן לך רשות לעשר אמר לו וכי הלכה קבעתי בישראל (תוספתא דמאי ה כד). שאין הלכה נקבעת עד שיעשה מנהג (סופר׳ יד יח). זאת אומרת המנהג מבטל הלכה (רי"ף, ב"מ נג.). — ובכלל משא ומתן

---

[1]) משקל נֵפֶל (Barth, NB, § 118). — [2]) יש מנקדים הֹלֵךְ במקום הֵלֶךְ, ויש משבשים המקרא לגמרה וקוראים והגה הָלַךְ דב׳רו, ועי׳ יער.

[3]) כמו מנהג. וכן בערב׳ מַד׳הַב a) מן ד׳הַב b), ר"ל הלך, והכונה בו ממש כמו הלכה בעברית. וכבר העיר ר"נ בהערוך, אמר וז"ל: דבר שהולך ובא מקודם ועד סוף או שישראל מתהלכין בו כאשר תאמר בלשון ישמעאל אלסירה c). ע"כ.

---

a) مذهب b) ذهب c) السيرة

בהחקים והדינים : אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה (ברכ' לא.). שני ת"ח המחדדין זה את זה בהלכה מצטרפין (שם מז:).—וההפך הלכה פסוקה, קביעה וכיוצא בזה : לא מתוך דין ולא מתוך הלכה אלא מתוך הלכה פסוקה (ברכ' לא.). הלכה רווחת בישראל (חול' נז:). הלכה נוצחת (הלכ' פסוק' לר' יהוד' גאון 2). הלכות קצובות (ירוש' ברכ' ה א). והוהרו בהן שהלכות קבועות הן (ב"ב סה.). — וגם בשאלות מחקריות : אין בין פצוע דכא לבין כרות שפכה אלא הלכות רופאין שפצוע דכא חוזר וכרות שפכה אינו חוזר (ירוש' יבמ' ו ט:). שמי שאין לו אלא (ביצה) אחת זהו סרים חמה וכו' זו מהלכת רופאים (ספרי, כי תצא רמז). הלכות כשפים, הלכות יצירה (סנה' סז:).—ענה כהלכה, כראוי, עפ"י ההקש והשכל : שואל בענין ומשיב כהלכה[1] (אבות ו ו). המן ששאלו אותו בהלכה ניתן להם בפנים מאירות (מכי' בשלח ד ב).—והחלק שבתלמוד הנושא ונותן בהלכות, בנגוד להגדה והמדרש : ומלמדו מדרש הלכות והגדות (נדר' ד ג). אמרו עליו על ריב"ז שלא הניח מקרא ומשנה גמרא הלכות ואגדות תוספתות וכו' שלא למד (אדר"נ יד). זה חכם שהוא יודע הלכות ומדרשות ואגדות (מד"ר שמות ל). — כותבי הלכות : א"ר יוחנן כותבי הלכות כשורף התורה והלמד מהן אינו נוטל שכר (תמור' יד:).

***הִלְכִי,** ת"ז, — מטבע ההלכה, השתמשו בו בספרות החדשה.

***הִלְכָה,** — עי' *הֵילָכָה.

***הַלְכָן,** ש"ז, — מי שיודע לְהַלֵּךְ הרבה, במהירות, שגור בפי העם.

א. הלל[2], ממנו א.הָלַל, הֵילֵל.

א. הָלַל[3], פעו"י, עב' הָל, הַלּוֹתִי, עת' אָהֵל, תָּהֵל, יָהֵל, — נרדף עם אור, האציל אור מעצמו, leuchten luire ; to shine : אם אראה אור כי יָהֵל וירח יקר הלך (איוב לא כו). בְּהִלּוֹ[4]) נרו עלי ראשי לאורו אלך חשך (שם כט ג).

— הִפע', הֵהֵל, פ"י, — עשה שֶׁיָּהֵל : כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יָהֵלּוּ אורם חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו (ישע' יג י). עטישתיו תָּהֶל אור ועיניו כעפעפי שחר (איוב מא י).—ובמשקל השלמים *הֶהְלִיל, ואמר בן סירא : תואר אשה יהליל פנים ועל כל מחמד עין יגבר (כ"ס גני' לג כז).

— הִתפ', *הִתְהַלֵּל, — הִתְהַלְּלוּ פניו, התחילו להיות מאירות : אמר ר' זעירא בשעה שבירך יעקב ליוסף יצא ופניו מתהללות (מדס"ג, כ"י תימנ', ויכרך).

ב. הלל, ממנו ב.הָלַל, הִלֵּל.

ב. הָלַל, — קל אינו נהוג.

— פִּע', הִלֵּל, יְהַלֵּל, הַלְּלוּ, הַלְּלִי, הִלְּלוּךָ, מְהַלְלִים, — א) פצח בקול רנה וששון, jauchzen ; pousser des cris de joie ; to jubilate : כי כה אמר יי' רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים השמיעו הַלְּלוּ ואמרו הושע יי' את עמך (ירמ' לא ז). ושפתי רננות יְהַלֶּל פי (תהל' סג ו).—ובפרט לשבח ולפאר את האלהות וכיוצא בזה : ויראו אתו העם וַיְהַלְלוּ את אלהיהם כי אמרו נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחריב ארצנו (שופט' יו כד). ואכלתם אכול ושבוע וְהִלַּלְתֶּם את שם יי' אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא (יואל ב כו). שירו ליי' הַלְּלוּ את יי' כי הציל את נפש אביון מיד מרעים (ירמ' כ יג). כי מאספיו יאכלהו וְהִלְלוּ את יי' (ישע' סב ט). אֲהַלְלָה שם אלהים בשיר (תהל' סט לא). יְהַלְלוּ שמו במחול בתף וכנור יזמרו לו (שם קמט ג). אספרה שמך לאחי בתוך קהל אֲהַלְלֶךָּ (שם כב כג). כי לא שאול תודך מות יְהַלְלֶךָּ (ישע' לח יח). בית קדשנו ותפארתנו אשר הִלְלוּךָ אבתינו היה לשרפת אש (שם סד י) הַלְלוּהוּ כל מלאכיו הַלְלוּהוּ כל צבאו הַלְלוּהוּ שמש וירח הַלְלוּהוּ כל כוכבי אור הַלְלוּהוּ שמי השמים והמים אשר מעל השמים (תהל' קמח ב-ד). הַלְלוּהוּ בתקע שופר הַלְלוּהוּ בנבל וכנור הַלְלוּהוּ בתף ומחול הַלְלוּהוּ במנים ועגב (שם קנ ג-ד).—הַלְלוּ-יָהּ, בפרט בתחלת המזמורים וחתימתם, בעין קריאה וזרוז להקהל : הַלְלוּ-יָהּ הודו ליי' כי טוב (תהל' קו א). ברכי נפשי את יי' הַלְלוּ-יָהּ (שם קד לה).— ונתאחדו שתי המלים למלה אחת הַלְלוּיָהּ, עי' זה הערך.— ועם לְ אחריו : ויקמו הלוים מן בני הקהתים ומן בני הקרחים לְהַלֵּל

---

[1]) לפי גרסת קצת ספרים.

[2]) עי' הערה להפעל.

[3]) בערב' هَلّ a), הופיע הירח באפק השמים.

[4]) נתלבטו המדקדקים בדקדוק מלה זו, ואמרו קצתם כי כנוי הנסתר של בהלו מוסב על נרו, ויש שאמרו כי הוא מקוצר מן בהַהִלּוֹ. ואולי צריך לקרא בְּהֵלּוֹ, והוא מקור מן נל"ו במקום כפולים.

a) هَلّ

ליי׳ אלהי ישראל בקול גדול למעלה (דהי״ב כ יט). ועתה אלהינו מודים אנחנו לך וּמְהַלְלִים לשם תפארתך (דהי״א כט יג). וּמְהַלְלִים ליי׳ יום ביום הלוים והכהנים בכלי עז ליי׳ (דהי״ב ל כא). — ב) הִלֵּל את פלוני, ספר שבחו, loben; louer; praise: ויראו המצרים את האשה כי יפה הוא מאד ויראו אתה שרי פרעה וַיְהַלְלוּ אתה אל פרעה (בראש׳ יב יד-טו). ראוה בנות ויאשרוה מלכות ופילגשים וַיְהַלְלוּהָ (שה״ש ו ט). יְהַלֶּלְךָ זר ולא פיך נכרי ואל שפתיך (משלי כז ב).—ובהרחבה לדברים לא בע״ח: תנו לה (לאשת חיל) מפרי ידיה וִיהַלְלוּהָ בשערים מעשיה (משלי לא לא).

— פע׳, הֻלַּל, בינ׳ מְהֻלָּל,—שהללו אותו: גדול יי׳ וּמְהֻלָּל מאד בעיר אלהינו הר קדשו (תהל׳ מח ב). ממזרח שמש עד מבואו מְהֻלָּל שם יי׳ (שם קיג ג). אלוה כל בריות, אדון כל תולדות, הַמְהֻלָּל ברב התשבחות (תפלת נשמת). לפי שכלו יְהֻלַּל איש (משלי יב ח). איך אבדת נושבת מימים העיר הַהֻלָּלָה [1]) אשר היתה חזקה בים היא וישביה (יחזק׳ כו יז). — הֻלְּלָה הבתולה, עשו לה הלולים, הכניסוה לחפה בשירים מספרים תהלתה ושבחה: בחוריו אכלה אש ובתולתיו לא הוּלָּלוּ [2]) (תהל׳ עח סג).

— התפ׳, הִתְהַלֵּל, — א) שמח ושש בהלולים, frohlocken; pousser des cris d'allégresse; to exult: ואתה תגיל ביי׳ בקדוש ישראל תִּתְהַלָּל (ישע׳ מא יו). ביי׳ תִּתְהַלֵּל נפשי ישמעו ענוים וישמחו (תהל׳ לד ג). ישמח צדיק ביי׳ וחסה בו וְיִתְהַלְלוּ כל ישרי לב (שם סד יא). לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך לְהִתְהַלֵּל עם נחלתך (שם קו ה). הִתְהַלְלוּ בשם קדשו ישמח לב מבקשי יי׳ (שם קה ג). — ב) הִלֵּל את עצמו, התפאר, sich rühmen; se vanter; to boast oneself: אל יִתְהַלֵּל חגר כמפתח (מ״א כ יא). אל יִתְהַלֵּל חכם בחכמתו ואל יִתְהַלֵּל הגבור בגבורתו אל יִתְהַלֵּל עשיר בעשרו כי אם בזאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל השכל וידע אותי (ירמ׳ ט כב-כג). רע רע יאמר הקונה ואזל לו אז יִתְהַלָּל (משלי כ יד). אל תִּתְהַלֵּל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום (שם כז א).—הִתְהַלֵּל בְּדָבָר: והתברכו בו גוים ובו יִתְהַלָּלוּ (ירמ׳ ד ב). ביי׳ יצדקו וְיִתְהַלְלוּ כל זרע ישראל (ישע׳ מה כה). הבטחים על חילם וברב עשרם יִתְהַלָּלוּ (תהל׳ מט ז). מה תִּתְהַלֵּל ברעה הגבור חסד אל כל היום (שם נב ג). איש מִתְהַלֵּל במתת שקר (משלי כה יד). — ג) כמו פֻּעַל, שהללו אותו: שקר החן והבל היפי אשה יראת יי׳ היא תִתְהַלָּל (משלי לא ל). בשעה שעושה הקב״ה דין בקדושיו מתיירא ומתעלה ו מ ת ה ל ל (זבח׳ קיט:).

הַלֵּל, — מקור כמו שֵׁם, כנוי לשירי תהלה, ובפרט מזמורים שתחלתם הַלְלוּיָהּ: ויענו בְּהַלֵּל ובהודת ליי׳ כי טוב כי לעולם חסדו על ישראל (עזרא ג יא). והכהנים על משמרותם עמדים והלוים בכלי שיר יי׳ אשר עשה דויד המלך להדות ליי׳ כי לעולם חסדו בְּהַלֵּל דויד בידם (דהי״ב ז ו). קראו את ה ה ל ל אם גמרו שנו ואם שנו שלשו (פסח׳ ה ז). רביעי גומר עליו את ה ה ל ל ואומר ה ל ל הגדול וכו׳ ולמה נקרא שמו ה ל ל הגדול א״ר יוחנן מפני שהקב״ה יושב ברומו של עולם ומחלק מזונות לכל בריה (גמ׳ שם קיח.). פסלו של מיכה עומד בבכי וישראל אומרים את ה ה ל ל (שם קיז.). באחד בניסן לא היה בו מעמד מפני שיש בו ה ל ל וקרבן מוסף (תעני׳ כח:). שמונה עשר יום בשנה יחיד גומר בהן את ה ה ל ל (שם). שאין אומרים ה ל ל על נס שבחוץ לארץ (מגי׳ יד.). — ומ״ר: ולא היה שחיטת פסחיהן מארכת בכדי קריאת שלש ה ל ל ו ת (רש״י סוכ׳ נד:). וישובו (חיל יהודה המכבי) בתודות ו ב ה ל ל ו ת (פריד ופליט מספ׳ החשמונ׳ קוכן על יד ז). — וכנוי לארבע מיני הלולב: ענה טועני מיני הַלֵּלוֹת, היחידים לך יושב תהלות (הושע׳ יום א, ענה אתוים).

ג. הֹלֵל, ממנו ג. הַלָּל, הוֹלֵלוֹת, מְהוֹלָל.

ג. הָלַל, פ״ע, עת׳ תָּהֹל, תָּהֹלוּ, — היה שוטה, משוגע, היה ליצן, ועשה מעשי שטות ושגעון וליצנות, thöricht, wahnsinnig s.; être fou; be foolish: אמרתי לַהוֹלְלִים אל תָּהֹלוּ ולרשעים אל תרימו קרן (תהל׳ עה ה). לא יתיצבו הוֹלְלִים לנגד עיניך שנאת כל פעלי און (שם ה ו). כי קנאתי בַּהוֹלְלִים שלום רשעים אראה (שם עג ג).

— פוע׳ הוֹלֵל, יְהוֹלֵל,—עשהו להולל, עשהו לשוטה, zum Thoren machen; rendre qqn. sot; make foolish: מפר אתות בדים וקסמים יְהוֹלֵל משיב חכמים אחור ודעתם יסכל (ישע׳ מד כה). מוליך יועצים שולל ושפטים יְהוֹלֵל (איוב יב יז). כי העשק יְהוֹלֵל חכם ויאבד את לב מתנה

---

[1]) לפי המסורה בודאי פעל עבר עם הַ במקום אשר, אך קצת החדשים מפקפקים בזה ואומרים כי הוא בינוני במקום מְהֻלָּלָה.— [2]) יש אומרים שהכתיב המלא מעיד כי הכונה האמתית היתה הוּלְלוּ במקום הִלָּלוּ.

(קהל' ז ז). — מְהוֹלָל, עי' זה הערך.

— התפו' הִתְהֹלֵל הִתְהֹלְלוּ, ־לְלוּ, יִתְהֹלָלוּ, ־לָלוּ, — נהיו הוללים, משוגעים, עשו מעשי שגעון; כמו שעושה אדם בשכרות, **unsinnig werden; devenir fou; become foolish**: קח את כוס היין החמה הזאת מידי והשקיתה אתו את כל הגוים אשר אנכי שלח אותך אליהם ושתו והתגעשו וְהִתְהֹלָלוּ מפני החרב אשר אנכי שלח בינתם (ירמ' כה יה-יו). כוס זהב בבל ביד יי' משכרת כל הארץ מיינה שתו גוים על כן יִתְהֹלְלוּ גוים (שם נא ז). --וכמו"כ לענין המרוצה של הרכב בשעת מלחמה: עלו הסוסים וְהִתְהֹלְלוּ הרכב ויצאו הגבורים (ירמ' מו ט). בחוצות יִתְהוֹלְלוּ הרכב ישתקשקון ברחבות מראיהן כלפידם כברקים ירוצצו (נחו' ב ה). — ב) הִתְהֹלֵל בְּדָבָר, השקיע את עצמו בשגעון בדבר זה: כי ארץ פסילים היא ובאימים יִתְהֹלָלוּ (ירמ' נ לח). — ג) התחפש והראה א"ע כמו הולל, כמו משוגע, **sich unsinnig stellen; feindre la folie; to feign madness**: וישנו (דוד) את טעמו בעיניהם וַיִּתְהֹלֵל בידם ויתו על דלתות השער ויורד רירו אל זקנו ויאמר אכיש אל עבדיו הנה תראו איש משתגע למה תביאו אתו אלי (ש"א כא יד-יה).

***הַלָּלוּ**[1], — מלת הרמז לזו"נ, כמו אלה שם, **jene; ceux-là; those**: ולא אמרו כל השיעורין הללו אלא למצניעיהן (שבת ח א). כל מי שיש בו שלשה דברים הללו הוא מתלמידיו של אברהם אבינו (אבות ה יט). לא יאמר אדם לחבירו העל לי פירות הללו לירושלם לחלק (תוספתא שבי' ו כד). שופרות הללו עקומות היו קצרין מלמעלה רחבין מלמטה מפני הרמאין (ירוש' שקל' ו א). למלך שזימן את עבדיו לסעודה וכו' אמר הללו שקישטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו הללו שלא קישטו עצמן לסעודה יעמדו ויראו (שבת קנג.). אלו ואלו לדומה נמסרין הללו יש להן מנוח והללו אין להן מנוח (שם קנב:). כל אמות באמה בת ששה אלא הללו שוחקות והללו עצבות (ערוב' ג:). דפנות הללו שרובן פתחים וחלונות (שם יא.). בני האדם דומים לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין (שם נד.). בני אדם הללו אנשים של צורה הם (מו"ק ט.). בשעה שנכנסו עכו"ם להיכל ראו כרובים המעורין זה בזה הוציאן לשוק ואמרו ישראל הללו שברכתן ברכה וקללתן קללה יעסקו בדברים הללו מיד הזילום (יומ' נד:). ואבוקות של אור בידיהן וכל הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר (שם סט.). אין הדברים הללו אמורים אלא לדברי ר"ע שהיה עושה חלוצה כערוה (יבמ' נב:). כתב לה פירות כסות וכלים שיבואו עמה מבית אביה לבית בעלה מתה לא זכה הבעל בדברים הללו (כתוב' מז.). הללו מתמוטטין ועולין והללו מתמוטטין ואינן עולין (ב"מ עא.). הואיל והללו אומרים כך והללו אומרים כך האלולין מתעשרין לעצמן (בכור' נא.). מפני מה מעטתה בגריסין הללו (דא"כ ו). הקוצין הללו אינם לא מתנכשים ולא נזרעים מאליהן הן יוצאים (מד"ר בראש' מה). בשקיימו כל התנאין הללו שהתניתי עמכם (שם ויקר' לה). אמרו לו בן עמרם הללו מים ליונקי שדים או לגמולי חלב (שם במד' יט). אלו ת"ח שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה הללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין הללו פוסלין והללו מכשירין (שם יד). הנטיעות הללו אם את מכסה שרשיהם בשעת נטיעתן הן מצליחות (שם שה"ש, אל גינת). מפני מה לא הוכחתיך כל השנים הללו (ספרי דבר' ב). כל הנלקט מזה מחולל על המעות הללו (ב"ק סט.). כל מצות הללו נוהגות בה (ערכ' לב:). כל השנים הללו הוא יושב בארץ ישראל (מד"ר בראש' עו). מפני מה לא עשית עם הנשים הללו כדרך שבני אדם עושים לנשים (אדר"נ יו). והללו שנשמע שטבעו בים אעפ"י שאין מתירין נשותיהם הקרובין יורדין לנכסיהן (תוס' גאוג' מו"מ טז). אמר להם בני לא לכם אני אומר אלא להללו שיצאו שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה (כיל' טו:). בלעם ודואג ואחיתופל וגיחזי אתה מוצא שהללו מפני דבור פיהם נתחייבו לגיהנם (תנחומ' מצורע א).

הַלְלוּיָהּ[1], — מלה נהוגה כעין פתיחה וחתימה למזמורי הלל להאלהות, **Halleluja alleluia**: הַלְלוּיָהּ הללי נפשי את יי' (תהל' קמו א). הַלְלוּיָהּ

---

[1]) עי' הערה לערך *הָהּ.

[1]) מחֻבר משתי המלים הללו יה. בקצת ספרים כתובה שתי מלים ובקצתם מלה אחת. וזו מחלקת ישנה, עוד בזמן התלמוד: רב ושמואל חד אמר הללויה וחורנה אמר הללו יה מאן דאמר הללו יה נחלק ואינו נִמחק מאן דאמר הללויה נִמחק ואינו נֶחלק (ירוש' סוכ' ג ח).

הללו את יי' מן השמים (שם קמח א). כל הנשמה תהלל יה הללויה (שם קנ ו).— ומ"ר: אחרי מקראות תהלים ה ל ל ו י ו ת (הרוקח, סי' שסג).

הלם, ממנו *הולם, הלם, הלמות, *הלימה, מהלמה.

***הלם,** ש"ז,—שה"פ מן הלם, א) כמו הלמות, פטיש: כל הכלים שהם לצרך המשכן ויתדות החצר וכן ה ה ו ל מ י ם (רא"ב"ע שמות כז יט). — ב) הולם פעם, פעולת ההלימה בפטיש וכדומה,—נהוג בספרות החדשה.

הלם, — מלת תה"פ של המקום, א) כמו פה, hier ici; there: הגם הלם ראיתי אחרי ראי (בראש' יו יג). — ב) כמו הנה, אל המקום הקרוב אלי, hierher (par) ici; hither: ויאמר אל תקרב הלם (שמות ג ה). מי הביאך הלם ומה אתה עשה בזה (שופט' יח ג). וישאלו עוד ביי' הבא עוד הלם איש (ש"א י כב). ויאמר הכהן נקרבה הלם אל האלהים (שם יד לו). ויאמר שאול גשו הלם כל פנות העם (שם לח). ויאמר לה בעז לעת האכל גשי הלם ואכלת מן הלחם (רות ב יד).—הלם והלם, כמו הנה והנה: ויראו הצפים לשאול בגבעת בנימן והנה ההמון נמוג וילך[1] והלם (ש"א יד יז). — וקצת במשמ' בענין זה: הנה כלכם בני ישראל הבו לכם דבר ועצה הלם (שופט' כ ז). — ובמשמ' עד מדרגה זו: ויבא המלך דוד וישב לפני יי' ויאמר מי אנכי אדני יי' ומי ביתי כי הביאתני עד הלם (ש"ב ז יח).

א. הלם, פ"ע, עת' יהלם, יהלמני, — הכה, הכיש בפטיש, בכשיל וכדומה, schlagen; frapper; to strike: ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים והלמה סיסרא מחקה ראשו ומחצה וחלפה רקתו (שופט' ה כו). אז הלמו עקבי סוס (שם כב). גפן שבמה בעלי גוים הלמו שרוקיה (ישע' יו ח). ויחזק חרש את צרף מחליק פטיש את הולם פעם (שם מא ז). ועת פתוחיה יחד בכשיל וכילפות יהלמון (תהל' עד ו). הכוני בל חליתי הלמוני בל ידעתי (משלי כג לה). יהלמני[2] צדיק חסד ויוכיחני (תהל' קמא ה). — והתלונן המליץ באגרתו: הלא לעיניך ה ל מ ו נ י לפרום ביום מנוחת קדש מדי וכו' צוית להחריב בניני ובידיהם ה ל מ ו ה ו בכשיל וכילפות (אגר' מנחם ב"ס לר' חסדאי). ובקרדומות פעם ה ו ל מ י ם, פעם קוצצים כחוטבי עצים (ר"ת על דונש. כשיל וכילפות).— ואמר הפיטן: אבל אזרו גבורה יתירה, להלום ראש ולקפוץ שדרה (קינ' לת"ב, שחריבו).—*ולווי: שוכן עד תשב באיתן, בבית המלכות הלום, לבנות בית גינת ביתן, רצוף ספיר יהלום, מלכי ארץ דיין שעתן, מתנים קמיו ה ל ו ם (ר"ש בר"ש, פזמו', שוכן עד). — ופעול: יונה הלומה, בכף אח ואמה, חדי בי רמה (סמא"ל, פזמ' למילה, ברנת). מי יסמוך נופלים הלומים, מי יענה עניים ואביונים עגומים (שם, סלית' יוה"כ, מי יפתח). והוצאתם ביד רמה תוקה מלובשים כלי חמדה רקמים, ובים עברו כולם ויצאו ואויביהם במהלומות הלומים (שם, פזמ' לפסח, תמים). — ובהשאלה, הלום היין, שכור, שהיין כמו הלם אותו: הוי עטרת גאות שכרי אפרים וציץ נבל צבי תפארתו אשר על ראש גיא שמנים הלומי יין (ישע' כח א). —ואמר המליץ: ישתו יין אשר יגדל בארצם אך לא כ ה ל ו מ י יין לכבות בו נר אלהים שכל אדם (סבי"ע ב, טוגים). וידום המון קריה רק מפה ומפה נשמעו עוד זמרות ה ל ו מ י יין וקול ענות הצופים ושומרי העיר (א' מפו, אה"צ ז). — *והפעל, הלם את עצמו ביין: כנרת שפירותיה מתוקים ושם הם ה ו ל מ י ם עצמם ביין (רש"י ישע' כח א). — ובמליצה במשמ' *דחק והכריח: שהחליק (אברהם) פטישו ו ה ל ם את כל באי עולם בדרך אחת למקום (מד"ר בראש' מד).

— נפע', *נהלם, — שהלמו אותו: אז הלמו עקבי סוס בלתי מתעבר כענין נ ה ל מ ו (הפרסים לריב"ג בזה השרש). התמידין על היין והם נ ה ל מ י ם בו (תשו' דונש על רסע"ג 175). שיתרוצץ האבר ו י ה ל ם מחמת הנפילה (רמב"ם שחיט' ט ח). — ואמר הפיטן: נאלמים נהלמים ביד כל מכה ומוחץ. נעצבים מוצבים כמטרה לחץ (סמא"ל, סלית' לו"ג, חי בכל). הצרים ההולמים ופתוחי בית ה' נ ה ל מ י ן (ספ' הגלוי לר"י קמחי כא.).

— פע', *הלם, בינ' מהלם, מ ה ו ל ם, — שהלמו אותו בחזקה: חייכם נכונו ללצים שפטים ומהלומות לגו כסילים מהלמות מ ה ו ל מ ו ת אם נשבעתי שאיני מביא מבול של מים אני מביא מבול של אש וגפרית (אגד' בראש', ביהמ"ד ילינק ז).

---

[1]) לפי ת"ע צ"ל: הלם במקום וילך, וכן החדשים. והקדמונים פרשו הלם זה במשמ' מקור מן פעל הלם במשמ' נשבר.

[2]) מליצה קשה להולמה. יש מגיהים יהלמני צדיק וחסיד יוכיחני (Brüll's Jahrb. VII,83). ויש גוזרים שכל הכתוב משובש.

ב. *הָלַם, ממנו ב. *הָלֵם.

ב. *הָלַם[1]), עת' יַהֲלֹם, הֲלֹם, לַהֲלֹמוֹ, להולמו, — הלמה העטרה את ראשו, וכדומה, ישבה על ראשו בדיוק, שהראש מלא את חלל העטרה בדיוק, anpassen : sich anschliessen ; s'appliquer ; to fit שביקש (אדוניה בן חגית כשמרד באביו) להולמו ולא הולמתו (סנה' כא:). א"ר יהודה א"ר עדות הוא לבית דוד שכל הראוי למלכות הולמתו וכל שאינו ראוי למלכות אין הולמתו (ע"ז מד.). קלתה סל שיש לו מלמטה בית קבול להולמו בראשו ובית קיבול מלמעלה לתת בו פלך ופשתן (רש"י כתוב' עב:). לפי שהטבעת עדי היד והוא סובב מקיף באצבע מבלי הבדל בדרך שאינו נופל מן האצבע ולא דוחק אותו אבל הולמו (מלמ' התלמי' כמד'). — ״ובבגדים: ואחר כן הלבישוהו בגדים ההולמים אותו (שם, בהעלותך). של כהן גדול קרוי מצנפת מפני שלא היה יכול להולמה מפני הציץ אלא שצנפה מלמעלה צניפה בעלמה ושל כהן הדיוט קרוי מגבעת מלשון גביעים שהיה הולמו לגמרי ונתקבל הראש תוך בית קבולם (פענח רזא, תצוה). — ובהשאלה, בדברים מפשטים, ״הלם את המאמר, באר אותו היטב, ישב אותו לפי ענינו: אבל הפרשה הזאת אי אפשר להולמה למי שלא שמע בסתרי תורה (רמב"ן שמות לג יד). ומעיני לא יפלא כי נמצאו פסוקים רבים אשר לא ידעתי להלום אותם בדרכים הנזכרים (ר"ע מן האדומים, מאור עינים ס). ולכן יש לדעת ולהבין כי כל זה וכיוצא בו אי אפשר להלמו ולישבו על אופנו כי אם בדרך ה' סלולה היא החכמה הנאמנה (עבוה"ק לר"מ גבאי, סתרי תורה יט). דרוש התארים בה' יתברך הוא מהדרושים העמוקים אשר בחכמת האלהות וא"א להולמן אלא עם הסכמת חכמינו הקדושים (מנח' קנא' לר"י מפיסא 21). ואולם השטה הזאת לפי הנראה קשה להולמה ולא תסכים מכל צד לדברי הכתוב (קול יהודה, כוזרי א לז). — ובמשמע' ״הסכמה וקבלה: שלא להתנהג בדרכי האמורי והם מעשים אשר לא יהלם מהעיון הטבעי (מאמ' השכל לרא"ב"ן לו:).

הַלְמוּת, ש"נ, — כלי כעין פטיש, כשיל יהלמו בה, Hammer ; marteau ; hammer : ידה ליתד תשלחנה וימינה לְהַלְמוּת [1]) עמלים והלמה סיסרא מחקה ראשו (שופט' ה כו).

*הַלָּן[2]), — מלת הרמז להמקום, כמו הַלְאָה, בפרט בנגוד לכאן, במאמר או פסוק בספר, וכיוצא בו: תלמוד לומר כי מצא בה ערות דבר ולהלן הוא אומר על פי שנים עדים יקום דבר מה דבר האמור להלן על פי שנים עדים אף כאן על פי שנים עדים (סוט' ו ג). שנאמר הלא המה בעבר הירדן וגו, ולהלן הוא אומר ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם (שם ז ה). נאמר כאן מטר ונאמר להלן מטר מה להלן מטר (במשמ' גשם) אף כאן מטר (מכי' בשלח ג ה). נאמר כאן נזיר ונאמר להלן נזיר מה נזיר האמור להלן עשה בו ימים שלאחר נזירות כימים שלפני נזירות וכו' (ספרי נשא כה). נאמר כאן עליה ונאמר להלן עליה מה להלן במקום מצוה אף כאן במקום מצוה (יבמ' ג:). מה להלן ברוב שנים אף כאן ברוב שנים (חול' כא:). נאמר כאן ברכה ונאמר להלן ברכה מה ברכה האמורה להלן בעמידה אף ברכה האמורה כאן בעמידה (מד"ר במד' יא). נאמר כאן רבוע ונאמר להלן רבוע מה רבוע האמור להלן גבהו שנים מרחבו אף כאן גבהו שנים מרחבו (שם ו). כאן הוא עשה נשמת רוח ולהלן הוא עושה נשמת נפש (שם ברא' לב).

א. *הַלָּנָה, ש"נ, — בש"פ מן הֵלִין: כהן המקטיר את החלב עובר בלא תעשה הואיל וישנו בכלל הלנת אימורין (פסח' סג:). כל שישנו בהלנה ישנו בשחיטה (רש"י שם.). כל שישנו בעבודות שלהן באזהרת הלנה ישנו נמי באזהרת חמץ (שם:). הלנת דין (סנה' לד.). כאשר דן בית דין של מטה בלא הלנת דין כאלו היה שכל האדם נבדל בפעל וכו' (בעה"ג למהר"ל מפראג ב).

ב. *הֲלָנָה, ש"נ, — בש"פ מן הֵלֵן, התלונן: מה הלנה היה שם אלא הצידה שהוציאו בידם ממצרים ע'

---

[1]) לא נתברר מקורו. יש מדמים לו את הפעל הלם a) בערב' וגם בעברית במשמ' הדביק. וגם השרש הלם b) משמש בערב' קצת במשמ' של דבק. אך אין כל זה מכון להמושג המונח בפעל הלם שלפנינו.

a) حلم b) هلم

[1]) קצת קשה משקל השמות המפשטות לכלי גשמי.

[2]) בארמ' הָכָּן.

להם ס"א סעודות ואכלו אותו ל"א יום ושלם אותו הבצק ובערב הלינו (מד"ר שמות כה).

***הַלְעָטָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִלְעִיט: ואיזו היא הלעטה כל שמאכילו מעומד ומשקהו מעומד ונותן מים בפני עצמן וכרשינין בפני עצמן (תוספתא שבת יח ג). המראה למקום שאינה יכולה להחזיר הלעטה למקום שיכולה להחזיר (גמ' שם קנה:). והמראה בכלי הלעטה ביד (שם). ונראה בעיני שהיה משפטם (של המלשינים) לאכול בבית המקבל דבריהם איזה הלעטה והוא גמר חזוק שדבריו מקויימים ומעמידם על האמת ואותה הלעטה נקראת אכילת קורצין (רש"י ויקר' יט יו). — ובהשאלה, *כנוי לשחד: מקבלי שוחד אוהבי הלעטות (ר' בחיי, תולדות).

****הַלְפָּתוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִלָּפֵת: הלפות והחרדה והבעתה (ר"א בדרשי, חותם תכנ', ישן).

****הֲלָצָה**, ש"נ מ"ר הֲלָצוֹת, — א) שה"פ מן הֵלִיץ: והענין אשר הוסיפו אליהו לא זכרו אחד מהם הוא אשר המשילו בהלצת המלאך ואמר שהענין המפורסם הידוע שהאדם יחלה עד שיגיע אל שערי מות ויתייאשו ממנו ואם יהיה לו מלאך שיליץ ויעתיר בעדו אי זה מלאך שיהיה תקובל הלצתו ועתירתו ויקוממו כשלונו וינצל החולה ההוא וכו' אבל לא יהיה זה תדיר ולא יהיה שם עתרה והלצה מדובקת לנצח (ר"ש א"ת, מו"נ ג כג). ההלצה אשר הליץ בעדי מעב"ת (בו"ת פרח מטה אהרן קכב). שאפילו אחד מאלף מאותו מלאך עצמו יכול לפדות נפשו ממות בהלצתו (אוהב משפ' לאיוב לג כג). — ב) חכמת הֲלָצָה[1], חכמת הדבור וההקש, Rhetorik: ההלצה מחשבת מה גוברת תשקוט אליה הנפש אם שתשער הסתירה (מלאכ' הגיון, הלגה). חקות ההלצה ומשפטיה (הקד' נופת צופים). אמר אריסטוטולים בראשון מההלצה שענין ההלצה הוא כח עומס על עצמו ההספקה האפשרית בכל אחד מענינים הנפרדים (שם א). ואם נאמר שתכלית ההלצה היא חכמה אשר בענינים המשתפים והמיוחדים נוהגת דבור מלא ושלם וכו' או שהיא מלאכה מסודרת להפיק הרצון או חכמת אמרות טהורות מזוקקות כאשר יגיד קוינטיליאנו שוי' נתן לו לשון האנשים המורגלים המופלגים בהלצה (שם). כי הידיעה הזאת ישתמשו בה אנשי המחקר במופתיהם ויקראוה הלצה וקצתם יקראוה הקש (רשב"ל דוראן, הקד' חלק אלוה ממעל). — ובמשמ' משל ודמיון לא לפי פשוטו של דבר: מין ב' והיא חכמת ההלצה אצלם אשר היו מדברים ומליצים בהלצות זרות מעיני ההמון והיא נקראת חכמת המשלים וההלצות (דרך אמונה, ביכאגו א ג). וזה דרך הלצה ופשוטו ידוע (צרור המור, לך לך). כסות עינים כמו חכלילי עינים מיין והוא דרך הלצה (שם, ויגש). אבל ראוי שיודע שזה על דרך ההלצה ההמונית וכן מהשיתואר בו (בהאלהים) מן הכעס (אמונה רמה ב ב א). במאמר בעל ההלצה, שנפשו לא מצא, מעולם מנוצחת, כי אם מבעל מלאכת אחת (ר"א כתור, הקד' חרוז' למס' המס'). ראיותי מגלה עפה בהלצה יפה (אגר' דופי הזמן). אם יהיו כל חכמי בעלי הלצה בכף מאזנים וכ"ת בכף שניה תכריע את כלם (שם). וכל זה הוא יפי המשל ועומק הלצתו (זכות אדם 19). והלצתו צועקת מול כל איש איננו בחכמות אל תקרב הלום (מתק שפתים 104). ואיך הפריז על מדותיו והבאיש את ריחו בהלצותיו (יש"ר מקנדיה, כראש מצרף לחכמ'). — הלצת הגוף: כמה גדול כחן של מדברי צחות בצרפם נועם דבריהם אל האותות מעשה הרמיזות והקולות ותקון הפנים עם תנועות כל איברי הגוף על השיעור הראוי לכל דבר ודבר לפי התחלף טבעו עד שעל פי מרקו טוליאו היתה שומה קריאת החלק הזה מהרמיזה הלצת הגוף (קול יהודה, כוזרי ב עב). — ב) הלצה, חדוד: וראיתי שבאים אנשים ואומרים איזה דבר הלצה שקורין (ווערטיל) ואח"כ מתקבצים עליהם עוד איזה בני אדם עד שנעשה איזה קיבוץ ואומרים איזה דברי הלצות והם מחייכים ושוחקים (ספורי מעשיות להר"ן ק.). הנה בכבד ראש עניתני תשובתך הנמרצה, ותשכח כי כתבתי רק בדרך הֲלָצָה (יל"ג, לזק"ן).

****הֲלָצִי**, ת"ז, לנק' הֲלָצִית, מ"ר הלציים, הלציות, — א) מטבע ההלצה: והגזרות המולידות תולדות הכרחיות מופתיות או נצוחיות או הלציות או הטעיות או שיריות (כוזרי ה יב). וזהו טענתם ההלציית כי כמו שהשור הבר יעשה בזנבו כדמות חצי עיגול כן אילו העיגולים חציים לבד נגלים לנו לעולם (ר"א בר חייא, תוספי' ב). ובכאן הותר זה הספק ההלציי

---

[1]) עפ"י לשון הערבית ח'טאבה a).

---

a) خطابة

(רלב"ג, מלחמ' ה' ו א יח). — ב) בעל הלצה: וחז"ל פרשו אם זרחה השמש עליו שהוא דבור הלציי בדרך משל (ר"י אברבנאל, משפט'). ולכן שמה התורה והנביאים שרשים מה ע"ד הקבלה והביאור ההלציי והנצוחיי (ר"א דלמידיגו, הקד' בחי' סדת). ואמנם (הדעת) החמשי הוא הלציי וזה שבהנחתינו יש מאין לא היה לו נושא יקבל החלוקה ממחוייב (אור ה', ר"ח קרשקש ג א ה). כל הדבורים הכתובים בסה"ק הם שלשה הא' הוא ספוריי וכו' והב' הוא הלציי כגון ישעיה ירמיה יחזקאל וכו' (מתק ספתים 29). ולמך הוכיח אתהן בדבור הלציי ושיר כדי שיכנסו דבריו בלבן (שם 31). ואחר כן אמרה (אביגיל) כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו זה הקיום אשר בו הוכיחה שראוי לו לבלתי השים אל לבו כי בטבעו הוא לשלם רעה תחת טובה והנה בבאן אחד מהיפויים ההלציים ר"ל ההעתקה (נופ' צופ', מסיר ליאון א ז). וראוי שתדע כי כל אלה הם מופתים הלציים לקוחים על צד הקינה והאוננות ולא יולידו תולדה צודקת (אבן סויב, קול בוכים ב ט). כמו שנודע מטיטוס שהיה הלצי והגיוני מדבר במשלים והלצות (דרך אמונה, ביכאגו ג). והנה עלה בידינו מכל מה שאמרנו שההלציי מבני אומתנו ראוי שיקח הקדמותיו ממה שנמצא כתוב בספרים האלה התוריים (נופ' צופים, מסיר ליאון ב יז). יען יצטרך ההלצי לפעמים לבאר דבר יותר מועיל מדבר יתחייב המצא אצלו המקומות והמשקולות אשר בהם ישקל היות הדבר יותר מועיל ויותר משובח (שם ב יו). ובזה השתבשו החכמים ההלציים מאומתנו ר"ל המעיינים בפשט התלמוד (ר"י אבן גרונדי, באור לאיוב). וחשיבני דבר אם תוכל אך בתשובה ולא בחלוקים ומשלים וקול דברים כמנהג ההגיוניים וההלציים (ר"י מודינא, ארי נוהם ל).

⁖הַלְקָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִלְקָה: בן בביי (היה ממונה) על ההלקאה ברצועה (פי' המשנ' לרמב"ם, שקל' ה א). ולא תמנע ממנו (מבנך) בבל יום הלקאה וכו' ואם תראה שלא יועיל בו הלקאה עזוב אותו (א"ב של ב"ס) מה הזהב צריך הלקאה אף הנער צריך הלקאה (שם).

⁖הִלְקוּט, ש"ז, מ"ר הִלְקוּטִים, — במלאכת הנתוח של רפואה כעין ציצים שנשארים בבשר אחרי שעשו נתוח בהם: וכשחותך את הערלה יש שמשתיירין ציצין בעיקר עטרה וכו' שהציצין עצמם נקראי הילקוטין (תשו' גא' קדמ', דוד קסל, סי' פח).

א. ***הִלְקֵט**[1]**), פ"י, — הִלְקֵט את העוף, הבריח אותו שילקט בלשונו, במקורו, ובהרחבה הכניס אכיל לתוך מקורו: ואין ממרים את העגלים אבל מלקיטין ומהלקטין לתרנגולין (שבת כד ג). מהלקטין לאווזין ולתרנגולין וליונה הרדסיאות ונותן להם מים (תוספתא שם יח ד).

ב. ***הִלְקֵט**[2]**), פ"י, — במלאכת נתוח של רפואה, התך את ההלקוטים: מהלקטין את המילה ואם לא הילקט ענוש כרת (שבת קלג:). — נתפ', *נִתְהַלְקֵט, — נחתכו ההלקוטים: וכשחותך את הערלה יש שמשתיירין ציצין בעיקר עטרה שכשנוטל אותם עטרה מתהלקטת ויוצא אותו הזיז (תשו' גאו' קדמ', דוד קסל, סי' פח).

***הַלְקָשָׁה**, ש"נ, — שה"פ מן הִלְקִישׁ: שמא אמרתי להכנים אתכם לארץ והלקשתי אתכם שאין מאפליה אלא לשון הלקשה (מד"ר במד' כג).

⁖הַלְשָׁנָה, ש"נ, — שה"פ מן הִלְשִׁין: וראובן טען איך קודם זה גיזם ואיים שיעשה לו הלשנה ומראה עדים כשרים בזה (שו"ת בנימין זאב תא). הנה באה ונהייתה מאתם תצא אש הלשנתם ביד רמה בהוציאם הרבה כספים על יד אויבי ישראל (אגר' ר' אבר' היביני לנתן העזתי). ובזה ובכל ביוצא באלה ההלשנות והמסירות הביאוהו לסכנה גדולה ועצומה (שו"ת מהרשד"ם יו"ד עז). שראינו את כל תוקף המסירות וההלשנות שעשו והביאו אותנו במצור ובמצוק (שו"ת מהרי"ט א יד). שהם (הקדושים) מסופקים וכו' והולדת הבנים הם אסורים ודאים וחמורים וההלשנות והרדיפות הן

---

[1]) פרשו בגמ' (שם קנו.) בפרוש מלשון לקיטה, שאמרו שם: ודלא לקיט בלישניה מהלקיטין ליה. ע"כ. והנה היה הדין נותן לאמר בעבר' מלקיטים. אך נשארה ההא נראה ויוצאת בהברה מפני שנתיחד לפעל מיוחד בפני עצמו.

[2]) אמר רה"ג (תשו' גא' קדמ', דוד קסל, סי' פח). וז"ל: אלא שאין אנו רואין הילקוט מלשון לקיטה וכו' ומדמי לן מהלקטין עושין אותה כהילקט וכו' ופירוש הילקט כמו זיז יוצא וכו' וכשחותך את הערלה יש שמשתיירין ציצין בעיקר עטרה שכשנוטל אותם עטרה מתהלקטת ויוצא אותו הזיז וכו' שהציצין עצמם נקראין הילקוטין ונטילתן אפשר דנק' הילקט ודברים אלו מסברא דילן אינון ולא מפי השמועה. ע"כ. וכן רב שלום גאון (כתב' הגא' מר"י טוב עלם).

איומים וגזומים ואין ספק מוציא מידי ודאי (שו"ת שמש צדק׳ ב ו). שהזיקו לאחים מאטו ב ה ל ש נ ו ת ם והמסייעים אותם לעבירה זו עתידין ליתן את הדין (שו"ת ר"י לאטש 143). כשהיתה עגלה מוכנת לנסיעת נתהווה עליו ה ל ש נ ה ונצרך לילך להקרייז והוא הערכאות (זכרון טוב, מעכדות הצדיק ו).

הֵם[1], הֵהֵם, בָּהֶם, וְהֵם[2]), בָּהֶם, כָּהֵם, לָהֶם, שֶׁהֵם, מֵהֶם, — מלת הגוף לנסתרים, הרבים מן הוּא, sie; eux; they, ותשמש בכל השמושים ובכל הדרכים שמשמשת המלה הוּא: ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמים הֵם (ברא׳ ג ז). ויאמר את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הֵם רעים (שם לז יו). ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ (שמות יד ג). מזה ומזה הֵם (הלוחות) כתבים (שם לב טו). למען נסות בם את ישראל השמרים הֵם את דרך יי׳ (שופט׳ ב כב). ויאמרו בני בנימן נגפים הֵם לפנינו כבראשנה (שם כ לב). ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני יי׳ אתה וָהֵם ואהרן מחר (במד׳ יו יו). אך אל כלי הקדש ואל המזבח לא יקרבו ולא ימתו גם-הֵם גם אתם (שם יח ג). ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם-הֵם חרטמי מצרים בלהטיהם כן (שמות ז יא). ואת מתכנת הלבנים אשר הֵם עשים תמול שלשם תשימו עליהם (שם ה ח). ומלאו בתי מצרים את הערב וגם האדמה אשר הֵם עליה (שם ח יז). והשכתי מעלי את תלנות בני ישראל אשר הֵם מלינם עליכם (במד׳ יז כ). ויהי הֵם מריקים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו (ברא׳ מב לה). הֵם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים (שם מד ד). הֵם עם האבן הגדולה אשר בגבעון ועמשא בא לפניהם (ש"ב כ ח). ויצאו הֵם וכל מחניהם עמם (יהוש׳ יא ד). — ובפרט להבליט את הגוף ולמעט אחרים: בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכל וממרא הֵם יקחו חלקם (ברא׳ יד כד). לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם הֵם ילכו וקששו להם תבן (שמות ה ז). הֵם המדברים אל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל ממצרים (שם ו כז). כאשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניהם הֵם מי מריבת קדש (במ׳ כז יד). — וכמו מלת הקשר בין הנושא והנשוא: אלה הֵם בני ישמעאל (ברא׳ כה יו). מקנהם וקנינם וכל בהמתם הלוא לנו הֵם (שם לד כג). שלשת השרגים שלשת ימים הֵם (שם מ יב). ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרמה לי הֵם (שם מח ה). הנפלים היו בארץ בימים הָהֵם וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם (שם ו ד). ויהי בימים הָהֵם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם (שמות ב יא). ויהושע בן נון וכלב בן יפנה היו מן האנשים הָהֵם ההלכים לתור את הארץ (במד׳ יד לח). — ועם בכל"מ, בכל המשמעות של שמושי בכל"מ: והרעב היה על כל פני הארץ ויפתח יוסף את כל אשר בָּהֶם וישבר למצרים (ברא׳ מא נו). ויקרא בָהֶם שמי ושם אבתי (שם מח יו). את כל עבדתם אשר עבדו בָהֶם בפרך (שמות ד יד). לא נשאר בָּהֶם עד אחד (שם יד כח). ואחרי הגוים אשר סביבתם אשר צוה יי׳ אתם לבלתי עשות בָּהֶם (מ"ב יז טו). וכנרות ונבלים לשרים ולא נראו כָהֶם לפנים בארץ יהודה (דהי"ב ט יא). כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כָּהֵם יוקשים בני האדם (קהל׳ ט יב). ויוסף יי׳ אלהיך אל העם כָּהֵם וְכָהֵם מאה פעמים (ש"ב כד ג). ויעשו (אדם וחוה) לָהֶם חגרת (ברא׳ ג ז), ר"ל לעצמם. ויהי כי החל האדם לרב על פני האדמה ובנות ילדו לָהֶם (שם ו א). את בנתם נקח לנו לנשים ואת בנתינו נתן לָהֶם (שם לד כא). — *ועם יחס שאליו כפול: קרא ל ה ם לבניו (ספרי, ואתחנן לא). ואוי ל ה ם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם (ברכ׳ ג.). ואמר ל ה ם לתלמידיו צאו וחשבו (שבת ג.).—ועתה לא יבצר מֵהֶם כל אשר יזמו לעשות (ברא׳ יא ו). מאת הגוים אשר סביבתיכם מֵהֶם תקנו עבד ואמה וגם מבני התושבים הגרים עמכם מֵהֶם תקנו וממשפחתם אשר עמכם (ויקר׳ כה מד-מה). — שֶׁהֵם: טובים היו חללי חרב מחללי רעב שֶׁהֵם יזבו מדקרים מתנובות שדי (איכה ד ט). הסבי עיניך מנגדי שֶׁהֵם הרהיבני (שה"ש ו ה). כמו להם

---

[1]) בערב׳ הֻם a), בארמ׳ הִמּוֹ, הִמּוֹן, ועי׳ עוד לקמן הערה לערך הֵמָּה. — [2]) וז"ל דה"ט: סימן הֵם והֶם: הֵם בכל מקום (קמץ קטן) בשתי נקודות וכשיצטרף לו ארבע אותיות בשל"מ בשלש נקודות מצויות בָּהֶם שֶׁהֶם לָהֶם מֵהֶם וכשיצטרף עמו ג׳ אותיות הכ"ו קרויות בשתי נקודות מצויות הָהֵם כָּהֵם וָהֵם חוץ מן אחד במקרא מיוחד לבלתי עשות בָּהֶם (מ"ב יז טו). ע"כ. ולא בארו המדקדקים טעם שנוי זה. ועי׳ במבוא, הקדוק שמות הגוף.

a) הم

ומים שאי אפשר בלאהם וכו' שגם אם לא בראם יכולין העולם לחיות בלאהם שלא בראם כי אם לתענוג (תוספ' ברכ' לז.).

הֵמָּה[1], הַהֵמָּה, כְּהֵמָּה, מֵהֵמָּה,—מלת הגוף לזכרים נסתרים, כמו הֵם, ומשמשת ככל שמושי הֵם: במשך היבל הֵמָּה יעלו בהר (שמות יט יג). נתונם נתונם הֵמָּה לו מאת בני ישראל (במד' ג ט). ככל המעשים אשר עשו מיום העלתי אותם ממצרים ועד היום הזה ויעזבני ויעבדו אלהים אחרים כן הֵמָּה עשים גם לך (ש"א ח ח). את תלנות בני ישראל אשר הֵמָּה מלינים עלי שמעתי (במד' יד כז). ויבאו כל החכמים העשים את כל מלאכת הקדש איש איש ממלאכתו אשר הֵמָּה עשים (שמות לו ד). ותרמות לבם הֵמָּה מתנבאים לכם (ירמ' יד יד). הנה הֵמָּה אמרים אלי איה דבר יי' יבוא נא (שם יז טו). עד אשר יניח יי' לאחיכם ככם וירשו גם הֵמָּה את הארץ (יהוש' א טו). ויראו את צררות כספיהם הֵמָּה ואביהם וייראו (בראש' מב לה). הבקר אור והאנשים שלחו הֵמָּה וחמריהם (שם מד ג). והפיצותים בגוים אשר לא ידעו הֵמָּה ואבותם (ירמ' ט טו). הֵמָּה נשיהם ובניהם ובנתיהם (שם יד טז). הֵמָּה עם בית מיכה וְהֵמָּה הכירו את קול הנער הלוי (שופט' יח ג). הֵמָּה מיטיבי את הבית והנה אנשי העיר אנשי בני בליעל נסבו ם את לבם (שם יט כב). הֵמָּה יורדים בקצה העיר ושמואל אמר אל שאול (ש"א ט כז). אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם הֵמָּה הגברים אשר מעולם אנשי השם (בראש' ו ד). וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה ובניכם אשר לא ידעו היום טוב ורע הֵמָּה יבאו שמה (דבר' א לט). הֵמָּה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יי' ויקדש בם (במד' כ יג). הֵמָּה ישאו קולם ירנו בגאון יי' צהלו מים (ישע' כד יד). יבשו רדפי ואל אבשה אני יחתו הֵמָּה ואל אחתה אני (ירמ' יז יח). ישבו הֵמָּה אליך ואתה לא תשוב אליהם (שם טו יט). והלחת מעשה אלהים הֵמָּה והמכתב מכתב אלהים (שמות לב טז). כלם אנשים ראשי בני ישראל הֵמָּה (במד' יג ג). הלא הֵמָּה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש (דבר' יא ל). באו אלי האנשים ולא ידעתי מאין הֵמָּה (יהוש' ב ד). ויאמרו האנשים הַהֵמָּה אליו אנחנו טמאים לנפש אדם (במד' ט ז). עד הימים הַהֵמָּה היו בני ישראל מקטרים לו (מ"ב יח ד). והיה לבתים לבדים לשאת אתו בָּהֵמָּה (שמות ל ד). וכל איש חכם לב אשר נתן יי' חכמה ותבונה בָּהֵמָּה לדעת לעשת את כל מלאכת עבדת הקדש (שם לו א). על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כי בָהֵמָּה שמן חלקו (חבק' א טז). ועוד נוסף עליהם דברים רבים כָּהֵמָּה (ירמ' לו לב). יהיו משלכים בחוצות ירושלם מפני הרעב והחרב ואין מקבר לָהֵמָּה (שם יד טז). ומאתות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מֵהֵמָּה (שם י ב). ויתר מֵהֵמָּה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגעת בשר (קהל' יב יב). — ואמרו לפעמים הֵמָּה גם לנק'[1]: ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה השבה משדי מואב וְהֵמָּה באו בית לחם (רות א כב). ששים הֵמָּה מלכות ושמנים פילגשים (שה"ש ו ח). וארא והנה שתים נשים יוצאות וכו' ואמר אל המלאך הדבר בי אנה הֵמָּה מולכות את האיפה (זכר' ה ט-י).

הָמָה, ממנו הֵמֶה, הֶמְיָה, °הֶמְיוֹן, הָמוֹן, °הֲמוֹנִי, °הֲמוֹנוּת, °הֲמוֹנִיּוּת.

הָמָה, פ"ע, הָמִיתִי, הָמִית, יֶהֱמֶה, הֱמֵה, נֶהֱמָה, יֶהֱמוּ, — השמיע קול עבה וגם מתוך החזה, כמו הקול שמשמיעים קצת בעלי חיים בפרט ברגזם, כמו הדב, את הגוף.

---

[1]) בנקוד האשורי המה רפה (מלנ"א 125). בערב' של מצרים הִמַּא a), וגם הֻמַּא b). בירוש' בדבור ההמוני הֻמְּ c) (L. Bauer, Palast. Arab. § 50). לפי דעת ברט (AJSL, XAII,197), נקוד המה הוא פעולת ההקש של מלת הגוף לנק' נסתרת הֵנָּה, עי' זה הערך. וכבר מנה בטכר (Bö. § 861) ומצא כי בכלל הֵם וְהֵמָּה מצויים בשוה בתנ"ך, הֵם רס"ח פעם וְהֵמָּה רפ"ה פעם. אבל בפרטם יש הבדל בין הספרים, הֵם: בראש' יח פעם, שמות יח, ויקר' יח, במד' כג, דבר' יז, יהוש' ז, שופט' יז, שמוא' יא, מלכ' מו, עזר' א, נחמ' י, דה"י כג, אסת' ג, תרי עשר י, ישע' ה, ירמ' יה, יחזק' ח, תהל' ג, שה"ש א, משלי ו, איוב א, קהל' ג, דני' ב. — הֵמָּה: בראש' ד פעמ', שמות ד, ויקר' א, במד' י, דבר' ה, יהוש' ו, שופט' ח, שמוא' כג, רות א, מלכ' יה, נחמ' ז, דה"י כא, אסת' א, תרי עשר כג, ישע' יב, ירמ' נב, יחזק' נה, תהל' כה, שה"ש א, משלי ד, איוב ג, איכ' א, קהל' ג.—מרשימה זו נראה כי במליצה הפשוטה השתמשו יותר בהמלה הקצרה הֵם וביותר נשגבה יותר בהמלה הֵמָּה, ובכלל השתמשו בהמלה הֵמָּה יותר במקום שרצו להדגיש יותר

a) هِمّا b) هُمّا c) هُمّ

[1]) וכן בערב' בקצת מקומות בדבור ההמוני כמו במצרים (Spita § 32, Brock. Grr. 305).

וגם קולות שאון של לא בע"ת כמו הים בהתגעשו, וכדומה, brummen ; mugir ; to growl : המו גוים מטו ממלכות נתן בקולו תמוג ארץ (תהל' מו ז). ישובו לערב יהמו כבלב (תהל' נט ז).—והיונים: כיוני הגאיות כלם הומות (יחזק' ז יו). — ולשאון גלי הים: אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו (ירמ' ה כב). והמו גליהם כמים רבים (שם נא נה). קולם כים יהמה (שם ו כג). רגע הים ויהמו גליו (שם לא לה). יהמו יחמרו מימיו (תהל' מו ד). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון (ישע' יז יב). — וקול שופר ושאון גדול של עם רב בחלל האויר וכדומה: וישמע יואב את קול השופר ויאמר מדוע קול הקריה הומה (מ"א א מא). — ולקול כלי נגון הדומה לזה, ובהשאלה להמעים, להלב: על כן מעי למואב כבנור יהמו (ישע' יו יא). על כן לבי למואב כחללים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יהמה ולבי אל אנשי קיר חרש כחלילים יהמה (ירמ' מח לו). — ולקול אנחה מפני צער ויגון: הומה לי לבי לא אחרש כי קול שופר שמעתי (ירמ' ד יט). ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי (תהל' נה יח). מה תשתוחחי נפשי ומה תהמי עלי הוחילי לאלהים (שם מג יג).— המו לו, המו עליו המעים, לרגש החבה וכלות הנפ"ש שמרגיש אדם לזולתו, מפני רחמים, מפני חבה, וכיוצא בזה: הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו (ירמ' לא כ). דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו[1] (שה"ש ה ד), ועי' המי. — *המה לדבר, משתוקק אליו, עי' כבנין פעל: ש ה מ ו אחרי המוני המוניות (מד"ר שה"ש, כרס). ש ה מ ו אחרי הבעל ולפיכך באו עליהם המונים ש ה מ ו אחריהם המוני מלכים (שם). ענו ושפל רוח בלתי ה ו מ ה אחרי התאוות והכבודות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ו). הגויים שלא ידעו את השם ולא קראו בשמו והמה ה ו מ י ם אחרי הבלי העולם וישימו תכליתם בקנין העושר (הוא, זבח פסח, בסוף). שלב האדם ה ו מ ה אחר ההבל (לידה לדרך, ר"מ כר זרח א ה). — והומה לקראת: באר מים חיים בתוכו להשקות ממנו כל איש אשר צמא ולקראתו ה ו מ ה (ר"י מפיסא, מנח' קנא' יו). — ועם פעל אחריו: קודם ראותי את פניך הייתי ה ו מ ה למצא

[1]) בקצת ספרים לדודי.

איש כמוך וכו' ועתה נכפלה המייתי וכו' כי א ה מ ה ללמוד (בן המלך והנזיר יז). משם (מארץ משך) יבאו הסוסים האבירים ה ו מ י ם ומתאוים אל הנקבה (פרשי רד"ק, משך, בשם רא"ע). ומי שהוא אוהב יין ויהיה ה ו מ ה להתענג בהם לא יעשיר (רלב"ג, משלי כא).— והמה על דבר: בן החושק ה ה ו מ ה על חשוקו השמועה עליו תשקיט המיית לבבו (מלמ' התלמי', בפלת). כי טבע האדם שהוא ה ו מ ה מאד על סתריו עד שיגלה אותם (שם, תולדות). ולכן נמנע מגזל ועריות ושפיכות דמים כי לא היו טבעיו רותחים ולא ה ו מ י ם על המשגל ורציחות ובלעם היה בו ההפך כי מזגי אבריו השרשים היו חמים מאד ולכן ה מ ו טבעיו עליו והיה איש משתלח אל העבירות (הוספ' לתגמ' סנפ' מה:).

— פע', *המה אחר דבר, — השתוקק והתאוה לו: שכל מי שהומה ו מ ה מ ה אחרי תורה ותלמוד אין לו מה הנאה יש לו (מד"ר ויקר' כב). שכל מי שהוא מהומה ו מ ה מ ה אחר הממון וקרקע אין לו מה הנאה יש לו (שם, קהל' ה ט).

— פע', *המה, בינ' מהמה, מהמה, מ ה ו מ ה, — השתוקק והתאוה, בהול: מתוך ש מ ה ו מ ה לביתה לא בדקה (נדה ה.). מתוך ש מ ה ו מ ה לביתה אינה מכנסת לחורין ולסדקין (שם). שכל מי שהוא מ ה ו מ ה ומהמה אחר הממון וקרקע אין לו מה הנאה יש לו (מד"ר קהל' ה ט).

המה, ש"נ, בכנ' המהם, — נרדף עם המון: החמס קם למטה רשע לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם[1]) ולא נה בהם (יחזק' ז יא).—ואמר הפיטן: בהם ארובות נתק, וימח המונם ו מ ה מ ה ם, הצפין תמים בנרתק, כי נמצא בן מנהם (עבוד' לרסע"ג, קובץ מעש' גא').—ומצוי השמוש בדבור זה במשמ' לא מהם ולא מכל מה ששיך להם: שונאי חנם הוציאו עלי דבה רעה כזו באמרם שאני חולק גם על הקדמונים וכו' לכן אינני חושש מהם ו מ ה מ ה ם אכן מחויב אני להוציא מדעתו שלא יכשל בחשד חנם (אגל' יעבן ב כא). ולא ימס דונג לבבך מהם ומהמונם ו מ ה מ ה ם (בו"ת תורת אמת, הקד' נכד המחב'). בן אדם מהר המלט מהם, ובל תלחם במנעמיהם, לא מהם ולא מ ה מ ה ם, כי אף יי' חרה בהם (תוכח' מוסר, עזר' הבבלי א).

[1]) אין ספק בדבר כי כל כתוב זה הוא משובש, וכבר התלבטו הקדמונים והאחרונים בפרוש צרוף המלים האלה ובפרט בפרוש מלת מהמהם, ולא עלה בידיהם כלום. עב"פ לפי הנוסח המקובל פרשו רוב הקדמונים במשמ' המון, ויש שפרשו במשמ' קול שאון. ועי' עוד ערך *המהם.

המהם, — כמו הם, לכפל ולנחץ: וכבר כפלו הם לרבות ולנחץ באמרו ולא מ ה מ ה ם [1] (הפרס' לריב"ג, שם).

המולה, — עי' המלה.

המון, ש"ז, מ"ר המונים, — א) קול שאון, כמו של גשם, של שיר, של המון רב, Geräusch ; bruit noise: עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם (מ"א יח מא). לקול תתו המון מים בשמים (ירמ' י יג). הסר מעלי המון שריך וזמרת נבליך לא אשמע (עמו' ה כג). אכן לשקר מגבעות המון הרים (ירמ' ג כג). והשבתי המון שיריך וקול כנוריך לא ישמע עוד (יחזק' כו יג). —ואמר בן סירא: מכנסים כתנת ומעיל ויקיפהו פעמונים ורמונים ה מ ו ן סביב לתת נעימה (כ"ס גני' מה ח-ט). ואלו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כ ה מ ו ן גליו (תפל' נשמת). — ואמר המשורר: שואל שלומי קרב נא ושמע כמו ים ה מ ו נ י, אם יש לבבך כשמיר ירך לרוב דראוני (תלונה לרשב"ג, נתר).—וקול צעקה: וישמע עלי את קול הצעקה ויאמר מה קול ההמון הזה (ש"א ד יד). קול המון בהרים דמות עם רב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישע' יג ד). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון (שם יז יב). והיה כחלום חזון לילה המון כל הגוים הצבאים על אריאל (שם כט ז). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רעים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה (שם לא ד). משביח שאון ימים שאון גליהם והמון לאמים (תהל' סה ח). וקול דבריו כקול המון (דני' י ו). שלש קולות הולכין מסוף העולם ועד סופו ואלו הן קול גלגל חמה וקול ה מ ו נ ה של העיר וקול נשמה בשעה שיוצאה מן הגוף (יומ' כ:). — ואמר המשורר: ונהר מי שחו כבדלח לטהר, על עפרות זהב יחצה לב היער, וכרעם אדיר סאן משמי זהר, משק המונו מערוץ כפים יער (יל"ג, אדו"מ א). —ובהשאלה, המון המעים, רגשתם: איה קנאתך וגבורתך המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו (ישע' סג יס). — ב) קהל אנשים רבים יחד, Menge ; foule multitide: הראית את כל ההמון הגדול הזה (מ"א כ יג). הנם ככל המון ישראל אשר תמו (מ"ב ז יג). והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עבר המון עריצים (ישע' כט ה). והשבתי את המון מצרים ביד נבוכדראצר מלך בבל (יחזק' ל י). בן אדם נהה על המון מצרים והורדהו (שם לב יח). ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רכבו ואת המונו ונתתיהו בידך (שופט' ד ז). לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא (ישע' ה יג). וקברו שם את גוג ואת כל המונה (יחזק' לט יא). הנני נתן לנבוכדראצר מלך בבל את ארץ מצרים ונשא המנה ושלל שללה (שם כט יט). — ואמר המשורר: ענה בי יגוני, ביום מות שר ה מ ו נ י, והחשיך את עיני (ר"מ דרעי, לקו"ק לח). והמות יעולל את המונם כסלסלות וילקט הנזרים (ר"י חריזי, הענק ג). גם הארצות יקראו אל שכניהם המונכם מחרת נקיא (שם).—ומ"ר: המנים המנים בעמק החרוץ כי קרוב יום יי' בעמק החרוץ (יוא' ד יד). אמר להם הקב"ה (למצרים) אתם עשיתם ה מ ו נ י ם על בני אף אני אעשה עליכם עוף השמים וחיות הארץ ה מ ו נ י ם (מד"ר שמות יא). שהמו אחר הבעל ולפיכך באו עליהם ה מ ו נ י ם שהמו אחריהם (שם שה"ש, כרס). בחרבות גבורים אפיל המונך עריצי גוים כלם (יחזק' לב יב). חרב נתנה משכו אותה וכל המוניה (שם כ). — ואמר הפלסוף: (אני מאמין) בכל מה שבא בתורה ובספרי בני ישראל אשר אין ספק באמתתם בעבור פרסומם והתמדתם והגלותם ב ה מ ו נ י ם גדולים (כוזרי א ד).—ואמר הפיטן: איכה הגת בהגיונך, להדוף ביד הוללים המוניך (קינ' לת"ב, איכה אלת). על הנבעות שאי קינה ותמרור וגם נהי בקול רם אשר הכו המוניך (שם, ציון תקוגני). מן המצר קראתיך בשנוני, דלגת קץ והושעת המוני (יולר שבת ב אחה"פ). — ומ"ר *ה מ ו נ ו ת: מה היה דבר בלעם אמר להם אפילו אתם מכניסים כל ה מ ו נ ו ת שבעולם לא אתם יכולים להם (ספרי מטות קנז). — °לא בהם ולא בהמונם, ר"ל כלל וכלל לא: והרבה בהם דברים לאין שיעור ואין לי צורך בהם ולא ב ה מ ו נ ם (ר"י אכרבנאל, מפע' ה' ה ג). — °המה והמוניהם, ר"ל והדומים להם, והנמשכים אחריהם: וכן שאר הפלוסופים המה ו ה מ ו נ י ה ם (ר"י מפיסא, מנח' קנא' 15). — והתיחד בפרט להההמון הפשוט, בנגוד להמשכילים, החכמים, החשובים והנכבדים: אחד מהם מה שיבינוהו ה ה מ ו ן והשני מה שיבינוהו היחידים וכו' (הרקמה שער ו). ויהיה שם ל ה מ ו ן כלומר לפחותים מבלתי מיוחדים (מו"נ א יד). וזה השיעור יספיק לקטנים ו ל ה מ ו ן בישוב דעותיהם (שם לה). כי כל מה

[1] אעפ"י שבודאי אין זה פרוש המלה מהמהם שבכתוב, מ"מ בעצם הדבר דעת ריב"ג מכרעת שנוכל לאמר ה מ ה ם בעבר' לנחץ למלת הגוף.

שידמהו ההמון חסרון או אי אפשר לציירו בחק השם יתעלה (שם מז). הרבה פעמים יעלה בלב ההמון שהרעות בעולם יהיו יותר מן הטובות (שם ג יב). שאין בטבע ההמון לסבול השגת העניין ההוא כפי מה שהוא (שם כח). וזה העניין גם כן לא יפורסם להמון (שם א נט). ההמון אינם יכולים להבין אותם הענינים וכו' כי מעט מזעיר הוא מה שישכילו מהם ההמון (פי' המשנ' לרמב"ם, חגי' ב א). ולפי שאין המון העולם מכירין רוב המינין (של הזרעים) טוב ליזהר מכולם (סמ"ג, לאוין רעט). אנשי זה החלק הם המון העם אשר אין להם עיון שכלי והם רוב העולם (המעל' לרש"ט פלקיירא ג). גם הרבה תלמידי חכמים עם ההמון עם במנהג זה (שו"ת תרומ' הדשן א).— ואמר המליץ: וכבר ידעתי ההמון ושיחו כי הוא אל כל רוח ינוד כמו נוד הקנה במים (ליטריס תהלה). אם רוח ההמון יעלה עליך איש דעת עבודתך אל תנח כי מה הוא ההמון (דביר למא"ג, התוכן והשמש). — ומ"ר: והוא (הבורא) שוכן בתוך רצויו מהמוני בני אדם (כוזרי א ד). מה שיאמרו המוני העמים הסכלים כיון ששב מדרכו שהיה הולך או צבי הפסיקו וכו' לא ירויח היום או שום מקרה רע יבואהו (ס' החנוך, מצוה רמט). — "ההמון מן, הרוב מן: ההמון מן המעברים קראוהו עיגול ואמרו שכן חוזר הקביעות של השנים לעולם (הלבוש, או"ח תכח). — ובמשמ' מספר רב: כי אב הֲמון גוים נתתיך (ברא' יז ה). וישאל הֲמון נשים (דהי"ב יא כג). כי אין קץ להמון הכסף ולזהב ולאבנים אשר בו (במקדש) כי אין מספר (יוסיפון יו). וגם אלך בהמון אניותי בתוך הארץ (שם סד). כאשר תראה איש חלוש צעיר הגוף ולפניו זה ההמון הרב מן הזהובים (ר"ש א"ת, מו"נ א מו). אולי תשקיט המיית לבבי ותסיר המון הספקות היושבות ממולי על אלו הדרושים (כתב ר"י אלורקי לדון שלמה הלוי). — ומשל: קול המון כקול שדי (מבחר חכמים רעו).

הֲמוֹנוּת, ש"נ, — סגולת דבר של המון העם:

פשטה מעילי ההמונות ולבשה רוחניות (עמנ', מחב' יב). הפושטים מעילי ההמונות, והלובשים שקי הנזירות (שם יד).

הֲמוֹנִי, ת"ז, לנק' הֲמוֹנִית, מ"ר ־ניים, ־ניות, — של ההמון, מטבע ההמון: מה שאמר לו והעלהו שם לעולה ענינו ההמוני הוא שנראה מפשט הכתוב ר"ל והקריבהו קרבן (ריב"ג, הרקמה שער ו). ולא כל החכמים גם כן רואים זה הדעת ההמוני שהם כבר אמרו אין מיתה בלא חטא (ר"ש א"ת, מו"נ ג כד). יש מהם במדות האדם כגבורה והנדיבות וזולתם מן המדות הטובות הרצויות לקבוץ ההמוני ויש מהם בשכל ההמוני הוא מה שקוראים ההמון בעבורו האדם משכיל (ר"ש א"ת, יקוו המים יד). כל אדם המוני כשישמע דבר חכמה אמתי יקוץ בו ויבוז אותו (מלמ' התלמיד, כשלח). ורעה עוד מוצאת עצם תשוקת איש ההמוני שתגיע תקופת הימים להגיע למבקשיו (כתיב' עולם ד). ויתעורר להבין היחיד סגולת פנימיות אותן הרמיזות וידע שהחכמה נכללת בספרי הנבואה ויסתפק ההמוני בנגליהם (אמונה רמה א ג). כי היה איש המוני לא למד חכמה מימיו (מאזני צדק, אלגזלי 49). זה מתיר הספק בדרך המוני וזה מתירו בדרך עיוני ושכלי (אוהב משפט לאיוב ב). ובזה ישותף החכם וההמוני מענין הדת (ר"א דלמידיגו, בחי' כתיב' הדת). ואני בטבעי אוהב הקבוץ המדיני נוהג צאני אחר המדבר ההמוני (אגר' אחוז לר"י דלמידיגו). הקדים תחלה סבת בחירתו למלך והוא יפי תארו ונועם דבריו לפי ששני ענינים אלה הם עניינים המוניים (מלמ' התלמ', חיי שרה). ולפיכך יאות להמשיל בו ההמוניים הנושאים משא המצות והאמונה בדרך קבלה (שם, דבר'). ולפי ההבנה ההמונית נמצאו בדבריו ובדברי זולתו מן הנביאים אמונות בטלות מאד (שם, שבת סוכה). כדי להרחיק ממנו הכונה ההמונית כמו שהרחיק כונה אחרת המונית במזמור הקודם (שם, לחג הסכות). כבעלי המקרא ובעלי נכסים המאמינים בתורה אמונה המונית (שם). מדרגת מי שהתאוה לראות בטוב אשר סופר לו מגן עדן והעולם הבא או פחד מענשו אשר הוגד לו מדינה של גיהנם ואשר תוקד בו לא תכבה וזאת היא המדרגה ההמונית והם רוב בני אדם (מאזני צדק, אלגזלי 113). ואני המשלתי זה המשל בדברים שהם כמעט דברים המוניים למען יפנו אליך המסלה ותשיג יותר בקלות דברי ההוכחות משתי הכתות (תגמ' הנפ' א ז). כי דבר אחד בעצמו לא יקובל מבעלי הדעת השלמה ומההמוניים בשוה (נופ' צופ', מכיר ליאון ב יז). מחוייבים חכמי הדור להודיע את ההמוניים ולהזהירם על שמירת שבת (ספר

ד"ח, דעת תכמה, פרק יד). דברי איוב וחבריו הם וכוחים סתומים וענינים עמוקים ולכן הביאו לשונות משונים וזרים בלתי מובנים להמוניים (מתק שפתים 38). וכן בענין התורה אין הנגלה ענין בפני עצמו מהנסתר כמו שמבינים ההמוניים דרך הנסתר לחוד ודרך הנגלה לחוד (של"ה, הקד' תולדות אדם). ולא כמו שעושים ההמוניים שממתינים בדברים ההם עד דכדוכה של נפש שאז החולה בלי דעת (דרך ישרה, שער הצדקה). כן הוא בכמה מנהגים שנתקלקלו אצל ההמוניים ונעשה להם היתר (שו"ת חתם סופר, חו"מ קנט). דברי הגדות ודרשות ההמוניות שהיו דורשים בשבתות ובימים טובים להמון אנשים ונשים וטף כדי להמשיך לבם לתורה ולמצות ולאמצם לעבודת הש"י ב"ה (תגמ' הנפ' ב ב). וכשיזדמן מפני הטרדות ההמוניות שיתבלבל דעתו ויהיה נבוך במבוכה מה (מגי' סתרים, מיוח' להרמב"ם). איך מצאו מקום במוחך טענות המוניות כאלו השגורות בפי כל העם (באל' יעבץ א לח).

·הַמּוֹנִיּוּת ש"נ,— כמו הֲמוֹנוּת, סגולת דבר המוני: יפנו אליה (אל חכמת המדידה) לסכלותם ויפנו אל מה שיצטרך אליה רק להמוניות ובקשת כבוד וזה שאחד מהם יתפאר במדידת הגרמים השמימיים וכו' (ר' קלוני', אגר' בע"ח ה ו). לפי שעמי הארץ מכלים זמנם וכל עשתונותם בעסקי העולם ובהמוניות (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ג).

·הַמְזָגָה, ש"נ, — שה"פ מן המזיג: והסמים הנפרדים אשר נזכור שיש להם כחות מתנגדים הם מאותם שאין בהם אותה ההמזגה הכללית ומזה מה שהוא יותר חזק ההמזגה שלא יוכל הבשול והרחיצה להפריד ביניהם (קאנון ב א א). אמנם יש תכלית קרוב ויש תכלית רחוק כפי ההמזגה וכו' כלומר זמן מוגבל כפי המזגתו (פרדס רמונ', רמ"ע שפרוט, סדר מועד). ואחר זה הזכיר יסוד האש ואמר קול יי' חוצב להבות אש להורות אל מה שיקנה מהשבירה וההמזגה הטבעית יסוד האש במזג המורכבים (נוה שלום א ז). והאמת שאין ההמזגה משתלמת ברוח לבד אלא עם יסוד העפר (פלח הרמון ע ג). וזה מורע מתדמה החלקים ומתדמה ההמזגות (קאנון א ה ג). והחום והקור והלחות והיובש איכיות אשר מהם ובהם תהיינה ההמזגות וההויות (דרך אמונה, אגר' ביבאגו א ב).

·הַמְזָה[1], ש"נ, — כנוי לאלף יוצאת ומפקת במבטא: כל אלף שהיא נראית ראיה מבוארת תהיה נחה או נעה באיזה תנועה שתהיה והיא נקראת המזה (הרקמה, שער ג).

א.·הַמְחָאָה, ש"נ,—שה"פ מן הִמְחָה, מן ב.מחה, פעולת מי שהמחה להשני פקודה לאחד לשלם לשני, Anweisung; traîte; chec: ואלו לא נעשתה כבר ההמחאה[2] והפטור היה חוזר בו אבל מכיון שכבר נעשו ההמחאה והפטור לא רצה להתדיין עם ראובן (שו"ת תורת אמת קג). לא אשהה עוד אצלי את כ"ה הרו"כ אשר לך והנני שולחם לך בזה על ידי המחאה[3] אצל השלחני הײמאן בווילנה (אגר' יל"ג, ב רמז).

ב.·הַמְחָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִמְחָה, מן ג.מחה: שהמחאת קמיע עדיפא מהמחאת הרופא (תוספ' שבת סא.). ואם יאמר (החובל) אני אביא רופא ממקום רחוק שיקח שכר מועט יכול הנחבל לומר לו הרופא שהוא במקומי הוא מדקדק יותר שלא יפסיד המחאתו (טור, הלכ' חובל תכ).

·הַמָּחוֹת, ש"נ, —שה"פ מן נִמְחָה, מן א.מחה: והיה המעשה ההוא (של כניסת נח בתבה) כנגד דעתם ומורה על המחות זכרם (רד"ק יחזק' יד יד).

הָמִי, פ"ע, ביני' לנק' הוֹמִיָּה, עת' אֶהֱמָיָה, יֶהֱמָיוּן, — כמו המה: תשאות מלאה עיר הומִיָּה קריה עליזה (ישע' כב ב). אשת כסילות הומִיָּה (משלי ט יג). משמים נשקפה הומיה בירכתי ביתה (ירוש' מו"ק ג פא ג). הוי המון עמים רבים כהמות ימים יֶהֱמָיוּן ושאון לאמים כשאון מים כבירים ישאון (ישע' יז יב). אזכרה אלהים ואֶהֱמָיָה אשיחה ותתעטף רוחי (תהל' עז ד). כי הנה אויביך יֶהֱמָיוּן ומשנאיך נשאו ראש (שם פג

[1]) בערב' همزة[a]), והוא מן המז, ר"ל עקץ.
[2]) כבר באה מלה זו בתשו' הגאונים: ואמא אל המחאה במעמד שלשתן לא תצח אלא אן יקול לה מנה שיש לי בידך תנהו לפלוני זה (תשו' הגא', הרכבי קלז). — [3]) ובהערה שם: במשנה ב"מ דף קיא נאמר המחהו אצל החנוני וכו' ומפה נוכל לתאר שם עצם המחאה להוראת אנוויזונג וכו' לפי דעתי הוא דבר חדש. ע"כ. אך מהמובא בפנים נראה שאין זה חדש וכבר חדשוה הקדמונים.

a) همزة

ג). אך בצלם יתהלך איש אך הבל יֶהֱמָיוּן [1]) (שם לט ז). — ועינים ה·מי ות, נעות ונדות: וכן תראה עיני הרשעים העזות ה ו מ י ו ת ואינן נחות (רשב"ג, תק' מד' הנפ' יד).

הֶמְיָה, ש"נ, —קול הומה, של כלי נגינה, כנור וכיוצא בזה: הורד שאול גאונך הֶמְיַת נבליך (ישע' יד יא). וכבר היה ר"ג ור"י וראב"ע ור"ע נכנסים לרומי שמעו קול ה מ י י ה של מפטילון עד ק"ב מיל (ספרי עקב מג). וכן תמצא מבני אדם אנשים בעלי קלות ו ה מ י ה ותנועותיהם נבהלות מאד בלתי מסודרות (ר"ש א"ת, מו"נ א לד). במה שימשך מן העניינים הטבעיים תמיד כהתוך השלג כשייחם האויר ו ה מ י ת מי הים בהסתער הרוח (שם ב מח). כדרך אשת כסלות הומיה ו ה ה מ י ה ההיא היא הריסות הבית (מלמד התלמיד', שמיני). כאשר אנו רואין שהמלחמה לא תהיה כי אם בשמע ו ה מ י י ת קול (רשב"ג, תקון מדות הנפ' יח). ושין שהיא של אש משמעת קול ה מ י ה וצעקה ושריקה (פי' יציר' מיוח' לראב"ד ב א). ואעפ"י שידע המלך כי הכל שקר מפני ה מ י י ת העם בקש להשליך מעליו תרעומות אלו (שבט יהודה יח). כי מפני ה מ י י ת פתאום תגזור גזרה על עם אחד בלי שום חקירה (שם סל). ואעפ"י שיצעק (בנך) ויהמה בהכותך אותו לא תשא נפשך אל ה מ י ת ו וצעקתו להתפעל ולחמול עליו מפני זה ולהמנע מליסרו (רלב"ג משלי יט). — ובהשאלה: לא זקנתי ועד עתה אני מוצא רתיחת טבע ו ה מ י ת הנערות (ר"ש א"ת, מו"נ א לד). והזכיר שם דברי ה מ י י ת רחמים באמרו ונפשו קשורה בנפשו (מלמ' התלמיד', ויגש). כן החושק ההומה על חשוקו השמועה טובה עליו תשקיט ה מ י י ת לבבו (שם, בשלח). כי טבע האדם שהוא הומה מאד על סתריו עד שיגלה אותם ופעמים מרוב ה מ י י ת ו יגלה אותם אל איש שיזיקנו בגלוי ההוא (שם, תולדות). צריך שתעשה רצונו של הקב"ה בקיום מצוותיו בזריזות גדולה ו ה מ י י ת הלב ושלימות הכונה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ב). בבקר כשהתחיל היום להתחמם שאז עת ה מ י י ת אדם שיצא כל איש לפעלו ולעבודתו ויסובבו עיר לעניני עסקיהם (סוא, וירא א). דברתי ושאלתי לחכמי תורתנו וגם לחכמי הנוצרים שישקיטו ה מ י י ת לבבי (כתב ר"י אלורקי לדון שלמה הלוי), ר"ל המצוקות מפני הספקות. אולי תשקיט ה מ י י ת לבבי ותסיר המון הספקות היושבות ממולי על אלו הדרושים (שם). כי רתיחת הדם ו ה מ י י ת הנערות מונעים לאדם ומעכבין אותו ליכנס בחכמות (מגוה"מ ד א ג ג). — וכמשמ' תאוה: אמנם רב העמל ויתרון הטורח ו ה ה מ י ה לכסף מגונה מאד (מלמ' התלמיד', לך לך). בתחלת עניניו וראשית בהינותיו (של האדם) ימשך אל ה מ י י ת הממונות וקבוצם כאלו יחשוב היות העושר ההצלחה האחרונה (דרך אמונה, ביכאגו ב ס). ה ה מ י ה אל התאוות והבלתי הסתפקות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ב). יש מן האנשים שטבעם קל וחזק ו ה מ י י ת ם רבה ומהם שאין להם שכל ודעה למשול בטבעם החזק ונאמר שהסוס ידוע שהוא למלחמה לקלותו ו ל ה מ י י ת טבעו (מלמד התלמיד', זכור).

הֶמְיוֹן, ש"ז, — כמו הֶמְיָה: המו כמו יין ה מ י ו ן בקול ששון ושמחה כמו שהומים שתויי יין (רש"י זכר' ט טו). לפי שלשון ה מ י ו ן נתלה בגוף האדם וכו' ואם היה ה מ י ו ן עושה לאחרים צריך להדגישו והימם (רשב"ם דבר' ז כג).

הֲמִיָּה, ש"נ, מ"ר ה·מִיּוֹת, — מקום הומה מאדם רב, רחבה גדולה, מקום אספת קהל גדול: חכמות בחוץ תרנה ברחבות תתן קולה בראש ה·מִיּוֹת תקרא בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר (משלי א כ-כא).

***הַמִּים**[1]), ת"ז, — עצב ונוגה, בעל מרה שחורה, Melancholischer ; mélancolique ; -colic: מהו קורדייקוס אמר רב ה מ י ם (ירוש' תרומ' א מ:).

***הֲמִימָה**, ש"נ, — שה"פ מן הָמַם: ויכלו הוצי מכותיו ואתם לא תכלו דוגמת ה מ י מ ת הגלגל והעגלה (רש"י ישע' כח כט).

המל, ממנו הֲמֻלָּה.

הֲמֻלָּה[2]), ש"נ, מ"ר הֲמֻלּוֹת, — קול שאון והמיה גדולה, Geräusch; bruit; noise: לקול הֲמוּלָּה גדלה הצית אש עליה (ירמ' יא יו). ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים כקול שדי בלכתם קול הֲמֻלָּה כקול מחנה (יחזק' א כד). — ואמר המשורר: ולו עוכר עכרני

---

[1]) תקון למבר: אך הבל זהב והון (REJ 1894, 284).

[1]) הסכימו חוקרי הלשון כי מקורו בהשרש הם a) שמשמש בערב' במשמ' דאגה ועצב ויגון.

[2]) בעבר', ואין לו אח בלשונות האחיות. יש סוברים כי הוא שרש משנה להמה.

a) غَمّ

עכרתיו כחדקל וכפרת ב ה מ ו ל ו ת, ורגלי בה כרגל הראמים ורגליו בה כרגלי הנמלות (רשכ"ג, שירי שלמה, דוקס סט). וכשנערכנה (את הגבורה) בהקש אל הנפש נאמר שהיא הבערת הלב בעתות ה ה מ ו ל ו ת וקשר הנפש וקבוצה בעת הפחר (מאזני צדק, אלגזלי 143). —ואמר הפיט : המון עדים מרעידים ברגש יעריצו אל, המלתם קדשתם בעת שלוש קדשת אל (רמב"ע, אופן שקל', מלאכים). ארוגי עוז, בקול מעוז, לנערץ בצבא המלה, בוטים רון, בחיך וגרון, לך יי' הגדלה (אופן שבת א אחה"פ, ארוגי עוז). כל אאים תחרשנה מאנקת מתי רעב ה מ ו ל ו ת קרדומות ומהלומות כשיל וכילפות אשר יניפו מקרקרי קיר ונותצי הבתים (א' מפו, אה"ל כה). השמש יצקה אז יקרות וחום צח על נאות הרועים פלגים יבלי מים המו בשאון זרמתם ה מ ו ל ת עלה נדף מרות צח הנושבת מבין העפאים (שם ד).

המורה, המורות, — עי' המר.

המלטה, ש"נ, — א) שה"פ מן המליט : יוציא את ישראל מן הצרה לשון ה מ ל ט ה (רש"י ישע' לא ה). ויפליט ואין מציל הכל ענין הצלה ו ה מ ל ט ה (שרשי רד"ק, פלט). — ובהרחבה : כל יציאת דבר בלוע קרוי ה מ ל ט ה (רש"י ישע' סו ז). — ב) הטלת ביצים, ילידת ילד : כמו שיקרה לנשים ב ה מ ל ט ה (קאנון א ג א ה).

א. **המלכה**, ש"נ, — שה"פ מן המליך : והיתה עוד צריכה ה מ ל כ ה והיא הקבלה שיקבלו ישראל אותו למלך (ר"י אברבנאל, ש"א י). ואמנם בענין ה ה מ ל כ ה גם כן פשעתם כי המלכתם את אבימלך בן אמתו (שם, שופט' ט יח). ענין עלי הכהן ושמואל הרואה ושאלת ישראל מלך ו ה מ ל כ ת שאול ועניניו והמלחמות אשר עשה (שם, הקד' שמואל). וכל עניני איש בשת מ ה מ ל כ ת ו ומיתתו (שם). יורה שהיתה ה מ ל כ ת ו הכרחית לתשועת העם (שם, ש"א ח ד).

ב. **המלכה**, ש"נ, — שה"פ מן *נמלך : שאם כן יראה כענין ה מ ל כ ה ועצה חדשה כי אחר שאמר אלהים יהי אור והיה אור ראה אותו כי טוב (רמב"ן ברא' א ד). ונראה מזה ענין ה מ ל כ ה ושנוי רצון (ר' בחיי, ברא'). לבאר לנו ה ה מ ל כ ה הזאת שזכר מהשליח והיא שלא נאמר כשהמשלח אומר לו תקנה לי בשר במשל ממליך הוא מיד ואומר איזה בשר תרצה וכו' אבל ה ה מ ל כ ה בכאן היא אחרי שהלך השליח ולא מצא מה שאמר לו המשלח (שו"ת רלב"ח ט). והעצה ו ה ה מ ל כ ה נמשכים מכח שכלי (זכות אדם 4). וכשנמלך בנשמותיהם של צדיקים אמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ומטעם ה ה מ ל כ ה במלאכי השרת נאמר בלידתו של שת בתוקף תשובתו של אדה"ר ויולד בדמותו כצלמו ומן ה ה מ ל כ ה במעשה שמים וארץ נאמר ברא אלהים אדם בדמות אלהים (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', חקו"ד ד ה). ואין הכונה חלילה שהוא יתברך צריך לעצה ו ל ה מ ל כ ה מברואיו (כאה"ג למסרי"ל ג).

המלצה, ש"נ, — שה"פ מן המליץ : כי חלילה להוציא דבה רעה על השופטים כאשר באמת לא נודע לי בבירור ואין להמליץ בשום ה מ ל צ ה בעדם (שו"ת חות יאיר קלו).

א. **המם**, ממנו א.המם.

א. **המם**, המתי, עת' יהם, ויהם, המני, הממם, יהמם, להמם, — א) המם אותו, הביא עליו פחד ובהלה ובלבול, **verwirren ; confondre; disturb**: ויהי באשמרת הבקר וישקף יי' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהם את מחנה מצרים ויסר את אפן מרכבתיו וינהגהו בכבדת ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל (שמות יד כד-כה). את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם אשר תבא בהם (שם כג כז). ויבא אליהם יהושע פתאם וכו' ויהמם יי' לפני ישראל ויכם מכה גדולה (יהוש' י ט-י). וירעם יי' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם וינגפו לפני ישראל (ש"א ז י). וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהמם (תהל' יח יה). ברוק ברק ותפיצם שלח חציך ותהמם (שם קמד ו). נסה אותו בודאי שלא יהיו אומרין ה מ מ ו ערבבו ולא היה יודע מה לעשות (מד"ר ברא' נה). ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומות רבות על כל ישבי הארצות וכתתו גוי בגוי ועיר בעיר כי אלהים הממם בכל צרה (דהי"ב יה ה-ו). -- ובהרחבה במשמ' השמיד : ויהם יי' את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק (שופט' ד יה). וגם יד יי' היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם (דבר' ב יה). והפל (המן) פור הוא הגורל להמם ולאבדם (אסת' ט כד). — נפע', ״נהמם, — שהממו אותו : תהם צרי בצאת

קול מארמוני, כ נ ה מ מ ת י בריב והלכתי אף אני (ר"א קליר, קינ' לת"ב, איכה).

— פועֵ', *הוֹמֵם, — כמו הָמַם, בנחץ: טבעך יצא בעולם להכחיד כל צורריך, שאון קמיך תְּהוֹמֵם לנער כל צריך (יוצר לשבת הפסקה). מבור מכרתנו לקמיך, הוֹמֵם בקצפך וזעמך, כי חללו את משכנות שמך (סמא"ל, סלי' לשבת סוכה). — ואמר המשורר: ושחים ירומם, וזרים מ ה ו מ ם, וגאים ישימם, כקש ועפרים (ר"מ דרעי הקראי, לקו"ק עה).

ב· **הָמַם**, ממנו ב. הָמַם.

ב· **הָמַם**[1]), פ"ע, — הָמַם את הפרי וכיוצא בו, אכל מה שבפנים, את לבו, ועשהו חלול: אכלנו ה מ מ נ ו[2]) נבוכדראצר מלך בבל הציגנו כלי ריק (ירמ' נא לד). — ואמר הפיטן: טלטלה ועצבון כי גברו ועצמו, זאבי ערבות אכלו הֲמָמוּ, טרפונו לבקר לא גרמו, אכזרי המה לא ירחמו (סליח' ער"ה, אליך). — ואמר המשורר: שם באשכלות שלח השנים, ויבחר האדם במו, ובכל אות נפשו הָמַם פרימו, עדי מבחר הגפנים היו חרם (משלי יל"ג, א).

ג· **הָמַם**, ממנו ג. הָמַם.

ג· **הָמַם**, פ"ע, — כמו הָמָה, השמיע קול המיה: לחם יודק כי לא לנצח אדוש ידושנו וְהָמַם[3]) גלגל עגלתו ופרשיו לא ידקנו (ישע' כח כח). — *וביני': אפילו הגלגל ה ו מ ם ומשתבר (רש"י שם). — ולווי *הֹמִי: קומי דפקי שועי אל דמי, ותני כאוב מארץ קולך ו ה ו מ י (קינ' לת"ב, איכה תפארתי).

— נפע', נָהֹם, תֵּהֹם, — נעשה הֹמֶם, נמלא קול שאון:

---

[1]) בערב' הַמּ a), ועי' הערה שלקמן. — [2]) כך הכתיב, והקרי הֱמָמַנִי. והנה פרשו המפרשים, גם החדשים, פעל זה בעקר משמעתו של הפעל המם הקודם, אלא אמרו שבהרחבה משמש במשמ' של כליון. אך אין המשמעה המורחבה של המם נהלמת יפה א ח ר י הפעל אכלנו, והיה צריך לאמר הממני אכלנו. ולכן רגלים לדבר, כי המם זה הוא הפעל הערבי הַמּ a), שמשמש גם במשמ' של נ ק י ר ת התולעת באכל: וקעת אלשושה פי אלטעאם פַהַמַּתְה b) המא, ר"ל נפלה התולעת בהאכל ואכלה לבו ועשתהו חלול.

[3]) הכתוב משובש ויש מגיהים הגהות מתחלפות, אך לפי הנוסחה המסורה זהו הפרוש היותר מתישב.

---

a) هَمّ b) فَهَمَّتْهُ هَمًّا

ויהי כבאנה בית לחם וַתֵּהֹם כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי (רות א יט). ויהי כבוא ארון ברית יי' אל המחנה ויריעו כל ישראל תרועה גדולה וַתֵּהֹם הארץ (ש"א ד ה). ויעלו משם שמחים וַתֵּהֹם הקריה הוא הקול אשר שמעתם (מ"א א מה).

ד· ***הָמַם**, ממנו ד. *הָמַם.

ד· ***הָמַם**[1]), פ"י, — הָמַם את הסחי מהבית וכדומה, טאטא, ausfegen; balayer; to sweep, ובהשאלה: ה מ מ ם (הקב"ה את ישראל) כבמכביד (מד"ר איכ' פתי', רבי אבהו ב).

***הֲמָמָה**, ש"נ, — שם מפשט מן הָמַם: אין ה מ מ ה אלא לשון מגפה (מכי' בשלח ב ג).

הָמַן[2]), ממנו הָמַן.

הָמַן, פ"ע, — עשה מעשים רעים, חטא, פשע, Schlechtes thun; faire du mal; to do ill: לכן כה אמר אדני יי' יען הֲמָנְכֶם[2]) מן הגוים אשר סביבותיכם בחקותי לא הלכתם ואת משפטי לא עשיתם וכמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם לכן כה אמר אדני יי'

---

[1]) בערב' חַ'מּ a).

[2]) אין החדשים מודים במציאות שרש זה בעברית. ועי' הערה שלקמן.

[3]) מהכתוב הקודם: ותמר את משפטי לרשעה מן הגוים, יש לדון כי במקום המנכם היה כתוב הֱמָרֹתְכֶם. וכן דעת קצת החדשים. וקצת הקדמונים פרשו המנכם זה מלשון המון, ואחרים במשמ' המה ובמשמ' ויומן להם. אך כבר החליט ראש המדקדקים ריב"ג כי זה שרש מיוחד, אמר וז"ל: יען המנכם הוא על משקל יען אמרך את שני הגוים הנון לעמת הריש והוא למד הפועל. ע"כ. וכבר העירותי כמה פעמים, כי לשוננו בנויה על ה ת נ " ך כמו שהוא עתה בידינו, ובכל מקום שאין הנוסחה שלפנינו סותרת את עצם יסודי דקדוק הלשון עלינו לקבל את הנוסחה המסורה באוצר לשוננו. וכן הדין במלה זו המנכם, שאעפ"י שרגלים לדבר כי לא היה שרש המן בלשוננו בתחלה, בפרט במשמעה נאותה להענין כאן, מ"מ הואיל ואין לנו גזרה נאה מן השרשים שישנם בלשון, על כרחנו אנו חיבים לקבל צרוף ה מ נ לשרש מיוחד למשמעה היותר נאה והיותר נהלמת לפי הכונה פה, ובפרט שכבר קבל שרש זה ראש מדקדקי לשוננו הריב"ג, וכבר פרש ר"ש בר"ש (ספר המליצה, ככר, 18) הפעל המן במשמ' רע במעשיו, וצריכים אנו לקבל באוצר לשוננו פעל זה במשמעה זו, אף שאין לו סמך מלשונות האחיות.

---

a) خَمّ

הנני עליך גם אני ועשיתי בתוכך משפטים לעיני הגוים (יחזק׳ ה ז-ח).

המְּנְעוּת, ש״נ, — סגולת מה שהוא נמנע, Unmöglichkeit ; impossibilité ; ‑ty : שֶׁזֶה אשר הורה המציאות על היותו פועלו וממציאו הוא אחד ואמהות דרכיהם בקיום האחדות שתי דרכים דרך ההמנעות ודרך ההשתנות והחלוק (ר״ס א״ת, מו״נ א עה). היה זה הדעת בלתי מחייב ההמנעות כלל (שם). וזה אמנם הוא סעיף מן ההמנעות (שם). וכאלו הוא דבר נמנע בחק התורה שלא יהיה בה דבר מזה הכת ואפני ההמנעות בו (שם ג כו). וכאשר יפגשו ויבטל ההמנעות יעזרו יחד על החמום (קאנון א ב ב ג). כי ההמנעות הוא סתירת האפשרות וסתירת הכח (רלב״ג, מלחמ׳ ה׳ ו כז). בבאור המנעות מציאות גדל נבדל כב״ת (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א א א). שהוא (הרמב״ם) התר לקים המנעות היות הדבר הקיים בעצמו שופע תמיד מזולתו (שם ג א ד).

הָמַס, ממנו הֶמֶס.

א. **הֶמֶס**[1], ש״ז, מ״ר הֲמָסִים, — ענפים וזרדים יבשים, Reisig ; broutilles ; fagots : מפניך הרים נזלו כקדח אש הֲמָסִים מים תבעה אש (ישע׳ סג יט-סד-א). — ואמר המשורר : אמרות יי׳ אמרות טהורות ודבריו כאש המסים, מגן הוא לכל החוסים (רשב״ג, רשות לאזה׳, שולמית שתרתרת). מה זה שם המון עם נקלה על הזמן חמסיו, עד הוסר סלון עולה נשרף באש המסיו (ר״י הלוי, ראשי עם).—ואמר המליץ : קודח אש בהמסים, קורא דרור לתאוה (משלי אסף נא ט). זאת אש הֲמָסִים בשלג נוזלת (יל״ג, אשה עבריה).

ב. **הֶמֶס**, ש״ז, — שה״פ מן המס, כמו ״הַמְסָה : וימשך אחריו המס מתחיל מהליחות ואחר מבשר הכבד (קאנון ג יד א יג). והמרטיבים המופלגים והמנגבים אחר ההמסים וההרקות המופלגות בזיעה ושתן ושלשול (שם שם ד ג).

הַמְסָה, ש״נ, שה״פ מן הֵמַס, מסס : והמעכל יצטרך להמסה והמזגה (קאנון א א ו ג).

[1] כבר אמר ברט (ES, 57) כי זו היא המלה הערב׳ הַשִׁימַה, עוד אל השימה a). וכבר אמר ריב״ג : הקרוב שבפרושים בו הקש והוא העשב היבש.

a) هشيمة وعود الهشيمة

*המסס, — עי׳ *מֶסֶס.

הַמְעָדָה, ש״נ, — שה״פ מן הִמְעִיד, מָעַד : הארכובה מהירת ההקעה ולפעמים תקע בלי סבה לבד הלוך קל או המעדה מועטה (קאנון ד ה א כז). ויש יתעצם יתר לעלות מבעלות לאסף בכסף נמרץ ומורד ההר ייגעהו יגיעה רבה עד שברדתו לשוב לביתו יסתכן בנפשו מאד כי לא יהיה בטוח מהמעדת קרסוליו (ר״י עוכד׳, אגר׳ דופי הזמן). — ובהשאלה : כי הנה יש בזה הדעת (שאין ראוי לבקש תכלית להמצוות) המעדה רבה מדרכי התורה (ר״י אברבנאל, נחל׳ אבות א). ואין ספק שבזה המעדת רגל רב באמונת החדוש כי כאשר יפרשו ספורי הבריאה הראשונה המוהלטת על ההויה הטבעית בפרושים מדומים הלא תחלש אמונת חדוש העולם הכללי ותפול אמת ארצה (הוא, כראש׳, יהי רקיע). וברוב דברים לא יחדל פשע מחסרון ההגעה לנקודת האמת וק״ו אם תמשך מזה המעדה מפסק הדין הישר ויגרום לבא לידי מעשה בהפך המשפט המצודק חלילה (הקד׳ גידולי תרומה). — ״הַמְעָדַת הַמֵּעַיִם, כשהמזון אינו מתעכל בהם, אלא עובר ויוצא בהויתו כמו שנכנס : ואמנם המעדת המעים הוא שיצא האדם מהמאכל מהרה ויהיה ענינו כשיצא כמו ענינו כשיאכל (קיבולי גלינוס, כ״י פריז).

המע״ה, — ר״ת : המוציא מחברו עליו הראיה.

הַמְעָטָה, ש״נ, — שה״פ מן הִמְעִיט : שנשתדל בהמעטת המזון ולמנעו כאשר נרפא החליים החדים וכו׳ ואמנם בחליים הנושנים הנה אנחנו נמעיט גם כן אך המעטה פחותה (קאנון א ד א). ויתדרגו (הילדים) בהמעטת התנועה ועזוב המיגעת ממנה (שם א ג א ד). אל תפחדו ואל תיראו מהמעטתכם (ר״י אברבנאל, זבח פסח, בסוף). שגם ימצאו מיני ההמעטה (בההלצה) כמו שימצאו מיני הגדלה וההרחבה (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון ב יא).

הַמְצָאָה, ש״נ, מ״ר הַמְצָאוֹת, — שה״פ מן הִמְצִיא, ובפרט עשיית דבר יש מאין, Erfindung création : הושאלה זאת המלה להמצאת הדברים הטבעיים בטרם הרים יולדו (מו״נ א ו). כאשר נמשכים אל זה גם כן ענינים רבים במציאות והמצאת המציאות בעצמו שאין אנו יודעים להם סבה אחרת (מלמ׳ התלמ׳, בראש׳). ומלת ברא תורה על המצאת היש מאין (ר״י אברבנאל, בראש׳ א). ובכן יתחייב

שהמצאת הנמצאות אשר נמצאו באותה ההשכלה היתה ברגע בלתי מתחלק וכו' וזאת ההמצאה היא הבריאה אשר רצינו לבאר (ספורנו, אור עמים, כריאה). מה שהורה דרך קבלת נבואה מענין המציאות ומאיכות המצאתו (מלמ' התלמיד', כראש'). אם כן מצאתי נפשי מחויבת להפיק משאלך מצד כבודך ואי אפשר לה מבלי המצאת ענינים ודעות מחודשים לא ימצאו לקודמים ויהיה זה מה שתקשה המצאתו (ידע' בדרבי, הפרדס, אולה"ס ג). — והכח להמציא דברים: שהתחייב אל המליץ המצא אצלו אלה החמשה דברים רצוני לומר ההמצאה והסדר הצחות והזכירה והרמיזה וההמצאה היא חקירת הדברים האמתיים או נראים אמתיים אשר ישימו הענין מפורסם (נופת צופים, מסיר ליאון א ד). — ובמשמ' התבולה שאדם בודה לתכלית מה: ההשתדלות להפקיד בם בדמיונו הדברים המכוונים מאת האדם באיזה יחס שימציא לעצמו בהעלות לפניו זכרון המקומות וההמצאה ההיא יזכור בנקל כל מה שירצה כאלו יהיה לפני עיניו החושים עצמם (לב הארי׳, מודינה א ד). שלא ישתבח (האדם) בצדקותיו ובחסדיו והגם שלא יהיה בפירוש כי אם עושה המצאות וכונתו להשתבח נענש על זה (מורה באצבע להר' חיד"א, א יד). כזה וכזה עשה המצאות שוא ושקר להפחיד ולהבהיל את העולם ולספר נפלאותיו (התאבקות ר"י עמדין עם ר"י איבנשיצר).—ואמר הפיטן: אותו תשחיתי בְּהַמְצָאוֹתַיִךְ, כי תקחיני בחלקלקותיך, לשוט בארץ ולהתהלך בה (כנף רננ', פזמ' ליוס ו, אכן). — והשתמשו במלה זו בזמן האחרון במשמ' דבר חדש שאדם ממציא בעניני חכמה, מכונה חדשה וכדומה, Erfindung ; invention.

*הֶמֵּקָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵמִיק, מקק: ואולם אמרו ימיקו וידברו ברע עושק ממרום ידברו היא בתאר תכלית רשעים עד היכן הגיע ומה היתה שרשו וסבתו והוא המקתם ודברם ברעה (ר"ש א"ת, יקוו המים יד).

הֵמַר, ממנו מהמֹרָה.

*הֵמֶר[2], הומר, ש"ז,— חדוד, הַלָּצָה, דבור שיש בו חדוד השכל ומעורר קצת צחוק בהחדוש שבו, Witz-Wort ; bon-mot ; joke: אמר להן ר"ג לחכמים סופרים הניחו לי ואדרשנה כמין הומר[3]) וכו' כשם שמעשיה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה (סוט' יה.). רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה (ורצע אדניו את אזנו במרצע) כמין הומר[3]) מה נשתנה אזן מכל אברים שבגוף אמר הקב"ה אזן ששמע קולי על הר סיני בשעה שאמרתי כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע ור"ש ב"ר היה דורש את המקרא הזה כמין הומר וכו' (קדוש' כב:).

א.*הַמְרָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִמְרָה, מן א.מרה: יכול תהא המראתו המראה (סנה' יד:).—ואמר הפיטן: טכסו בקשב חברים גנת ישיבת, טרדו בְּהַמְרָאָה ובמזורחית קולטת שבת (יוצר לשבת שבין יוה"כ וסוכ', את השם).

ב.*הַמְרָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִמְרָה, מן ב.מרה: איזו היא המראה כל שמרביצו ופוקס את צוארו ונותן מים וכרשינין כאחד (תוספתא שבת יח ג). איזו היא המראה ואיזו היא הלעטה אמר רב יהודה המראה למקום שאינה יכולה להחזיר וכו' והמראה בכלי הלעטה ביד (גמ' שם קנה:).

ג.*הַמְרָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הִמְרָה עם חברו: מי שקבל עליו בשבועה שלא ישחוק שום שחוק אם המראה היא בכלל שחוק דע שכל שחוק של קוביא הוא המראה (שו"ת הרא"ש יא י).

*הֲמָרָה, ש"נ, — שה"פ מן המיר, מור, הֲמָרַת הדת, יציאה מדת אחת לאחרת: בו (בקרבן פסח) המרת דת פוסלת ואין המרת דת פוסלת בתרומה (פסח' לו.). וזה רבי אברהם הלוי נתלה על קדושת השם כי מלך ספרד רצה לאנסו על המרת הדת וכי לא יכול לו צוה שיתלוהו (שבט יהודה ג). גדול

---

1) עי' הערה לערך מהמרה.

2) עי' הערה לקמן. — 3) בנוסח' חומר, אך כבר אמר רסע"ג, והובא בהערוך ערך המר, וז"ל: יש גורסין חומר ומפרשין להחמיר עליו אבל אנו גורסין הומר בהא ופי' כמין מעשה שכן קורין המעשה בלשון ארמית אי המרא וכי יפגשו זה את זה אומר לחבירו מאי אהמרך כלומר מאי אורך ומאי טובך ומה מעשיך. ע"כ. והנה, אעפ"י שעדותו של רסע"ג נאמנה עלינו ובודאי היה דבור זה נהוג בארמית בימיו, מ"מ אין גזרה זו להשם הֹמר שלנו מחורה ביותר, כי אין בהמושג מעשה שום דבר שיאות למשמ' המלה המר לפי הענין. על כל פנים, גרסתו של רסע"ג מכרעת, ולפחות יש לה זכות כמו להגרסה חומר, ומשמעתה האמתית של המלה מוכחת מהטעם שנתן רבן גמליאל לקרבנה של הסוטה ור' יוחנן בן זכאי לרציעת אזנו של העבד, ששניהם אינם אלא חדוד נחמד.

(שהמיר את דתו) אין מתאבלין עליו וכו׳ אבל קטן מה שהמירוהו בהמרתם מה מעלה ומה מוריד (מרדכי מו"ק תתפו).— ומ"ר: וגלגל המרות גדולות כי בראות הפתאים שמשיח לא בא אז המירו (שלשלת הקבלה). ואע"פ שימיר כבודו הישראל אלף המרות לא יסור עול התורה מצוארו (כס"ע אבן דאגאן, באל׳ ע"ד האנוסים). — *וחלוף ושנוי בכלל: וראו להמיר המלה בסגור על דרך התקון וכו׳ ונכתב השיר בקרטבה על השינוי ההוא וההמרה (הרקמה, שער יט). כבה יתחייב ג"כ בעליונים שמפני חמרם ישתוקקו אל ההמרה והשנוי בצורות והוא סבת ההפסד (ר"י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ב ד). ונראה שהמרת מלת פשע בשתי מלות און ומרעה היתה סבה להמרת מלת נאום במלת דברי (ר"ש א"ת, יקוו המים יג).

:הֲמָרוּת, ש"נ, — מעמד אדם שהמיר דתו: יבם שהיה מומר לעבודת כוכבים בשעת קדושי אחיו ועדיין בשמת אחיו בהמרותו אינו זוקק אשת אחיו ופטורה מן החליצה ואפי׳ חזר בתשובה (דיני הגה׳ מרדכי קל).

***הַמְרָיָה,** ש"נ, מ"ר הַמְרָיוֹת, — כמו א.הַמְרָאָה: שתי המריות המרו שם (ילקוט תהל׳ תתסד).

***הַמְרָכָה,** ש"נ,— שה"פ מן המריך, מרך: איזוהי המרכה ואיזוהי המסמסה המרכה כל שנשפך בקיתון מסמסה כל שאינו יכול לעמוד (חול׳ מה:).

:הַמְרָצָה, ש"נ, — שה"פ מן המריץ: מפני שהשמירה כפי המרצת תועלתה במהירות בשול החולה יהיה המרצת התכה בכח (פרקי משה ח). ואין ראוי להמריץ בקשירה המרצה שיעלה מורסה (קאנון ד ד ג ג).

:הַמְשָׁחָה, ש"נ, — שה"פ מן המשיח, משח: והשמיט גם כן ענין עלי הכהן ושמואל הרואה ושאלת ישראל מלך והמלכת שאול וכו׳ והמשחת דוד וענין גלית הגתי (ר"י אברבנאל, הקד׳ שמואל).

:הֶמְשֵׁךְ, ש"ז,—שה"פ מן הִמְשִׁיךְ, וישמש א) במשמ׳ עצם שם הפעולה: ואח"כ הושאל להמשך הקולות באויר (מו"נ א כא). — ב) התמדה, Dauer, durée; duration: איך היה הבורא יתעלה וישתבח בטל לא יעשה דבר בשום פנים ולא חדש מתחדש בעניין אשר לא סר וארך המשך מציאותו הקדמון אשר אין תכלית לו לא יעשה דבר (ר"ש א"ת, מו"נ ב טו). כל מה שיעלה בשכל מהמשך מציאותו קודם בריאת העולם המשך אין תכלית לו (שם יג). ישתבח שמו הממשיך מהמשך השכל הנפש הכוללה הגלגלית בעלת כח ותנועות (ר׳ קלוני׳, אגר׳ בע"ח ג ז). ויהיה המשך להתלמדותם יותר עצום ויותר מתמיד (ידע׳ בדרשי, הפרדס, אול"ס ג). כי ההמשך הוא הזמן בשילוח שאין בו קודם ומתאחר ולא סדר וזמנים אחר שאין בו תנועה ואולם אם הזמן איננו המשך המדומה אלא המשוער בתנועת הגלגל כמו שהוא דעת ארסטו יהיה ענין הקדמות והנצחיות שהוא קודם לכל הנמצאים (העקרים ב יח). ולכן החכימה ההשגחה האלהית להמציא מזמן לזמן אדם גדול יהיה כנר להאיר לדורות הבאים אחריו כאלו היה המשך הזמן דרך ארוך חשוך מאד ויתראו בו מתחום לתחום נרות ואורים ברואים להאיר ללכת יומם ולילה (ר"י אברבנאל, הקד׳ נחל׳ אבות). שההבדל העצמי באמות הנביא הוא האריכות וההמשך באמות דבריו (נופת צופים, אבר׳ שלום ה ב). טוב הממשלה היא אשר תהיה על דרך המוסר וההמשך במה שיחייבהו הנימוס (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון ב יז). —עַל הַהֶמְשֵׁךְ, בתמידות, בלי הפסקה: כי אלו הכחות האישיות הוות נפסדות על ההמשך ומיני הכחות ההם נשארים לא יפסדו (ר"ש א"ת, מו"נ ב ו). מעניני הנמצאות המתחדשים הנמצאים על ההמשך המתמידים (שם ל). — בהמשך הדברים, ר"ל בתוך הדברים: ועוד בהמשך דברינו יתראו דברים מובאים על שם הגאונים (ש׳ רפפורט, הקד׳ לתש׳ גא׳ קדמ׳, דוד קסל).—ובמשמ׳ תולדה והשתלשלות דבר מדבר: איך אפשר לצייר הריבוי והתולדה והמשך אור מאור (רמח"ל, חוקר ומקובל). והתבונן על ענינם (של כללי המציאות) ועל יחסיהם וקשריהם בדקדוק גדול ותבחן יפה המשכם והשתלשלותם איך נמשכים ענין מענין (הוא, הקד׳ דרך ה׳). —ובמשמ׳ חבור ושיכות דבר אל דבר: עוד יתכן על פי המשך הכתובים במה שנעיר בם וכו׳ (ר"מ אלשיך, משלי א י). דוק בהמשך הכתובים ודקדוקיהם ולשונותיהם ותמצא נחת (פענח רזא, ויגש). ואמנם מתוך המשך הספור שב זכרונו של מלך לאיתנו (קול יהודה, כוזרי ב מו). ע"כ אין לבקש בו (בספר משלים) סדר והמשך וחבור בין פסוק לפסוק (בן זאב, הקד׳ בן סירא). אך כפי המשך הענין מתישב יותר נוסח היונית לפי העתקתי (שם יז).

— ומ"ר: קול שפל והכרה נוטה עם מנוחות תכופות והמשכיות ארוכים והשתניות גדולות (נופ' צופ', מסיר ליאון א יב). — ובמשמ' דבר הבא אחרי דבר, המשך: Fortsetzung ; suite ; continuation במחברת אייר (ציון תר"א, בסוף דברי מהר"י אויב). ראיתי כי בין ההמשך שנדפס בנומ' 39 ובין הבא אחריו בנומ' 41 נשמט פרק שלם (אגר' יל"ג, א פח).

*הַמְשָׁכָה, ש"נ, — שם"פ מן הִמְשִׁיךְ: שהשאיבה מטהרת ברבייה ובהמשכה (תמור' יב:). המשכה (של מים שאובים) בלי רבייה ולא כלום היא (שו"ת ר"י אבן מיגאש מט). לשון המשכה שממשיך את האיברים מן העשת לכאן ולכאן (רש"י שמות כה לא). יש שהיו רוצים למצא חן בעיני הגוים והיו דורכים עמם בגיגית קודם המשכה (סמ"ג, סי' קמח). דין גיגית שיש בה ענבים דרוכים מתי קרוי המשכה לאסור אותו במגע גוי ודין יין האסור שנתנו בענבים דרוכים קודם המשכה וכו' שאם נתן סל בתוך גיגית דרוכה ולקח ישראל מן היין שבסל זהו המשכה (התרומה, יין נסך קסז). וכשלוקח מעט יין בכוס מן הגיגית כדי לנסות אם טוב ואם רע קודם שהמשיך ממנה יש לו ליקח יין וענבים יחד שלא יהא קרוי המשכה ויהא נאסר מכאן ואילך מה שבגיגית אם יגע בה הגוי (שם קסח). המים החמין של המרחץ שהן מתחממין דרך המשכתן בלא שאיבה (שו"ת הרדב"ז ד לה). — וכמו הֶמְשֵׁךְ, במשמ' *התמדה: כי כל איש מאישי בעלי חיים לא יצטרך בהמשכת מציאותו אל מחשבה והשתכלות והנהגה (מו"נ א עב). — ובפלסופיה וקבלה, *המשכת הנבואה, המשכת האורות וכדומה: ור' אלעזר בהמשכתו הנבואיית ראה בתשובת שאלתו כי לדרישת החכמה האלהית הזאת לא די לו בהיותו מחמר אחרי רבו אלא שירד מכל וכל מן החמור וכו' (דרך אמונה, ביאגו א ב). דרך ההשכלה העיונית ודרך ההמשכה הנבואיית שתיהן יחד (שם ב ב). ומשם ידוד ילכו כל הצנורות וההמשכות לשם אדני ושם אדני הוא אוצר שבו כל טכסיסי המלך (ר"י גיקטיליה, שערי אורה ד:). וימשיך ע"י זה ממנו השפעה שבהמשכה יחודשו ענינים מה שיחודשו (רמח"ל, דרך ה' ג ב). ויכוין שבכל ההמשכות האלה שהמשכנו הם למען יעקב ורחל (משנ' חסיד', תפל' הלילות ז). — והמשכת דברים: בהמשכת דברים שאמר הן הן וכו' מקודשת כי יש ממש במלת הן (ספר הקנה, סוד קדוש').

*הַמְשָׁכוּת, ש"נ, — שם"פ מן נמשך, הֶמְשֵׁךְ, במשמ הֶמְשֵׁךְ: שלא נעשית בריאת העולם בהמשכות זמני כי אם פתאם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ז ג). כי אם לשכך את האזן להורות על המשכות גדולה כזמן אלף שנה אשר אתנו עתה (שם). ובזה שוער הזמן והמשכותו ושוערו הימים מבלי תנועת המאורות (הוא, בראש' א, שאלה ט). — ובמשמעת תולדה והשתלשלות: שזולתו (של הקב"ה) ימשך ממנו והוא אינו נמשך מזולתו ועל ההמשכות הזה שהוא מטבע מחוייב המציאות ועניו אמר הרב באותו ספר ממנין המצוות שיש שם אלה עלה וסבה (ר"י אברבנאל, ראש אמנה ז). פרשת שלש עשרה תספר המשכות מלכות יהודה אחרי מות אחזיה (הוא, מ"ב, הצעה לפר' יא). כי יהיה מן עול מצותו לעשותו אם לא ישיג בחפץ ובחוזק ההמשכות אל גבול הכרח (ג"ע לר"א הקראי, קדוש"ת יא). — ובהלצה: ההמשכות היא כשנשאל מן הסמנים הנמשכים לעושי העברה או לנקי ממנה צד המתרעם שיאמר אם יוכל שאשר עליו התלונה התאדם או השתחר או שהיה מגמגם מתבלבל בדבורו נדר דבר מה ואלה כלם סמנים נמשכים לעוברים (נופת צופ', מסיר ליאון ב ז). ההמשכות הוא מאמר יבואו בו מאמרים רבים על העשות הדבר או בלתי עשותו וישאר אחד מהם בהכרח משלילת כל מאמר מהבאים בספור זולתו (שם ד לג).

*הֶמְשֵׁכִי, ת"ז, נקב' ־כית, מ"ר הֶמְשֵׁכִיִּים ־כיות, — מטבע ההמשך: הזמן באדם הוא כצילו של עוף בשעה שהוא עף וזה כי כמו שאותו הצל ההמשכיי של העוף הוא העושה אותו והוא בעצמו סבת הפסדו וכו' כן הדבר בזה הצל שהוא הזמן (ראש' דעת לר"מ אלבילה ב ז). שרצו הכרח המצא למשיח שלשה שלימיות האחד שלימות טבעי והשני שלימות הרגלי והשלישי המשכי וכו' ואל השלימות ההמשכי והנבואיי אמרו שיהיה גבוה בזאת המעלה אל שתהיה לו השפעה מהמלאכים ומעולם השלם (דרך אמונה, ביאגו ב ו, הקד' ה). וידעו כי ערומים הם בששולל מהם ההשגה ההמשכית השלמה ונשארו זולתה (שם ב ב).

*הֶמְשֵׁל, ש"ז, — שם"פ מן המשיל, משל: אבל הכל על צד ההמשל והורות השכל לנמצא (מו"נ א מו). לפי מה שיתחייב מזה ההמשל מן

הדבור והמענה והחזרה (שם).

הַמְתָּנָה, ש"נ, — שה"פ מן *הִמְתִּין, במשמ' מתינות: ולפוסקין את הדין אמרו לבל יסמכו במחשבה ראשונה אך בהמתנה גדולה ובעיון הדק לבל יטעו בשיקול הדעת (ר' יונה, אבות א א). אף על פי שלפעמים יהיו חלשתם ועצלתם והמתנתם נופלות בסבת מזג החום (קאנון א ב ב ג). — ובמשמ' שהיית זמן מה: ראובן לקח בגדים בהמתנה בויניציאה מסוחר אחד יון בעד ששה חדשים (שו"ת הרשד"ם, חו"מ קיח). אם לא שכר עליהם והפסיד מלאכתו ע"י המתנתו אין הפועלים צריכים לשלם לו היזיקו (לבוש, שכיר' פוע' שלג ו).

הַמְתָּקָה, ש"נ, — שה"פ מן הִמְתִּיק: וכל הדברים האלה כהויתן ומשמען האריך בהמתקתן הרשב"א ז"ל (אמר' טהור', אם כל חי ג יט).

א. הֵן[1], בָּהֵן, כָּהֵן, לָהֵן, מֵהֶן, — מלת הגוף לנקבות נסתרות, ומשמשת בכל שמושי הוא, היא, הֵם: הערים אשר ישב בָּהֵן לוט (בראש' ט כט). חמתיך הגבהת והבצרות אשר אתה בטח בָּהֵן בכל ארצך (דבר' כח נב). והנה הוליד בן וירא את כל חטאת אביו אשר עשה וירא ולא יעשה כָּהֵן (יחזק' יח יד). הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם ועשו לָהֵן כטוב בעיניכם (בראש' יט ח). ויאמר לָהֵן (יעקב ללאה ולרחל) ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שלשם (שם לא ה). ויקרא מלך מצרים למילדת ויאמר לָהֶן מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיין את הילדים (שמות א יח). ולא בדרכיהן הלכת וכתועבותיהן עשיתי כמעט קט ותשחתי מֵהֵן בכל דרכיך (יחזק' יו מז). — ולפעמים גם לזכרים: גם הייתי הלילה לאיש וגם ילדתי בנים הֲלָהֵן תשברנה עד אשר יגדלו הֲלָהֵן תעגנה לבלתי היות לאיש אל בנתי (רות א יב-יג). -- ובזמן מאוחר פשט שמוש זה הרבה: וכולן שחזרו בהן אין מקבלין אותן עולמית (תוספתא דמאי ב ט). בעון נדרים בנים מתים כשהן קטנים (שבת לב:). כשהן משערין ברוטב ובקיפה ובחתיכות ובקדירה (חול' לג:). הולכין אצל ע"ז שלהן ואינה עונה אותן והן רואין צרתן ובאין להן אצלך (מד"ר דבר' ב). — ובמשמ' הבריות: הצבי הזה שוחטין אותו ומפשיטין את עורו והן מבקשין להחזיר את הבשר לתוך העור ואינו מחזיק (תנחומא משפט' י). — *הֵן הֵן, הם בעצמם: שאלו לא נאמר אלא אחת הייתי אומר הן הן ימי בגרות (מכי' משפט', נזיק' ג). א"ר הונא הן הן פקיעין הן הן כיפין (שבת קיח.). אמר רב יהודה אמר רב הן הן צבתים הן הן כריכות (ערוב' לז.). פתח ר"א בן ערך במעשה המרכבה ודרש וכו' נענה מלאך מן האש ואמר הן הן מעשה המרכבה (חגי' יד:). הן הן החזירוני לנערותי (גיט' ע.).

ב. הֵן, — מלת הטעם, מקצרה מן הִנֵּה, ותשמש א) במשמ' תה"פ או קריאה, קצת במשמ' הֲלֹא, וכמו האין זה אמת? כעין פתיחה להוכיח דבר מתוך הדבר הראשון, siehe; voici; behold: ויאמר יי' אלהים הֵן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעלם (בראש' ג כב). ויאמר קין אל יי' גדול עוני מנשא הֵן גרשת אתי היום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי נע ונד בארץ והיה כל מצאי יהרגני (שם ד יג-יד). ויאמר יי' הֵן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (שם יא ו). ויאמר אברם הֵן לי לא נתתה זרע והנה בן ביתי יורש אתי (שם טו ג). ותאמר הבכירה (שבבנות לוט) אל הצעירה הֵן שכבתי אמש את אבי נשקנו יין גם הלילה ובאי שכבי עמו (שם יט לד). ויאמר יעקב אל רבקה אמו הֵן עשו אחי איש שער ואנכי איש חלק אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע (שם כז יא-יב). ויאמר הֵן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו (שם כט ז). ויאמר אל אשת אדניו הֵן אדני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו ואיך אעשה הרעה הגדלה הזאת (שם לט ח-ט). ויאמרו אליו למה ידבר אדני כדברים האלה חלילה לעבדיך מעשות כדבר הזה הֵן כסף אשר מצאנו בפי אמתחתינו השיבנו אליך מארץ כנען ואיך נגנב מבית אדניך כסף או זהב (שם מד ז-ח). ויאמר יוסף אל העם הֵן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם זרע וזרעתם את האדמה והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה (שם מז כג-כד). וידבר משה לפני יי' לאמר הֵן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה (שמות ו יב). ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח ליי' אלהינו

---

[1]) מלה זו באה רק י"ח פעמים בתנ"ך.

הֵן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו (שם ח כב). וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הֵן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו (ויקר' כה כ). הֵן בעודני חי עמכם היום ממרים היתם עם יי' ואף כי אחרי מותי (דבר' לא כז). — ב) כמו מלת התנאי אִם, if ; si ; wenn : הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד (ירמ' ג א). הֵן יהרוס ולא יבנה יסגר על איש ולא יפתח הֵן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ (איוב יב יד-יה). הֵן קדם אהלך ואיננו ואחור ולא אבין לו (שם כג ח). שאל נא את הכהנים תורה לאמר הֵן ישא איש בשר קדש בכנף בגדו וכו' היקדש (חגי ב יא-יב). — ג) במשמ' שאלה : כי עברו איי כתיים וראו וקדר שלחו והתבוננו מאד וראו הֵן היתה כזאת ההימיר גוי אלהים (ירמ' ב י-יא).

ג. **הֵן**, —מלת הסכמה לדברי הזולת, yes ; oui ; ja: ויאמר לבן הֵן לו יהי כדברך (בראש' ל לד). אמר להם הממונה צאו וראו אם הגיע זמן השחיטה אם הגיע הרואה אומר וכו' האיר פני כל המזרח עד שבחברון והוא אומר הן (יומ' ג א). בודקין אותו שלשה פעמים אם אמר על לאו לאו ועל הן הן הרי אלו יכתבו ויתנו (גיט' ז א). מנה לי בידך אמר לו בפני עדים הן למחר אמר לו תנהו לי (ואמר) נתתיו לך פטור (שבוע' ו ב). מעשה באשה אחת שבאת לפני ר"ע אמרה לו ראיתי כתם אמר לה שמא מכה היתה ביך אמרה לו הן וחייתה אמר לה שמא יכולה להגלע ולהוציא דם אמרה לו הן וטהרה ר"ע (נדה ח ג). יהיה לך לאו צדק והן צדק (ספרא קדוש' פו). לאחד שנכנס במדינה וכו' עשה להם מלחמות אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו הן והן (מכי' יתרו, החדש ה). משל לאדם שאמר לחבירו מכור לי חמורך זה אמר לו הן נותן אתה לי לנסיון אמר לו הן (ספרי דבר' כא). כשאדם נפטר מן העולם באים כל מעשיו ונפרטים לפניו ואומר לו כך עשיתי ביום פלוני ואי אתה מאמין בדברים הללו והוא אומר הן והן והוא אומר לו חתום (שם, האזינו שז). אתה הוא הלל שקורין אותך נשיא ישראל א"ל הן א"ל אם אתה הוא לא ירבו כמותך בישראל (שבת לא.). שיהא הן שלך צדק ולאו שלך צדק (ב"מ מט.). מעשה באחד שבא לפני רבי יהודה ואמר לו נתגיירתי ביני לבין עצמי א"ל רבי יהודה יש לך עדים א"ל לאו יש לך בנים א"ל הן א"ל נאמן אתה לפסול את עצמך ואי אתה נאמן לפסול את בניך (יבמ' מז.). הביאוהו (את רבי חנינא בן תרדיון) וכרכוהו בס"ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור והביאו ספוגין של צמר ושראם במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה וכו' אמר לו קלצטונירי רבי אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאני לחיי העוה"ב אמר לו הן השבע לי נשבע לו (ע"ז יח.). רצונך שתסעוד אצלי אמר לו הן (חול' פז.). לאחר שאכלו ושתו מדד לו שמן במאה ריבוא אמר לו כלום אתה צריך ליותר אמר לו הן אלא שאין לי דמים (מנח' פה:). אמרתי לו כלום אתה בקי ברבי יהושע בר ממל אמר לי הן כך אמר לי וכו' (נזיר נו:). מכלל לאו אתה שומע הן (נדר' יא.). א"ל (רבי יהושע לר"ג) רבי רצונך ונקבל פני פולסופוס חבירנו א"ל הן (דא"ר ה). כותי אחד שאל את רבי מאיר אמר לו אפשר המים העליונים תלויים במאמר אמר לו הן (מד"ר בראש' ד). חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו שאל אותה שמא נגע בך אמרה לו הן וסבורה אני שאתה הוא (שם שמות א). ראית אדם שנכנס בו רוח חזזית אמר לו הן (שם במד' יט). אמר לו אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו אמר לו הן (שם שה"ש, לאיכה). הרי מסורה בידכם ברשותכם אם אמרתם הן הן אם אמרתם לאו לאו (שם שמות טו). מי שמבקש להקביל פני מלך בשר ודם לא דין הוא שילמוד איך יכנס ואיך יצא אמר לו הן (אדר"נ יט). אמרו לה יש כאן חבר אכסנאי אמרה להן הן (תנחומא לך לך י). ואמר למלאכי השרת ראויה שרה שתלד בן והסכימו כולן ואמרו הן וחתם הקב"ה אחריהן (שם וירא לד). אמרו לו תלמידיו רבי לא היית יודע הפסוק הזה אמר להם הן אלא שבא זה ובירו בידי (שם מצורע ה). א"ל יש לך צורות בתוך ביתך א"ל הן (שם נשא יג). בעוד שהיו מהלכין בדרך קדמו שטן לאברהם בדרך ונדמה לו לזקן אמר לו לאנה תלך אמר לו להתפלל אמר לו ומי שהולך להתפלל מה צריך לו לישא עצים על כתפיו ואש ומאכלת בידו אמר לו הן שמא נשב יום או יומים ונשחט ונאפה ונאכל (מדר' ויושע א). ותאמר לה הן דברתי (תולדה שומרנית 95), ומצוי הרבה בכל הספרות המאוחרת. — "אמר כהֵן צדקו, כהֵן שלו, ר"ל בדבור שלו, באמונתו : כל אחד ואחד יפרע בתיבה על הן צדקו מכל נכסיו משאיו ומתניו (שו"ת במש לדקה,

תו"מ ג). והזהיר את האיש הנ"ל לבל יעיין כלל במכתב והוכרח האיש להבטיח לו בהן שלו (מגיד מיתות יו). — *הֵן ··· הֵן, ר"ל הכל אחד כך או כך: בית כור עפר אני מוכר לך מדה בחבל פיחת כל שהוא ינכה הותיר כל שהוא יחזיר אם אמר הן חסר הן יתר אפילו פיחת רובע לסאה או הותיר רובע לסאה הגיעו (ב"ב ז ב). מדה בחבל אני מוכר לך הן חסר הן יתר בטל הן חסר הן יתר מדה בחבל הן חסר הן יתר מדה בחבל בטל מדה בחבל את הן חסר הן יתר (שם ג). מי שנצרך לביתו או לחצירו ומשכנו ביד חבירו בחמשים זהובים הן חסר הן יתר (ר"ש גאון, תשו' הגא', שע"ל ב ב). נקוב באמצע כשיעור סיט הן חסר הן יתר (ר"ח שבת קלח.). מניחין בגג מקום פתוח כגון זרת הן חסר הן יתיר ליכנס ממנו אור (שם קנז:). יש על המשכיל מארח המוסר ומדרך האמונה בשמעו נכוחה שיודה עליה הן לו הן עליו (אגר' מנח' ב"ס לר' חסדאי). אומר לתלמיד שוטה למוד הן אמת הן שבוש (רש"י ביל' כז.). הן פחות הן מעט יותר (קבלה להראב"ד, הוצ' ניבויאר 69). שהכל עשה ועושה על סדר והנהגה הן הדברים הגבוהים הן הדברים השפלים (מלמ' התלמ', כי תשא). כל אשר ינתן לה הן רב הן מעט תקבל בשמחה (שם, חיי שרה). ואפילו בעסקי בני אדם ראוי לקצר הדברים ולהשיב הן או לאו הן בדין הן בענינים אחרים (שם, שלח). כי החי הוא יודע דבר שהוא עתיד לבוא אליו הן טוב הן מוטב (הגיון הנפש לבר חייא 7). והתירו גזרת חרם היישוב לראובן שנה הן חסר הן יתר ושוב רוצים לגרשו (מרדכי ב"ב תקיז). ב"ד של שלשה יושב על הכסא ודנין את העולם כפי הראוי הן לטוב הן לעונש אם לחיים אם למות (ר"י גיקטיליה, שערי אורה לו:). כי השם ברוך הוא מסבב סבות ומגלגל כמה עניינים כדי להבין ולקיים גזירותיו בנבראים הן לטוב הן למוטב (הוא, פי' הגד', עבדים היינו). כשיתאמת שליחות השליח הן שיהיה השליח גדול במדרגה יותר מאד הן שלא יהיה באותה מדרגה (העקרים א טו). צוה הקב"ה כל אדם שישא אשה חדשה לו הן בתולה הן בעולה הן אלמנה שישמחנה (ספר יראים קל). הן לו הן לאחרים (התרומ', הקד' לסי' רמח). הן רוחות טהרה הן רוחות טומאה (בנימין מוספיא, הערוך, דמא). ובאם ח"ו יש איזה עון בקהל הן באנשים הן בנשים מגלים לו מן השמים מיד (הקד' עמה"מ). להקדישו כולו לה' בקדושת שבת הן בדבור הן במחשבה הן במעשה (חמה"י, קדוש' הדבור והמעשה). אם יזדמן ח"ו איזה אורח חולה במדינה יהיה באיזה מקום שיהיה הן אצל היושבים תחת ההגמון או אצל היושבים תחת ממשלת הקיור' (פנקס ק"ק במברג ג). באם הסחורות שלקח בהקפה המה בעין בשעת מיתתו הן כולם הן מקצתן (שם יס). ונתנו לי כח ורשות לעשות להם דין הן קרוב לדין הן פשרה הן באומד הדעת (שו"ת מהרשד"ם, חו"מ לא). והנה בדבר הקנינים הנעשים בעת החתנה הן בין הזוגות עצמם והן בין אבי החתן ואבי הכלה וכו' (שו"ת חות יאיר נב). שהדין עמנו הן מחמת התנהגותם וגילוי דעתם והן מחמת צוואת הזקן וגילוי דעתו (שו"ת שמש לדקה, חו"מ ז). שכל משאו ומתנו מן בקר עד ערב הוא בד"א הן כשהטבח מביא לחנותו השומן חי מהותך לחתיכות דקות הן כשמתיכה הן כשמוכר שיורי השומן שהתיך הן בלישה בעריבה ובאפייה הן במגעם חם בחם או צונן בחם (שם יו"ד מז). —*ובא בכתיב הין במקום הֵן: אני שקבלתם מלכותי עליכם במצרים א"ל הין והין אני הוא שקבלתם מלכותי בסיני א"ל הין והין (ספרא אחרי קלז). כיון שחשכה אומר להם (כל אחד מהקוצרים להעומדים) בא השמש אומרים הין וכו' מגל זו אומרים הין וכו' קופה זו אומרים הין בשבת אומר להם שבת זו אומרים הין וכו' שלשה פעמים על כל דבר ודבר והם אומרים לו הין הין (מנח' י ג). וכי כל העצים כשרים למערכה הין כל העצים כשרין למערכה חוץ משל זית ושל גפן (תמיד ב ג). נטל (הכהן) עץ ארז ואזוב ושני תולעת אמר להן עץ ארז זה עץ ארז זה אזוב זה אזוב זה שני תולעת זה שני תולעת זה ג' פעמים על כל דבר ודבר והן אומרים לו הין הין ג' פעמים על כל דבר ודבר (פרה ג י). אם לא ראיתי שמעון אחי אמי שהיה חגר ברגלו שהיה עומד ומריע בחצוצרות אמר לו הין (ספרי בהעל' עה). אמר לו עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו אמר להם הין (שם, שלח קטו). א"ל גביאה בן קוסם אדוני המלך אין אדם עושה מה שהוא רוצה לבניו אמר לו הין (מד"ר בראש' סא). אדוני מלך אין אדם עושה לעבדו מה שהוא רוצה א"ל הין (שם). אמר ליצחק בני רואה את מה שאני רואה א"ל הין (שם נו). אמר באותו הזקן פגעה מדת הדין אמר לו הין (שם סז). אמר לו רב יוסי כמי באיסי אמר לו הין וסבורין אנו כמותו (הלכ' פסוק, תמוג'). שהטמין לו עדים

להבירו בכילה ואמר לו מנה לי בידך אמר לו היין וכו' (שם). מה עשה הכלב הלך אצל זאב אמר אלך עמך הלילה ואלין אמר לו היין (א"ב של בן סירא). שיהא היין ולאו שלנו צדק (שבלי הלקט, יוה"כ שיז).

*הֵהֵן, פ"ע, — אמר הֵן, נתן הסכמתו (כ"ז, מלון גרמ' עברי, ערך בילינגען).

ד. **הֵן**, — בעברית של השמרונים, כי, אם: ויצוהו הן יהיה מאכלם כן עשב הקוץ (תולדה שומרונית 81). ויכתוב לוח נחושת הן לא ישבון איש יהודי בעיר שכם (שם 84).

א. ***הֲנָאָה**, ש"נ, מ"ר הֲנָאוֹת, — מה שגורם לאדם שיהנה, שיהיה לו נחת רוח, ענג, **Vergnügen**, **plaisir ; pleasure**: היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי ופרש מיד חייב מפני שיציאתו הנאה לו כביאתו (שבוע' ב ד). שהיה לו לפרוש בהנאה מועטת ופירש בהנאה מרובה (גמ' שם יח.). היות הסבל משום ההנאה לבד תכלית מכוונת לעצמה (ר"ש א"ת, מו"נ ג לג). באומר הנאת מאכלך עלי (נדר' לג.). אמר לו בני כל זמן שרטיה זו על מכתך אכול ושתה מה שהנאתך ורחוץ בן בחמין בין בצונן (ספרי עקב מה). אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולם כלום נתכוון אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו (מד"ר ויקר' יד). כי רוב המחשבות הנודעים מאנשי החכמה נטרדות בהנאות זה החוש ונכספות אליו (מו"נ ב לו). כשהאדם נהנה מן העולם הזה בשום פנים חייב לברך לאדון הכל אשר כל ההנאות באות מטובו (מנוה"מ קכא). אם האדם שקוד בלימוד באהבה יעזוב בעדו כל העדונים וההנאות שבעולם (שם רלז). כל הנאותי לא היו אלא בדברי עבודתך (שם, הקדמ' לנר א). הנפש המתאוה היא נפש הבהמה המושלת על הכסילים והמושכת אותם לתאוות העולם והנאותיו (הקד' בעל הנפש להראב"ד). וכאשר גדלה תאוותו ורדף אחר הנאותיו ודמיוניו (מו"נ א פב). ההזהרה מהמשך אחר התאות הגופניות והנאותיהם (שם, פתיח'). — *בעל הֲנָאָה, מי שאוהב הנאות, תענוגים: שבנא בעל הנאה היה (סנה' כו:). משרבו בעלי הנאה נתעותו הדינין (סוט' מז:). — ובמשמ' תועלת חמרית או רוחנית ומוסרית, **Nutzen ; profit**: ומוכרו (את החמץ) לעובד כוכבים ומותר בהנאתו עבר זמנו אסור בהנאתו (פסח' ב א). חמץ של עובד כוכבים שעבר עליו הפסח מותר בהנאה ושל ישראל אסור בהנאה (שם ב ב). שמיתתן של רשעים הנאה להן והנאה לעולם (סנה' ח ה). יין ושינה לרשעים הנאה להן והנאה לעולם (שם). המודר הנאה מחבירו שוקל את שקלו ופורע את חובו ומחזיר לו אבידתו מקום שנוטלין עליה שכר תפול הנאה להקדש (נדר' ד ב). השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר (שם ה א). (קונם) שאת נהנית לי עד הפסח אם תלכי לבית אביך עד החג הלכה לפני הפסח אסורה בהנאתו עד הפסח (שם ז ט). הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אבות ב ג). כאדם שאומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום (פסח' כב:). הנאה הבאה לו לאדם בעל כרחו (שם כה:). ומה ערלה שלא נעבדה בה עבירה אסורה בין באכילה בין בהנאה בשר בחלב שנעבדה בו עבירה אינו דין שאסור בין באכילה בין בהנאה (חול' קטו:). שתהא (האדמה) מעלה לך דברים ארורים כגון יתושים וזבובין פרעושין א"ר יצחק מגדלאה אף הן יש בהן הנאה (מד"ר בראש' ה). אמרו לו עבדיו מה הנאה יש לך באילני סרק הללו (שם שמות ז). כיון שאמר לינו פה הלילה הלכו להן זקני מדין שידעו בקסמים שלהם שאין בו הנאה (שם במדב' כ). אמר אברהם לפני הקב"ה רבון העולמים כל מה שהבטחת אותי מה הנאה יש לי בהם שאין לי בנים (שם ב). שאדם צריך להחזיק טובה למקום שיש לו הנאה ממנו (שם בראש' עט). — *טובת הנאה הכרת טובה בעד ההנאה שעשה: הלוקח כלים מן התגר לשגרן לבית חמיו ואמר לו אם מקבלין אותן ממני אני נותן לך דמיהם ואם לאו אני נותן לך לפי טובת הנאה שבהן (נדר' לא:). המשאיל קורדום של הקדש מעל לפי טובת הנאה שבו (ב"מ לט.). השכחה והפאה כולן אין בהן טובת הנאה לבעלים וכו' מעשר עני המתחלק בתוך ביתו יש בו טובת הנאה לבעלים (חול' קלא.). דרבי סבר טובת הנאה ממון ור' יוסי בר רבי יהודה סבר טובת הנאה אינה ממון (נדר' פה.). וטובת הנאה שלו שנותנה לכל כהן שירצה (רמב"ם, תרומ' ד ג). ואיש את קדשיו לו יהיו מגיד שטובת הנאת קדשים

לבעליהם (ספרי נשא ו). כשם כשהעידו עליה שגירשה בעלה ונתן לה כתובתה ונמצאו זוממין אינן משלמין לה כל כתובתה אלא לפי טובת ה נ א ת כתובתה וכו' כן בכאן משלמין לאיש לפי טובת ה נ א ת ו בכתובת אשתו והיא תחתיו (ר"ח, מגדל חננאל על מכות ג.).

ב.*הֲנָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵנִיא: ואם הניא אביה אותה איני יודע ה נ א ה זו מה היא כשהוא אומר ואם ביום שמוע אישה יניא אותה והפר בבעל הוי אומר ה נ א ה זו הפרה לימד בבעל ש ה נ א ה היא הפרה (ספרי מטות קנג).

**הַנְדֵּס[1]), ש"ז, — כמו הַנְדָּסָה: מלה זו (מרכז) מורגלת אצל בעלי חכמת ה נ ד ס[1]) (ערוך, מרכז).

**הִנְדֵּס, פ"י, — מדד, בפרט לדעת עמק המים באדמה: ובשעה שאתה רוצה ל ה נ ד ס[2]) (אסף הרופא, כ"י מינכן 161).

**הַנְדָּסָה[3]), ש"נ, — חכמת מדת השעורים של הקו והשטח והגוף, Geometrie: חכמת השעורים הנקראת ה נ ד ס ה (הרקמה, שער א). להשיב לשואל שלא הורגל במופתי ה ה נ ד ס ה נאמר לו שישיב התמונה ההיא מרובעת (תשב"ץ א קסו). — ועי' שעור, חכמת השעור, השמות והפעלים הנהוגים בחכמה זו.— מ ה נ ד ס, עי' זה הערך במקומו.

**הַנְדָּסִי, ת"ז, לנק' ־סית, מ"ר ־סיים, ־סיות, — של הנדסה, מטבע ההנדסה, וחכם בחכמת ההנדסה: הצורות ה ה נ ד ס י ו ת והמספריות והמשפטיות בלתי בעלות תכלית (כוזרי ה יג). קבלנו תועלת גדולה

1) עי' הערה להנדסה.

2) ר"ל: לדעת לכמה מקומות תמצא מים מתוקים או מרים או מלוחים (כך כתוב שם למעלה). והוא במשמעה העקרית של הפעל הזה בפרסית ובערב', עי' הערה לקמן.

3) בערב' הַנְדַּסַה a). וכבר אמר גואליקי במערב: אלמהנדס אלד'י יקדר מגארי אלקני חית' תחפר פהו משתק מן אלהנדאז והיא פארסיה פצירת אלזא שינא לאנה ליש פי כלאם אלערב זא בעד אל דאל ואלאשם אלהנדסה. ובעברית: אלמהנדם הוא מי שימדד אפיקי התעלות במקום שיחפרון והוא נגזר מן אלהנדאז והיא מלה פרסית ונהיתה הזין שין מפני שאין בלשון הערב זין אחרי דלת והשם הוא אלהנדסה.

a) هندسة

בתשובתך והנה בדרך קצרה לתלמידים מבלי השגחה אל הדקדוק ה ה נ ד ס י בשביעי הנוסף על הכלל המסור בידנו (תשב"ץ א קסו).—ובמשמ' חכם בחכמ' ההנדסה: ואדע נאמנה כי הדיין והמדקדק ההגיוני ו ה ה נ ד ס י הטבעי והפלוסוף המה לא יבינו המקרא והתלמוד (הקד' תעוד' ביסרא').

א.הֵנָּה[1]), — כמו א.הֵן: ותגשן השפחות הֵנָּה וילדיהן ותשתחוין (ברא' לג ו). ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טבת הֵנָּה ויקחו להם נשים (שם ו ב). ויאמר אבימלך אל אברהם מה הֵנָּה שבע כבשת האלה אשר הצבת לבדנה (שם כא כט). אל לכיש ואל עזקה כי הֵנָּה נשארו בערי יהודה ערי מבצר (ירמ' לד ז). שבע פרת הטבת שבע שנים הֵנָּה ושבע השבלים הטבת שבע שנים הֵנָּה חלום אחד הוא (שם מא כו). ותאמרן המילדת אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חיות הֵנָּה בטרם תבוא אלהן המילדת וילדו (שמות א יט). והחטה והכסמת לא נכו כי אפילת הֵנָּה (שם ט לב). שתים הֵנָּה קראתיך מי ינוד לך (ישע' נא יט). הן כל הנפשות לי הֵנָּה כנפש האב וכנפש הבן לי הֵנָּה (יחזק' יח ד). למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההֵנָּה במדבר (ש"א יז כח). ומה הערים אשר הוא יושב בהֵנָּה הבמחנים אם במבצרים (במד' יג יט). ירשש ערי מבצריך אשר אתה בטח בהֵנָּה בחרב (ירמ' ה יז). והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כהֵנָּה בכל ארץ מצרים לרע (ברא' מא יט). כי ישלים חקי וכהֵנָּה רבות עמו (איוב כג יד). ואתנה לך את בית אדניך ואת נשי אדניך בחיקך ואתנה לך את בית ישראל ויהודה ואם מעט ואספה לך כהֵנָּה וכהֵנָּה (ש"ב יב ח). דמות ארבע חיות וזה מראיהן דמות אדם להֵנָּה (יחזק' א ה). נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות יי' אשר לא תעשינה ועשה אחת מהֵנָּה (ויקר' ד ב). דרשו מעל ספר יי' וקראו אחת מהֵנָּה לא נעדרה אשה רעותה לא פקדו (ישע' לד יו).

ב.הֵנָּה, — מלת הרמז להמקום והזמן, ותשמש א) כמו פה, במקום הזה, בענין הזה, da; ici; here: ועתה השבעה לי באלהים הֵנָּה אם תשקר לי (ברא' כא כג). וראיתי אני דניאל והנה שנים אחרים עמדים אחד הֵנָּה לשפת היאר ואחד הֵנָּה לשפת היאר (דני' יב ה). — ב) רוב שמושו במשמ' התנועה

1) מלה זו באה רק מ"ז פעמים בתנ"ך.

אל המקום הקרוב אצל המדבר, hierher ; par ici hither : חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבוא אחיכם הקטן הֵנָּה (בראש' מב טו). לא אתם שלחתם אתי הֵנָּה כי האלהים (שם מה ח). הנה אנשים באו הֵנָּה הלילה מבני ישראל לחפר את הארץ (יהוש' ב ב). גשו הֵנָּה ושמעו את דברי יי' אלהיכם (שם ג ט). ואתם תכתבו את הארץ שבעה חלקים והבאתם אלי הֵנָּה ויריתי לכם גורל (שם יח ו). ודור רביעי ישובו הֵנָּה (בראש' טו טז). ואתם קרבו הֵנָּה בני עננה (ישע' נז ג). מי פתי יסר הֵנָּה (משלי ט ד). כי טוב אמר לך עלה הֵנָּה מהשפילך לפני נדיב (שם כה ז). ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אתי הֵנָּה (בראש' מה ה). — ועַד־הֵנָּה : עַד־הֵנָּה עזרנו יי' (ש"א ז יב). אמרו נא אל יואב קרב עַד־הֵנָּה ואדברה אליך (ש"ב כ טז). ועַד־הֵנָּה בשער המלך מזרחה (דהי"א ט יח). הנה החצים ממך והֵנָּה (ש"א כ כא), ר"ל בינך ובין המקום הקרוב אלי. — התהלך אחת הֵנָּה ואחת הֵנָּה : וישב וילך בבית אחת הֵנָּה ואחת הֵנָּה ויעל ויגהר עליו (מ"ב ד לה), ר"ל התהלך בבית הלוך ושוב מעבר לעבר. — הֵנָּה והֵנָּה : ולא היה בהם ידים לנוס הֵנָּה והֵנָּה (יהוש' ח כ). ויכה את המים ויחצו הֵנָּה והֵנָּה ויעברו שניהם בחרבה (מ"ב ב ח), ר"ל לצד זה ולצד זה. ויהי עבדך עשה הֵנָּה והֵנָּה והוא איננו (מ"א כ מ), עֹסק פה ושם. — דֶּרֶךְ הֵנָּה : הלוך ובכו ילכו ואת יי' אלהיהם יבקשו ציון ישאלו דֶּרֶךְ הֵנָּה פניהם (ירמ' נ ד-ה). — ג) ביחס לזמן, עַד־הֵנָּה, ר"ל עד העת הזאת, עד השעה הנכחית, bis jetzt ; jusqu'à présent; hitherto : כי לא שלם עון האמרי עַד־הֵנָּה (בראש' טו טז). ויצא האחד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עַד־הֵנָּה (שם מד כח). ותאמר דלילה אל שמשון עַד־הֵנָּה התלת בי ותדבר אלי כזבים (שופט' טז יג). כי מרב שיחי וכעסי דברתי עַד־הֵנָּה (ש"א א טז).

הִנֵּה, הִנְנִי, הִנֵּנִי, הִנְנִי, הִנְּךָ, הִנָּךְ, הִנֶּהָ, הִנּוֹ, הִנֵּהוּ, הִנֶּנּוּ, הִנְּכֶם, הִנָּם, — מלת הרמז, א) רמז על איזה דבר שהוא קרוב להמדבר, da, siehe da voici ; behold : ועתה הִנֵּה אשתך קח ולך (בראש' יב יט). ויאמר אברם אל שרי הִנֵּה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך (שם טז ו). ויאמר אבימלך הִנֵּה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב (שם כ טו). ויאמרו אל המלך הִנֵּה ראש איש בשת בן שאול איבך אשר בקש את נפשך (ש"ב ד ח). עודנה מדברת עם המלך ונתן הנביא בא ויגידו למלך לאמר הִנֵּה נתן הנביא ויבא לפני המלך (מ"א א כב-כג). ויגדו לשמעי לאמר הִנֵּה עבדך בגת ויקם שמעי ויחבש את חמרו וילך גתה (שם ב לט-מ). הִנֵּה על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום (נחו' ב א). גם עתה הִנֵּה בשמים עדי ושהדי במרומים (איוב טז יט). — ואחרי הנושא במקום הִנֵּהוּ : על כן קרא לבאר באר לחי ראי הִנֵּה בין קדש ובין ברד (בראש' טז יד). ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הִנֵּה באהל (שם יח ט). וישאל ויאמר איפה שמואל ודוד ויאמר הִנֵּה בנוית ברמה (ש"א יט כב). קום רד לקראת אחאב מלך ישראל אשר בשמרון הִנֵּה בכרם נבות אשר ירד שם לרשתו (מ"א כא יח). — וְהִנֵּה : ויפקח יי' את עיניהם ויראו וְהִנֵּה בתוך שמרון (מ"ב ו כ). כה הראני אדני יי' וְהִנֵּה כלוב קיץ ויאמר מה אתה רואה (עמו' ח א-ב). ואשא את עיני וארא וְהִנֵּה ארבע קרנות ואמר אל המלאך הדבר בי מה אלה (זכר' ב א-ב). ואשא עיני וארא וְהִנֵּה איש ובידו חבל מדה (שם ה). — הִנֵּנִי, בפרט תשובה לקריאה : ויקרא אליו מלאך יי' מן השמים ויאמר אברהם אברהם ויאמר הִנֵּנִי (בראש' כב יא). ויקרא את עשו בנו הגדל ויאמר אליו בני ויאמר אליו הִנֵּנִי (שם כז א). ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ואמר הִנֵּנִי (שם לא יא). לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הִנֵּנִי (שם לז יג). ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הִנֵּנִי (שמות ג ד). — ובהפסקה קטנה ובסמיכות הִנֶּנִּי : ויאמר (יצחק אל אברהם) אבי ויאמר (אברהם) הִנֶּנִּי בני (שם כב ז). ויאמר (עשו ליצחק) אבי ויאמר (יצחק) הִנֶּנִּי מי אתה בני (שם כז יח). — הִנֶּךָּ : אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הִנֶּךָּ (תהל' קלט ח). הִנֵּנוּ, הִנֶּנּוּ : התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הִנֵּנוּ (איוב לח לה). ויעלו אל ראש ההר לאמר הִנֶּנּוּ ועלינו אל המקום אשר אמר יי' (במד' יד מ). — ב) לפתיחה בתחלת מאמר, להעיר את אזן השומע על האמור אחר כך, לתת לו כח יותר, כאלו הדבר עומד לפני עיניו : ויאמר אלהים הִנֵּה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע (בראש' א כט). ויגד לאברהם לאמר הִנֵּה ילדה מלכה גם הוא בנים (שם כב כ). ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הִנֵּה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר הביאה לי ציד וכו' ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה

אתך (שם כז ו-ח). ותאמר אליו (רבקה אל יעקב) הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך (שם מג). ויאמר (יוסף) הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי (שם לז ט). שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי והנה אנחנו מאלמים אלמים בתוך השדה והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם ותשתחוין לאלמתי (שם ו-ז). ופרעה חלם והנה עמד על היאר והנה מן היאר עלת שבע פרות יפות מראה (שם מא א-ב). הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה אשר האלהים עשה הראה את פרעה הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע (שם כט-ל). ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו הבה נתחכמה לו (שמות א ט-י). כה אמר יי' בזאת תדע כי אני יי' הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם (שם ז יז). ויאמר יי' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך (שם יט ט). ויאמרו אליה האנשים וכו' הנה אנחנו באים בארץ את תקות חוט השני הזה תקשרי בחלון (יהוש' ב יז-יח). הנה ארון הברית אדון כל הארץ עבר לפניכם בירדן ועתה קחו לכם שני עשר איש משבטי ישראל (שם ג יא-יב). ויאמר גדעון אל האלהים אם ישך מושיע בידי את ישראל כאשר דברת הנה אנכי מציג את גזת הצמר בגרן אם טל יהיה על הגזה לבדה ועל כל הארץ חרב וידעתי כי תושיע בידי את ישראל (שופט' ו לו-לז). הנה ימים באים וגדעתי את זרעך ואת זרע בית אביך מהיות זקן בביתך (ש״א ב לא). ותאמר אליו (בעלת האוב לשאול) הנה שמעה שפחתך בקולך ואשים נפשי בכפי וכו' ועתה שמע נא גם אתה בקול שפחתך (שם כח כא-כב). כי הנה האדון יי' צבאות מסיר מירושלם ומיהודה משען ומשענה (ישע' ג א). ולכן הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים (שם ח ז). ואני הנה נתתיך היום לעיר מבצר ולעמוד ברזל ולחמות נחשת על כל הארץ (ירמ' א יח). הנה כעננים יעלה וכסופה מרכבותיו (שם ד יג). כה אמר יי' הנה עם בא מארץ צפון וגוי גדול יעור מירכתי ארץ (שם ו כב). בן אדם הנה בית ישראל אמרים החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא לכן אמר אליהם כה אמר אדני יי' וכו' (יחזק' יב כז-כח). הנה כל המשל עליך ימשל

לאמר כאמה בתה (שם טז מד). הנה אמרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו לכן הנבא ואמרת אליהם כה אמר אדני יי' הנה אני פתח את קברותיכם והעליתי אתכם (שם לז יא-יב). הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה המלאה לה עמיר (עמו' ב יג). הנה אנכי מפתיה והלכתיה המדבר (הוש' ב טז). כי הנה בימים ההמה ובעת ההיא אשר אשוב את שבות יהודה וירושלם וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט (יואל ד א-ב). הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד (עובד' א ב). כי הנה יי' יצא ממקמו וירד ודרך על במותי ארץ ונמסו ההרים תחתיו (מיכ' א ג-ד). כי הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד (זכר' יא טז). כי הנה הרשעים ידרכון קשת כוננו חצם על יתר (תהל' יא ב). ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל (שם עג יא-יב). הנה יסרת רבים וידים רפות תחזק וכו' כי עתה תבוא אליך ותלא (איוב ד ג-ה). כי הנה הסתו עבר הגשם חלף הלך לו הנצנים נראו בארץ (שה״ש ב יא-יב). ותאמר (נעמי לרות) הנה שבה יבמתך אל עמה ואל אלהיה שובי אחרי יבמתך (רות א טו). דברתי אני עם לבי לאמר אני הנה הגדלתי והוספתי חכמה על כל אשר היה לפני על ירושלים (קהל' א טז). גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך עמד בבית המן (אסת' ז ט). — ועם נא אחריה: ויאמר אל שרי אשתו הנה-נא ידעתי כי אשה יפת מראה את (בראש' יב יא). ותאמר שרי אל אברם הנה-נא עצרני יי' מלדת בא נא אל שפחתי אולי אבנה ממנה (שם טז ב). ויען אברהם ויאמר הנה-נא הואלתי לדבר אל אדני (שם יח כז). ויאמר (לוט) הנה-נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו (שם יט ב). אל נא אחי תרעו הנה-נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם (שם ז-ח). ויאמר לוט אלהם אל נא אדני הנה-נא מצא עבדך חן בעיניך ותגדל חסדך אשר עשית עמדי להחיות את נפשי ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה ומתי הנה-נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והוא מצער אמלטה נא שמה (שם יח-כ). ויאמר (יצחק לעשו) הנה-נא זקנתי לא ידעתי יום מותי ועתה שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי צידה (שם כז ב-ג). וירא מלאך יי' אל האשה ויאמר אליה הנה-נא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן (שופט

יג ג). ויקם האיש ללכת הוא ופילגשו ונערו ויאמר לו התנו אבי הנערה הִנֵּה־נָא רפה היום לערוב לינו נא (שם יט ט). ויאמר לו (הנער לשאול) הִנֵּה־נָא איש אלהים בעיר הזאת וכו' נלכה שם אולי יגיד לנו את דרכנו אשר הלכנו עליה (ש"א ט ו). ויאמרו עבדי שאול אליו הִנֵּה־נָא רוח אלהים רעה מבעתך יאמר נא אדננו עבדיך לפניך יבקשו איש ידע מנגן בכנור (שם יו יה־יו). ויבא אבשלום אל המלך ויאמר הִנֵּה־נָא גזזים לעבדך ילך נא המלך ועבדיו עם עבדך (ש"ב יג כד). ויאמר המלך אל יואב הִנֵּה־נָא עשיתי את הדבר הזה ולך השב את הנער את אבשלום (שם יד כא). ויאמרו אליו עבדיו הִנֵּה־נָא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם (מ"א כ לא). ויאמרו אליו (בני הנביאים לאלישע) הִנֵּה־נָא יש את עבדיך חמשים אנשים בני חיל ילכו נא ויבקשו את אדניך (מ"ב ב יו). ויאמרו אנשי העיר אל אלישע הִנֵּה־נָא מושב העיר טוב כאשר אדני ראה והמים רעים והארץ משכלת (שם יט). ותאמר (השונמית) אל אישה הִנֵּה־נָא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא עבר עלינו תמיד (שם ד ט). ויאמרו בני הנביאים אל אלישע הִנֵּה־נָא המקום אשר אנחנו ישבים שם לפניך צר ממנו (שם ו א). ואולם שמע נא איוב מלי וכל דברי האזינה הִנֵּה־נָא פתחתי פי דברה לשוני בחכי ישר לבי אמרי ודעת שפתי ברור מללו (איוב לג א־ג). הִנֵּה־נָא בהמות אשר עשיתי עמך חציר כבקר יאכל הִנֵּה־נָא כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו (שם מ יה־יו). — ומצוי מאד אחרי הפעל רָאָה: וירא אלהים את כל אשר עשה וְהִנֵּה טוב מאד (בראש' א לא). וירא אלהים את הארץ וְהִנֵּה נשחתה (שם ו יב). ויסר נח את מכסה התבה וירא וְהִנֵּה חרבו פני האדמה (שם ח יג). וירא וְהִנֵּה הסנה בער באש (שמות ג ב). כי ראינו את הארץ וְהִנֵּה טובה מאד (שופט' יח ט). וראיתם וְהִנֵּה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו (שם כא כא). ראיתי את הארץ וְהִנֵּה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם ראיתי ההרים וְהִנֵּה רעשים וכל הגבעות התקלקלו ראיתי וְהִנֵּה אין האדם וכל עוף השמים נדדו ראיתי וְהִנֵּה הכרמל המדבר וכל עריו נתצו מפני יי' מפני חרון אפו (ירמ' ד כג־כו). — וכן אחר הביט: ויבט וְהִנֵּה מראשתיו עגת רצפים וצפחת מים (מ"א יט ו). ונבט לארץ וְהִנֵּה חשך צר (ישע' ה ל). — ואחרי חלם: והיה כאשר יחלם הצמא וְהִנֵּה אוכל והקיץ וריקה נפשו וכאשר יחלם הצמא וְהִנֵּה שתה והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה (ישע' כט ח). — וכמו"כ להורות שתי פעולות תכופות זו אחרי זו או זו בשעת זו: ויהי הם קברים איש וְהִנֵּה ראו את הגדוד וישליכו את האיש בקבר אלישע (מ"ב יג כא). — ולהורות הנגוד בין שני דברים: ויקו למשפט וְהִנֵּה משפח לצדקה וְהִנֵּה צעקה (ישע' ה ז).

— הִנְנִי במקום הנה אני: ואני הִנְנִי מביא את המבול מים על הארץ (בראש' ו יז). ויאמר יי' אל משה הִנְנִי ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות יו ד). ועתה הִנְנִי הולך לעמי (במד' כד יד). כה אמר יי' אלהי ישראל הִנְנִי קרע את הממלכה מיד שלמה (מ"א יא לא). — הִנְּךָ, הנה אתה: ויאמר לו הִנְּךָ מת על האשה אשר לקחת (בראש' כ ג). ויאמר יי' אל משה הִנְּךָ שכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ (דבר' לא יו). יען אשר לא שמעת בקול יי' הִנְּךָ הולך מאתי והכך האריה (מ"א כ לו). ויאמר הִנְּכָה ראה בעיניך ומשם לא תאכל (מ"ב ז ב). הִנְּךָ יפה דודי אף נעים (שה"ש א יו). כי מה אתה חסר עמי וְהִנְּךָ מבקש ללכת אל ארצך (מ"א יא כב). וְהִנְּךָ להם כשיר עגבים יפה קול ומטב נגן (יחזק לג לב). ויאמר לה מלאך יי' הִנָּךְ הרה וילדת בן (בראש' יו יא). הִנָּךְ יפה רעיתי הִנָּךְ יפה עיניך יונים (שה"ש א יה, ד א). ויאמר יי' אל השטן הִנּוֹ בידך (איוב ב ו). ויבא אליו (בלעם אל בלק) וְהִנּוֹ נצב על עלתו (במד' כג יז). וארד בית היוצר וְהִנֵּהוּ[1] עשה מלאכה על האבנים (ירמ' יח ג). ועתה הִנְנוּ בידך כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו עשה (יהוש' ט כה). הִנְנוּ עצמך ובשרך אנחנו (ש"ב ה א). הִנֶּנּוּ עבדים לאדני (בראש' מד יו). יי' אלהיכם הרבה אתכם וְהִנְּכֶם היום ככוכבי השמים לרב (דבר' א י). ואתם הרעתם לעשות מאבתיכם וְהִנְּכֶם הלכים איש אחרי שררות לבו הרע (ירמ' יו יב). ואני זקנתי ושבתי ובני הִנָּם אתכם (ש"א יב ב). ויתר דברי ירבעם אשר נלחם ואשר מלך הִנָּם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (מ"א יד יט). הִנָּם ככל ההמון ישראל אשר נשארו בה הִנָּם ככל המון ישראל אשר תמו (מ"ב ז יג). והנה נותרה בה פלטה המוצאים בנים ובנות הִנָּם יוצאים אליכם וראיתם את דרכם (יחזק' יד כב). מחר רדו עליהם הִנָּם עלים במעלה הציץ ומצאתם אתם בסוף הנחל (דהי"ב כ יו). אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל אשר להם באו מארץ כנען וְהִנָּם בארץ גשן (בראש' מז א).

---

[1]) בקצת ספרים: וְהִנֵּה־הוּא.

ואחמדם ואקחם וְהִנָּם טמנים בארץ (יהוש' ז כא). געל בן עבד ואחיו באים שכמה וְהִנָּם צרים את העיר עליך (שופט' ט לא).

***הנה**[1]), ממנו *הֲנָאָה, *הֲנָה.

***הֵנָה**, פ"י, — הֵנָה את פלוני, הֱנָאוֹ, גרם לו הֲנָאָה, נחת רוח, **Vergnügen verschaffen; faire plaisir à cause pleasure**: אמר לו רבי שמא מינות בא לידך והנאך ועליו נתפסת וכו' והנאני הדבר ע"י זה נתפסתי למינות (ע"ז יז:). ראתה האשה דבריו של נחש והנאו לה (רש"י בראש' ג ו). — "יְהַנֵּךְ, ברכה לאוכל, כמו רפואה וחיים: אמר לו יעקב (לעשו) אכול ויהנך[2]) (מדה"ג, שכטר, תולדות). — "וְהֵנָה לפלוני: יתעסק ימים תמימים עם האורח להקל טורח הדרך מעליו וּלְהֵנוֹת לו את ישיבתו בקרבם (מה"ג דכיר, מכת' ב). — ורוב שמושו בנפעל.

— נִפע', *נֶהֱנָה[3]) מדבר פלוני, — קבל הֲנָאָה, קבל תועלת, **Vergnügen, Nutzen finden an; avoir du plaisir, profiter; be pleased, to profit**: אכלה (הבהמה) כסות או כלים משלם חצי נזק וכו' ואם נהנית משלם מה שנהנית כיצד משלם מה שנהנית אכלה מתוך הרחבה משלם מה שנהנית מצידי הרחבה משלם מה שהזיקה (ב"ק ב ב). נפלה לגינה ונהנית משלם מה שנהנית ירדה כדרכה והזיקה משלם מה שהזיקה (שם ו ב). והנהנה בשוה פרוטה מן ההקדש מעל (ב"מ ד ז). הנהנה כלום מן העולם מעל (ירוש' ברכ' ו א). איני נהנה מכבוד אבותי כלום (שם פאה א א). גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים (ברכ' ח.). כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות (שם ו:). אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה וכל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל (שם לה.). כל המבזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם (שם סב:). כל הנהנה מסעודת שת"ח שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה (שם סד.). כל הנהנה מסעודת הרשות לסוף גולה (פסח' מט.). שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב (מו"ק ט.). בתחילה הייתי נהנה מן הראייה

[1]) בערב' הֲנַאַ' a).
[2]) בערב' הֲנִי לַךְ b). — [3]) בערב' תהנא c).

a) هنأ (b هنى لك (c تهنأ

ועכשיו איני נהנה אלא מן הטעם (מד"ר בראש' סה). כמריח באתרוג המריח נהנה והאתרוג לא חסר (שם שה"ש, לריח). כשותה בכום מזוהם לא נהנה ולא מועיל (שם, כי טובים). אין לך כל נימא ונימא שלא ברא לה הקב"ה גומא בפני עצמה כדי שלא תהא אחת מהן נהנית מחברתה (שם ויקר' טו). ויהנו העינים וינפשו הגופות מעמלם ומיגיעם (פתיח' מו"ג). — ומקור לֵהָנוֹת, ליהנות: הרוצה ליהנות יהנה כאלישע ושאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי (ברכ' י.). השוכר את הפועל לעשות עמו לגורן היום בדינר ולגורן יפה סלע אסור ליהנות הימנו (ב"ב פו:). מצות לאו ליהנות ניתנו (ערוב' לא.). — ונהנה בדבר פלוני: האשה שמתה נהנין בשערה (ערכ' ז:). מפני מה נתעקרו אמהות כדי שיהנו בעליהן בנויין (מד"ר שה"ש, יונתי). — נֶהֱנָה לפלוני, היה לפלוני דבר של הנאה: המדיר את אשתו מליהנות לו עד ל' יום יעמיד פרנס (כתוב' ז א). קונם שאני נהנה לבני נח מותר בישראל ואסור באומות שאיני נהנה לזרע אברהם אסור בישראל ומותר באומות שאיני נהנה לישראל לוקח ביותר ומוכר בפחות שישראל נהנין לי לוקח פחות ומוכר ביותר אם שומעין לו שאיני נהנה להן והן לי יהנה לאומות (נדר' ג יא). קונם אשתי נהנית לי (שם ב ד). קונם שאיני נהנית לאבא ולאביך אם עושה אני על פיך שאיני נהנית לך אם עושה אני על פי אבא ועל פי אביך (שם יא). קונם אשתי ובני נהנין לי (שם ג ד).

— הִפע', *הֶהֱנָה את פלוני, עשה שיהנה: בימות הגשמים (אסור לישן במטה עם המודר הנאה ממנו) מפני שהוא מהנהו[1]) (נדר' ד ד). כלום הנר מהנה אלא במקום הושך (מכי' יתרו, מס' דעמלק ב). אמר לו רבי אלעזר בן עזריה הרי אתה כמהנן ממון ואין אלא כמפסיד נפשות (ידים ד ג). המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו (ברכ' סג:). אחאב וותרן בממונו היה ומתוך שההנה תלמידי חכמים מנכסיו כיפרו לו מחצה (סנה' קב:). השוכר את הפועל לעשות בשלו והראהו בשל חבירו נותן לו שכרו משלם וחוזר ונוטל מבעל הבית מה שההנה אותו (ב"מ קיח.). לא יאמר אדם לחבירו

[1]) יש קוראים מְהַנֵּהוּ בפִּעל, וכמו"כ המשלים שלקמן, אך מהמשלים בעבר ההנהו ובמקור לההנות שלקמן נראה שגם אלה המשלים צריך לקרא מְהַנֵּהוּ

טול שמן מפך ריקם מפני שמהנהו טוב חנם (דא"ר ח). שההולך לארץ שאינה שלו ויש בידו צרכיו שלא ישתה ממה שבידו אלא שלו יהא מונח ויקנה מן החנוני בשביל להתנותו (תנחומא חקת לה). אם יש לך ממון להתנות עצמך אל תמתין עד למחר שמא תמות ושוב אין לך הנאה (רש"י ערוב' נד.). שאין כל אחד רוצה להתנות את חבירו (תוספ' פסח' פח.). נתן (האלהים) לגדולי הארץ וצמח האדמה כח לשאוב ולמצוץ את ליחות המים המחוברת אל עצם הארץ הנגשים בה לקנות מהן רטיבות שהוא מהנה להן (הגיון הנפש לבר חייא ג). והטוב הוא דבר שאדם חושש בו ומוצא לו הנאה וכו' כגון החיים אשר מהנה לחי ומועיל לו (שם ד). אמנם אחר המות לא ירגיש בעניינים המצערים והמהנים (רלב"ג איוב כא). לפי שרצו ישראל לעבור דרך המלך הוא דרך העיירות כדי לגבות המכס ולההנותם בענין מקח (חזקוני, חקת כ יח). — ובמשמ' *פעל פעולתו: לימים בא בעל הדינר (שהפקיד אצל האלמנה) ואמר לה הבי לי דינרי אמרה ליה יהנה סם המות באחד מבניה של אותה אשה אם נהניתי מדינרך כלום (גיט' לה.).

— התפ', *הִתְהַנָּה, — כמו נֶהֱנָה: ואסור למוכרו לכותים ולהתהנות מן כספו (והזהיר ויקר' ו.). באופן שהשכנים מתהנין בזה במה שהוא שואל מהם (לבוש חו"מ, הלכ' דייג' ט א).

***הַנְהָגָה**, ש"נ, — שה"פ מן הִנְהִיג: משיכה בגמל והנהגה בחמור (ב"מ ט.). — ובהשאלה: וכן הושאל ההליכה להנהגה במנהגים החשובים מבלתי הנעת גוף כלל (מו"נ א כד). צריך מאד לפי ההנהגה האנושית שלא לחלוק על האחד הנבחר (מלמד התלמ', קרח). נפש הדברית אשר יצרת לשחק בי לפניך בכל עת בהנהגת אדותיה ותוכחת שכניה אשר נתת עמדי לעבוד עבודתה ולשמור משמרתה (בחינת עולם יד). בקשת אחינו מאתנו זכרון הנהגה כללית במדות האנושית בדרכים אשר יאות שמושם לעסק האנושי עם נפשו ועם שכניו (ידע' בדרשי, הפרדס א). לרמוז שאליה צריכה ההנהגה לבד ושאין לו עסק בנסתרות (ר"י אברבנאל, שופט' יג יז). ואמר החכם מחק ההנהגה שיהיה האדם עם חימים (רש"ט פלקירא, המבקש ה כס). כאשר יאמרו בעלי הלשון הנהגת האדם ירצו לומר עפינו ופעולותיו וכו' (ר"א בדרשי, תותס תכנית נס ג). שהחפץ לתת עצה בנימוסים המועילים וההספקה בם אשר בתכלית צריך שידע מיני ההנהגה והנימוסים אשר ייחדו הנהגה והנהגה למה שבכלאחת מההנהגות נימוסים מועילים בה אשר בהם תהיה הצלת אותה המדינה וקיומה (נופ' לופ', מסיר ליאון ב יז). בדבר ההנהגה וההשתדלות בחיי שעה יבור לו האדם מהאפשריים אצלו הנהגה או אומנות שימצא עצמו מוכן להיות יותר שלם בו (מרפא לנפש יט.). למה לא למדתם הטוב מהם מישובם והנהגתם ומוסרם ולא עשיתם כן (שבט יהודה ז). ולא ירגיש ביושר דרכי השם שהם הנהגותיו לברואיו בדרך שישתדל ללכת בהם (מלמ' התלמי', ויצא). — *הנהגת המתבודד: השלישית (בחכמת המדות) בהלביש תקונים את איש יחיד הממדד ערכי פעולותיו בציונים יטהר נשמתו אף ישדד מערכת טבעו אל האמצע ונקראת הנהגת המתבודד (משה ריאטי, מקדש מעט ג). — *הנהגה ביחס לחולה, המנהג שצריך החולה להתנהג בעניני מזונו בפרט, Diät ; diète ; diet: אם יהיה חולשת העכול מסבה קלה או מלוי קדם בלתי גדול הנה יספיק הבין השינה ועזיבת התנועה והצעקה והמרחץ ועשיית הקיא במים פושרים ודקדוק ההנהגה (קאנון ג יג ג ד). ודע כי יש מהמזון וההנהגה מה שהוא דק מאד וכו' וההנהגה הנמרצת הדקות היא מניעת המזון והעבה מאד היא לקיחת מזונות הבראים (שם ד א ב ח). מי שיתרעם תמיד מכאב הראש כפי רוב חושי העצב והצומח בפי האצטומכא הנה רפואתו נכנסת במלאכת הנהגת הבריאות ווה שימהר בכל יום בלקיחת המאכל (פרקי משה יז). כמו שהרופא המובהק יתן הנהגה דקה אל החולה בתחלת חליו ואחרי כן בזמן הירידה (ר"י אברבנאל, ראש אמנ' ג). שהיה אריכות הימים ההם לאותם היחידים אם כפי ההנהגה והמזונות ואם בדרך הפלא וכו' והיה אפשר שאנשים אחדים יתנהגו בטוב ההנהגה ההיא ויתארכו ימיהם גם כן וכו' שהדורות הראשונים התחברו בהם לאריכות ימי חייהם סבה טבעית וסבה נסיית על דרך הפלא והטבעית היא הנהגתם הטובה במאכל ומשתה כפי הספוק מבלתי מותרות וכו' אמנם ההמון לא בחרו באותה הנהגה הדקה וכו' והיתה רוע ההנהגה ההיא שנתחדשה בבני אדם מכלה הלחות השרשי מקצרת החיים ולכן לא היו מאריכים

ימים כיחידים ההם (הוא, כראש' א). וקראתי הנתיב הזה הנהגת בריאות הנפש כי כשמו כן הוא שאין חולי גדול כשל הנפש (מ' אלדכי, פ"א ז). הטובה שברפואות היא ההנהגה במאכלים דקים וקלים הנאותים להריק המותר ולזון הגוף ולהעמידו בחוקתו קודם שיבא לידי חולשה (מנוה"מ ו ז א א). — ׳הנהגת הבית : אמנם מהאחרות (ההנהגות) ואת היא הנהגת הבית (המדות לאריסט' ב ו ה). בהנהגת האדם את בני ביתו האשה והבנים והעבדים שהיא ידיעת הנהגת הבית (ר"י אברבנאל, מ"א ג). — ׳הנהגת המדינה : הפילוסופיה נחלקת לג' חלקים חכמת הטבע וחכמת האלהות והנהגת המדינה (פי' משלי לורת' סלוי ט א). ויחדנו המאמר השני לענין הדת ונזכור חלקיו ונבאר הנתלים מהם באמונה ונזכור אותם שהם הנהגות מדיניות ומעלות מדות ומה שדומה לזה (הקד' אמונה רמה). הנהגתו למדינה או למלכים כפי הצדק והמשפט וטובת הסדור והיא ידיעת הנהגת המדינה (ר"י אברבנאל, מ"א ג). — הנהגת הצבאות : בעבור קבוץ המחנה לצאת במלחמה וצריכים עצה והנהגה בעת לצאת ועת לבא במערכת המלחמה (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ת ג). — הנהגת הקהלות : בכיוצא בזה אני משיב שולחי דבר כפי הנהגת הקהלות מצורף עם דין הגמרה וכו' להנהגת הקהלות אינו כן שכבר נהגו כל הקהלות בגביית המסים (שו"ת ר"נ גירונדי י יא).

׳**הנהגי**, ׳גיי, ת"ז, לנק' הנהגיית, מ"ר הנהגיים, ׳גיות,— של הנהגה, המתיחס להנהגה : והמדרגה ב' (מהנבואה) היא שימצא האדם כאלו עניין אחד חל עליו וכח אחד התחדש וישימהו לדבר וידבר בחכמות או בתושבחות או בדברי הזהרה מועילים או בעניינים הנהגיים או אלהיים (ר"ש א"ת, מו"נ ב מה). בין שיהיה זה בדברים העיוניים או במעשים הנהגיים (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ו). שעל המעט ישתלם בעניני השכל המעשי מי שהוא שלם בעיוני מפני שהתעסקו בעיוניות לא יוכל להתעסק בענינים ההנהגיים (הוא, מ"א ג).

׳**הנהגתי**, ת"ז,—כמו הנהגיי : הסבותיי או התפעליי האותותיי ההנהגתיי (אליס ליס"ר מקנדיס ב).

׳**הנהלה**, ש"נ, — שס"פ מן הנהיל, נהל : שערכו הספירה לב' מערכות וכו' ואמרו שהם לנה להעליונים והמערכת הב' תנהי"מ ואמרו שהם לנהל התחתונים ואף שאין ענין ההנהלה מוסכם אצלנו בענין החלוקה כוונו יפה (עסיס רמונ' א א). — והשתמשו בזמן החדש בשם זה במשמ' פקודת המנהל של מוסד מן המוסדות ומשרדו, **Direction**.

׳**הנויה**, ש"נ, — שס"פ מן הנוה, נוה : סוד כיצא בהנויה, צאת עגומים לרויה, נחצו צירים לשביה, שני תאמי צביה (יולר שבה"ג, חי וקיס).

הִנּוֹם הִנֹּם—עי' גֵיהִנֹּם

׳**הנחאה**, ש"נ, — שס"פ מן הנחה : והגמולים שוכר לצדיק מהאחיזה וההנחאה וכבוד צלמם בעיר קודמים בטבע להשארות צלמו (ר"ש א"ת, יקוו המים 96).

הנחה, ש"נ,— שס"פ מן הניח, מן נוח, א) עשה הנחה לפלוני, הניח לו מאיזה דבר, ובפרט למדינה, הניח לה ממסים וכיוצא בזה, **Erlass ; remission dispense** : ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו את משתה אסתר והנחה למדינות עשה ויתן משאת כיד המלך (אסת' ב יח). — ב) *כמו מנוחה : תמרורי רצון הנחה וצעקה ענן חשתה שועת דל עבים חלפה ועד תגיע לא תנוח (ב"ס גני' לב כ-כא). אין לו (ליצה"ר) הנחה בצד חבורה של רשעים אלא בצד חבורה של צדיקים (מד"ר בראש' פז). — ואמר המליץ : הלא זה החבל, לשחת והבל, ושמחתו אבל, ומתקיו מרים, וראשו בהנחה, וסופו לאנחה, ושיח וצוחה, ושאון ושברים (דונש בן לברט, דעה לבי). זכרתיך בכור אבי, בערש ליל הנחתי, וגזל זכרך מתוך שתי עיני תנומתי (ר"ש הנגיד, ימסר יוס). הנחתי כעב עברה ואנחתי משומרה, ושמחתי ושלותי כבר תמה ונגמרה (הוא, הנחתי). — ואמר המשורר : איגע להבין ואדע בכלות בשרי ואוני, כי סוף אנחה הנחה עקב רזוני מזוני (רשב"ג, שירי שלמה לדוקס א). ויכון כל איש אשר ירחק זממו להשיג מבלי הפר אסריו, אשר לו אם יבקש קט הנחה גזרתיהו ושרפתי גזריו (שם יב).—ואמר רמב"ע באחד משיריו : וכל גבר אשר יזרע ששונים יגונים יהיו לו תבואות, ויש ישן עלי מטות הנחה תעירהו לעת בקר תשואות (רמב"ע). ויאבדו הפגרים בעפרים ולעד ישכנו מדבר ישימות, והרוחות בהיכלי ההנחות עליהן תעבור רוח נעימות (שיר בראש אגר' תחיית המתים לרמב"ם). ויאמר אליה (הנמר לאשתו) חברי השועל, ואוהבי בלי מרד ומעל, הראני מקום לשבני מקום

הנחה ורוחה, אשר כל רואיו יחמדוהו, וכל שומעיו יאשרוהו (ספר שעשועים לר׳ זכדא 5). —*הֲנָחַת רוּחַ, כמו נחת רוח: ובעושה הנחת רוח של אביו (ירוש׳ פאה א א). הנחת רוח הוא להן שלא יהא קרבן מתקרב אלא משלהן תחילה (שם שקל׳ ג ה). — ׳הנחה מהדבר הקצוב, מהקנס וכדומה, הפחתה קטנה: אותו שיהיה בביתו ולא יבא לבית הכנסת בעת התפילה יתן בכל פעם מדי עברו ששה פשיטים בלי הנחה ויהא הקנס לת״ת (פנקס ק״ק כמברג ב).--ג) ׳הֲנָחָה מהמקח, הוזלה והפחתה מהמקח הקצוב, abatement ; rabais ; Rabbat : אבל מהם (מן הספרים בדפוס מהודר) אעשה לך הנחה[1]) יותר גדולה (יל״ג, אגר׳ ב רפו).

*הֲנָחָה, ש״נ, — שם״פ מן הֵנִיחַ, א) שימת דבר במקום מהמקומות: מקום הנחת העצים (כלים ח ח). מקום הנחת הכוסות (שם כב א). עקירה והנחה (שבת ד.). הדלקה (של נר חנוכה) עושה מצוה או הנחה עושה מצוה (שם כג:). — והנחה מהיד, ר״ל עזיבה: ר״א אומר (מזכירים הגשמים) משעת נטילת לולב רבי יהושע אומר משעת הנחתו (תענ׳ ב:). ויותר שלם תהיה תשוקתו לעבירות והצטערו בהנחתו יותר גדול (ח׳ פרק׳ להרמב״ם ו). שהנחת שתיית היין קדושה (מו״נ ג לג). והגדול שבמופתים הנחת התענוגים הגופיים (העקרים א כד). — ב) אופן איך דבר מהדברים מונח, position ; Lage : הנפשות הנשארות אינם גשמים שיהיה להם מקום והנחה שימנע במציאותם האין תכלית (מו״נ א עד). ואיך ידמה משכיל שיהיו הנחות אלו הכוכבים ושיעורם ומספרם ותנועות גלגליהם המתחלפות ללא עניין (שם ב יט). כאשר השגנו תנועת הכוכבים העומדים כלם תנועת אחת לא תתחלף ולא תשתנה הנחותיה קצתם מקצתם (שם יא). טבע העץ להיות צף על פני המים לפי שהוא אוירי וכו׳ והנחת אויר הטבעית היא על המים (רוח חן א). ר״ל שלא יפשט (האבר) ולא יכווץ אבל ישאר על הנחה אחת כפי העצל הבריא אשר יפעל אותה הנטייה (פרקי משה א). ויהיו שם עד היום הזה ר״ל באותה הנחה ומצב (ר״י אברבנאל, מ״א ח). ומפגעי ההנחה (של האצטומכא) כמו שיהיה הנחתה במשל חזקת הבליטה בחוץ (קאנון ג יג א יג). ויקרה לה (להמקוה) חליי ההנחה מן הבליטה וההשמטה (שם יט א ב). והמעי הזה יספיקהו פה אחד כי אין הנחתו כהנחת האצטומכא בארך הגוף (שם יו א א). והנה חשבו אנשי הודו ולא נתפשו בזה כי העטוש היתר נאות שבהנחות ראשו שיהיה נכח חוהו (שם ה ב ז). — ג) במלאכת הרפואות, דבר חם וכדומה שמניחים על מכה כדי לרככה, כדי שתגמול יותר מהרה, Umschlag ; application ; poultice : ויעשה הנחה חמה עליו במים וחומץ ויין עפוץ או במים שיורתח בהם ורדים (קאנון ג ג ב ג). ותניח ההנחה החמה בדחן וסובין (שם יד ד טו). והרפואות המועילות ההנחות החמות במים הפושרים בספוג או צמר טבול בהם (שם ג א ז). וההנחות החמות בשמן בזכובים קצוצי הראש (שם שם יא). והנה יונחו ההנחות האלה הנחה אחר הנחה להמשיך את הליחה (שם ז ד). ההנחה החמה הנקרא בערבי תרמי״ד נופל על מה שמחמם הגוף מחוץ ומיני ההנחות הרטוב והיבש והעוקץ והממוצע ושוה (פרקי משה כג). ההנחות הרטובות שיונחו חמות יקובל בהם התועלת במורסות המתחדשות מן הדם הרקיק המימי וההנחה השוה היא ההוה בפגיעת גשם חם בשווי (שם כא).—ד) בהשאלה, בחכמת הלשון, הנחת מלה מן המלים למשמעה מהמשמעות, ר״ל שהשתמש בה בעל אותה הלשון במשמעה ההיא: זה השם עקר הנחתו למקום המיוחד ולכולל (מו״נ א ח). כסא עקר הנחתו בלשון ידוע (שם ט). תחלת הנחת זה השם (ישיבה) בלשוננו לישיבת האדם על המקום (שם יא).—ה) במחקר, דעה וסברה שהניח החוקר בשאלה מהשאלות, maxime ; proposition; Lehrsatz : כל הווה הוא הווה מהפכו ונפסד אל הפכו ויחויב מזאת ההנחה לפי הפך הסותר שמה שאי אפשר בו שיהיה הווה מהפכו ונפסד אל הפכו אינו הווה ולא נפסד (רלב״ג, מלחמ׳ ו א כו). אין ספק כי לכל חכמה התחלות והנחות אינן מבוארות בעצמן אבל ילקחו מקובלות מחכמה אחרת (העקרים א יז). ובעבור זה יבנה (התכוני) כל מופתיו עליהם ולא יחוש להנחות הטבעי ולהתחלותיו והטבעי יכחיש התחלות התכוני והנחותיו מצד העיון הטבעי (שם). בביאור ההקדמה אשר נתנה הרב על דרך ההנחה והיא האומרת שהזמן והתנועה נצחיים וכו׳ ולא ראינו לזכר טענת אריסטו במקום הזה לפי שהונחה על צד ההנחה לבד (פ״ת קרקש, אור ה׳ א כו). הנה המשנה הזאת באו בה שלשה חלקים

[1]) לא נמצא בין הפתקאות שלי מקור קדום מזה.

הנחה וקושיה ותירוץ כי ההנחה היא אומרו בעשרה מאמרות (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה א). ואחר שאמר והבדרך הנחה הוציא משם בדרך תולדה (סוא, מפע' ה' א ד). אמנם כשיאמר זה בהנחות התוריות הנה יצדק באמת כי התורה תניח באלדות דברים רבים שלא יגזורם הדעת (ר"י ערמאה, חזות קשה י). ואינני מקבל עלי להשיג כל מה שהניח הרב ז"ל כי יש להנחותיו טעם (הקד' זרח' הלוי להמאור). — ו) מה שאדם מניח בצוּאה לאחרים, Legat ; legs ; legate : מתנת שכיב מרע בלשון הנחה במחלוקת היא שנויה (שו"ת מהר"מ מרוטנ' ג נג). בלשון ב"א קורין למתנותיו (של שכיב מרע) הנחותיו ונכסי עזבונו (רשב"א ת"א שלב). שאחד מיחידי הקהל נפטר בפירפנייאן והיה ממנוי הקברים וכשצוה לביתו עשה הנחה לאותה חבורה (שו"ת ר"נ גירונדי עה). שאז הוסיף (על הצוָאה) ההנחות שבסוף צוואה זו (שו"ת תמת ישר' נה). וכל שכן אותם שיאמרו בלשון הנהה כגון אני מניח (שם).

∴הַנְּחִי, ת"ז, לנק' הַנְּחִית, מ"ר הַנְּחִיִּים, ־יות, — מטבע הַהַנָּחָה, בדרך הַנָּחָה: שיעלם התחלפות הטבעי ברוב ההסכמה ההנחיית ויסודר תקבוץ (מו"נ ב מ). שדת הישמעאלים היא נמוסית הנחיית ואינה אלהית (העקרים ג כה). ואנשי הגבעה בקשו כן (לדעת את האיש הלוי) לא שיהיה זה דת הנחיי ולא שהיה כן מנהגם אלא למלאת תאותם עשו זה אותה שעה בלבד (ר"י אברבנאל, ויקא). שאינו (הברית החדשה) תורת אלקים כדבריהם אלא היא הנחית (ר"י ב"ר אבר', מפת' לחזוק אמונה). שהוא מאמר הנחיי אל הקדמון בחיוב מציאותו וקיומו (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור', אם כל חי א ד). כי המקומות הטבעיים הם מוגבלים ומוקפים והמקומות ההנחיים הם גם כן בלי תכלית לפי שהם בגשם ולגשם והגשם הוא בעל תכלית בהכרח (רלב"ג, מלחמ' ה' א יא).

∴הַנְּחָמוּת, ש"נ, —שה"פ מן הִנָּחֵם: וענין ההנחמות הזה הוא כשיובן כפי אמתתו בערכנו לא בערכו יתברך (ר"י אברבנאל, ברא"ש).

∴הֵנִי, ת"ז, לנק' הֵנִית, — של הֵן, של הסכמה, נרדף עם חיובי: כי הדבר שהוא מה בכח מן הצד שיש בו דבר פלוני בכח לא יושכל בו גם לא יאמר בו אלא ההינית ולא השללית כאמרך יש בורע צורת האנוש בכח וכו' אבל מסגולת האפשר הוא שיאמר ויושכל בו ההינית והשללית יחד (תגמ' הנפש א ג).

***הֲנָיָה**, הנייה, ש"נ, — כמו הֲנָאָה: ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנייה והכניסוהו לבית רבי ישמעאל וכו' (נדר' ט י). הנייה גדולה הוא לכם קבלתם עליכם בו את התורה (ספרי דבר ס). וכל צביונו של אדם אינו אלא על הארץ ומה הנייה לו (מד"ר בראש' י). שאדם צריך לשאול בשלום דבר שיש בו הנייה ממנו (שם פד). שכינוסן של צדיקים הנייה להם והנייה לעולם (שם במד' טו). ברא הקב"ה שבעים אומות ומכולן לא מצא הנייה אלא בישראל (תנחומא במדב' י). אבילתו ואבילת חברו הנייתו והניית חברו אבילתו והניית חברו הנייתו ואבילת חברו (מעי' ה ה). מרים שלא דברה אלא שלא בפניו של משה ולהנייתו של משה ולשבחו של מקום ולבניינו של עולם כך נענשה (ספר תלא רעה). שהזידו על הנייותיו של הקב"ה (תנחומא שלח יט).

***הֲנִי**, פ"י, הֲנָיתוֹ, הנייתו, — כמו הֲנָה: אבל פתו והנייתו צבא לו עמדה בתוך גרונו והנקתו צבא עליו (מד"ר בראש' י).

***הִנֵּם**, ש"ז, — זנות, עריות: שהכל יורד לה (להגיהנם) על עסקי הנם[1] (ערוב' יט.).

∴הַנְסָכָה, ש"נ, —שה"פ מן הנסיך: והצביעה והטויה ועשיית הנירים והנסכת המספות והאריגה (ג"ע לר"א הקראי, שבת ה).

∴הֲנָעָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵנִיעַ, נוע: וכן הושאל החליכה להנהגה במנהגים החשובים מבלתי הנעת גוף כלל (ר"ש א"ת, מו"נ א כד). כי כל גשם שיניע גשם אמנם יניעהו כשיתנועע גם הוא בעת הנעתו (שם ב, הקד'). ואם היה מיוחס לו הנעת גלגל אחד היה ענינו מתיחס ומשתתף לשאר מניעי הגלגלים (רלב"ג, מלחמ' ה' ה ג יא). שלא יהיה מבוא לסבה הראשונה בהנעת הגלגלים (שם). שכאשר היה ההתנועעות בכח היתה ההנעה בכח (שם ו א כד). וזה שכאשר תיוחס אל המניע תקרא הנעה וכשתיוחס אל המתנועע

---

[1]) כך הגרסה בנוסח', וכן ברש"י. בעין יעקב חנם, וכך מגיה מהרש"א, ומפרש עפ"י הדרשה זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם זו עריות, וזה רחוק. והנה רש"י פרש עסקי הנם עריות, ואעפ"י שאין אנו יודעים מקור לזה, אך לפי הנוסחה ולפי הענין עלינו לקבל מלת הִנֵּם במשמעה זו.

תקרא התנועעות (ר"ח קרסקש, אור ה' ג א ג). והיו שם שתי תנועות יחד ההתנועעות וההנעה (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה ג). כי העכול ישלם בפירוק חלקי מה שהוא עב וגם וקיבוצם עצם מה שהוא רקיק ודק ואלה ההנעות פרקיות והמזגיות (קאנון א א ו ג).

*הֲנָעוֹת, ש"נ, — שה"פ, מן הֲנוּעַ, כמו התנועעות: שתהיה הנעת אלה העצמים הנכבדים לעצמי השמים רצוני על צד תשוקת המתנועע להדמות במניע לא על צד ההנעות אשר כאשר הניעם המניע היה הוא ג"כ מתנועע (אמונה רמה 61). להניע כל כחותיו אלה ולהוציאם אל הפועל בכח מחשבותיו והנעות הכחות האלה אל הפועל למצוא בהם כל שלמות גופו ונפשו הוא הוא כח החכמה (אדם או"א, מחקרי המדברים, חכמה).

*הַנְעָמָה, ש"נ, — שה"פ מן הַנְעִים: הנה נדבר בדברים אשר בם תהיה הנעמת הענינים אשר יתקיים בם השיר (באור ספר השיר' לאריסטו). להנעים נפשותיהם בהנעמת נפשות המקובלים המצליחים (נופ' צופ' ג י). וההנעמה בממון הוא ההשתמשות על דרך ההתערבות ממנו (שם ב יה).

*הֲנֵף[1]), ש"ז, — שה"פ מן הֵנִיף: התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהא לולב ניטל במדינה שבעה זכר למקדש ושיהא יום הנף כולו אסור (ר"ה ד ג). אין עצרת חל אלא ביום הנף (תוספתא ערכ' א יא). —ואמר הפיטן: אור יום הֲנֵף[2]) ספירה הכשרה בנוגהים (מער' ב פסח, אור).

*הֲנָפָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵנִיף: שטעונים הנפה שתי פעמים אחת בשעת קריאה ואחת בשעת השתחואה (ספרי תבא בא). שאין לו רשות לאכול אלא בשעת הנפת מגל (ירוש' מעשר' ב ג.). היפה בהנפת העומר שלה (פסיק' רבתי מא). הנפת האיברים ומשיבת הרוח אל אפינו (ספר הערות, ישועה קראי ג). — ובהברת האותיות והטעמים: ונקראת געיא לפי שאין לה נעימה והנפה כשאר הטעמים והמשרתים אלא למשוך ולהחביר ולהרויח (הור' הקורא, שער הטעמ'). והוא מעיד על הנפת הואו (תסו' דונש על רסע"ג מח).

---

[1]) הספרדים קוראים הֲנֵף, אך האשכנזים קוראים הֲנָף, ועי' הערה לקמן. — [2]) והעיר שם בעל בית לוי וז"ל: כן הנקוד בשני כתבי יד ונכון הוא ולא יום הֲנֵף.

*הָנֵץ, ש"ז, — שה"פ מן הניץ, הנץ החמה, תחלת יציאתה על האופק: היו מתענין וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה לא ישלימו לאחר הנץ חחמה ישלימו (תעג' ג ט). פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה (ברכ' ח:). ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה (שם ט:).

*הַנָצָה[1]), ש"נ,—שה"פ מן הנץ: לוז משעת הנצתו עד גמר פריו כ"א יום (רגמ"ה בכור' ח.).

*הַנָקָה, ש"נ, — שה"פ מן הֵנִיק: וברכתיה בהנקת שדים (רש"י ברא' יז טז). זמן הנקת תינוק עד שיהו לו י"ח חדשים (הוא, גיט' עה:). וראוי שתסתפק בהנקתו (של הילוד) ביום פעמים או שלש ולא תתחיל בתחלת הענין בהנקתו יניקה רבה (קאנון א ג ב, בהנהג' היונק). שהיתה ההנקה עשרים וארבעה חדשים או איזה זמן שיהיה (ר"י אברבנאל, ש"א א כב).

*הֲנָקוֹת, ש"נ, — שה"פ מן הֲנָקָה: והיא מלה יותר מורה על ההנקות והפרת הערוב (דרך אמונה, כיבאגו ג א). ומה שעלה בידו עד הנה הוא הנקות נבל מכל עון (נופ' צופים, מסיר ליאון א ז).

*הַנְשָׂאוֹת, ש"נ, — שה"פ מן הִנָשֵׂא: והאופן אשר נעשהו מחבב מצד עצמנו אם נשכח משמרתנו ומעשנו בלתי ההנשאות והמשמרה היא לפי ויטורינו המפרש בהלצה הישנה הדבר המוטל עלינו להשלימו אם מצד חדת ואם מצד הטבע (נופ' צופ' א ו).

הַס[2]), הָס,—קריאה של חקוי טבעי לצווי וגערה לשתוק: ויאמר דבר סתר לי אליך המלך ויאמר הָס ויצאו מעליו כל העמדים עליו (שופט' ג יט). ואמר הָס כי לא להזכיר בשם יי' (עמו' ו י). ויי' בהיכל קדשו הַס מפניו כל הארץ (חבק' ב כ). הַס מפני אדני יי' כי קרוב יום יי' (צפנ' א ז). הַס כל בשר מפני יי' כי נעור ממעון קדשו (זכר' ב יז).

הֵסֵב, ש"ז, — שה"פ מן הֵסֵב, ישיבה לשלחן לסעודה כשהוא מֵסֵב: כי זה צד סדר היסב בזמן שהן

---

[1]) בסגנון ארמי: אלא הנצה דעלה וחנטה דעלה (מנח' סט.).

[2]) בערב' ההמונ' ה'ס a), בערב' הספרות' צה b).

a) هَس b) صه

שתי מיטות גדול מיסב בראשו של ראשונה וכו' (תוספתא ברכ' ס ה). עשה היסב בשדה טובל (ירוש' מעשר' ד נא:). כל היסב שיש בו יין קצב להיסב (שם). אבות דרך הסב הן קבורין (שם תעני' ד סח.). היתה חופתו בקיטון ועשה לו הסב בטריקלין (שם כ"ב ט יו ד). שמש שאכל כזית מצה בהסב יצא ידי חובתו (הלכ' פסוק', פסח).

*הֲסִבָּה, היסיבה, ש"נ, — שה"פ מן הֵסֵב, א) כמו הֵסֵב הקודם: כיצד סדר הסבה בזמן שהן שתי מטות גדול מסב בראש ושני לו למטה הימנו (ברכ' מו:). סדר הסבה אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלין וע"ג קתדראות עד שיכנסו כולם (שם מג.). מצה צריך הסיבה מרור אין צריך הסיבה (פסח' קח.). אשה אינה צריכה הסיבה ואם אשה חשובה היא צריכה הסיבה ובן אצל אביו והשמש בפני רבו צריכין הסיבה וכו' והסיבת ימין אינה הסיבה ובן המיסב על ערפו או על פניו אין זו הסיבה (רמב"ם, חמץ ומצה ז ח). ואין הסיבה אלא הסיבת שמאל אבל הסיבת ימין אינה חשובה הסיבה (שבלי הלקט, פסח ריח).—ואמר המליץ: אוכלים למעדנים ושותים בהסבת שמאל כלם מסובין לאכול ולשבוע שמחים ומתענגים (ר' קלוני', אבן בחן כח).—ב) *הֲסִבַּת נחלה, העברת נחלה משבט לשבט ע"י נשואים וכיוצא בזה: וכל בת יורשת נחלה וכו' בהסבת הבעל הכתוב מדבר (ב"ב קיא:). כשהוא אומר לא תסוב נחלה לבני ישראל ממטה אל מטה הרי הסיבת הבן אמור (שם קיג.). מצות הסבת נחלה שלא היתה אלא לאותו הדור שהיו בחילוק הארץ בכניסתן לארץ (ס' החנוך, מסעי תכה).

*הַסְבָּרָה, ש"נ, — שה"פ מן הִסְבִּיר, הַסְבָּרַת פָּנִים: השער השני הרצון והסברת הפנים (רשב"ג, תקון מד' הנפ' כה). וכן הזהיר שלמה ע"ה על האדם שישתדל אחר רצון המלך ושתהיה לו הסברת פניו וכו' המשיל רצונו (של מלך) והסברת פניו לטל שהוא מפריח ומגדל הצמחים (ר' בחיי, ויחב). ונצטוינו בו (בהגר) להאכילו ולהשקותו ולהסביר לו פנים והסברת פנים חשובה לו מן הכל וכו' שיהיה אותו מתק והסברת פנים מעצת נפשו השכלית דרך אהבה וחיבה (הוא, כד הקמח, גר). יכנס תחת טוב מדת הענוה הבשת והכלמה והסברת פנים והסבל וטוב הלב וכו' הסברת הפנים הוא ההתיאש מקצת מה שיש בו לאדם זכות ברצון ובטוב לבב (מאזני צדק, אלגזלי 107). ויאמרו הסברת הפנים אות אמת על מה שבנפש (שם 124). הסברת פנים הוא אות נאמן על הנדיבות כמו הנצנים שהם אות נאמן על הפרי (בן המלך והנזיר ח). שהיה מדרכם שיטו השומעים אל האזנה וההשמעות והסברת הפנים למדבר (נופ' צופ', מסיר ליאון א יב).

*הֶסֵּג, ש"ז, — שה"פ מן הִסִּג אחור: היראה בכל דבר הוא הסג הנפש אחור והתקבץ בחותיה אליה כשתשער איזה דבר מחרידה (מרפא לנפש, רפא' מגור' כא.).

*הַסְגָּלָה, ש"נ, — שה"פ מן הִסְגִּיל: כונת התורה כי לא יקום עד אחד אע"פ שהוא נאמן ביותר ואולם זה ע"ד הגבלה והסגלה בשני מקומות לחיובי האיש בין לעניני דיני נפשות בין בדיני ממונות (ג"ע לר"א הקלאי, קדוש"ת י). שהוראת אלו המלות לא תורה להסגלת הצום אלא נראה שהרצון על כל איזה ענין שתתענה הנפש (שם, יוה"כ). כי הדבור הוא המליץ בענין החפץ ודין יש להרמיז שהוא רוצה בהסגלה שאם לא כן ידמה סתירה (שם, סדר נסים ל).

*הֶסְגֵּר, ש"ז, — שה"פ מן הִסְגִּיר, —א) עצם שה"פ, בפרט הסגר המצורע וכיוצא בו במקום לבדו עד שיודע אם הוא טמא בהחלט: אין בין טהור מתוך הסגר לטהור מתוך החלט אלא תגלחת וצפרים (מגי' א ד). מתוך החלט או מתוך הסגר (נגע' א ג). כשם שאין ימי חלוטו עולים לו מן המנין כך ימי הסגירו לא יעלו לו מן הענין (ספרי נשא לא).—ומ"ר: ולפעמים יסגר (המצורע) שני הסגרים שמא הרהר תשובה ולא תשובה שלימה לגמרי (ס' החנוך, תזריע קסט).—והשתמשו בזמן האחרון במלה זו בהעתונים ובדבור בא"י להסגר שקובעת הרשות לכל חולה בחלי מתדבק לבלתי תדבק המחלה באחרים, Quarantäne ; -tine. — ב) *כנוי לבתי מדרשות של רבנים אצל הספרדים בארץ ישראל: ואף בביהמ"ד בחברת רבני ההסגר כולם פה אחד עלתה הסכמה שלא יעשה בחור מחו"ל כ"א יום אחד (של מועד) כדי שלא לבטל המנהג (הלכ' קטנ' לר"י חאגיז ד). ויש בה (בירושלם) תשעה הסגרות והם בית יעקב נוה שלום יפאר ענוים חסד לאברהם ובנין שלמה כנסת ישראל גדולת מרדכי דמשק אליעזר מגן דוד מקור ברוך ונתייסדו ע"י נדיבי עם אלהי אברהם אשר באירופא וטורקיאה ולומדים בהם גמרא ותוספת ופוסקים (שבחי ירושלם

ליעקב ברוך). ויש שם (בחברון) ב' הסגרות הנקראים אמת ליעקב וכנסת ישראל (שם).

***הסגרה,** ש"נ, — שה"פ מן הסגיר: הסגרה האמורה כאן (מד"ר ויקר' יז). ונראה שהפשיון מטמא אחר ההסגרה (ג"ע לר"א הקראי, טומא' וטהר' ג). וכל ענין הסגרות אלו (של המצורע) יורה השגחתו ב"ה על כל דרכי האדם (ס' החינוך, תזריע קסט).

***הסדרה,** ש"נ, — שה"פ מן הסדיר: אבל עתה שנהגו לכותבן (את התפלות) וכו' מה לי הסדרה בכתב מה לי הסדרה על פה (שבלי הלקט, תפלה יב). דין הסדרת שלחן ערב שבת מבעוד יום לכבוד ותפארת השבת (שם, שבת סח).

הסה[1], פ"י, עת' יהסה, ועם ו' המהפך ויהס, — הסה אותו, עשה שישתק בזה שקרא לו הס, schweigen machen; faire taire; to still: ויהס[2] כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לה (במד' יג ל).

— פע', הס, לווי הסו, — החריש, נשתתק, schweigen; se taire; become silent: והלוים מחשים לכל העם לאמר הסו כי היום קדש ואל תעצבו (נחמ' ח יא). מה עשה עכן עמד והשמיע קולו והסו כל הקהל לפניו (תנחומא מסעי ז). ויהי כאשר שמעו דברי אבנר הסו ויאמרו לא תשאלו ולא תנסו (ספ' המוסר, ר"ז בן סעד', כ"י תימני לה).

— הפע', יהסה, — כמו קל: רש ידבר יהסוהו לו דבריו טובים ונכוחים שומע אין להם (כ"ז, תרג' כ"ס יג כד).

***הסח,** ש"ז, — שה"פ מן הסיח, נסח, הסח הדעת, העתקת הדעת והמחשבה מדבר, שלא תהיה דעתו עליו, שלא יחשב בו: תרומה בעינה היא אתה הוא שגזרתה לשורפה בכל מקום לא נפסלה בהיסח הדעת (ירוש' תרומ' ח מו:). היסח הדעת טעון עיבור צורה (ירוש' סקל' ז ג). דברי תורה אין משתכחין אלא בהיסח הדעת (תענ' ז:). שלשה באין בהיסח הדעת אלו הן משיח מציאה ועקרב (סנה' לז.). צריך שיהא מכיר עצמו זהיר וזריז ואמיד בדעתו לכוין בתפילתו מראש ועד סוף בלא היסח הדעת (טוא"ח כרכ' רלד).

***הסט,** ש"ז, — שה"פ מן הסיט, נסט, נגיעה בדבר שמסיר אותו ממקומו: שאין ע"ה בקיאין בהיסט (טהר' יא). שהזב מטמא בהסט (ירוש' מע"ש ב נג ד). השרץ מטמא בהיסט (שם שבת ט יא ד). היסט מחמת כוחו טמא מחמת רעדה טהור (ערוב' לה.). תולין על מגען ועל משאן ועל הסיטן ברשות היחיד (טהר' ד ו). — ומ"ר הסטות: בקיאין היו (הכהנים) בהיסיטות ולא היו בקיאין במדפות (ירוש' סוט' ה כ:). כגון מגעות והסטות משכבות ומושבות (בעל הנפש לראב"ד כג:).

***הסכה,** ש"נ, — שה"פ מן הסיך, מסך: והמסיך הוא המוסך את השתי והיא ההסכה נגזר מן המסכה הנסוכה (פי' המשנ' לרמב"ם, שבת ז ב).

***הסכמה,** ש"נ, מ"ר הסכמות, — שה"פ מן הסכים, א) נטית הדעת והרצון לדבר מהדברים, **Genehmigung, Zustimmung; consentement, approbation; assent, approval**: ומה שראינו בהסכמת בני קהלינו צוינו לכתוב (השטר' לר"י ברצלוני, שטר' זקנים 137). ופסקנו עליו בהסכמת בני קהלינו בכך וכך דינרים לשנה (שם). ויהיו בידינו אלף ספרים ונבחן בהם אלף דעות ואלף הסכמות מבני העולם (יוסיפון יז). הסכמות ענינים ודברים אשר עליהם נמנו וגמרו (ערוך, ערך סכס). — ב) החלטה בדבר מהדברים בלי סבה טבעית וכדומה אלא מפני נטיית הרצון בלבד: ומהם מסופקים פעם יחשב בהם שהם יאמרו בהסכמה ופעם יחשב בהם שהם משתתפים (מו"נ, פתיח'). ההבדל אשר בין לשון האדם המדברת ובין לשון שאר בעלי חיים הנקראים בשם כפי ההסכמה (מלמ' התלמ', נח). סוגי המקרים אצל הפלוסופים תשעה לפי שהם ישתדלו למנות כמה הם הדברים הנלקחים בשכל האנושי ואם אפשר שיוכללו מושכליהם תחת ענין אחד יאמר על כלם בהסכמה וענין אמרנו בהסכמה הוא השם אשר יאמר על דברים רבים מצד השתתפם בענין אחד בשוה (אמונ' רמה א א). — ג) הסכמה בין שני דברים, בדעות וכדומה, **Einverständnis; accord**:

---

[1]) נגזר מן מלת הקריאה הס, עי"ש, ועי' הערה שלקמן. — [2]) כבר נתפלפל ריב"ג ברסאלה אלתנביה שלו (Derenb. 261) אדות דקדוק פעל זה, והתלוצץ במי שגזרוהו מהכפולים, ותפס אותם בטענה שאלו היה מהכפולים היה צריך להיות הצווי הֹסּו, וגם מנל"ה קל קצת קשה כי היה הצווי צריך להיות הֲסוּ או הִסוּ, ולכן גזר שאין זה פעל אמתי אלא נגזר מן המלה הס ואינו מצטרף כלל, והכונה בויהס קרא להם הס. ואעפי"כ הכשיר לבסוף גם דעת האומרים כי ויהס הוא קל נל"ה כמו ויעש, והסו הוא צווי מן פעל הכבד, כמו צו, צוה.

בריאות הגוף בהסכמת היסודות שהוא מורכב מהם (המעל' לרש"ע פלקיירא ג). וממה שראוי לתת אל לבך ולבחון בו הסכמת בני אדם והתחברות לבותם עם רוב התחלקות מדותם למנות עליהם איש מהם (חו"ה, הבחינה ה). ומה שצריך לך לבחון בו ולהבין סימני החכמה העליונה והיד הטובה ממנו הוא הסכמת בני אדם על המקח ועל הממכר בזהב ובכסף והשתדלם להרבות מהם (שם). ומפני צרות החרבן לא עמדו על מקצת דברים שבהם בהסכמה אחת ועל כיוצא בזה הזהירה התורה אחרי רבים להטות (הקד' סמ"ג). ותראה כי לעולם לא יסכימו בהסכמה אחת (שבט יהודה ז). הסכמה בין הדתי והחוקר זה שקר מוחלט (כבוד אלהים, ר"י ש"ט כב.). הסכמת האיש והאשה בטבעיהם (ר"י אברבנאל, תיי ערה). כי נראה שהיא כסגולה לאומתנו העדר ההסכמה והתגברות קצתנו על קצתנו (ר"א דלמידיגו, בחי' הדת).— הסכמת הקולות, עי' קולות.—ד) תקנה וחק קבוע שהסכימו בני אדם ביניהם, למשל בעניני הנהגת הקהלות וכדומה: ונקהלו כל בני קהל קרטובה מנער ועד זקן ועשו לו הסכמה בנשיאות (ספר הקבלה להראב"ד). על דבר הסכמה אחת עשו גדולי הקהל לעמוד כנגד המלשינים ומזיקי הקהל (שו"ת ריב"ש עט). אם שנים או שלשה מֵהבינונים שבעיר יכולין להוציא עצמן מן ההסכמה שיעשו הקהל או מגזרת חרם שיעשו על שום דבר (שו"ת הרא"ש ו ה). מקום שיש להם הסכמה וז"ל וכו' הסכמנו אנחנו תושבי אנשי הקהל וכו' וכל איש מבני הקהלה אשר ירצה לבטל הסכמותינו אלה או אחת מהנה וכו' זהו נוסח ההסכמה אות באות (שו"ת מהרש"ך ב לז). טופס הסכמת רבני צפת שנעשית שנת הי"ש בענין הירושה וכו' ע"כ טופס תורף ההסכמה הנ"ל אות באות תבה בתבה ע"י סופר הב"ד שהדפיסה מספר ההסכמות (שו"ת ר"מ אלשיך כז).— ה) הסכמה על ספר וכדומה, הסכמת בני סמך שהספר הוא טוב וראוי להדפיסו ושלא ידפיסהו אחר בלי רשותו, וכדומה [1]: שלא יוכלו בעלי הדפוס להדפיס שום ספר שלא נדפס מעולם כי אם ברשות והסכמת שלשה רבנים סמוכים משלשה רבנים ועם הסכמת ראשי אחת הקהלות הקדושות הסמוכות אל מקום הדפוס אם יהיה בעיר קטנה ואם יהיה בעיר גדולה אז תספיק ההסכמה מראשי הקהלה ההיא עם השלשה רבנים סמוכים (תקנ' פירארה, מגנת שיד). הסכמת רבני העיר (בראש ספר תורת אמת שנת שפו).

הֶסְכֵּמִי[1], הַסְכָּמִי, ת"ז, לנק' ־מִית, מ"ר הַסְכֵּמִיִּים, ־יּוֹת, — שבהסכמה בלבד, של הסכם, מטבע ההסכמה: למדנו שהלשונות הסכמיות לא טבעיות כמו שכבר חשבו זה (מו"נ ב ל). והנהגות המדינות והחקים אשר יחוקקו ביניהם אנשי מחוז אחד או מלכות אחד לשמור היושר ההסכמיי (העקרים א ה). לפי שהלשון הסכמיי ופעל הלשון לא הסכים להניח שם לבלתי מוחש מהזמן (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ט ז). תדע לך שהשעות הם זמנים הסכמיות ואינם זמנים מיוחדים רק הם חלקי הימים (נחמ' וגעיס, דוד גנז לה). כי השכר והעונש אינם הסכמיים רק עצמיים (של"ה, הקד' תולד' אדם).

הַסְכָּנָה, ש"נ, — שה"פ מן הִסְכִּין (כ"ז, מלון גרמ' עברי, ערך אנגעווהנען).

***הִסּוּס**[2], פ"ע, —הִסֵּס בדבר, פקפק בו לעשותו או לא לעשותו: zaudern; hésiter ; hesitate: אלא שעדיין לבי מהסס בדבר שהרי נגד הוראת המורה האכיל מבהמה זו לקצת יחידי הק"ק (פסקי ריקאנטי האחר' י). אך לבי מהסס על אותו גאון שחגר חרבו כישמעאל וכו' לסתור דברי רש"ל (שו"ת חות יאיר מג). — ועי' הסס, חסם.

הַסְמָכָה, ש"נ, — שה"פ מן הסמיך, כמו אסמכתה: מקרא הסמכה בעולם (הלכ' פסוק' 137). אם היה שם נוסף בו בתולדה אות הסמכנוהו בכל פני ההסמכה באות הנוספת כמו שילה שנוסף בו נון ונאמר בתולדתו שילני וכו' בקיבוץ השמות והסמכתן (תשו' דונש על רסע"ג ל). ומהם דינים ותקנות שנעשו בדרך הסמכה בדברים הנהוגים בין בני אדם (ר"י אברבנאל, הקד' נחל' אבות).

הֶסֵּס[3], פ"ע, — כמו הִסֵּס: ורבינו יעקב מאורליינ"ש מתריץ זה וכו' ולבי מהסס שהרי בני קהת לא

---

[1]) כבר העירו דר' פרלס ודר' בכר, כי ההסכמה הראשנה נדפסה בספר „הבחור" שנת רעח (JQR X 1898), אך לא ידוע לי אם שם נזכר עצם השם הסכמה. אחרי כן „ההסכמות" מצויות בכל הספרים.

[1]) כך קוראים הספרדים מן הֶסְכֵּם.

[2]) בארמית: והוה קא מהסס למיתבה ליה (שבת קמז.). חזייה (רב אשי) לרב כהנא דהוה מהסס (כתוב' כ:). גרסת הערוך והר"ת, וכן גם האלפסי, ובנוסח' מחסם בחית, ועי' חסם.

[3]) עפ"י הגרסה הסס שבתלמוד במקום הנזכר

היו שם עדיין עד לאחר שהיו מכניסין כל הכלים לנרתק שלהם (תוספ׳ יומא עב.). כי גם ראב״ן מהסס לכפיי׳ וכו׳ (שו״ת מהר״מ מרוטנ׳ גג). ולבי מהסס לפי׳ שפירשו התוספות (שם ג נא). ובמקצת הפסקים האלו לבי מהסס ויש להשיב (מרדכי ב״מ בלח). ולבי מהסס בפירוש זה (רע״ב נזיר ט א). וגם במסתרים לבי מהסס לפוטרו (לבוש, מתנה רמג ז). עדיין לבי מהסס להחליט הדין (שו״ת חיים שאל א סג). מצד הדין מותר לשחוט אלא שלבי מהסס להתיר בדורות הללו (פ״ת, הלכ׳ שחי׳ א א, בשם תו״י קעח). מי אשר מחשבה רבה נגד פניו ולבו מהסס מאין ידעונים וכו׳ (אוצר נחמד, פי׳ הכוזרי א מח).

*הֶסֵּעַ, ש״ז, — שה״פ מן הִסִּיעַ, הֶסֵּעַ הדעת, כמו הסח הדעת: למה (מטמא הפסח אחר חצות) מפני הסיע דעת או משום שעבר עליו חצות (ירוש׳ פסח׳ י לז ד). אמר רבי חגיי כלום אמרו אין מסתכלין (בשעת ברכת כהנים) לא מפני הסיע דעת (שם תענ׳ ד ס:).

*הַסָּעָה, ש״נ, — שה״פ מן הִסִּיעַ: לא מצא (מנחם) עתק לשון הסעה רק המעתיק הרים (ר״ת על דונש, המעתיק).

*הֶסְפֵּד, ש״ז, — שה״פ מן הספיד, וכמו מִסְפֵּד: אין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד (מו״ק ג ח). במותם אין מטמא אבל עומד הוא בהספד ובשורה (ספרי נשא כו). ירדו להספד הרואין את הפנים פטורין (תוספתא ברכ׳ ב יא). וכל העסוקין בהספד מפסיקין לק״ש (ירוש׳ שם ג ב). הרואה הספד בחלום מן השמים חסו עליו ופדאוהו (בבלי שם נז.). ואותו היום מתה אמו של בן זזא והספידה ר״ג הספד גדול (ר״ה כה.). מעשה ומתו בניו של ר״ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול (מו״ק כא:). מהספדו של אדם ניכר אם בן העוה״ב הוא אם לאו (שבת קנג.). המוכר קברו ודרך קברו מקום מעמדו ובית הספדו (בכור׳ נב:). חכם כבודו בהספדו (הלכ׳ פסוק׳, אבל).

*הַסְפָּקָה, ש״נ, מ״ר הַסְפָּקוֹת, — שה״פ מן הספיק, ובפרט הספקת פרנסה ומחיה לאדם: שהם היו מפרנסים ונותנים הספקה לתלמידי חכמים (פרדס רמוג׳, רש״ט שפרוט, סדר נזיק׳). אמר עליו שקרים כי קפח פרנסתו שעשה הקהל שלא יתנו לו הספקה (שו״ת ריב״ש ס). לפי שהחכם שיש לו הספקה מהקהל לא קבל העדות הנזכר (שם קעט). חברים יודעי דעת ומביני מדע מקשיבים א׳ לחברו יותר חכמים ונבונים ויותר ראויים להספקה ההיא ורוצה לתת ההספקה ההיא לישיבה מהבית הכנסת האחרת (שו״ת מהרשד״ס, או״ח לו). הח״ר שלמה שליח שלוח לדבר מצוה קובץ על יד לפדיון שמנה נפשות ודורש להספקת התלמידים (ר״י עובדיה, אגר׳ דופי הזמן). ומסרנו לידי השליח הנז׳ סכום כך פרחים לקיום הספקת התלמידים (שם). שמו לכל אחד מהם (מהת״ת) הספקה (הקד׳ עזר האמונה שנת ל״ד, REJ 1889). וההספקה שיתנו למ״כ מישיבה של אשכנזים תהיה חצי טאליר לשבוע (כתב שבתי הא״י). מהרה יבא אליך הון רב לתת לתלמידיך הספקה ויצא שמעך וטיבך בעולם (מגיד מישרים לר״י קארו, מקן). וחתמו הם הכתב וכו׳ כל קרוביהם ואוהביהם ומיודעיהם ובעלי חובותיהם ושכירי הק״ק ומקבלי ההספקה כדי להרבות החתימות (שו״ת מים רבים, או״ח כג). לחלק הריוח והפירות הנ״ל בכל שנה ושנה לעניים עברים היושבים פה יותר על ההספקה הנהוגה שיש להם מהקהל בכל שבוע (שו״ת שמש לדקה, יו״ד יו). וכל הפירות שיעלו על הקרן יחלקו מחציתם להספקת התלמידים ולצרכי הת״ת (שם, חו״מ ט). כי הוא קובע בישיבתם ולו הספקה מהם ארבעים לבנים בשבוע (נחלה ליהושע, לוגלינו מ). ואיך שלם רעה תחת טובה להנדיב הגדול אשר גדלו ונשאו ואשר כלכל אותו ואת ביתו ובניו בהספקה גדולה ועצומה (התאבקות ר״י עמדין נגד ר״י איבשיץ). ויהי כאשר שמע החכם דברי התלמיד וכו׳ וינשאהו ויגדל מעלתו וכו׳ והוסיף על הספקתו (ספ׳ המוס׳, ר״ז בן סעדיה, כ״י תימנ׳ ו).— ב) בהלצה, במשמ׳ כמות מספקת: שענין ההלצה הוא כח עומם על עצמו ההספקה האפשרית בכל אחד מהענינים הנפרדים (נופ׳ צופ׳, מסיר ליאון א). שהחפץ לתת עצה בנימוסים המועילים וההספקה בם אשר בתכלית צריך שידע מיני ההנהגה והמדות (שם ב יז). כי ראוי שנתלבש באותן המדות אשר נשתדל ההספקה בהן כי בזה האופן יהיו דברינו נותנים ההספקה (שם ב יז).— ג) בסגנון הקראים כמו ספק: הבדלים רבים יש בין פסח מצרים לפסח דורות אבן בקצתם נפלה הספקה אם ישוה פסח דורות לפסח מצרים אם לאו (ג״ע לר״א הקראי, פסח ח).

*הֶסֵּק, ש״ז, — שה״פ מן הִסִּיק: הראשונה כדי שיהיה כדי הסיקה והשניה כדי שני הסיקין ואפייה אחת (ירוש׳ פסח׳ ג ל:). מחלוקת בהיסק ראשון (של

בהערה לערך הֵסֵּס.

התנור) אבל בהיסק שני אפילו תלוי בצואר גמל (שבת קכה.). (ענף עץ לח מועיל) להיסק גדול (כילה לג.). ואין אויר ניכר בין דופן התנור לדופן הבור שיעכב את היסק התנור (ר"ש כליס ה ו).

***הַסָּקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הסיק, כמו הקודם: לפי שלא נתנו עצים אלא להסקה (כילה לג.). שאעפ"י שאין לו בה (בתרומה הטמאה) היתר אכילה יש לו בה היתר הסקה (פסח' לג.).

***הֲסָרָה**, ש"נ, — שה"פ מן הסיר: על הסרת לבו הקפידה תורה (רמב"ס מלכ' ג ו). האחדות האמתית אשר אין אמת לה אלא בהסרת הגשמות (מו"נ א א). מי שיסור לבו מהשם הסרה גמורה (מלמד התלמי', קכח). ענין ההסרה והשלילה וכו' כי ההצלה היא הסרה מהלוקה אותו (רד"ק, שרש נצל). ולפי רוב הרגילות בהסרת האבנים והרמת המכשולים מן הדרך (שס, סלל). ואז יסור המקרה בהסרת הסבה והחולי (ר"י אברבנאל, מ"כ כ ח). — ואמר הפיטן: זרוים ענה ולא מלב לכלותם, חבו לפנים ורדם בַּהֲסָרַת טבעת להחלותם (סלית' תענ' אסת', אדס).

***הֶסֵּת**[1], ש"ז, — שה"פ מן הֵסִית, שבועת הֶסֵּת: מנה לי בידך אין לך בידי פטור אמר רב נחמן ומשביעין אותו שבועת היסת (שבוע' מ:). מהו שבועת הסית שהטילו חכמים עליו שבועה (הלכ' פסוק', ממונ'). ויש שם שבועה אחרת והיא תקנת חכמי הגמרא והיא הנקראת שבועת הסת ואע"פ שבית דין משביעין אותה היום אינה נקראת שבועת הדיינין (רמב"ס, שבוע' יא ז). הטוען מטלטלין על חבירו וכפר בכל ואמר לא היו דברים מעולם או שהודה במקצת ונתנו מיד ואמר אין לך בידי אלא זה והילך או שאמר אמת שהיה לך אצלי אבל מחלת לי או נתת לי או מכרת לי או החזרתי לך או שטענו חטים והודה לו בשעורים בכל אלו פטור משבועת התורה אבל חכמי הגמרה תקנו שישבע הנתבע בכל אלו שבועת היסת ויפטר (הוא, טו"ח א ג). טען שעדיין שותפי אתה ונשאר לי אצלך כך וכך וזה אומר כבר חלקנו וכו' הרי הנתבע נשבע היסת שאין לו כלום בידו (הוא, שלות' י ג). והסיתו הדיינים להשביע כל הנתבעים הכופרים בכל והיא שקראוה שבועת היסת על שם הסתתם שהסיתו הדיינים להשביע הנתבע הכופר בכל (הלבוש, הלכ' שבוע' פז א).

***הִסְתַּבְּכוּת**, ש"נ, — שה"פ מן הִסְתַּבֵּךְ: הכל מענין ההסתבכות וההסתעפות (השרשים לריב"ג, סבך). הסתבכות סעיפים זה על זה (שס, נקף). — ובהשאלה: ולו היה זה העיון החלקי נמסר לכל אחד מן החכמים היו בני אדם נפסדים לרוב המחלוקת והסתבכות הדעות (מו"נ ג מא). כשתסתבך הקדחת באברים השרשיים הסתבכות ראשונה (קאנון ד א א). ויש אנשים שהבריאות מסתבך בהם הסתבכות חזק (העקרים ג ד). שכמו שבחליי הגוף בענין הסתבכות החום נכר יהיה על ג' פנים הנאמרים כן הדבר בחליי הנפש (ראשית דעת, ר"מ אלכילה ה ה). והקולות היו מפני הסתבכות העשנים היבשים בתוך האידים הלחים והתנועעם לצאת מהם (ר"י אברבנאל, וארא). ויש מי שאינו משיב ידו אחור מאימת ענשי הנפש כי יקלו בעיניו לעוצם הסתבכותו בתאוותיו (עבוה"ק לר"מ גבאי, היחוד כו). תוקף אמונתם ביוצרם וחוזק הסתבכותם ודבקותם בו (ראש' חכמ', הענוה ג).

***הַסָּתָה**, ש"נ, מ"ר הַסָּתוֹת, — שה"פ מן הֵסִית: אין הסתה אלא טעות וכו' אין הסתה אלא גירוי (ספרי דבר' פז). אין הסתה בדברים (חול' ד:). רוב ההסתה בדבר שהעניין שהאדם נסת בו יותר להיות התאוה מביאה אליו מאד (מו"נ ג מא). ענין ההסתה והפתוי (רד"ק, שרש נשא). חוזק ההסתה בדבר (ר"י אברבנאל, נחל' אבות נ). כי יראה היות ההסתה קלה והפיתוי מהיר (דרך אמונה, ביכאגו א כ). כי יודע אני שיעמוד בנסיונו ואחר שיעמוד

---

[1]) אמר הגאון: ששאלתם מהו היסת שאין לה עקר מן התורה שלא שומר חנם ולא ש"ש ולא מודה מקצת טענה ולא פוגם שטרו ולא עד דכת' לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת הוא דאמר דאינו קם אבל הא דר"נ דתנן מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי פטור א"ר ומשביעים אותו שבועת הסת שאין להם אסמכתא מן התורה כלל אלא בנפיל' הטילו חכמים עליו שבועה ושמה בלשון ארמית היסיתא (רה"ג, תש' הגא', בע"ל ה ט). ויש שבועה אחרת שנתקנה בדורות אחרונים מחכמי התלמוד והיא הנקראת שבועת היסת וכו' ואע"פ שגם ב"ד משביעין אותה אינה נקראת שבועת הדיינין והטעם מפני שהשבועות הראשונות היו מתוקנים בימות התנאים קודם שיסד רבינו הקדוש המשניות וכשחבר רבי את המשניות כללן בשם אחד במשניות יקרא כולן שבועת הדיינין במסכת שבועות וייחד להן פרק בפני עצמו והוא פרק שבועת הדיינין ושבועת היסת לא הוזכר שם בשום משנה מפני שעדיין לא נתקנה רק אח"כ בימי חכמי התלמוד הוסיפוה לכך קראוה בשם בפני עצמה (הלבוש, הלכ' שבוע' פז ח).

בנסיונו יצאת בודאי בקיטרוגך ועל חנם בלעתיו בהסתתך (אוהב משפט לאיוב עב). ויש בפיו ובשפתיו מחבואות הסתותיו והדחותיו ומחלקותיו עם המשנה בהנהגתו (מאזני לדק, אלגזלי 46).

הִסְתּוֹפְפוּת, ש"נ, — שה"פ מן הסתופף: והוא ענין הסתופפות והתלוננות (השרשים לריב"ג, גלה). שההסתופפות והיא העמידה המעטה בבית השם נבחרת מהדירה שהיא העמידה הרבה והמתמדת באהלי הרשעים (מלמ' התלמיד, תרומה). כי אין צריך לאמר שטוב הוא הסתופפות האדם בבית האלהים מדור באהלי מלך וכל שכן באהלי הרשעים (המעל' לרש"ט פלקיירא ב).

הִסְתַּחֲרוּת, ש"נ,—שה"פ מן הִסְתַּחֵר: לפי מה שראיתי עכשיו במדינות אלו שמורגל בין הסוחרים שמחמת רוב הסתחרות ומשא ומתן שיש להם זה עם זה הם נותנים הרבה בהקפה (לבוש חו"מ קכח א).

הִסְתַּכְּלוּת, ש"נ, — שה"פ מן הסתכל, הבטה, עיון והתבוננות פנימית בדבר מהדברים: ויהיה פרושו הסתכלות והשקפה אל האלהים (השרשים לריב"ג, שכל). כוונת זה המאמר עם ההסתכלות חשובה מאד לבאר סבת הדבק בנו ההשגחה בעת השלמות (ידע' בדרשי, באור תהל' נג). כי למה יחס ההסתכלות הזה למצות לא תעשה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ב). והלבוב היא מעלת השכל אשר בה יהיה נעימות ההסתכלות והעצה עם מציאות המעלות המדותיות לו אשר המה מכשרון התשובה (טפ' לופ', מסיר ליאון ב ב). והעבודה היא התעסקות והסתכלות נמרץ בתורה (אוה"ח, בראש' ב טו). שעקביה בן מהללאל סמך לאותם השני הסתכליות הראשונים הסתכלות שלישי (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ג). — ובמשמ' הבטה בעיניו בעיון: וכדי לעורר אז הכונה טוב הוא להשים ידיו על עיניו כדי שלא יטרידהו ההסתכלות בשום דבר (מ' אלדבי, ש"א ז).

הִסְתַּכְּנוּת, ש"נ,—שה"פ מן הסתכן, מסירת אדם א"ע לידי סכנה, וטבע האדם להשליך את נפשו מנגד: מצוע בין המדות בין ההפלגה והחסרון ר"ל המצוע בין ההסתכנות ורכות הלב (קאטון א ב ב ד). ולכן נס משה מפניו (מפני הנחש) כי ירא מהמכשולות וההסתכנות הרב שהיה בזה אבל הורהו שהיציאה מההסתכנות ההוא אינו רק

עם ההתאמץ לישר העקוב ולשומו למישור (ר"י אברבנאל, שמות).

הִסְתַּלְּקוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִסְתַּלֵּק: ואלו היו מעלים על לב הסתלקות השגחתו והנהגתו רגע אחד היה נפסד העולם כולו (כוזרי ג יא). אשר יחייבו בה קדמות העולם בהסתלקות המעוררים והחדושים והמונעים מהבורא יתברך (חריזי, מו"נ ב יט). אולם יבחן זה כפי קוצר העונה ואריכותה וגרוע המקרים ובהסתלקות אותם המקרים וכו' השקט הקדחת והסתלקה הסתלקות שלימה (פרקי משה י). ואולם היה אפשר בו שישב עם הסתלקות מציאות העמידה ממנו (רלב"ג, מלחמ' ה' ו כז). בזמן הסתלקות השכחה והוא לימות המשיח (נוה שלום א יו). כל זה מורה ששליחות המלאך היה אות הכרחי להסתלקות ההשגחה האלהית מהם (ר"י אברבנאל, משפטים). והעדרם תלוי כלו במציאות הרצון בהם או הסתלקותו מהם (הנ"ל, מפע' ה' ז ב). ואם ידומה הסתלקות האויר תהיה מציאות האש נעדרת (ר"י אבן לטיף, רב פעלים ה.). ואם יעלה על הלב הסתלקות האחד תתבטל מציאות המספרים כולן (הנ"ל, שער"ש כג). כי נפרדו איש מעל אָחיו בהסתלקות השכינה מביניהם (הקד' עבוה"ק לר"מ גבאי). שנשתמשו בו החסידים הגדולים ההם אחר הסתלקות הנבואה (שם, סתרי התורה כד). שאין בכחו למעלה שום הסתלקות רוח ושפע אורה (שם כג). שאותה הראיה היא ראיית פני המלך עם המלכה והסתלקות הדין משם (ספר הקנה, סוד שופר). כי איך יהיו מקדישים לו יתברך והאדם עם הגוף ולכך הוא מרקד (בשעת הקדושה) ומגביה עצמו והוא הסתלקות מן הגוף (באר הגולה למהר"ל כו.). — ובמשמ' עזיבת התביעות, או עזיבת העבודה: כיון שלא גרם ראובן הסתלקות חביריו (שו"ת מהר"י קולון קפז). אין השתל יוכל להסתלק אלא באופן שלא יפסיד בעל הקרקע כלום בהסתלקותו (לבוש, חכיר' וקבלנ' שכ ג). — ובמשמ' מיתה: בקש מבעל הרחמים שיגזור עלינו החיים האמתיים בתחלת הבריאה עד סוף ההסתלקות מן העולם הזה (רמ"ע מפאנו, אמר' טהור, תקו"ד א א). בשנה האחרונה קודם הסתלקותו שלח וקרא אותו ללמדו כוונת נטילת לולב ואתרוג (זכרון טוב, ספורי מעשיות יד). הסתלקות מרן זצוקלה"ה היתה ביום ועש"ק פ' יתרו

כ"א שבט תרכ"ח (שם לח). קודם ההסתלקותו אמר שכבר הוא עומד עכשיו על מדרגה זו שאי אפשר להשיג יותר בשום אופן (מגיד מישרים כו).

∴הִסְתַּעֲפוּת, ש"נ, — שה"פ מן הסתעף: הכל מענין ההסתבכות וההסתעפות (הפרדס לריב"ג, סכן). ההסתעפות ובלבול העלים (ר"א בדרשי, חותם תכנ', סכן). כי הוא (משה) השיג טבעי הדברים כלם עליונים ותחתונים הוא ראה וידע הבריאה הראשונה הכוללת כמו שנבראה יום ליום יביע אומר והסתעפות הדורות (ר"י אברבנאל, יתרו, מתן תורה). וראיתי שהם (ישראל) מסתעפים בהסתעפות והשתלשלות ישר זה מזה (שם, זבח פסח, ויהי שם לגוי). שראוי שידעו ויבינו הסתעפות הדורות מתחילת הבריאה עד גלות ירושלם (שם, הקדמ' לספ' יהוש'). שכתר המלכות ככתר הכהונה שניהם יבאו משרש אחד בהסתעפות ישר ר"ל הכהנים מזרע אהרן והמלכים מזרע דוד (שם, הקד' לספר מלכ'). אמנם שאר הפרטים שספרה תורה דבר יום ביומו והסתעפות הדורות וספור המבול והפלגה (שם, מפע' ה' א ג). ושלשה אלו הם בכתר שבכתר הנקרא רצון וזה לא לתת מספר אלא מחוייב מההסתעפות התחתון כי מן התחתון יחייב כך בעליון (אילימה לרמ"ק, עין הכדולח א י). כי מזמנו ואילך מפורסם וידוע בקהל רב מהסתעפות הקבלה אשר ענפיה ארזי אל (קול יהודה, כוזרי א מג). — ומ"ר הסתעפיות: רבו הסתעפיות דעות החכמים בזה הדרוש (דרך אמונה, ביאורו ג ג).

∴הִסְתַּעֲרוּת, ש"נ, — שה"פ מן הִסְתַּעֵר: ומדבר על ההרים והגבעות והימים ומהגלים הרמים והנשאים אשר ירומו והסתערות הרוחות (תעוד' בישראל ג ה).

∴הִסְתַּפְּקוּת, ש"נ,— שה"פ מן הִסְתַּפֵּק, א) הסתפק מהדבר הסתפקות שרצה, לקח ממנו לצרכו כמה שרצה: וב"ה מתירין שיסתפק ממנה (מן התרומה) בטומאה איזה הסתפקות שירצה (פי' המשנ' להרמב"ם, מע"ש ב ג). — ב) בפרט מדת ההִסְתַּפְּקוּת, המדה להסתפק במה שיש לו, לא להיות פרוץ ביותר במאכל ומשתה ושאר צרכיו, contentement ; Genügsamkeit: ומעלות זה החלק רבות מאד בזהירות כלומר יראת חטא והנדיבות והיושר והענוה והשפלות וההסתפקות והוא שקראו חכמים עשירות באמרם איזהו עשיר השמח בחלקו (ח' פרקים להרמב"ם ב). ההסתפקות במה שיש לאדם והיא ממעלות המדות (שם, פי' לאבות ב). והיה נהנה במה שחלק לו הש"י מה שאצלו במעלות ההסתפקות (שם ד). השלישית מדת ההסתפקות באמרו אם מחוט ועד שרוך נעל וכו' אחר שהיה לו די ספקו הסתפק באשר השיג (מלמד התלמ', לך לך). ומן המדה הזאת הסתפקות האדם במה שיש לו ושמחתו בחלקו (רשב"ג, תק' מדות הנפ', שער הרצון). ובפרט בענין ההסתפקות שצריך תמיד לאחוז בקצה האחרון (ראש' דעת, ר"מ אלבילא ב ב). כאשר נתבונן במציאות נמצא כי כל הרעות העולמיות אינן רק מצד מעוט ההסתפקות בני אדם בהכרח (י"ג יסוד' המשכיל לדוד בן בילא ז). ואין גבורה כהתאפקות ואין עשר כהסתפקות (פניני המליצ', גנזי ישר' נפט"ב, גורלנד). והיתה בו מדת ההסתפקות כי היא שרש לכל מדה טובה (חושב משפט לאיוב, אש אמת). אבל העשיר אשר יתהלל המתהלל בעושרו הוא ההסתפקות שישמח בחלקו (רשב"ל דוראן, מג"א ד א). ההסתפקות שמונעת בעליה מזלות, טוב מן ההון המביאו לידי בזיון ושפלות (עמנ', מחב' יט). דעו בני כי מעלת ההסתפקות מעלה חשובה ויקרה עד מאד ואינה נמצאת אלא בחסידים שמסתפקין בדבר מועט (מעל' המד', ההסתפק'). אפשר היה לומר שאם ההסתפקות והוא עין טובה היא דרך טובה בקשת היתרונות אינו דרך רעה (רע"ב אבות ב ט). הסתפקות במאכל סיבת הבריאות ואורך החיים (ר"י נהלון, אורה"ח א ג). ויותר טוב לאכול בהסתפקות בשעתו מלאכול הרבה ולעמוד אחרי כן בתענית (שם). — ג) במשמ' ספק: ויסירו השבושים הנמצאים ברוב דעות המעיינים מהסתפקות העניינים מקריים בעצמיים (ר"ש א"ת, מו"נ א לד). כמו כן במסופקים יהיה ראשון (המאמרים) המסופקים אשר לו בעצם וראשונה יאות אותו ההסתפקות (בעה"ש לר"א אירירו ד י).

***הֶסְתֵּר,** ש"ז, —שה"פ מן הסתיר: כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם (מזרע ישראל) (חגי' ה.).—ואמר

המקונן: שמעו כי יצאתי בשביה, ונשטפה דם מרום שבויה, והושתי לשמה וערבוביה, וּמֵהַסְתֵּר חבויה, נדה בית חוביה (קינ׳ לת״ב, איכה ישבה). — ובהשאלה, °בדברים שנאמרו בדרך סוד או רמז לא לפי הנראה הנגלה מהם: שהתלמוד הלך ע״ד המשל וההסתר וחבור זה הלך על דרך ביאורו על דרך בעלי העיון והמחקר (הקד׳ פעה״פ לאבן לטיף). מפני הכרח כשרוצה להעלים אז ידבר במשלים אבל דברים שאינם צריכים הסתר והעלם אלא הדין נותן להיות הדבור מבואר ושלם (הקד׳ ר״א הקראי לג״ע).

°הַסְתָּרָה, ש״נ, — שה״פ מן הסתיר: ויתכן שיהיה דומה ללשון הערבית אשר יאמרו כנפת בענין הסתרת דבר (הפרפים לריב״ג, כנף).

°הַעֲבָדָה, ש״נ, — שה״פ מן העביד, במשמ׳ עבוד עורות: והשחיטה וההפשטה וההעבדה ומחיקת העור וחתוכו (ג״ע לר״א הקראי, שבת ה).

***הַעֲבָרָה**, ש״נ, מ״ר הַעֲבָרוֹת, — שה״פ מן העביר, א) במשמ׳ הֲסָרָה: מה עשייה האמורה בראש העברה (ר״ל הסרת השערות) אף עשייה האמורה בצפרנים העברה (ספרי, כי תצא ריב). הרי זה חייב בהעברת שער ובהבאת קרבן (שם נשא כח). העברת העון הוא על שני פנים אם שיעבירהו על אדם אחר או על ענין מן הענינים (נופת צופ׳ א י). — ובמשמ׳ העברה מצד אל צד: דרך העברתו תעבירו (ר״ה לד.). ויניעו הנער ההוא על העשון ההוא שעל האש וזה מין ההעברה באש (מו״נ ג לז). שהם נתעכבו מאד בהעברת הירדן (ר״י אברבנאל, יהוש׳ א א). בראותם שעם כל שליחותם הוא היה מזמין ומכין עניני ההעברה וכבוש הארץ (שם יא). — ואמר הפיטן: סרחון כתמם לבן בְּהַעֲבָרַת סממניך, עונם תכבוש ותשליך בצול שאוניך (סליח׳ ד עפי״ת, אמנם). — ובמשמ׳ °העברת הגבול הראוי: וכן אם יעבור הזקן והנמלט מחולי בכמות המאכל ואיכותו העברה מועטה יגיעהו היזק גדול (פרקי משה ג). — ובענין הַעֲבָרַת נחלה: לשון העברה הוא במי שאינו מניח בן ליורשו (רש״י במד׳ כ ז). — ב) °בענין הלשון, הַעֲבָרָה, משמעה לא העקרית והטבעית של המלה אלא נתונה לה על ידי העברת והעתקת המשמעה העקרית לצד אחר [1], **übertrag.** **Bedeutung ; métaphore ; metapher**: שמו בני אדם השמים מקום הבורא על דרך העברה לא על דרך האמת (ערוג׳ הבשם לרמב״ע). והמשכיל יפשיט העניינים ממעשה ההעברות הגסות וילבשם מעטה נעימות עד אשר יגיע בהם על הענין המבוקש (שם). וכל שמותיו ומדותיו הרוחניים והגשמיים הם העברות כדי להקריב אנחנו אל הנפש (שם). ולדעת השלם ממנה ואשר איננו שלם והמלא והחסר והלשון האמתי ולשון ההעברה והנוהג והזר (הקד׳ הרקמה). והנה כסה את עין הארץ על ההעברה כלומר פשט על הארץ (שם, שער כח). ואת הארץ תסחרו זה העברה והרחבה (שם). ומן ההרחבה וההעברה אמרם יד ה׳ ועין ה׳ וזולתם מן האיברים המיוחשים אליו על ההרחבה וזה העברה (שם). ונאמר על דרך ההעברה והשאלה מבני אדם אבל תירוש (שרשי ריב״ג, שרש אבל). ופרושו נשבום במלחמה וזה לשון העברה (שם, נכת). ואם יאמרו הפילוסופים שהוא בראך הם אומרים זה על דרך העברה מפני שהוא עלת העלות בבריאת כל נברא לא מפני שהוא בכונה מאתו (כוזרי א א). ונרחיק הגשמות בכלל ואם יראה ממנו שום דבר בדברינו נפרשהו ונאמר כי הוא דרך העברה וקירוב לשכלנו עם הודאתינו כי ספר תורתנו דברי אלקים (שם ה). ואם יקרא בהם (האֵל במדות הברואים) הוא דרך העברה (שם ד ג). כי אם נאמר שהאש ישרוף והסייף ימית והנר יאיר לא יאמר זה אלא בהעברה (העקרים ב ג). הפרק הראשון בזכר שתופים וה העברות נפלו בלשון בעברי בשמות הנכבדים תייבו שבושים ומבוכות (אמונה רמה ו א). אבל דברנו בזה על דרך ההעברה הלשונית לתת הבנה וקצת ציור בענין אצילות הספירות (עבוה״ק לר״מ גבאי, היחוד ג). — — ואמר המשורר: ומהללך אמתי ומהלל נדיבי עם בדרך העברה, וקולך כקול מלאך אלהים וקול זולתך לא קול הברה (עמנ׳, מחב׳ ח). — ג) בלשון הפלסופיה, מה שאפשר בדמיון אעפ״י שאינו במציאות: ההעברה אשר יזכרוה וזהו עמוד חכמת המדברים ושמע ענינה הם יראו כי כל מה שהוא מדומה הוא עובר אצל השכל וכו׳ לפי ההעברה השכלית אמרו (מו״נ א עג). ושער ההעברה הזה יש לי בו דברים תשמעם במקומות מזה המאמר (שם). עד שמי שירצה ללמד בלתי המשל וחידות יבא

---

[1] לפי המלה הערבי׳ אלמג׳אז a) שהיא בעצמה תרגום של המלה היונית μεταφορά.

a) المجاز

בדבריו מן העומק וההעברה מה שיעמוד במקום החשמל (שם, פתיח'). ההקדמה העשירית והיא העברת מה שירצו העברתו מן המדומים מפני התדמות העצמיות והשתוות המקרים במקריותם (שם א עג). ההעברה המחשבית עד שיקיים המיוחד או ההקדמה האחת עשרה (שם עד). — ד) בבלל, מה שנאמר לא בדיוק, במדה יותר מהאמת, וכדומה: ומה שאמר שני לוגין תרומה ועשרה מעשר זה על דרך ההעברה אבל בענין האמת כשיהיו ב' לוגין תרומה יהיה המעשר י' פחות חומש (פי' המשנ' לרמב"ם, דמאי ז ד). והרב רבינו כתב במנין המצות בדרך העברה מצוה ליתן כל אדם מחצית השקל בכל שנה ושנה (מלמד התלמ', תשא). והמלך הראשון שנמשח בישראל היה שאול אבל נאמר כאן ובספר שופטים כלו מלך על צד ההעברה לכל שופט שוטר ומושל (ר"י אברבנאל, שופט' ח כב).—ה) במשמ' מסירה: אף כי עקרתי דירתי חזקתי היא כי כבר העברתיה לך בשטר ושמעון טוען כי העברה זאת אינה העברה כי כבר עקר דירתו מפה מכל וכל (שו"ת לחם רב קלח). — ובמשמ' לא בעיון: רואה אנכי כי באמת קראת את שירי בדרך העברה כי בכל הדברים ובכל החזיון אשר דברת וכו' דברתי אני בעצמי (אגר' יל"ג רסב).

א. *הַעֲדָאָה, ש"נ, — שה"פ מן העיד: מנה לי בידך והלא אומר אין לך בידי כלום והעדים מעידים אותו שיש לו חמשים זוז נותן לו חמשים זוז וישבע על השאר שלא תהא הודאת פיו גדולה מהעדאת עדים (ב"מ ג.). על הודאת פיו אתה מחייבו ואי אתה מחייבו על העדאת עדים (שם ה). שלשה שישבו בב"ד לקיים השטר ובלא העדאת עדים שיעידו על כתב ידן (רש"י כתוב' כא:). היה חרש או שוטה או סומא בשעה שנמסר לו העדות ובריא בשעת העדאת העדות (שו"ע חו"מ לה יג). וזה טופס העדאת העדים הראשונים שהעידו על זה (שו"ת הרדב"ז נו). — ואמר הפיטן: איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם להוכיח בהתראות ובהַעֲדָאַת עדים (אזה' ר"י ברצלוני, אתוה).

ב. *הַעֲדָאָה, ש"נ, — שה"פ מן הועיד, פעולת שור המועד: מהו שתקבל (הבהמה) העדאה בדבר שהוא חוץ לגופה (ירוש' ב"ק ב ב ד). יש העדאה לצרורות או אין העדאה לצרורות (בבלי שם יח:).

*הַעֲדָה, ש"נ, — כמו א. הַעֲדָאָה: אין נשבעין בהעדת עד אחד לעולם אלא אם כן יכחיש הנשבע את העד ויכפור בעדותו וישבע על זה (ס' החנוך תקכג).

*הַעֲדֵף, ש"ז, — שה"פ מן הֶעֱדִיף, כמו הַעֲדָפָה: אך לא בבל סך ההעדף נאמרו הדברים (שו"ת שמש לדקה, חו"מ ז).

*הַעֲדָפָה, ש"נ, — שה"פ מן הֶעֱדִיף, שמא תעדיף עליו וכו' בהעדפה שלא ע"י הדחק (כתוב' סו.). מציאתה כהעדפה שע"י הדחק דמי (שם). המקדיש ידי עבדו אותו העבד לוה ואוכל וכו' להעדפה (גיט' יב.). ניזון מן הצדקה להעדפה (שם:). ואם בא אחד לפנינו ותבע ואמר לחבירו כיון שבין שנינו יש לנו לעשות מעקה לצורך גג או תעשהו כולו ואני נותן לך חצי ההוצאה או תן לי ואעשנו שומעין לו שמרויחין בזה ההעדפה וכו' שיבנה כל אחד החצי בהעדפה (טור, הלכ' שכנ' קנט). עשה לו נקבי הנחירים להריח בהם ולהתנשם בהם ולהוריד בהם העדפת לחות הראש (אבודרהם, סדר שחרית). נדיב ושוע לא יחפוץ בנשך ומרבית ובהעדפה (אגרות רמ"ד יא). וכל עוד שיהיה הזכות יותר והשמרים יותר בהעדפה וממהרים לשקע הוא יותר מורה על הבשול (קאנון א ב ג ב). וכשהיא אוסרת העדפתה עליו גוזלת לו פירות (מרדכי כתוב' קל).— ובהשאלה, יתרון מעלה וכדומה: בעבור שאותה קדימה והעדפה יוחדה אליו יתברך לא לחמר ולא לדבר אחר זולתו (ר"י אברבנאל, מפע' בה).

*הֶעְדֵּר, ש"ז, מ"ר הֶעְדֵּרִים, — שה"פ מן הֶעְדֵּר, במשמ' לא ההויה, Abwesenheit ; absence : תבוא הטבת הלב לבעל השמע כבא הקצף בהעדרו (רשב"ג, תקון מדות הנפ' טו). והושאל זה השם (ביאה) למבוא העניין שאינו גוף כלל וכו' עד שהושאל לקצת ההעדרים ויבא רע ויבא אופל (מו"נ א כב). האמינם שהעדרי הקנינים הם עניינים נמצאים בגוף נוספים על עצמו (שם עג). בה נוכל להתנחם ממעשה ההבל ומעצבון ההעדרים (כתיב' עולם ד). כי לא נמשך אותו הרע על צד העונש לראוי אליו כי אם להעדר ההשגחה (ר"י אברבנאל, יהוש' ז ג). עוד זכר ההעדר השני שהיה להם מהאמונה האלהית (הות, זבח פסח, מתחלה). ועל שלשת ההעדרים האלה שהיו לאברהם מנחלת הארץ משלמות האמונה מקנין הבנים (שם).— ובפרט במחקר,

ההעדר קודם ההויה, Nicht-Vorhandensein non-existence: יהיה העולם חדש אחר העדר או יהיה בלתי חדש אחר העדר הכל שוה (מו"נ ב ב). — ואמר המליץ: העולם ים זועף רב מצולה רחב ידים והזמן גשר רעוע בנוי עליו ראשו אחוז בחבלי ההעדר הקודם להויתו ותכליתו (בחינ' עולם ח). תבל מקור הבליה וההפסד המהבליך ניחל להתנחל להשאיר לנו אחרית ותקוה מוצא ההעדרים הממך נקוה למצוא שם ושארית (שם י). וכל מה שיקדם לו ההעדר הוא אפשרי המציאות ולא מחוייב המציאות (העקרים ב יח). ולזה יהיה ענין הקדמות והנצחיות הנאמר עליו יתברך שב אל ענין שוללי והוא שלילת ההעדר מצד ההתחלה ומצד התכלית (שם). ולא יהיה שם מוציא ומכריח מציאותם על העדרם ולא ימצא אם כן דבר מן הנמצאות (שם ה). ולפי שהיו צריכים אל מכריח יכריח מציאותם על העדרם הנה להם עלה בלתי עלולה (ר"ח קרשקש, אור ה' א ג). ושלא בראו מדבר אחר כלל אלא אחר ההעדר הגמור (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ד ב). אם כן ההעדר הוא סבת ההויה (מ' אלדבי, ש"א ב). ואחר אשר יצאה אל המציאות זאת ההויה מההעדר הגמור (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק בוסינו א). ובהיות שהבריאה היא חדוש מציאות אחר ההעדר גמור יתחייב בהכרח שתהיה בלתי נושא קודם ובלתי זמן (ספורנו, אור עמים, בריאה). כי אמנם בין המציאות והעדרו לא יפול שום אמצעי להיותם שני חלקי הסותר (שם). שיש שני מיני העדר האחד הוא ההעדר הקורה מצורה לצורה וזה יהיה כאשר יקרה שישתנה הנושא השתנות עצמי וכו' ובזה המין מההעדר צדקו טענות ארסט' ואבן רשד וכו' אמנם המין השני מן ההעדר והוא מן המציאות אל בלתי מציאות במוחלט (שם, שמים).

***הֶעְדֵּרִי,** ת"ז, לנק' ־רִית, מ"ר הֶעְדֵּרִיִּים, ־רִיּוֹת, — של העדר, מטבע ההעדר: והניחו שני דרכים אחד העדרי שלא גלו האמת והשני קניני שגלו ההפך (בן שועיב, קול בוכים, איכ' ב יד) כי מתארי החסרון תארים העדריים ומהם חיובים (אמונה רמה ו ב). שיש להם סבלות העדרי וזהו העקשות וכו' היותכם סכלים בסכלות העדרי (דרך אמונה, ביבאגו א ג). בשכלו העיוני אשר הוא נבדל מסכליות ההעדריים וקניניים וכו' להבדלו מהסכליות ההעדריים שנסתכל ביום המיתה (שם ב א). הזהירם שלא יפלו לא באפיקורוסות וכפירה העדרית (ר"י אברבנאל, יתרו). בא להזהיר בדבור השלישי הזה על האפיקורוסות והכפירה העדרית והוא שלא יקל האדם לכבוד הבורא יתברך (שם).

***הֶעָזָה,** ש"נ, — שה"פ מן העיז: גם אלה דברי העזה נגדו יתברך לומר שהיה לך דרך ארץ יותר חלילה (ר"מ אלשיך, איוב י ב).

***הַעֲלָאָה,** ש"נ, שה"פ מן הֶעֱלָה: העלאה מיוחדת שהיא גמר עבודה (ספרא אחרי קד). מקום שכפל את האיסור כפל את העלאה (ספרי קרח קכא). וההעלאה וההטפה (של המים) בכלי (קאנון א ב ב יו). הנה הש"י פירש בעבור העלאת האידים אורו וניצוצו וכסה אז האיד שרשי הים (רלב"ג איוב לו). והנה אירע בגורל הנ"ל שיצא מז"ט בהעלאה שניה והיה פלא בעיני הרואים שעלה פתח המז"ט מהר (שו"ת חות יאיר סא). — והעלאת הנרות, הדלקתם: חוץ ממקום שנאמר שם העלאה שהוא לשון הדלקה (רש"י שמות ל ז).

***הַעֲלִיָּה,** ש"נ, — כמו הַעֲלָאָה: העליה שאינה מעכבת אם העלה זר וכו' העליה מתוך קילפי מעכבת (ירוש' יומ' ד מא ג). — ובמשמ' הדלקת אש: אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם אני מכנים כל חיות שבעולם יש בהם כדי העליה אחת או כל העצים שבעולם יש בהם כדי הבערה אחת (פסיק' רבתי יו).

***הֶעְלֵם,** ש"ז, — שה"פ מן הֶעְלִים, שנעלם ממנו שדבר זה אסור וכדומה: הכותב שתי אותיות בהעלם אחד (שבת יב ד). אכל ושתה בהעלם אחת (יומ' ח ג). כל שיש בה ידיעה בתחילה וידיעה בסוף והעלם בנתיים (שבוע' א ב). הבא על אחותו ועל אחות אביו ועל אחות אמו בהעלם אחת (כרית' ג ז). אין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת המעשה (הור' ב ג). ולא היה לי מן המדע לעניי ורע מזלי ומיעוט דעתי והעלם סוד הלשון ממני (הקד' ריב"ג לספ' השרש'). דברים שאינם צריכים הסתר והעלם אלא הדין נותן להיות הדבור מבואר ושלם (הקד' ר"א הקראי לג"ע).

***הַעֲלָמָה,** ש"נ, מ"ר הַעֲלָמוֹת, — שה"פ מן הֶעְלִים: הכותב שתי אותיות בשתי העלמות אחת שחרית

ואתת בין הערבים (שבת יב ו). העלמה למלקות (שבוע' ז.). ועיקר השמירה בראיית העין היא וכו' וכנגדה עיקר הפשיעות העלמת עין (רסע"ג, תשו' הגאו', הרכבי תקנ). כי אין לפני אלהיך העלמה ולא הנחה ולא שכחה (תו"ה, חשבון הנפש ג). נעמד על ההמשל וההעלם למה שצריך העלמתו (פתיח' מו"נ). ועם כל העלמתו היה מנוח ואשתו רואים ומשקיפים במעשיו (ר"י אברבנאל, שופט' יג כ). — ואמר החכם: העלמת הזכות ופרסום החובה מופת על שנאה ואיבה (אברהם גביזון, עמר השכחה). והתחייב ללמד את כמ' מאיר הנ"ל המלאכה הנ"ל ולא להעלים ממנו שום העלמה בעולם (פנקס קראקא, שנת תיא כה).

***העמדה**, ש"נ,—שה"פ מן העמיד: שעת העמדה בדין (ב"מ טז.). העמדה והערכה (תמור' לג.). העמדת בהמה בפונדקאות של עכו"ם (רש"י ע"ז טו.). וכבר מנינו למעלה העמדת המלך והכרתת עמלק (סמ"ג מ"ע, סי' קסג). — ב) *במקח וממכר, העמיד המכירה או המתנה בידו של הקונה העמדה גמורה, ר"ל שלא יוכל שום אדם לערער עליה · ועלי ועל יורשי אחרי לפצות ולהדיח ולהפיץ מעליו כל עורר וטוען בעולם ולהעמיד מכירה זו בחזקתו ובחזקת הבאים מכחו העמדה גמורה ושלימה בלא שום פסדתו בעולם (השטרות לר"י ברצלוני כו). ועלי להפיץ ולהדיח מעליה כל עורר וטוען עד שאקיים מכירה זו בידה קיום גמור והעמדה גמורה (שטר מכר, ד' תקעד, REJ. 182, 227). ועלינו ועל באי כחנו להעמיד מתנות אלו הנזכרות ביד בננו הנזכר וביד באי כחו העמדה גמורה (ש' הנ"ו, שם 115, 1885).—ג) במשמ' החזקת זמן: העמדת השמש והזרחת השמש (תשו' רה"ג בס' טעם זקנ'). ויתחבר מזה כי (כח) המחזיק יצטרך לקבוץ ולהעמדת תכונת קבוץ זמן ארוך (קאנון א א ו ג). — ובמשמ' הפסקה, מנוחה: לפי שיש בכל שיר מרוצות והעמדות וצריך להזהר שלא תבוא עמידה באות שבאית (ר"א מלונזנו, מאמ' הליכ' שבא כספ' שתי סידות).

העמקה, ש"נ, — שה"פ מן העמיק: העמקה והרחבה (השרשים לריב"ג, עמק). הם (החכמים) מבינים במעשי בראשית החכמה הטבעית וההעמקה בהתחלות המציאות (פי' המשנ' להרמב"ם, חגי' ב א). ואמנם (המים) הנחים יקנו בגלוי רוע אשר לא יקנוהו בהעמקה ובהסתר (קאנון א ב ב יו).

הענקה, ש"נ,—שה"פ מן העניק: כי אנחנו יודעים שהענקה חובה ומוסר הנפש בכניעה ובשפלות חובה וההונאה מגונה (כוזרי ג ז). משכורת הוא הענקה מנכסיו (רב"י בראש' כט טו). וצוה בזה כאשר צוה בהענקה (רמב"ן שמות כא ח). ואשר ייטיבו לאנשים אוהבים לאשר ייטיבו אם לא תחובר בזאת ההטבה עבודה גדולה או דבר יותר רע ועצום מן ההענקה ההיא (נופ' לופיס ג ד).

העסקות, ש"נ,— שה"פ מן העסק: והעמידה מהתנועה וההעסקות וקצת מהחלאים הם ממה שיפעלו העצבון (נופ' לופ', מסיר ליאון ג י).

העקה, ש"נ, — שה"פ מן העיק: ישכיל כל הצורות באמתות מבלי שינוי ועוות והעקה (דרך אמונה, כיבאגו ב א). אותם הצורות שהם אחדות בנושא שיעיקו קצתם לקצתם העקה מה כשעור ערוב ההרכבה אשר לצורה המגעת עם המקבלת (נוה שלום ח ג).

***הערָאה**, ש"נ, — שה"פ מן הערה, ובפרט בעניני הזדוגות זו"נ: הערָאה זו הכנסת עטרה (ויש מי שאמר) זו נשיקה (ר"ל נגיעת האבר באותו מקום) (יבמ' נה:). הוקשו כל העריות כולן לנדה מה נדה (חיבים עליה) בהעראה אף כל בהעראה (שם נד:). כמה היא ביאה כדי העראה (מד"ר במד' ט).

***הערב**, —מקור מן העריב במשמ' ש"ז: טעון הערב שמש (טהר' א א). בא ולימד על העוסקים בפרה מתחילה ועד סוף שיהו טעונים תכבוסת בגדים ורחיצת גוף והערב שמש (ספרי חקת קכד).

***הערבה**, ש"נ,—שה"פ מן העריב, שיבה מהמלאכה עם הערב שמש: תניי ב"ד הוא שתהא השכמה של פועלים והערבה של בעה"ב (ירוש' ב"מ ז יא:). — ושהייה בערב, בלילה: דברי תורה צריכין השחרה והערבה (מד"ר ויקר' יט).

הערה[1], ש"נ, מ"ר הערות, — א) שה"פ מן העיר: ואעמידה משמרות בלם ענין הערה והקצה (שרשי רד"ק, שמר). ולא אמרה אם תעירו שהוא מניעת ההערה אבל אמרה מה תעירו שהיא לקיחת מהות ההערה על הסדר (מלמ' התלמ', ויגש). והדרבן נע ומניע ומלאכתו הנעה והערה (שם, הקדמ').

---

[1]) בן זאב בחלק גרמני עברי ערך אנמערקינג נקד הערָה, וכן יש מי שהוברים מלה זו כך, אך זה נקוד זר ואין לו יסוד בלשון.

— ב) הערת החם, הרוח, וכדומה, Aufregung excitation : וישכון באיזה מקום שיזדמן לו וישכב עם איזו נקבה שימצא בשעת הערת חמומו (מו"נ א עב). מפני הצרים החושבים להשבית המלאכה היו צריכים להערת רוח לחזק את לבם (רד"ק חגי א יד). — ג) הערת הדעת כדי שיתבונן לדבר ויחשב בו ויבין אותו, Anregung ; attention, exitation exhortation : הצורך אל ההערה על עבודת יי' והלקיה הוא מפני שהאדם חייב בעבודת יי' ית' מדרך השכל (חו"ה, עבוד' ה' א). מפני שההערה התקועה בשכל נחלשת מג' פנים התחייבנו לחזקה בהערה התוריה (שם ג). ולא נמנעתי כל ימי התחברך עמי כשהוזכר פסוק או דבר מדברי רבותינו שיש בו הערה על ענין זר לבארו לך (ר"ש ב"ת, פתיח' מו"נ). וכן נכנס בדברי חבריו לו הערה על הסבל ונחמות ודברים לשכח צערו (שם ג כג). פסוק זה הושע הנביא אמרו בחתימת ספרו להשלים הערת התשובה שהקדים (מלמ' התלמיד', ויגא). להעיר כח השכלי וללמדו ולהרגילו בדרישת החכמה ודי להם ז"ל הערה על דרישת החכמה (שם, הקדמה). שהסבה לזה לתת הערה לאנשים שהעסק בסודות האלהיים והעיון האמתי לא יתכן עם העסק בהשתמשות הגשמיים וטרדות העולם (ידע' בדרשי, באור תהל' מו). וזאת הערה טובה למי שמשתדל בשלימות הקנין (רלב"ג, משלי יג). או היה (מה שהביא דברי הרב) כדי להעיר הערה מה (חתימ' שם טוב בפי' מו"נ א). זה המאמר הערה גדולה לכל משכילים לתת לנפשו ההכרחי לבד כדי להשיג האמתות (ר"י פרובינצאלו, פו"ת בדבר למוד החכמ'). ובזה יהיה לנו הערה גדולה להשכיל מתוך כך ולהתבונן בגדולת מעלת יוצרם (מ' אלדבי, ש"א א). אך מה שיש לנו לומר פי ההערה בשמטות ויובלים שיש להם תלייה לענין הגלות והגאולה (ג"ע, חג השבוע' ט). וע"כ יבואו תחלה יסורים להערה ואם לא יתעורר האדם בהם אז יתיסר ביסורי המירוק (דרך ה' לרמח"ל ב ג). לפי שעיר פרא אדם יולד צריך להערות רבות להורות הדרך לפניו ולולי ההערות ההן כמעט שימצא אחד בדור שיזכה (מלמ' התלמ'ד', בהאש'). אם בו (בהקרבן) הערות להקנות השלימות (רלב"ג משלי כא). — והערה אלהית למעשה מהמעשים : אמנם מה שיאמר בו ויבא אלהים אל פלוני בחלום הלילה אינה נבואה כלל ולא האיש ההוא נביא כי עניינו שבאה ההערה מאת השם לאיש ההוא ואחר כן באר לנו שההערה ההיא היתה בחלום (מו"נ ב מא). ופעם יהיה האדם במדרגה למטה מזו ולא תבא אליו ההודעה לא בנבואה ולא על ידי נביא אלא בהערה אלהית כמו שבא ליהודה הערה לנטות אל הדרך לתמר כלתו כדי שיצאו ממנו פרץ וזרח וכמו ההערה שבא לאביגיל לצאת לקראת דוד והכיר דוד שהיתה הערה אלהית (העקרים ד יא). ופעם תהיה ההערה האלהית לאדם כדי שיקח השם נקמתו ממנו על חטא קדם לו כמו ההערה שבא לאחאב לצאת למלחמה כדי שיהרג ויקח השם נקמת נבות ממנו (שם).—ד) הֶעָרָה בדבר מחקרי, מאמר קטן כעין הקדמה או השגה וכדומה : Anmerkung ; remarque ; remark : הערה, דע אתה האיש המעיין בזה המאמר וכו' (מו"נ א עג). ונשוב אל השלמת ההערה על דברי רבי חנינה וחכמותיו (שם נט). שאלה מגידים האמת בלא ראיה מופתית בלא חקירה והערה גלויה ואלה חוקרים ומביאים ראיות ומעירים הערות רבות (מלמ' התלמיד', הקדמ'). וכל הפרשה ההיא המצרכת כל ההערות ההן (שם). וקודם כל זה אכתוב הערה אחת הכרחית לכל מעיין בזה הספר (העקרים ב, הערה). על דרך ההערה שהעיר עליה זה הפילוסוף יתברר לך הדבוק העליון האמתי הנאמר עליו בתורה ובו תדבק (פעה"ש לאבן לטיף כד). ויש שיתפאר בעמק שכלו וכו' יאמר ששכלו הרק בהערה מעטה עייל בקופא דמחטא (כ' קלוני', אבן בחן לג). ותדע לך כי אלו ההערות שהעירונך עליה כשתתבונן בהן הן דברי אלקים חיים (ר"י גיקטיליה, גנת אגוז ב). עתה זה יספיק להערה מה בענין השופר בכלל כי להלן נדבר עוד בפרטות הקולות שבו (ראשית דעת, ר"מ אלבילא ו ב). לא הייתי מקדים להתחכם מהראשונים לדעת הערותיהם וישוביהם (הקד' אור החיים על התורה). כי אורה הערה אחת לאבן פנה לי אשר הכמים מאז הגידוה (הקד' שבי"ע).

***הַעֲרָיָה**, ש"נ, — כמו הַעֲרָאָה : איזו היא העריה וכו' כדי שתהא אצבע נראית בין השפיות (ירוש' יבמ' ו ז:). העריה בזכור מהו העריה בבהמה מהו (שם כתוב' א כה:). וכמה היא ביאה כדי העריה (שם סוט' א טז ג).

***הַעֲרָכָה**, ש"נ, — א) שה"פ מן העריך : העמדה והערכה (תמור' לג.). והתכניות ההם אמתיות בהערכתם אל מה שיבקשהו המחשב

והדמיון והחוש ואינם אמתיות בהערכתם אלה עצם אשר יבקשהו השכל (כוזרי ד ג). -- ב) ימה שהעריכו ראשי העדה על היחידים לשלם כעין מס להוצאות הצבור: יעשו הערכה על עגלות של פולין ליטא בשוה כנ"ל ואם לא יעשו הערכה על כל העגלות דוקא אזי פטור סוחרי ליטא מלתת מאומה (פנקס ליטא, שנת תמא). והקהל נלחמים בי ורוצים לשנות את סדר ההערכה אשר נהגו אבותם ואבות אבותם (שו"ת בא"ר עשק כב). ויחדיו למשפט נקרב לפני ב"ד קרוב המה ישפטו על הרבה פרטי תורת ההערכה הלזו מכמה דברים אשר חדשתם ושיניתם מן ההערכה הישנה (שם סד). זה כמו חמש שנים הסכימו שלא להטיל מס על אוכלי בשר אלא להעריך כל אחד הערכתו כדין וכהלכה וכו' רוצים להסיר מעל שכמם משא ההערכה ולהטיל על הבשר (שו"ת חת"ס, חו"מ קיז). שאלה על פלוני שמת שנתיים אחר שנעשו ההערכות ונמצא כפלי כפלים בעזבונו (שו"ת חות יאיר נז). אם לא נתרצה הנערך להערכתם (דברי חכמ' ודעת חכמה כ יד).

*הַעֲרָמָה, ש"נ, — שה"פ מן הֶעֱרִים, עשה ערמה, בפרט להשתמט מדבר שמוטל עליו, Ausflucht ; évasion; ev-asion: לא חשו על הערמה (ירוש' פאה ו יט:). כל מתנה שהיא כמתנת בית חורון שהיתה בהערמה וכו' אינה מתנה (שם נדר' ו לט:). נתן לו חטין במנה וחזר ולקחן הימנו בכ"ד סלע מותר ואסור לעשות כן מפני הערמת ריבית (ב"מ סב:). אמר ר' שמואל בר נחמני בהערמה זאת באו מצריים על ישראל אם משעבדים אותם באש יכול אלהיהם להלחם בנו באש מלמעלה וכו' אלא נשעבד אותם במים (מדר' ויושע א). אמר הלוקח כן הוא והערמה עשינו ומכירה היא בכך וכך קניתיה (רמב"ם שכי' יג ג). עוצם הספק הוא אם ע"י הערמת השתתפות הפועל בחלק בלתי ידוע למאה מתבואת הארץ יפטר הישראל מחוקי התורה ומתנותיה ואל יפלא בעיני הקורא אם אקראנה הערמה כי באמת אחיזת עינים היא אחרי שהפועל בא בשכר מעותיו הקצובים ואינו נותן עיניו בתבואה (שו"ת שמש לדקה א יז).

*הֶעְתֵּק, ש"ז, — שה"פ מן הֶעְתִּיק, א) העתק דבר ממקום למקום, Versetzung ; transport ; removal: התנועה היא העתק עצם פרדי מן החלקים ההם מעצם פרדי אל עצם פרדי סמוך לו (ר"ש א"ת, מו"נ א עג). עבר ענייננו הראשון הוא בענין העתק גוף במקום ועקר הנחתו הראשונה לתנועת בעלי חיים על רוחק אחד ישר (שם כא). וכן לא נדע ולא נצייר העתק העניין מנפש איש ממנו לנפש איש אחר אלא בדבור והוא הקול אשר יחתכוהו השפה והלשון (שם מו). גשם מתנועע תנועת ההעתק (רשב"ל דוראן, מג"א, חלק אלוה ממעל). ומשתמשת (המלה מלאכה) בהעתק הדברים ונשיאתם והנחתם (ג"ע לר"א הקראי, ענין שבת). — ובהנדסה, שנוי צורה הנדסית לצורה אחרת: כהעתק המרובע אל העגול כשיעשה מנושאה הצורה העגולה (בן המלך והנזיר לב). — ב) נרדף עם גלגול: דע כי מה שסברו מקצת הקדמונים שיש העתק מאדם לבהמה גם כן מצאתיו לקצת ב"א דורכין בדרכי הקבלה אין ראוי לשום בעל שכל להעלותו על לב (האמונות לרס"ע פלקיירא ז-ח). — ג) העתק כתב מן כתב, כתיבת כתב שני ממש לפי הכתיב בגוף הכתב הראשון, Abschrift ; copie: וכל שטר שמטפיסין מעתיקין אות באות וכותבין שהוא העתק (הגה' רמ"א, חו"מ מא ג). חששו שמא ימצא ההעתק ויגבה ראשונה בהשטר ואח"כ שנית בההעתק (סמ"ע, שם). ולא שאומר שישוה קונטרסי זה אשר הוא ההעתק וכו' (ר"י פרובינצאלו, שו"ת כדבר למוד החכמ').

*הַעְתָּקָה[1], ש"נ, — א) שה"פ מן הֶעְתִּיק: נטלוה משם ע"י העתקה (רש"י סוט' לה:). ענין הדלוג וההעתקה מהמקום (רד"ק, שרש נתר). — והעתקת הגופים: והקרוב שבדמיונים בזה העתקת השמש בארץ שעור אמה תעתק בגלגל מילין הרבה וכן העתקת הצל (חו"ה, חשבון הנפש ה). כי הנה היום בא בוער כתנור ואיך נתעלם והנסיעה מתמדת וזה העתקה תדירה והדרך ארוך (שם ג). שיהיה מזומן לנסיעה ולהעתקה (שם). תנועת ההעתקה היא הקודמת שבתנועות והראשונה שבהם בטבע (מו"נ ב, הקד' יד). כוכבי לכת ההולכים פעם לצפון פעם לדרום וכו' שאלו סבות גדולות לחדש תוספת המים במקום והעתקתם אליו וחסרון מים במקום והעתקתם ממנו (ר"ש א"ת, יקוו המים ג). כי ההעתקה היא הסרת גשם ממקום למקום (אמונה רמה ו א). — ובדקדוק, העתקת הנקודות מאות לאות: העתקתם הקמץ מהקוף אל מה שלאחריו (הרקמה, כט). — ובתכונה, העתקת הכוכבים וכדומה: וכמו כן הוכיחו

[1]) מפני שהאשכנזים אומרים ־תְּקָה ולא ־סְקָה

שהעתקת הכוכבים המיושבים אינם שוה ולא על סדר המזלות אלא פעם הוא כלפי פנים ופעם הוא כלפי אחור (יסו"ע לר"י ישראלי ג כ). והראה כי כמו מעלה ומחצה היא מדת ההעתקה הזאת בכל מאה שנה (שם כ ו). — ב) מסורה, הנמסרה מדור לדור [1]: ושאלת הישנו לזה בתלמוד אם בהעתקה וכך יש בעשרה יוחסין (רה"ג, תשוב' הגאו', הרכבי מז). והטעם האחד כדברי המעתיקים (ר"ל חכמי התלמוד) שהיו כלם צדיקים וכו' וחלילה חלילה להתערב עם הצדוקים האומרים כי העתקתם (של המעתיקים, של חכמי התלמוד) מכחשת הכתובים והדקדוקים (ראב"ע, סוף הקד' א לפרוש התורה). כי כל העתקה שאין לה סיוע מן הכתוב היא בטלה ואולם האומרים שיש לסמוך בהעתקה לבד מבלי שיש סיוע מן הכתוב וכו' שאין זה אלא מפני שקצרה יד שכלם ממצוא כח מדין תורה (ג"ע לר"א הקראי, קדוה"ח ז). ומנהג טוב הוא בהעתקה אליהם דור אחר דור כי מחיוב התורה אינו כי אם להשבית החמץ (שם, חג המצות כ). שנמשכנו בדברים רבים על המשך ההעתקה מסבל היורשים (שם, טומ' וטהר' ד). וכבר ידענו כי זה אינו עומד כנגד השכל ועוד מן הכתוב לא מצאנו סתירה לאלו המאמרים ואם ישען הוא בהעתקתו להוציא אלו הפסוקים ממשמעם בידוע כי הם עצמם לא סמכו על ההעתקה שהשלשה לבד יהיו באסור רק מדיוק הפסוק וכו' (שם, שחיט' כא). ההעתקה עצמה שהם נשענים עליה נפלה בה החלוקה שמהם אומרים (שמחרת השבת הוא) שבת בראשית ומהם אומרים יום טוב כאשר נתבאר והעתקתם שבששה בסיון נתנה התורה נמצאת סתירה בדבריהם (שם, חג השבוע' ו). אחר שאין העתקתם אמתית ועוד שיש סתירה בכתוב על כן שבנו על מה שיאות מכח הכתוב (שם, טומא' וטהר' ז).—ג) נרדף עם גלגול: שמצאתי אנשים ממי שנקראים יהודים אומרים בהשנות וקוראים אותה (את אמונת גלגול הנפשות) העתקה ועניינו אצלם שרוח ראובן תשוב אל שמעון ואח"כ בלוי ואח"כ ביהודה (ר"י א"ת, או"ד לרסע"ג).—ד) תרגום ספר וכדומה מלשון ללשון[1]), **Uebersetzung; traduction; translation**: כל אלה המקראות והרבה כמוהם בהביטך בהעתקת המעתיקים אותם אתה מוצא כי זה אחז דרך וזה אחז דרך אחרת וכו' ולאמר זה העתקת התורה לא נכון וכו' האוחז דרך אחת ואומר זו העתקת המקרא הזה מבדה (רה"ג, תשו' הגאו', הרכבי רמח נח). כי ראיתי אשר למעתיק לדחוק עצמו מעט בבנינים מאשר ירדף אחרי המלות ויסתם הענינים כי החפץ הנרצה מן ההעתקה הוא הגעת המליצה על אפניה (ר"י א"ת, הקדמ' הרקמה). שראיתי קצת אנשים אשר אינם יודעים לקרא מלות הספרים לבדם מבלי רב ימלאם לבם להבין דברי החכמות מבלי מורה וכאשר לא יבינו הדברים הם תולים בקשי לשון ההעתקה ואינם תולים בקצר דעתם וחסר בינתם (שם). הנה השלמתי העתקת הספר הזה הנקרא ספר השרשים (הוא, חתי' ספר השרש' לריב"ג). ואף על פי שהודעתים את קצורי בהעתקה מן הפנים שזכרתי אמרו לי אי אפשר בלתי שנקבל בה קצת תועלת ואם תהיה ההעתקה חלושה ומעוטה מן התועלת בעניינים הנכבדים אשר יכללם הספר הזה הוא הרבה בעינינו וכו' ועתה מפיל אני תחנתי לפני כל מעיין בספר הזה אשר אם ימצא בהעתקה טעות או שגיאה בלשון או בדקדוק המלות וכו' שיתקננה (ר"ש א"ת, פתי' מו"נ). ואני ירא מהכשל בכל אלה הענינים או ברובם בעת ההעתקה ואע"פ שבלבי לשוב ולחזק את בדק ההעתקה אחר השלימי אותה (שם). ויש בלשון ערב שמות שלא נמצאת להם העתקה עד כה (הקד' תרג' פי' המשנ' להרמב"ם, קדשים). — ומ"ל: כי ראיתי לספר הזה שהוא ספר השרשים שלש העתקות (הקד' ר"י א"ת בספר השרש' לריב"ג). — ה) כמו העתק ב: להגיה ולכוין גרסת העתקתו עם שני העתקות ישרים ונכוחים למוצאי דעת הנמצאות היום אצל נדיבי עמים (הקד' מגיה ספר הזוהר). אין לבית דין לכתוב העתקת שום שטר אם לא יראו שיש בו צורך (תשו' הרא"ש פ יח). ודעו נא וראו כי בהעתקתנו הראשונה אשר היה לנו ממנו וכו' (הקדמ' המגיה ספר לדה לדרך). ואין צריכין בית דין להעתקת שטר (הגהות רמ"א, חו"מ מא

נראה כי צריך לנקד העין בשוא נח. — [1]) וכבר העיר דר' הרכבי שם: ראוי להעיר כי השואל ר' אלהנן ישתמש במלת העתקה בהוראת קבלה ועל כי התשובה נכתבה בשנת אלף ש"ד לשטרות (993 למספר הנוצרים) אם כן הוא הסופר היותר קדמון הנודע עד עתה המשתמש במלה זאת ואינה מהודשת מהקראים כאשר יחשבו קצת.

—[1]) עפ"י לשון הערב' נקל a).

a) نقل

ג). שמא יגבה ב"ח בשני ה ע ת ק ו ת (סמ"ע סס). —ו) כל ה ע ת ק ה יחידה מספר וכדומה שהעתיקו ממנו ה ע ת ק ו ת רבות, Exemplare; -aire; copy : כמה ה ע ת ק ו ת [1]) יש בלבך להדפים מבתולת בת יהודה התדע כמה ה ע ת ק ו ת נדפסו מכ"ח (סד"ל מכת' רמז). — ז) בחכמת ההלצה : ה ה ע ת ק ה היא באשר יעתקו התבות במאמר עם חלוף או תוספת אות או אותיות גזר או גזרים או עם התחלפות ההוראה אשר אפשר שתעשה על פנים רבים מתחלפים (מפ' לופ', מסיר ליאון ד יח). ואחר בן אמרה כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו זה הקיום אשר בו הוכיחה שראוי לו לבלתי השים אל לבו כי בטבעו הוא לשלם רעה תחת טובה והנה בכאן אחד מן היפוים ההלציים ר"ל ה ה ע ת ק ה (שם א ז).

***הֶעְתֵּקִי**, ת"ז, לנק' הֶעְתֵּקִית, — של ההעתק, מטבע ההעתק : התנועה ה ה ע ת ק י ת אשר תלויה ברצון (תמונה רמה א ו, תנוע' הדפק והגשי').

***הַעְתָּרָה**, ש"נ, — שה"פ מן העתיר : ואם באנו שנדבר על כל טענותיו על ה ה ע ת ר ה וכל אשר עליו (על רסע"ג) מן הקושיות נצטרך לספר מופרד (ספר המלוות המיוח' לר' לוי בן יפת הקראי יח). ה ע ת ר ת ך אלי בדברים (הסרש' לריב"ג, רגז).

הֲפֻגָה, הֲפוּגָה, מ"ר הֲפֻגוֹת, הֲפוּגוֹת, — הפסקה, Aufhören ; cessation : עיני נגרה ולא תדמה מאין הֲפֻגוֹת (איכ' ג מט). — *וקצת במשמ' שתיקה ומנוחה, ביחס להלב : לבי הלא נחלל מאין הֲפוּגוֹת אשר הומר ונחלף למר מתק מגדיך (קינ' לת"ב, ציון). לא אוכלה הרגוע אין ה פ ו ג ו ת אל לבי כי תחת בוא כל דממה מתגבר הסער (רמח"ל, ליש"ים תהלה).

***הֲפָגָה**, ש"נ, —שה"פ מן הֵפִיג, הפיג צערו : בעבור שיגיע לאדם מידיעת אותם הספורים שום ה פ ג ה ושום הנחה אל נפש העמלה (מלך ארטוש מסכת ט"ל).

***הַפְגָּעָה**, ש"נ, —שה"פ מן הִפְגִּיעַ : ואמנם ה ה פ ג ע ה וההארה הראשונה שיוצאים אלו האורות בכח במרוצה מתוך היסוד דאמא אשר תחלה היו שם צרים ונגושים ודחוקים ועתה יוצאים ב ה פ ג ע ה ראשונה מאירין באור נמרץ וגדול מאד שם תיכף בצאתם (עה"ח למהרח"ו, פרצופי זו"נ ד). — ובמשמ' תפלה : הַפְגָּעַת טל תכון, מול מכון שבת כון, טל הנפת עב תתכון, במתנת טל סיון (ר"א קליר, תפל' טל, אליס).

***הִפּוּךְ**, ש"ז, — א) שה"פ מן הִפֵּךְ : מהן מפשיטין את הצורה ולובשין צורה אחרת וכו' ו ה ה פ ו כ י ן האלה נמצאין בהן בכל עת ובכל רגע (הגיון הנפש לבר חייא א). ב ה פ ו ך טבע גוף הצדיקים שנהפכו לאבן (ר"י אברבנאל, מפע' ה' י ב). — הִפּוּךְ הרגלים, כנוי מליצי להפוך במחשבת האדם שיתחיל להאמין דבר סותר מה שהאמין קדם : ושמוהו משל כלומר הפ ו ך הרגלים למי שישוב להאמין באמתת סותר מה שהיה מאמין תחלת אמתתו (ר"ש א"ת, יקוו המים יד).—ב) בדקדוק : לשון ה י פ ו ך האותיות וחזרתן ו ה י פ ו כ ן לזו עם זו (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 209). דע כי ה ה פ ו ך בדבריהם יהיה על שני דרכים האחד מהם במבטא והשני בענין (הרקמה, שער לב). — ובמשמ' צרופים מתחלפים של האותיות וכדומה : תש"ך ה פ ו כ י מלת בראשית כי בת ששה אותיות בונה תש"ך ה פ ו כ י ם לפי חשבון שתים בונות שתים שלש בונות ששה וכו' (פענח רזא, בראש').

— ב) בתכונה, הִפּוּךְ הח"ם, הִפּוּךְ הק"ר הִפּוּךְ הקיץ, הִפּוּךְ החרף וכו', עת השנה שהשמש נתרחקה ביותר מקו המשוה, Sonnenwende ; solstice : דקדק (בטלמיוס) בזמן רגע האביב וכן ב ה י פ ו ך הקייצי הבא אחריו ומצא ביניהם צ"ד יום ומחצה ואולם בין ה ה י פ ו ך הזה לשווי הסתוי שאחריו מצא צ"ב יום ומחצה וכו' הלכך תמצא מקום השמש האמצעי ב ה י פ ו ך הקייצי ס"ג מעלות ט' חלקים ובשיווי הסתווי ס"א מעלות י"א חלקים (יסו"ע לר"י ישראלי ג ו). במעבר האמצעי בין ה ה פ ו ך הקייצי ובין ה ה פ ו ך הסתוי (שעה"ש לאבי הרלב"ג יג). ובהגיע מרכז החמה לחנות נכח ראש מזל סרטן מהם ר"ל מהמזלות הקבועים אזי יגיע היום בכל מקום מהאקלימים לתכלית גדליו והלילה לתכלית קטנותה והרגע הזה יקראוהו חכמי התכונה ה י פ ו ך החום לפי שאז תתהפך החמה ותסב את פניה מצפון ותשוב להביט אל דרום ובהגיע מרכז החמה לחנות ראש מזל גדי אזי תתהפך החמה שנית ותסב את פניה להביט אל צפון והרגע הזה יקראוהו חכמי התכונה ה י פ ו ך הקור (מ' אלדבי, ש"א ב ג). גם תדע לך שהעגול הזה נקרא ה פ ו ך הקייצי מפני שאז מתחיל השמש להפוך פניה לצד צפון להתקרב אל הישוב מדי יום ויום ותקרב לנו כמו כן מדי יום ויום זמן הקיץ עד שוב השמש לראש מזל סרטן (נחמ' וגע', דוד גנז מא). ואולם השנה נחלקת לארבעת פרקים שהם שתי נקודות השווי ושתי נקודות ה ה פ ו כ י ן שהן ראש מזל

—[1]) לא נמצא בין הפתקאות מקור יותר קדום אעפ"י שבודאי נמצא בספרות.

טלה וראש מזל מאזנים ושתי נקודות ההפוכין שהן תכלית הנטיות ראש מזל סרטן וראש מזל גדי (ג"ע לר"א הקראי, הכלל שנה משנה א). משכנו בעגול הפוך הסרטן (שבי"ע כ יט.). משכנה באזור החם בין עגולי הפוך הסרטן מקו המשוה (שם כה:). — ג) בחכמת הטבע, הפוך הניצוץ, חזרת האור בפגעו בגוף מלטש: והראשון (ממיני האדים) הוא כטבע האויר ועולה למעלה מהפוך הניצוץ (נוה שלום, אמרי שלום א ז).

הפח[1], פ"ע, — זחל ונכנס לבור להתחבא ולהסתתר, verkriechen; se fourrer dans; to creep: והוא עם בזוז ושסוי הפח[2] בחורים כלם ובבתי כלאים החבאו (ישע' מב כב).

∴הפחדה, ש"נ, — שה"פ מן הפחיד: שאם לא ימצא מי שיעבוד אותה (את הע"ז) תהיה אותה הפחדה לבטלה ויהיו הקללות כלם לבטלה (ח' פרקים להרמב"ם ח). קדושין באונס על ידי הפחדות (בו"ת לחם רב, מפתח' לסי' יט).

∴הפחה, ש"נ, — שה"פ מן הפיח: כל צורריו יפיח בהם בהפחת רוח הוא מפיח בהם והם נופלים לפניו (רש"י תהל' י ה).— ובפרט לרוח היוצא מהגוף: כל הגופים נקיים בהפחה שיכולין להעמיד עצמן (רש"י שבת מט.). אבל עיטוש והפחה אמרינן ממתין עד שיכלה הרוח (הרוקח, סי' שכה).

∴הפחתה, ש"נ,—שה"פ מן הפחית: ואם עשה בו מום משלם חצי ההפחתה אם הוא תם ואם הועד ישלם כלל ההפחתה (ג"ע לר"א הקראי, נזק השור).

---

[1]) אין חכמי הלשון מודים במציאות שרש זה בעבר', ועי' הערה לקמן.—[2]) החליטו הקדמונים מלה זו הפעיל מן פוח, וחשבו המלה בחורים מ"ר מן בחור, והחדשים כבר ראו אמנם כי מלת בחורים זו היא מ"ר מן חֹר, חור, עם ב השמוש, אך החליטו הפח במשמ' הפע' מן פח, שמו בפח. אבל גם זה אינו מציל את המליצה מהקושי, מלבד שקשה ליחס משמעה זו של שם בפח להפעיל כזה. ולכן נראה כי הפח בחורים הוא כפל דומה ממש לחצי הכתוב השני ובבתי כלאים ההבאו, ופרוש הפח הוא כמו נחבא, ובערב' ח'פי a), אלא שנתיחד קצת בכונה מיוחדה.

---

a) خفي

***הפטרה**, ש"נ, מ"ר הפטרות, — שה"פ מן הפטיר[1]), ובפרט הפרשה מהנביאים שקוראים בבתי הכנסיות בשבת ויו"ט אחרי פרשת השביעי מהתורה[2]): לסדר הפטרות הוא חוזר (מגי' ל:). אם יזדמן חתן באותו שבת של ראש חדש טבת או בשבת של ד' פרשיות במה מפטירין נהגו לדחות אותה הפטרה של החתן (תשו' ר' משולם ממגנצא, מעש' הגא' נז). בשנה שעברה ישבו זקני קהלינו ונתיישבו בדבר ונמנו וגמרו שלא להחליף אותן ההפטרות שאומרים באלול (שם). בשבת שיש הפטרה מפסיקין בהפטרות וקורין בהפטרה מעין המאורע (רש"י מגי' ל:). מנהג להפטיר בשבת שכופלין וקורין שתי פרשיות בהפטרה של סדר פרשה בכל השנה ולא בהפטרה של פרשה שנייה לפי שיש בכל הפטרה מעין פרשה ראשונה ומעין פרשה שנייה כגון הפטרת נעמן וכו' (שבלי הלקט, שבת פ). ועל ענין ההפטרה בדברי הגאונים מצאתי וכו' שאין מזיזין הפטרת של ארבע פרשיות ממקומן (שם חנוכה קל). מפטירין בהפטרות פ' החודש (שם).

∴הפיגה, ש"נ, מ"ר הפיגות, — מעשים שעושים כדי להפיג השנה: ומעסיקין אותו (את הכה"ג בליל יוה"כ) בהפיגותם ובטיוליהם שלא יישן עד שמגיע זמן שחיטת תמיד של שחרית (רש"י יומ' יט:).

---

[1]) בארמ': לוז היה עומד על פתחה של מערה והיה לוז חלול והיו נכנסין דרך הלוז למערה דרך המערה לעיר וכו' ורבי ישמעאל עבד לה (להדרשה הזו) הפטרה מה אם זה שלא הלך לא בידיו ולא ברגליו אלא על שהראה להם באצבע ניצול מן הפורענות ישראל שעושים חסד עם גדוליהם בידיהם וברגליהם על אחת כמה וכמה (מד"ר ברא' סט). — [2]) בארמ': הפטרה בחול מי איכא (מגי' ל:).—ואמרו המפרשים טעמים לשם זה: ומטעם זה נקרא הפטרה לפי שנפטרין בה מקריאת התורה בשעת הגזרה וי"א שנקראת הפטרה משום דאמרינן בסוטה פרק אלו נאמרין כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפי' בדבר הלכה וכו' ולאחר קריאת התורה הותר להם לפתוח ולדבר והוא מלשון יפטירו בשפה (הלבוש או"ח רפד א). מה שכתבו המפרשים בענין שם הפטרה שנקרא כן לפי שבה מסתלקים מתפלת יוצר ובס' תיקון יששכר ביאר עוד שהוראתו היא לפי שעד עתה היו אסורים אפילו בטעימה עד שיגמרו תפלת יוצר ויסיימו ההפטרה שאז נפטרין לבתיהם אם ירצו (שאל' יעבץ א מ). אך כ"ז אינו אלא דרך דרוש, והעקר הוא כמו השם הפטרה שהובא בהערה שלמעלה במשמ' סיום הדרשה.

***הֲפִיחָה**, ש"נ, — כמו ״הַפָּחָה: בשעת הרגל דבר הפיחה אמרה כשם שהפיחה זו אינה חוזרת למקומה כך אלעזר בן דורדיא אין מקבלין אותו בתשובה (ע"ז יז.). — ובמשמ׳ ״דבור: האיש הזה יצטרך להמציא כזבים אשר אין למו רגלים לתקן עותתו ומהפיחת כזבים הרבה יושקע בדבר עד יבוא להיות עד שקר (ר"מ אלשיך, משלי ו יט).

***הֲפִיכָה**, ש"נ, — שה"פ מן הָפַךְ: המטלטלין נקנין בהפיכה (ירוש׳ ב"ק ג ג). ישלח בו חרון אפו א"ר מאיר על הפיכת סדום הכתוב מדבר (תנחומא ויחי ח).—״הפיכת השלחן, כנוי לבעילת אשה שלא כדרכה: כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה וכו׳ שאינו אלא על הפיכת השלחן וכו׳ והפיכת השלחן שהתירו אומר אני דוקא כשהיא מתרצית עמו לדעתה על ידי ריצוי אבל אם הוא כופה אותה באותה הפיכה ודאי אינו ניצל מן החטא (בעלי הנפ׳ להראב"ד, הקדושה).

הפך[1], ממנו הֶפֶךְ, הָפַךְ הֵפֶכָה, ״הִפּוּךְ, הֲפַכְפַּךְ, מַהְפֵּכָה, מַהְפֶּכֶת, תַּהְפּוּכָה, *הֲפִיכָה, ״הֶפְכִּי, ״הֶפְכִּיּוּת, ״הַפְכָן, ״הַפְכָנוּת, ״הֲפַכְפְּכוּת, *הֲפַכְפְּכָן, ״מַהְפְּכָנִי.

הָפַךְ, פיו"ע, עתיד אֶהֱפֹּךְ יַהֲפֹךְ, צווי הֲפֹךְ, מק׳ הָפוּךְ, לַהֲפֹךְ, הָפְכִּי, הֲפַכְכֶם, לְהַפְכָה, — א) עומד, הָפַךְ מצד אל צד, החליף את מעמדו, הסב פניו וגופו מצד לצד בפרט בתנועה סבובית, **sich wenden ; tourner, turn o. s.**: ואיש ישראל הָפַךְ ויבהל איש בנימן כי ראה כי נגעה עליו הרעה (שופט׳ כ מא). כאשר הָפַךְ איש מעל מרכבתו לקראתך (מ"ב ה כו). בני אפרים נושקי רומי קשת הָפְכוּ ביום קרב (תהל׳ עח ט). וַיַּהֲפֹךְ איש ישראל במלחמה (שופט׳ כ לט). וַתַּהֲפֹךְ (מלכת שבא) ותלך לארצה היא ועבדיה (דה"ב ט יב). וַיַּהַפְכוּ נערי דוד לדרכם (ש"א כה יב). -- והָפַךְ השֵׂער לבן וכדומה, נשתנה גונו, שהיה שחור ונהיה לבן, **sich verwandeln ; être changé ; be changed**: ושער בנגע הָפַךְ לבן (ויקר׳ יג ג). ושערה הָפַךְ לבן (שם כ). — ב) יוצא, עשה שהדבר יהפך, שיסב וישנה מעמדו בתנועה סבובית, **umwenden ; tourner, retourner ; to turn**: הָפַךְ ישראל ערף לפני איביו (יהוש׳ ז ח). כאשר ימחה את הצלחת מחה וְהָפַךְ על פניה (מ"ב כא יג). ויאמר (מלך ישראל) לרכבו הֲפֹךְ ידיך והוציאני מן המחנה (מ"א כב לד). וַיַּהֲפֹךְ יהורם ידיו וינס (מ"ב ט כג). אך בי ישב יַהֲפֹךְ ידו כל היום (איכ׳ ג ג), מתעסק בי בידיו לרעה. מי שהפך את זיתיו (מו"ק ב א), ר"ל הפכם מצד אל צד במעטן וכדומה. הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה וכו׳ הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה (סוט׳ ז ה). הופכו (את הנסקל שנדחה לארץ) על מתניו (סנה׳ ו ד). ערכתי לו שלחן והפכו (נדר׳ כ:), כנוי לבעילת אשה שלא כדרכה. —*ובעבודת האדמה: מותר אדם לעשות לתוך שדהו תלמיות קטנות של טפח טפח וליתן לתוכן ארבעה מינין והופכן בארבע רוחותיה וכו׳ נוטע קישואין ודילועין וכו׳ הופך אילו לצד אילו ואילו לצד אילו (תוספתא כלא׳ ב י). — וּפָעוּל: אפרים היה עגה בלי הֲפוּכָה (הוש׳ ז ח). חמור וכליו הפוכין; פרה רצה בין הכרמים הרי זה אבידה (ב"מ ב ט). זיתיו (של האבל) הפוכין טוענין לו (מו"ק יא:). עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה (פסח׳ נ.). — *והפך פניו: בנוהג שבעולם שני בני אדם נכנסו אצל הדיין אחד עני ואחד עשיר אצל מי הדיין הופך את פניו לא אצל העשיר (מד"ר ויקר׳ ג). שמאחר שעשו צרכיהן זה הופך פניו לכאן וזו הופכת פניה לכאן (שם יד). הפכתם פניכם ממני ועכשיו באתם אלי (פדר"א לו). אילו היו פני הפוכים לאחורי כמה היה נאה (ספרי האזינו שז). — הָפַךְ משכבו של פלוני, הפכו מצד אל צד כדי שיהיה יותר נוח לשכיבה: יי׳ יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הָפַכְתָּ בחליו (תהל׳ מא ד).—וְהָפַךְ למשל הרוח וכדומה את האֹהל, וכדומה: ויבא עד האהל ויכהו ויפל וַיַּהַפְכֵהוּ למעלה ונפל האהל (שופט׳ ז יג). — והכסא וכדומה: והפכתי כסא ממלכות וכו׳ וְהָפַכְתִּי מרכבה ורכביה (חגי ב כב). ארז זה אינו כן יצתה רוח צפונית מערבית עוקרתו מצד דרומית מזרחית עוקרתו והופכתו על פניו (דא"ר ד).—וְהָפַךְ עיר, ארץ, החריב אותה על ידי רעש וכדומה, שהבנינים כמו נהפכים ונופלים אל בטן האדמה: בַּהֲפֹךְ את הערים אשר ישב בהן לוט (בראש׳ יג כט). הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה לבלתי הָפְכִּי את העיר אשר דברת (שם כא). וַיַּהֲפֹךְ את הערים האל ואת כל הככר (שם כה). בערים אשר

[1]) רק בעברית וארמ׳. קצת דומה לזה בערב׳ אפכ a), במשמ׳ כזב.

a) أفك

הפך יי' (ירמ' כ יו). הפכתי בכם כמהפכת אלהים את סדם ואת עמרה (עמוס ד יא). הפוך רשעים ואינם ובית צדיקים יעמד (משלי יב ז). בחלמיש שלח ידו הפך משרש הרים (איוב כח ט). המעתיק הרים ולא ידעו אשר הפכם באפו (שם ט ה). הן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ (שם יב יה). — ופעול: ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים (איכ' ד ו). — והפך עיר במלחמה: בעבור חקר את העיר ולרגלה ולהפכה שלח דוד את עבדיו אליך (ש"ב י ג). -- הפך רוח, הקים רוח אחר: ויהפך יי' רוח ים חזק מאד (שמות י יט). — הפך גון הדבר, או טיבו ותכונתו, החליפו, שנה אותו, עשהו אחר, לא כמו שהיה קודם, **verändern**, **changer; to change**: והנה לא הפך הנגע את עינו (ויקר' יג נה). והיא (השאת) הפכה שער לבן (שם י). היהפך כושי עורו ונמר חברברתיו (ירמ' יג כג). והפכתם את דברי אלהים חיים יי' צבאות אלהינו (שם כג לו). ההפכי[1]) הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (תהל' קיד ח). כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה (צפנ' ג ט). — ופעול: שער לבן אינו מטמא אלא הפוך אף מחיה לא תטמא אלא הפוכה (ספרא תזריע ג ג). — ועפי"ר במשמעה זו עם ל אחריו, הפך דבר לדבר: הפך ים ליבשה (תהל' סו ו). הפך את מימיהם לדם (שם קה כט). ויהפך לדם יאריהם (שם עח מד).—וגם דברים מפשטים: כי הפכתם לראש משפט (עמו' ו יב). עשה כימה וכסיל והפך לבקר צלמות (שם ה ח). והפכתי חגיכם לאבל וכל שיריכם לקינה (שם ח י). ההפכים ללענה משפט (שם ה ז). אז תשמח בתולה במחול ובחרים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים (ירמ' לא יג). הפכת מספדי למחול לי (תהל' ל יב). ולא אבה יי' אלהיך לשמע אל בלעם ויהפך יי' אלהיך לך את הקללה לברכה (דבר' כג ו). וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה כן הפוך כל חלומותי עלי לטובה (ברכ' נה:). משל למלך שהפכה המדינה שעבוד' על השבועיי' שבאו עליהם אף הוא הפך עליהם את הדין והרגם כן מצריים הפכו גזרתן על ישראל וכו' אף האלהים הפך עליהם את הדין והרגן בלילה (מד"ר שמות יח). אם זכיתם הריני הופך לכם קללות לברכות (מד"ר ויקר' לה).—והפך את הלב: ויהפך לו אלהים לב אחר (ש"א י ט). — ועם פעל אחריו: הפך לבם לשנא עמו להתנכל בעבדיו (תהל' קה כה). —*הופכי הצואר, מין עוף, עי' צואר.

— נפע' נהפך, — א) נתחלף מעמדו ממטה למעלה וכדומה, כמו קל א: והנה נתתי עליך עבותים ולא תהפך מצדך אל צדך (יחזק' ד ח). ויסגו ויבגדו כאבותם נהפכו כקשת רמיה (תהל' עח נז). אחד מן העדים דוחפו (את הנסקל) על מתניו נהפך על לבו הופכו על מתניו (סנה' ו ד). שמא לא נהפכה (האשה) יפה יפה (כתוב' לז.). הלמד שלא לעשות נוח לו שנהפכה שליתו על פניו (מד"ר ויקר' לה).--נהפך עליו דבר מה, שב והגיע עדיו: ופחד ורחב לבבך כי יהפך עליך המון ים חיל גוים יבאו לך (ישע' ס ה). — ועם ל: נחלתנו נהפכה לזרים בתינו לנכרים (איכ' ה ב).—נהפכו צירי האשה עליה, אחזוה צירים וחבלים ללדה: ותכרע ותלד כי נהפכו עליה צריה (ש"א ד יט), ועי' ציר. — והעיר, ברעש וכיוצא בזה: ויקרא (יונה) ויאמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת (יונה ג ד). ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו[1]) אש (איוב כח ה). — ובמליצה, *נהפך העולם: כאשר אומרים בימים האלה בארץ ישמעאל בבוא שמועות רעות ממלחמות נהפך העולם (רמב"ע חגי ב כא). ואל יאמר מה היה כמו שיאמרו הכסילים אם יודו מגדולתם שנהפך העולם (הנ"ל, קהל' ז י).—ובמשמ' נשתנה ונהיה אחר לא כמו שהיה, או נתחלף טיבו, גונו, וכיוצא בזה, ועפי"ר עם ל אחריו: והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך (שמות ז יה). והעם הנס המדבר נהפך אל הרודף (יהוש' ח כ). הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם (שמות ז יז). ויהפכו כל המים אשר ביאר לדם (שם כ). ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית (ישע' לד ט). לקש נהפכו לו אבני קלע (איוב מא כ). והמה מרו ועצבו את רוח קדשו ויהפך להם לאויב (ישע' סג י). וצלחה עליך רוח יי' והתנבית עמם ונהפכת לאיש אחר (ש"א י ו). — והלב: ויגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו (שמות יד ה). עמדתי ותתבנן בי תהפך לאכזר לי (איוב ל כ-כא). — והגון: כי ישוב הבשר החי ונהפך ללבן (ויקר' יג יו). והנה נהפך הנגע ללבן (שם יז). השמש יהפך לחשך והירח לדם (יואל ג ד). ונהפכו כל פנים לירקון (ירמ' ל ו). באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי

—[1]) כמו המגביהי לשבת, המשפילי לראות, ועי' במבוא, בחלק הדקדוק. — [1]) בקצת ספרים במו, ב במקום כ.

קדירה (מו"ק ט.). — ובדברים מפשטים: נֶהְפַּךְ לאבל מחולנו (איכ' ה יה). והחדש אשר נֶהְפַּךְ להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב (אסת' ט כב). — ובלי לְ: והנה נֶהְפַּךְ שער לבן בבהרת (ויקר' יג כה). ואנכי נטעתיך שורק כלה זרע אמת ואיך נֶהְפַּכְתְּ לי סורי הגפן נכריה (ירמ' ב כא). — נֶהְפַּךְ בלשונו: עקש לב לא ימצא טוב וְנֶהְפָּךְ בלשונו יפול ברעה (משלי יז כ). — ומקו' נַהֲפוֹךְ: ביום אשר שברו איבי היהודים לשלוט בהם וְנַהֲפוֹךְ הוא אשר ישלטו היהודים המה בשנאיהם (אסת' ט א).

— פִּע', *הִפֵּךְ, — כמו הקל בנחץ הפעולה: ל"ש אלא שלא היפך בהן (בהפירות) אבל היפך בהן הרי זה בכי יותן (חול' יג.). מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום כך תפלתם של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות (יבמ' סד.). —*הִפֵּךְ המים, וכדומה: על שם שמהפכין (המלחים) את המים במשוטות כשמנהיגים את הספינה כאדם המהפך בכף ביצים טרופות לערבן עם המים וכל דבר שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בבוך (רש"י שמות ל לה). — ובהשאלה: איש תהפוכות זה הנחש שהיפך דברים על בוראו (מד"ר בראש' כ). חורשי רע ומהפכי דברים ומעמיקי שפה ומחלקלקי לשון עליהם הוא אומר יהי דרכם חשך (תד"א טו.). — ובהשאלה, הִפֵּךְ בדבר, עסק בו, השתדל להשיגו: עני מהפך בחררה ובא אחר ונטלה הימנו (קדוש' נט.).— הִפֵּךְ בקרקע[1]), השתדל לקנותו. — *הִפֵּךְ בזכותו של פלוני, חפש והשתדל למצוא לו זכות: השיב המלך אין היהודים הארורים מהפכין בזכותינו[2]) כמו שאנו מהפכין עליהם (שבט יהודה סד).

— הפע', הָהְפַּךְ, — כמו נֶהְפַּךְ: תחת שאה התגלגלו הָהְפַּךְ עלי בלהות (איוב ל יד יה), ר"ל יבאו עלי, יתגלגלו עלי.

— התפ', הִתְהַפֵּךְ, — הפך את עצמו מצד אל צד: והנה צלול להם שערים מִתְהַפֵּךְ במחנה מדין ויבא עד האהל ויכהו (שופט' ז יג). וישכן מקדם לגן עדן את הכרבים ואת להט החרב הַמִּתְהַפֶּכֶת לשמר את דרך עץ החיים (בראש' ג כד). תִּתְהַפֵּךְ כחמר הותם (איוב לח יד). והוא מסבות מִתְהַפֵּךְ בתחבולתו (שם לז יב). אשה מזנה מתהפכת שלא תתעבר (יבמ' לה.). המתהפך משנתו

— [1]) בארמית: רב גידל הוה מהפיך בההיא ארעא אזל רבי אבא זבנה (קדוש' נט.). — [2]) בסגנון ארמי: מהפיכנא בזכותיה (שבת קיט.).

על הצדדין אומר פוקח עורים (דא"ר יא). כיון שראה שמתהפכת לכל הצדדים אמר בלבו מתיירא אני שמא ישלוט בי יצר הרע (תנחומא, הוספ' לפ' חקת א).—*התהפך החלב[1]), נחמץ קצת ונתגבן מעט: והמובחר שבחלב הוא הלבן ושיעמד בצפרן ולא יגר ושיקחנו תכף שחולבין אותו כשהוא חם קדם שיתהפך (מ' אלדכי, ש"א ה).

הֵפֶךְ, הֶפֶךְ, ש"ז, — א) מה שהוא ממש הנגד מדבר אחר, d. Umgekehrte, d. Gegenteil; le contraire : l'inverse ; the contrary, reverse : ויהי בך הֵפֶךְ[2]) מן הנשים בתזנותיך ואחריך לא זונה ובתתך אתנן ואתנן לא נתן לך ותהי לְהֶפֶךְ (יחזק' יו לד). —ומצוי בספרות במשמ' של נגוד: כל החכמות כאשר זכרון הפילוסופים והם ההגדה והדמיון וההפך והחבור וההפרש והמופת וההשלמה (הרקמה, שער כח). סבות הסתירה או ההפך הנמצא בספר מן הספרים או בחבור מן החבורים אחת משבע סבות (פתיח' מו"נ). כל הוה הוא הווה מהפכו ונפסד אל הפכו ויחויב מזאת ההנחה לפי ההפך הסותר שמה שאי אפשר בו שיהיה מהפכו ונפסד אל הפכו אינו הווה ונפסד (רלב"ג, מלחמ' ה' ו א כו). שהארץ היבשה תאהב המים וכל הפך ישתוקק אל הפכו (ראשית דעת, ר"מ אלבילה ג ה). כי יחוייב ההרגש הנמצא בכל אישי המין לבקש הנאות להם ולברוח מהפכו כמו שתמצא ג"כ בשאר בע"ח (מנוה"מ ה ג א ב). —*ובני הֶפֶךְ: שמעוני בני הֶפֶךְ ואיך תוכלו הקשב ואזנים אטמתם, ורואות מרואות סנור אחוז ועין לב מחזות יושר סגרתם (רמב"ע, מזכיר עון רעיו בבגדו בו, הללמוד).— ומ"ר *הֲפָכִים: שהוא ישתדל להמציא מה שאינו נמצא ולברוא אמצעי בין שני הפכים אין אמצעי ביניהם (מו"נ א נא). כמו מין האדם כי לדקותו ושווי מזגו יתפעל מן הקור ומן החום ומכל א' מן ההפכים (העקרים א ה). עד שכבר יגיע מהתהלפותם שיהיו כמעט הפכים במדותיהם (שם כה). ואז נתחדשה בי תכונה אחת מורכבת משני הפכים יחדיו כלומר שמחה ועצבון (מכת' ר' הלל מוירונא ע"ד ספרי הרמב"ם). ואם המה הפכים משוני דרכים שתי

— [1]) כמו בצרפתית tourner.

[2]) כך בהרבה נוסחאות ה צרויה, ובקצת ספרי וכ"י הֶפֶךְ, ה סגולה. לפי הכלל של דה"ט (לו) בסמי' בשתי נקודות (צירה) ובמוכרת בשלש (סגול), ר"ל כי לפני הפסק פחות או יותר הוסיפו לאמר הֶפֶךְ.

וערב נארגים על כן המה נסוגים (הקד' ר"א הקראי לג"ע). כי המעשים הרצויים המתמידים ממלטין את הנפש מהפכיה ומקנין לה תכונות נפשיות מעולות (פעה"ם לאבן לטיף כד). ואיך יסכימו אלה ההפכים ואיך יתאהבו אלה המנגדים (ר"י פרוביגאלו, פו"ת בלמוד התכמ'). — ומליצה קבועה, שני הפכים בנושא אחד: דרך הנמנע אשר יבחרוה המונם וכו' שיתקבץ שני הפכים יחד בזמן אחד ונושא אחד (חריזי, מו"נ א עד). אין חסרון אצלנו אנחנו קהל המאמינים באחד בהיותו בלתי מחבר שני ההפכים במקום אחד (פס). שהאנשים ההם החליטו מלת החיוב והשאירו ענינו שהקבוץ מאלו העניינים ר"ל המציאות שלא סר ולא יסור והיותו בכוונה ורצון הואכקבוץ ב' הפכים בנושא אחד יחד (ר"י אברבנאל, מפע' ה' א ג).—*הפך הקיץ, הפך החרף, כמו הפוּךְ: שנחשוב משני הגלגלים זה על גב זה התפרד בעל כרה על שתי טפות זו כנגד זו יקרא שם הטיפה הא' ההפך לקיץ והשנית ההפך לחורף (ר"י ברצלוני, פי' יציר' 209). כי השמש כשתחול בראש הטלה יהיה השווי על תקופת ניסן ואחר כך היא הולכת בצד צפון עד שתחול בראש הסרטן ואז יהיה ההפך הקיצי וכאשר תחול בראש מאזנים יהיה השווי על תקופת תשרי ואחר כן אוחזת בהליכתה אל צד הדרום עד שתחול בראש הגדי ויהיה אז ההפך הסתוי (הפרפים לריב"ג, רות).

הֹפֶךְ, ש"ז, כנ' הָפְכְּךָ, הָפְכְּכֶם, —כמו הֵפֶךְ, כעין מלת קריאה, בפרט במשמ' דעת ומחשבה הפוכה ומעֻקלה: הוי המעמיקים מיי' לסתר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי ראנו ומי ידענו הָפְכְּכֶם [1]) אם כחמר היצר יחשב כי יאמר מעשה לעשהו לא עשני ויצר אמר ליצרו לא הבין (ישע' כט יה-יו).

הֲפֵכָה, ש"נ, — הפעולה של כח שהפך דבר, שהחריב אותו על ידי הפיכה, Umwälzung ; renverse-ment ; overthrow: ויזכר אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההֲפֵכָה בהפך את הערים אשר ישב בהן לוט (ברא' יט כט). ג' הפכות וג' פדויות ושלש שלומות (ברכ' נה:).—והשתמשו בזה הסופרים במשמ' מהפכה מדינית: ההפכה הגדולה אשר התחוללה בצרפת והכתה שרשיה גם בארצות אחרות כי ראשית דרכי ההפכה ההיא היתה לפתח חרצבות האפרתים בעלי הנכסים מהאכרים עובדי האדמה וכו' כי בהשקט ארץ מסערת ההפכה האכר שב אל מחרשתו ואתו (קלמן שולמן, די"ע ס).

***הַפְּכִי**, הַפְּכִּי, ת"ז, לנק' הַפְּכִית, מ"ר הַפְּכִיִּים, הַפְּכִיּוֹת, —מטבע ההפך, שהוא הפך מדבר זולתו: כי מי שהוא חכם לב יקח המצות בידיו ויוציאם אל הפעל ולא יספרם בשפתיו והאויל הוא הפכי לגמרי וכו' הוא מודיעם בשפתיו ומפרסם אותם לכל (ר' בחיי, כה). וארץ אחרת שימצאו פירותיה בהפך והב"ה הנזונים מהם יהיה מזגם הפכי אל אנשי הארץ האחרת (העקרים א כה). שהוא (החוש) לא יקבל מורגש אחר הפכי לו בעת שירגיש האחר (תגמ' הנפ' א ו). ביסוד האש שהוא הפכיי ליסוד הארץ מנגד אליו (ר"י אברבנאל, ש"ב כג). חולי הלב ארסיי נולד מדבר ארסיי הפכיי בעצמו ללב והוא נדבק מגוף לגוף (ר"י להלון, אולה"ת ב יט). כי הרבוי הפכי לאחדות (שבט יהודה ז). ואנחנו האמננו בשלמותה ואם בן תורה וזולתה הפכית ממנה תמצא חסרה מן השלמות (עה"ת לר"א הקראי לט). אבל בבחינת הגלגל כיון שאין לו חלקים נפרדים כמו שבֵרָחים ואין לו שבון אין לשם תנועה הפכית (הוא, ג"ע, הבדל פנה מבנה ד). הקנאה מדה מנגדת והפכית אל האהבה והשלום (למח לדיק, מודיגא ז). ביכולת הטביעם בוראם בגזרתם היקרה נתנם בחלוף מצבם ומהלכים הפכיים מחייבי פעלים בשפלים בהנעת גופים שובתים מתים (בחי"ע יב טו). והאופן השני שלא יהיה המזג בין האיכויות ההפכיים אמצעי מוחלט אך יהיה יתר נוטה לאחת הקצוות אם באחד משני ההפכיים אשר בין החם והקור והלחות והיבש (קאנון א א ג א). שאי אפשר שתהיינה ההתחלות הפכיים אחת ובעבור שההפכיים הכוללים אשר יכללו כל מיני ההפכים הם הטוב והרע יאמר שההתחלות שתים (העקרים ב יג). ונסים רבים אחרים חלוקים והפכיים בפעולותיהם (ר"י אברבנאל, מ"ב ח). שהדברים שהם הפכים לא יחולו בנושא אחד ופעולתם הפכיות (פרדס רמוני, רמ"ע ספרוע, סדר מועד). ויקרע ויתפור ויסתור ויבנה וכאלו רבות עמו מפעולות הפכיות

---

[1]) כך בהרבה ספרים, ובכ"י וקצת ספרים הָפְכְּכֶם, וכן עדות ריב"ג: הפככם וכו' על משקל לנגה זרחך, ע"כ. והנה כבר התלבטו הקדמונים בפרוש כתוב זה, אמר ריב"ג וז"ל: אומר כי הפיכתכם והפכת ענינכם ושנותכם נקל בעיני כמו שמשנה היוצר חמרו והופכו לאיזה צורה שירצה ואם הנה לקיים דבר כמו אם זכרתיך על יצועי. ע"כ. והחדשים פרשו: אוי על ההפך שלכם, ר"ל הרוח ההפוך שלכם.

או מתחלפות (העקרים ג ח). כי אי אפשר לדבר אחד בעצמו היות לו שתי תנועות הפכיות כאלה שתהיינה אליו טבעיות (תגמ' הנפ' א ג). איך אפשר שיבקש האדם מלפני השם לעשות פעולות הפכיות (שם כב). שפעל האל יתברך עמהם פעולות הפכיות כי שם מאפל למצריים ולא עשה כן לישראל (ר"י אברבנאל, יהוש' כד ז). אבל מפני שהיתה הבריאה הראשונה כפי הרצון האלהי ולא בדרך הטבע היה אפשר שינתן בה לחמר האחר תכונות מתחלפות וגם הפכיות (הוא, מפע' ה' ג 7). ואם האדם יראה לעינים, בשמש אשר בשמים, פעולות הפכיות ואינם, כי מצד המקבלים ישנם (כנף רננ', פזמונ' לר"ת, הן אלהינו).

·הַפְכִּיּוּת, ש"נ, — טבע וסגולה של מה שהוא הפכי: ואי אפשר שיתקיים המורכב או שיקבל צורת השלמות והחיות אם לא בהיותו רחוק מהפכיות ולזה יתקיימו הגלגלים ויקבלו צורת השלמות והחיות לפי שאין בהם הפכיות (העקר' ד נא). שאם היה בהם (בהשמים) הפכיות תהיה בצורתם כי הנה הדברים ההפכיים הפכיותם הוא בצורתם והם דומים בחמרם (ר"י אברבנאל, מפע' ה' ה א). חלוף הפעולות והפכיותם מורה על מעלת הנס (הוא, מ"כ ח). כי לא בא לתת טעם למצות המרור בי אם להפכיות הפעולות (הוא, זבח פסח, עבדים). סבות ההפסד שנים והם הכחניות וההפכיות ואין שום אחד מאלה נמצאים בהם (בהגרמים השמימיים) וכו' ואין בהם שום הפכיות להיותם פשוטים (נוה שלום ד ג). שהפכיות היסוד הוא בכל כמו בחלק יתחייב שהוא בלתי קדמון (ספורנו, אור עמים, יסודות). שיש חומר אחד לכל הגשמים והמוחשים והוא בלתי נפרד אבל תמיד עם איזה הפכיות וממנו יתהוו הנקראים יסודות (שם, חומר א).

·הַפְכָּן[1], ש"ז, — כמו הַפַכְפַּךְ: פקרנו באמון כבן הפכן וסרבן, פדיון לחזוק יסורין חלפת קרבן (סליח' ג ע"ת, אמרנו נגזלנו). יום כפורים זה וכח הפכן וסרבן, מעל תבוע במשאת ערכן, על חטא שחויבנו עליו קרבן (סליח' שחר' יוה"כ, יום כפורים).

הֲפַכְפַּךְ, ש"ז, — מה שהוא הפוך מאד, שאינו הולך ישר, למשל דרך, gekrümmt; tortueux; crooked: הֲפַכְפַּךְ דרך איש וזר וזך ישר פעלו (משלי כא ח). — ובהשאלה *למי שמתהפך במעשיו, בדבריו, unbeständig; versatile; fickle-minde: באותה שעה אמר הקב"ה הפכפכין אתם טרחנין הם סרבנין הם לכלותן אי אפשר להחזירן למצרים אי אפשר (מד"ר רות, פתיח'). מי שתאותו גוברת עליו שהוא הפכפך ואינו עומד על דבורו (רסב"ג, תקון מדות הנפ' לג). וכבר אמרו כי ההפכפך אינו עומד על ענין אחד ולא יהיה לו אוהב (שם ג ג). אין אוהב להפכפך ולא אמונה לעבד ולא מנוחה לחמדן (מ' אלדבי, ש"א ח). אריסטו אמר ההפכפך משים כל דבריו בחיק המערכת (למח לדיק, מודיגא לא). וגם היה הפכפך גדול שבבל שעה היה חושב מחשבות חדשות (פסקי ריקאנטי האחרונ' לז).

·הַפַכְפְּכוּת, ש"נ, — סגולת ההפכפך ומדתו: הנרצה מהם שיעזר בכח הכעסני המתואר בהפכפכות (חי בן מקיץ ח). ההפכפכות הוא לבלתי החזיק זמן רב בהסכמה אחת ומורה על רשע וסכלות בעליו (למח לדיק, א' מודינא לא). ההפכפכות סימן סכלות (שם). מאמר ההפכפכות (תולא' חיים, כספר שתי הידות).

***הַפַכְפְּכָן**, ש"ז, מ"ר הַפַכְפְּכָנִים, — כמו הֲפַכְפַּךְ: ר"ג אומר (אחשורוש) מלך הפכפכן היה (מגי' יב:). הוא למטה והיא למעלה הרי זה דרך עזות שמא הולד הפכפכן (כלה רבתי א). כי דור תהפוכות המה דור הפוך וכו' הפכפכנים הם (ספרי האזינו שכ).

א. ***הַפְלָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הפליא, מן א. פלא: הפלאה האמורה להלן בנדר ובנדבה (ספרי נשא כב). לפי שלא ניתנה נזירות אלא להפלאה (נדר' כא.).

ב. ***הַפְלָאָה**, ש"נ, — שה"פ מן הפליא, מן ב. פלא: והפלא ה' את מכותך הפלאה זו איני יודע מה היא כשהוא אומר לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא הוי אומר הפלאה זו תורה (שבת קלח:). כשהוא אומר והפילו השופט והכהו לפניו הוי אומר הפלאה זו מלקות (מכות יג:). כמו איך אלך ואיך אעשה על דרך ההפלאה כאשר נאמר עוד ע"ד ההפלאה והגדלה בהספה איכה ישבה בדד (הרקמה, שער לה). ותהיה לתימה ולהפלאה כמו מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (הסרפים לריב"ג, מה). בענין שמטה ויובל יש להפליא במחשבת הלב לדעת טעמם ואמת שנשגבו עניניהם בהפלאת ההנהגה במצות תוריות (ג"ע לר"א הקראי, שמטה ד).

---

[1]) בארמ' הפכנא, הפכנין (ת"י דבר' לב כ).

***הפלגה**, ש"נ, — שה"פ מן הפליג, א) הפלגת הספינה בים: ובים הוא (שיש) הפלגה אבל בנהרות לא (ספ׳ העתים לברצלוני, ערכי שבתות א). נהגו בקצת מקומות להקל בעניין הפלגת הספינות (הלבוש, או"ח רמח ד). — ב) בזמן, עדף זמן מהזמן הקבוע לדבר: הוסת הראשון הוא בימי החדש והשני הוא בהפלגה (בעל הנפש לראב"ד י.). וכן אם הרחיקה (האשה) הפלגותיה (של וסתה) משלשים יום לשלשים ואחד יום ולשלשים ושנים וכן כולן (שם ח.). ושמו הזמן בין חדוש לחדוש בהפלגות עצומות מרבוי השנים (ר"י אברבנאל, מפע׳ ה׳ ב ג). — ובמקום, מרחק גדול: כי אחר שאנחנו ברחוק מזה הגשם על זאת ההפלגה הגדולה והוא נבדל ממנו (ר"ש א"ת, מו"נ ג יד). — ג) בהשאלה, מה שהוא יותר מן המדה הרגילה, מה שהוא יותר מהמציאות, Äusserstes, extreme; utmost, extréme: והענין השני שרצה בו ההפלגה וההגעה בשחיקתה כמה שנאמר ושחק ממנה הדק (השרשים לריב"ג, מלח). ושאננך עלה באזני והיה משפטו להיות ושאונך וכפלו הנון על דרך הפלגה לשאון כי פרוש שאון קול והמיה (שם, שאה). שחסד עניינו ההפלגה באיזה דבר שמפליגים בו ושמשו בו בהפלגת גמילות הטוב יותר (ר"ש א"ת, מו"נ ג נג). ומכת ההפלגה אמרו כי עוף השמים יוליך את הקול (שם ב מז). והנני אעירך על עומק שכל אריסטו והפלגת השגתו (שם יט). ואם אין בו כח לעמוד על עומק דברי המשל והפלגתו מכל מקום מחשבתו לא תסור מהשוב בהם שהם למשל (הקד׳ זרח׳ הלוי לפי׳ משלי). ומה שאמר לא ישא פני כל כופר ולא יאבה כי תרבה שוחד הוא משל להפלגת זה האדם או זה הגבר בהיותו מעיז פניו כל כך ועומד נוכח שאר היצרים הטובים אשר בו שאינם יכולים להכניע יצרו וליסרו (שם ו). והנה הכבדת החטאת והפלגתה הועילה לנו להוכיח שעון כמוהו בחק האיש הזה נמנע למה שלא נמצא מעולם שעשה כדומה לזה (נופת צופ׳, מסיר ליאון א ז). אחרי ראותי הפלגת אבנר בקינתו, וכל מעשה תקפו וגבורתו, צהבו פני ואורו עיני (ספר המוסר לר"ז אלנאהרי מה). — ובמשמ׳ גוזמה: ולי גם כן טענה וסבה בקריאת לשוננו זה לשון הקודש ולא תחשוב שהוא הפלגה ממנו או טעות אבל הוא אמת (מו"נ ג ח). שהוא (לויתן) היצור הגדול שנמנע מבני אדם ומכל היצורים ולפי הפלגתו המשילו בו הטוב הצפון (מלמד התלמיד׳, בוא). ולעוצם אורך זה הזמן אמר שהוא לאלף דור על דרך ההפלגה והגוזמה (רלב"ג, באור דהי"א טז). ועשב כל השדה ייבש זה על דרך הפלגה וכן ספתה בהמות ועוף (רד"ק ירמ׳ יב ד). והנה להפלגת חשיבותו (של אברהם) נכרת עמו ברית (ר"ח קרשקש, הקדמ׳ אור ה׳). השיבה היא הפלגה בזקנה (ר"י אברבנאל, נחלת אבות ו). היש בהם פוצה פה ומצפצף נגד פשוטי התורה עם כל הפלגות חקירותיהם בחכמות (הוא, יהוש׳ ברא׳ י). ומהפלגת התקון הזה כי אלה העשר תנועות חלוקות לב׳ חלקים חמש חזקות וחמש חלושות (רס"ע אבן דאנאן, פרק בשיר, מלאכ׳ השיר ניבואלר).

***הפלה**, ש"נ, — שה"פ מן הִפִּיל, א) עצם שה"פ: ענינם ענין הנטישה עם ההפלה (רד"ק, שרש רטש). ואפילו בהפלת השן כל שכן על זולת האברים (ר"ש א"ת, מו"נ ג לט). — ב) הַפָּלַת אשה הרה את ולדה, Fehlgeburt; avortement; miscarriage: בהנהגת ההפלה הנה יצטרך להפיל בעתים ממנו בעת שתהיה ההרה קטנה כשיפוחד ממנה שתמות (קאנון ג כא ב יב).

***הפלשה**, ש"נ, — שה"פ מן הפליש: בארץ הינדיאה וארץ כינא נוהגים להעביר מחט של זהב דק וארוך הדך כמה איברים וחלקי הגוף וע"י הפלשת המחט יתנו עידיהן שיוסר כל קדחת ויתרפא (מעש׳ טוביה, משמ׳ הבית, הקד׳ פרק ה).

***הפנאה**, ש"נ, — שה"פ מן הִפְנָה: שלא יגמור ההפנאה (של האוצר בשבת) שמא יראה גומות למטה וישוה אותם בשבת (הלבוש או"ח שלג א). ואם נתרצה בעל הגינה בכך ופינה אותם וחזר זה ואמר תן לי אבניו ואין לך אלא יציאותך אין שומעין לו שכבר זכה בהן זה בהפנאתו אותם ברשות לקחת לו (שם, שותפ׳ בקרקע קסו א).

***הפנות**, ש"נ, — שה"פ מן נִפְנָה, הִפָּנָה, במשמעת נפנה לעשות צרכיו: ויבא שאול להסך את רגליו והוא בענין ההפנות (השרשים לריב"ג, סוך).

***הֶפְסֵד**, ש"ז, מ"ר הֶפְסֵדִים, — שה"פ מן הפסיד, א) עצם שה"פ במשמ׳ השחתה, d. Verderben; destruction: (אסור לפצוע זיתים בשבת) משום הפסד אוכלין (שבת כ:). אין משהין אותו (את העבד שלא רצה להמול) בא"י מפני הפסד טהרות (יבמ׳ מח:). ואחרי כן ראה הלשון באבילה שני ענינים העניין האחד הוא אבדת הדבר הנאכל כלומר הפסד צורתו

תחילה (מו"נ א ל). כי התלאות המפורסמות תכופות זהם אשר תחריבם הקנאה ויהיה תכליתם ההפסד והאבדון (ידע' בדרשי, פרדס א). ועד עת ההפסד והחרבן והגלות ממנה (ר"י אברבנאל, הקד' לס' יהוש'). כי הדבר השפל מאד והנמוך קרוב מאד אל ההפסד (בבע יסודה ז). — ב) נזק, בממון וכדומה, ההפך מן שכר, רֶוַח, Verlust, Schaden; perte, dommage loss, injury: והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה (אבות ב א). בוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו (שם ה יא). להפסד מרובה חששו להפסד מועט לא חששו (פסח' טו:). תורמין מן הממא על הטמא וכו' ובשמן לא יעשה כן מפני הפסד כהן (ב"ק קטו:). ומה דבר שהוא פריעת חוב כתוב בו אריכות ימים דבר שהוא הפסד כים והסרון נפשות על אחת כמה וכמה (תנחומא עקב ג). והלכה עיסקא זה אם המלוה נוטל חצי שכר נוטל שני שליש בהפסד (הלכ' פסוקות, רכית). ואם נתן לו דבר ואמר לו זה יהיה לשכר טורחך וטול מחצה בשכר ובהפסד נוטל שהרי לקח שכר עמלו ומזונו (שם). מעות של יתומים מותר להלוותן בקרוב לשכר זרחוק להפסד (שם). שם יש להן הפסד ליתומים כאן מה הפסד יש אלף זוז נתן אלף זוז לקח (שם, ממונות). נשתדפו כל השדות של השוכר או המקבל אע"פ שפשטה המכה ברוב השדות אינו מנכה לו מחכירו שאין זה ההפסד תלוי אלא בשוכר שהרי כל שדותיו נשתדפו (רמב"ם, שכיר' ח ה). יש מקומות שאם נמצאו סרכות מדולדלות מן הריאה וכו' אוסרין אותה ודבר זה הפסד גדול הוא ואיבוד ממון לישראל (הוא, שחיט' יא טו). — ובהשאלה, ״נזק בכלל: ואפילו היה חכם גדול אומרים לו אין לך הפסד שתשיב על טענתו ותודיענו כיצד אין אתה חייב לו (רמב"ם טו"נ ז א). — ובמשמ' ״קלקול: וכן תמצא מבני אנשים בעלי קלות והמיה ותנועותיהם נבהלות מאד בלתי מסודרות יורו על הפסד הרכבה ורוע מזג (מו"נ א לד).—״ונזק מוסרי בדעות וכיוצא בזה[1]: ולא ימשך אחר שכלו אך ישליכהו אחרי גוו ויטה מעליו ויראה עם זה שהוא הביא עליו הפסד ונזק בתורתו (פתיח' מו"נ). ההרחקות העצומות וההפסדים הנראים המבוארים בכל האומות והתפשטות הדעות ואין מופת לו עליהם (שם ב כג). רק ההפסד כלו שהיה באותם הימים בא תחלה מאפיתגורס וסיעתו ומהם נתפשטו בעולם אמונות נפסדות רחוקות מכונת אמונתנו (הקד' זרח' הלוי לפי' משלי). ועוד ימצאו כמה הפסדין בנאוף שתהיה סבה לבטל כמה ממצות האל עלינו שצונו בכבוד האבות ולא יוכרו לבנים (ספר החינוך, יתרו, מצוה לה). וכן בדברים האלה אם רצוננו לבארם על דרך ההקשיי ושנחלוק עם בעלי ריבנו בדרך זה יקרו מזה הפסדים רבים (כתיב' הדת, למדיגו ב). — ג) בלשון המחקר והפלסופיה, ההפך מן ההויה, הפסד המציאות, בטולה, חרבנה: ואמרו שאי אפשר שימצא גשם בשום פנים אלא מורכב מאלה החלקים השוים הרכבת שכנות עד שההויה אצלם הוא הקבוץ וההפסד הוא הפרוד (ר"ם א"ת, מו"נ א עג). שעם השתנות ענייני הארץ והפסדם לא יהיה אצלו יתברך שינוי יחס (שם יא).— הויה והפסד: וכן תמצא כל סבת הויה והפסד מגעת בסוף לתנועת הגלגל (שם ב א). החומר הראשון שקבל ד' צורות בדרך ההויה וההפסד (הקד' מלמד התלמ'). החלק האחד העולם התחתון שהוא עולם היסודות וההויה וההפסד (העקרים ב לא). מפני שהמקרים יהיו בהפסד ההוויות ואם לא יהיה הפסד לא תהיה ההוייה (רשב"ג, תקון מד' הנפ' לז). ואלו ההיזקים הם נופלים במקרה מהכרע סבת ההוייה וההפסד (אוהב משפט לאיוב כב). ולא תמצא צורה טבעית מאלו ההוייה הנפסדים מבלי חמר יהיה העניין אם כן בהויתם והפסדם (מו"נ א עב). והאיך תחילת ההוויות ואיך יהיה הפסדם ותכליתם (רשב"ג, תקון מדות הנפש כז). — ואמר המליץ: תבל מקור הבליה וההפסד המהבליך ניחל להתנחל להשאיר לנו אחרית ותקוה (כתיב' עולם י). והראיה נראית להם הכרחית מצד הפסד הויה לכל אשר תחת השמים (הרשב"א לר' שמוא' הסלמי).

״הַפְסָדָה, ש"נ, מ"ר הַפְסָדוֹת, — כמו הֶפְסֵד: ולא גנאי הוא לאומן באבוד מלאכתו ובהפסדתה חלילה חלילה לו יתברך (מלמד התלמי', נח). שהעול והחמס הם סבות רוב ההפסדות ההוות בקבוצי בני האדם (ידע' בדרשי, כאור' לתהל' א ה).

״הֶפְסֵדִי, ת"ז, לנק' הֶפְסֵדִית, — מטבע ההפסד, שהוא נפסד: והם היו התחלת יצירת העולם הזה

[1]) כמו בערב' פשַׂאד a).

a) فساد

ההפסדי (מ׳ אלדבי, ש״א ב). שיחוק ההרגש בעונג הנצחי אחר הפרידה על ההרגש שהיה לו בעת החיבור מן העונג ההפסדי (תגמ׳ הנפש ב א).

***הֶפְסֵק**, ש״ז, — שה״פ מן הִפְסִיק, א) עצם שה״פ, Unterbrechung ; interruption : (אם אמר להיושבים אחרי שברך ברכת המוציא בטרם שטעם סב [1]) בריך) אין בו משום הפסק ברכה (אמר זן עשב לבהמות) יש בו משום הפסק ברכה (ירוש׳ ברכ׳ ו י.). בשבאו לה ימי הפסק (של הוסת אצל האשה) וימי טהרה בנתים (שם ב ה:). שניות (העריות) אין להן הפסק עולמית (שם יבמ׳ ב ג ד). כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק עולמים (ערו׳ נד.). כל מקום שנאמר רע״ש אינו אלא הפסק מלכות (מדר׳ תהל׳ קד). הפסק מאיליך ויהא שכר להפסקך ואל יפסיקוך אחרים ויהא שכר להפסקם (אדר״נ כה). ויהיה (משמ׳ פעל עמד) בענין ההמנע וההפסק (מו״נ א יג). היה הפסקו מהתנועה ומנוחתו בעצם (ר״י אברבנאל, יהוש׳ י). — ב) *הֶפְסֵק בין המאמרים בדבור, בכתיבה, וסימני הפסק, הסימנים שעושים להפסיק בין פסוק ופסוק וכדומה : הצבתי ציונים וסימני הפסק בין דבור לדבור (הקד׳ המגיה לפי׳ אברבנאל לנביא׳ ראש׳, ליפסיה תמו).

***הַפְסָקָה**, ש״נ, מ״ר הַפְסָקוֹת — שה״פ מן הִפְסִיק, א) כמו הקודם, הפסקת הגשמים, הדבור : סיון שהוא שביעי להפסקת גשמים (מד״ר ברא׳ לד). יכול (היה קריאה מאלהים למשה) אף להפסקות תלמד לומר וידבר לדבור היתה קריאה ולא היתה קריאה להפסקות וכי מה הפסקות היו משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה ובין ענין לענין (שם במד׳ יד). — ב) *כנוי לשבת שמפסקת בין ארבע פרשיות, שקלים זכור פרה והחדש : (שבת) שניה להפסקה (מגי׳ ל.). בשבת של אחר הפסקה קורין זכור ובתוך שבוע שלאחריה יהא פורים (רש״י שם). וסימן מסורת הפסקת פרשיות כך זט״ו ב״ו ד״ד ובי״ו זהו פרוש זט״ו אם בא ר״ח אדר בשבת יהא לך הפסקת פרשה ביום חמשה עשר (שם:). — ואמר הפיטן : שתי הַפְסָקוֹת קבעו נבונים ותמימים, אחת בשני בו ואחת בששה עשר מתאימים (יוצר להפסקה ב, את פני). — ג) *הַפְסָקוֹת, תעניות רצופות יום אחרי יום בהפסקת סעודה אחת ביניהם : מי שמתענה בכל יום ולפעמים רוצה להתענות איזה הפסקות ב׳ או ג׳ ימים (שו״ת יד אליהו ו). — ד) *הפסקה וסימני הפסקה בכתיבה, כמו הפסק ב : יען היות סימני ההפסקה בדבורים ובמאמרים דבר הכרחי מאד להבנת תכן הענין (הקד׳ המגיה לפי׳ אברבנאל לנבי׳ ראשו׳, ליפסיה תמו).

***הַפְעָלָה**, ש״נ, — שה״פ מן הִפְעִיל : שער מם ממה שאמרוהו בלשון הנקבה בעבור הפעלה או תכונת הענין או האמרה או הערה (הרקמה, שער מג).

***הִתְפַּעֲלוּת**, ש״נ, מ״ר הִתְפַּעֲלֻיּוֹת, — בלשון המחקר והפלסופיה, קבלת פעולה מגוף אל גוף שגורמת בגוף הנפעל איזה שנוי ורגש [1]), Gefühl ; affection : כי בכל כח וכח ישלם כל אבר ואבר ופעולתו והפעלותו (ראכ״ע, ספר העצמים). ואלו היה הוא יתברך מתפעל בשום פנים מאפני ההפעלות היה זולתו עושה בו ומשנה אותו (ר״ם ב״ת, מו״נ א נה). כי תכלית מעשי התורה כלם הוא להגיע אל האדם זה ההפעלות אשר כבר בארנו במופת בזה הפרק (שם ג נב). שיש נמצא שלם בלתי גשם ולא כח בגשם הוא האלוה לא ישיגהו מין ממיני החסרון ולזה לא ישיגהו ההפעלות כלל (שם א לה). כפעל ההוא אשר יבא מן האב על הבן אשר הוא נמשך לחמלה ורחמנות והפעלות גמורה (שם נד). וכל אשר הוא עלה לתנועה הוא למעלה מהזמן והפועל וההפעלות (מאמ׳ לאבונצר אלפרבי במהות הנפ׳). שהתענוג הוא ענין מתחדש ממה שיגיע בנפש האדם מההפעלות בדבר המוחש והנראה והנאכל וזולתם (מאזני צדק, אלגזלי 12). והצורה הזאת המתחדשת אחר המזג פעמים יקרה שיהיה שלמותה ההפעלות מן הזולת (קאנון א ב ב טו). כי האדם העצב והדואג בנפשו על צרה גדולה כשיבואהו יגון מה מעט או רב קטן או גדול יזכור יגונותיו הגדולים ויפעל בו היגון הקטן ההוא הפעלות גדול לא מצדו כי אם מזכרונו הצרה העצומה האחרת (ר״י אברבנאל, פ״א א ו). שידומה בו שהוא כאותו ההפעלות או המדה כמו שידבר אדמוני הפנים מתפעל בהפעלות

---

[1]) בארמית : אהן דמר סב בריך סב בריך אין בו משום הפסק ברכה הב אחוונא לתוריא יש בו משום הפסק ברכה.

[1]) לפי הלישון הערב׳ אנפעאל, אנפעאלאת a).

a) انفعال انفعالات

הפחד (נופ' לופ', מסיר ליאון א יב). והש"י רחוק מאופני השנוי וההפעלות (עס"ח לר"א הקראי לג). שמות הבורא בעולם חוץ מהמפורש הם מדות ותבניות פעולות נלקחות מהפעלות הברואים לו כפי גזרותיו ומעשיו (כוזרי ב ב).—ומ"ר: גוף יניעהו מי שירצה ויפעל על כמה פנים מאופני ההפעליות מהמקרה והחפץ (כוזרי ד ג). וסבות הפעלים האלה וההפעליות האלה כאשר תבקשם לא ימנע ממך השגתם (שם ה כ). כי השמחה איננה זולת עציבות הרצון והעצבון הוא התנגדות הרצון והם הפעליות נפשיים (נהר פישון, ויפלח). הפעולות כלם הם פעולות דומות לפעולות הבאות מבני אדם על הפעליות ותכונות נפשיות וכו' ולא ישלח רסן הכעס ולא יחזק מדות ההפעליות בו כי כל הפעלות רע (ר"ש א"ת, מו"נ א נד). כל הפעלות ירוחק ממנו (מהבורא) כי כל ההפעליות יחייבו שנוי ושהפועל להפעליות ההם בלתי המתפעל בלא ספק וכו' כי כל מי שלא ידע החכמות ההם לא ידע בחסרון ההפעליות ולא יבין עניין מה שבכח ומה שבפעל (שם נה). אמנם הרחקת ההגשמה והסרת הדמוי וההפעליות מהשם הוא עניין שראוי לבארו לכל אדם כפי מה שהוא (שם לה). והמשל הרביעי בתארך האדם באיכות המתפעלת ובהפעליות וכו' ואינו (הבורא) מתפעל שתשיגהו איכות ההפעלויות (שם נב). שיכיר בהם (במיני הדומם, הצומח ובע"ח) הנבון המתבונן בהם מבני אדם מן הכחות והפעולות וההפעליות שהטביע השם בהם (ר"ש אבן תבון, יקוו המים ב יט). וההפעליות אשר יקוימו במאמר ההלציי או השיריי הם הפחד והכעס והרחמנות וההגדלה (באור ספר השיר' לאריסט' כא). ואמנם קבלת ההוראות ממהירות ההפעליות כמו שיחם מהרה או יקר מהר וכו' (קאנון ג א א ט). שעם היות אצלו מהכעס והנטירה והנקימה הרבה הנה הוא לא היה פונה אל ההפעליות הגשמיות האלה (ר"י אברבנאל, נחל' אבות ה). ובעבור שהשכל בימי הנערות מטורף בהפעליותיו לכן אמר בן ארבעים לבינה (שם). שאנחנו נכיר בפני האדם פחדו וכעסו שמחתו ויגונו חריצותו ועצלותו כפי האותות המפורסמים והנגלים המורים על כל אחד מאלה ההפעליות (הוא, מ"א ג). מיני ההפעליות כגון הקנאה והאבה והכעס וזולתם (נופ' לופ', מסיר ליאון ג א). תזהירהו (את הילד) מן ההפעליות הנפשיות ויתנהג בדרך האמצעי עד שישוב לו קנין (אידה לדרך א ג יד). מדות האדם טובות או רעות וכו' וההפעליות כמו הכעס הבושת היראה (אריה מודינא, לב האריה ג ו).

הִפָּעֲלוּתִי, ת"ז, מ"ר הִפָּעֲלוּתִיִּים,—מטבע ההִפָּעֲלוּת: ויותר מה שימצאו המשוררים משתמשים בזה הוא בשירים ההפעלותיים (באור ספר השיר' לאריסט' כא). המאמרים אשר יקראו ההפעלותיים (שם).

הִפָּעֲמוּת, ש"נ, — שה"פ מן נִפְעַם, הִפָּעֵם: שלא היה הרוח האלקי אשר בו מיושב ומסודר לעשות תשועות כשאר השופטים ולא היה דעתו שלם אבל האל יתברך למשפט שמו וצור להוכיח יסדו ולזה השפיע בו רוח גבורה וחוזק מופלג והיה עם הפעמות ונמשך מזה שבראותו אשה תיטב בעיניו לא היה מעצור לרוחו (ר"י אברבנאל, שופט' יד א). ולא היו גבורותיו (של דוד) בסכלות והפעמות כשמשון ויהוא בן נמשי (שם, ש"א יח).

הַפְעָרָה, ש"נ,— שה"פ מן הפעיר פיו: והם יסבו הפערת פה ונזילת הריר תמהון וחולי ראש חזק מאד (שבי"ע ג, הודו).

הֲפָצָה, ש"נ, — שה"פ מן הפיץ: כי ההשתתפות בלשון הוא סבה בחברה והאהבה וההתחלפות בלשון הוא סבת ההפצה והפרוד (ר"י אברבנאל, נח). — והשתמשו בו בלשון בזמן מאוחר לענין הרחבת דבר הרבה בין הקהל, הפצת העברית בקרב ההמון וכו'.

הֶפְצֵר, ש"ז, — שה"פ מן הִפְצִיר, במשמ' התמדה ומאמצי כח בעשית דבר, das Bestehen, Beharrlichkeit; insistance; persistance: והקונה דבר שהתאוה בהפצר שהפציר בבעלים או בבקשה מהן (רמב"ם, גזלה ואבד' א יב). וכאשר ראה יתברך הפצר משה שידבר בכבודו אל העם פנים בפנים רצה למלאת שאלתם ולעשות בקשתם (ר"י אברבנאל, יתרו). לכן דבריכם אלה אשר אתם דוברים הם בכח והפצר ואתם עומדים עליהם (תולד' אלכסנדר 40). שאם עם אחיהם היה להם ההפצר והעצות כל שכן עם זרים (שבט יהודה ז). והיורש טוען ששמעון כתב לאפוטרופסו שלהפצר אחיו נתנם (את המעות) ללוי (שו"ת מהרשד"ם, חו"מ כג). מתהפך ומכריח בהפצר גדול להתנועע להוציא (פסלת המזון) מלמעלה (ר"י זהלון, אוצ"ח ט ב.

סיבת חולי זה מ ה פ צ ר חזק בעת שעושה צרכיו (שם). — והשתמש בו רש"י בהרחבה במשמ' רוב ורבוי: שיש לה (להמברד) ה פ צ ר פיות כלומר פיות וחדודים הרבה (רש"י ב"מ יג כח).

הַפְצָרָה, ש"נ, — שה"פ מן הפציר, כמו הקודם: וענין אמרו לא כי מלך וגו' יורה שהוא עני ה ה פ צ ר ה ר"ל אעפ"י שיבא נחש וכל האויבים שבעולם לא נחזור מזה (ר"י אברבנאל, ש"א יב). — ובמשמ' בקשה רבה: העמסתני בשאלתך ולולי רובן ה פ צ ר ת ך לא פניתי להשיב לך (תרומ' הדשן, פסק' וכתב', עד). אם הוקרה המלאכה והם (הפועלים) הראו לו פנים זועפות ופייסם ב ה פ צ ר ת דברים ושתקו וגמרו מלאכתם אינם יכולין לומר לא נתפייסנו אלא על דעת שתוסיף לנו על שכרנו (לבוש, חכיר' וקבלנ' שלב ה).

א. **הַפָּקָה**, ש"נ, — שה"פ מן הֵפִיק, הפיק רצון, ה פ ק ת ר צ ו ן, Zufriedenheit, Zustimmung consentement; contentment: לאי עתיק רגל ולא יניע עפעף אלא אחר ה פ ק ת רצון אדוניו בהם (חו"ה, עבוד' ה' ה). כשיכין המקבל עצמו לקבל השפע ההוא המגיע מצד טבע הכוכב הנגלה כמו לקבל הלחלוח מצד הלבנה והחמום ע"י השמש אין זה ממה שיביא לטעות ולחשוב שהפעל ההוא מצד ה פ ק ת רצון הכוכב (העקרים ד טו). ומזה הצד אינו מגונה שיהיה למצוות תכלית בעשייתם ב ה פ ק ת רצונו יתברך (ר"י אברבנאל, נחלת אבות א). שהשפע המגיע מהכוכב היה מצדו ה פ ק ת רצונו על ידי פעולה שהיו עושים לפניו (הוא, מ"ב יז יז). ומשמרתו (של החכם המליץ) היא שיוכל לדבר כפי מה שאפשר בכל הדברים שהם מיוסדים מצד הדתות והמדות אל ההרגל המדיני עם ה פ ק ת רצון השומעים (נופ' צופ', מסיר ליאון א ב). אבל יהיו מעשיך כלם ברצונך המיוחד ב ה פ ק ת רצונך (רשב"ל דוראן, מג"א ב ד). עם כל זה ל ה פ ק ת רצונך אקח לפני אגרת רב שרירא וכו' ומתוכם אברר הדברים הנאותים (הקד' שלשלת הקבלה). מ"מ ל ה פ ק ת רצון השואל אימא מילתא בקיצור נמרץ (פסקי ריקאנטי האחר' לז). וכבר כתבו בעלי החזקה למנהיג החנות שלכל ה פ ק ת ראובן זה ימסור לו הסיגול (בו"ת כתר עבק פח). אך לא להכעיס נתכוון ולא לפסק דין אלא ל ה פ ק ת רצון שאלו דבר ולצרף וללבן אמיתת הדין (בו"ת במס לדקה ב, חו"מ כ).

ב. **הַפָּקָה**[1], ש"נ, — שה"פ מן ב.הֵפִיק, במשמ' הסכים, נרדף עם הסכמה, Uebereinstimmung accord: להפיק בין התורה והטבע כי הטבע אומר במנהג והתורה אומרת בשנוי המנהג ו ה ה פ ק ה ביניהם כי המנהגים שנשתנו הם בטבע מפני שהיה בחפץ מותנה בהם ומוסכם עליהם משׁשת ימי בראשית (כוזרי ג עג). אהח"ע יש ארבעים ושתים סגולה מהם י"ז ב ה פ ק ת קריאת ארץ ישמעאל עם בבל (תרגוס דברי רסע"ג זכר' לראב' ה סב). שהבינו שרשי ספר התורה ונזהרו בם והזהירו עליהם עם ה פ ק ת האמת בסתר ובגלוי (חו"ה, עבודת ה' ד). אין במה שזוכרת מקושי ה ה פ ק ה בין שני אלו הענינים הנמצאים בספרים גדול מה שימצא ממנו בפעל בדרך הבחינה (שם ח). וכבר ארכו מהלוקות החכמים באופני ה ה פ ק ה בין ההכרה והצדק (שם).

[1]) ע"ד המלה הערבית אתפאק a).

a) اتفاق

תם כרך שני